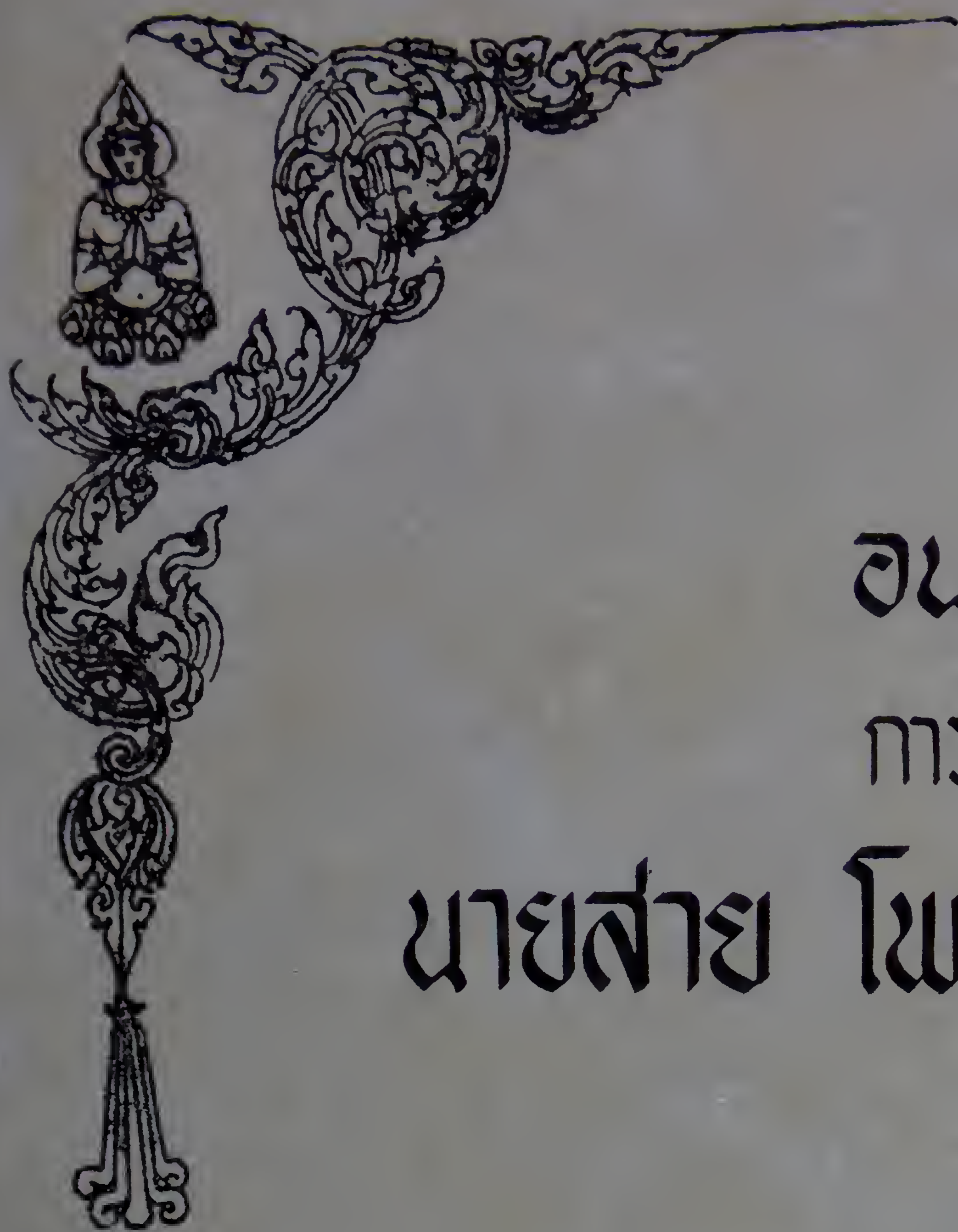

อนุสรณ์

การฌาปนกิจ

นายสาย โพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม)

ณ ฌาปนสถาน วัดมหาชัยคล้ายนิมิตร
สมุทรสาคร
วันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2516

อนุสรณ์

การฌาปนกิจ

นายสาย โพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม)

ณ ฌาปนสถาน วัดมหาชัยคล้ายนิมิตร

สมุทรสาคร

วันที่ 7 เมษายน พ.ศ. 2516

นายสาย โพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม)

ชาตะวันที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2438

มรณะวันที่ 25 มกราคม พ.ศ. 2515

ขอขอบพระคุณ

ขอขอบพระคุณท่านที่กรุณาสละเวลามาให้เกียรติในงานนี้

ถ้าหากการต้อนรับมีการขาดตกบกพร่องอันใด อันอาจเกิดขึ้นแล้ว

ขอได้โปรดกรุณาอภัยด้วย.

เจ้าภาพ

ประวัติ

นายสาย โพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม) เป็นบุตรนายคล้าย นางทิพย์ โพธิ์งาม เกิดเมื่อวันอังคารที่ 12 สิงหาคม พ.ศ. 2438 ณ ที่บ้านในคลองมหาชัย ตำบลมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร มีพี่น้องรวม 3 คน และถึงแก่กรรมไปหมดแล้ว

เมื่อเยาว์วัย ได้เรียนหนังสือไทยที่โรงเรียนวัดโสมนัสวิหาร กรุงเทพมหานคร สอบไล่ได้ชั้น 4 เมื่อปี พ.ศ. 2454

อุปสมบทเรียนพระปริยัติธรรม ณ ที่วัดมกุฏกษัตริยาราม 5 ปี สอบไล่ได้ชั้นนักธรรม เมื่อปี พ.ศ. 2458

แรกเข้ารับราชการ เป็นเสมียนฝึกหัด อำเภอเมือง สมุทรสาคร กรมมหาดไทย กระทรวงมหาดไทย เมื่อวันที่ 1 พฤศจิกายน พ.ศ. 2460

ต่อมาปี พ.ศ. 2461 ได้รับการบรรจุเป็นเสมียนสุขาภิบาลเมืองสมุทรสาครจนถึงปี พ.ศ. 2470 ได้เลื่อนตำแหน่งเป็นผู้ช่วยสมุห์บัญชีสุขาภิบาล เมืองสมุทรสาคร และเป็นสมุห์บัญชี ปลัดเทศบาลเมืองสมุทรสาคร แล้วได้ลาออกจากตำแหน่งหน้าที่เมื่อปี พ.ศ. 2489 รวมระยะเวลา 29 ปี

ในขณะที่ได้ปฏิบัติหน้าที่ราชการ ก็ได้ทำหน้าที่ไวยาวัจจกรวัดมหาชัยคล้ายนิมิตร (วัดใหม่คล้ายนิมิตร) ตลอดมาจนถึงปี พ.ศ. 2514 จึงได้ขอลาออกจากตำแหน่งหน้าที่ไวยาวัจจกร เนื่องจากสุขภาพไม่สมบูรณ์แข็งแรงดังแต่ก่อน ทั้งอายุก็มากขึ้น ทำให้ไม่สะดวกในการปฏิบัติหน้าที่

ได้ทำหน้าที่ ไวยาวัจจกรวัดมหาชัยคล้ายนิมิตร เป็นระยะเวลาประมาณ 40 ปีเศษ

ได้ทำการสมรสกับนางเพิ่ม โพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม) เมื่อ พ.ศ. 2461 มีบุตรธิดารวม 6 คน คือ

1) นายแส โพธิ์นฤมิต อดีตนายกเทศมนตรีเมืองสมุทรสาคร ปัจจุบันผู้จัดการบริษัท สุขุมวิททรานซิต จำกัด

2) พ.ต.อ. สม โพธิ์นฤมิต รองเลขานุการกรม กรมตำรวจ กระทรวงมหาดไทย

3) นางพูนศรี กานตะวร

4) ร.ต.อ. สาสน์ โพธิ์นฤมิต กองตำรวจป่าไม้ กรมตำรวจ

5) นางพวงแข จันทรประภา

6) นายสิน โพธิ์นฤมิต หน่วยบิน กระทรวงเกษตร

กับมีหลานชาย–หญิง รวม 12 คน และมีเหลน 1 คน

เมื่อลาออกจากหน้าที่ราชการแล้ว ก็ได้พักผ่อนอยู่ที่บ้านเลขที่ 923/28 ถนนเอกชัย ตำบลมหาชัย อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรสาคร มาโดยตลอด ปกติแล้วนายสาย โพธิ์นฤมิต เป็นผู้ที่มีสุขภาพพลานามัยแข็งแรง ไม่เคยปรากฏว่าได้เจ็บไข้ถึงล้มหมอนนอนเสื่อเลย เป็นผู้รักษาอนามัยดียิ่งคนหนึ่ง

อาการที่เป็นก่อนถึงแก่กรรม มีอาการชาที่เท้า 2 ข้าง มานานประมาณ 4–5 ปี ถ้าอากาศเย็นหรือเวลากลางคืนต้องสวมถุงเท้า ต้องทาน้ำมันร้อน ๆ อยู่เสมอ ๆ แต่ก็ยังเดินไปไหนมาไหนได้ตามปกติ

ต่อมาเมื่อวันอังคารที่ 7 ธันวาคม 2514 ได้ปวดหัวแม่เท้า เพราะตัดเล็บเท้าแล้วอักเสบเป็นแผลเล็ก ๆ มีอาการปวดอยู่เรื่อย ได้ให้แพทย์แผนโบราณ และแพทย์แผนปัจจุบันทำการรักษาพยาบาล ก็ไม่ทุเลา จึงได้ให้นายแพทย์โรงพยาบาลจังหวัดสมุทรสาคร ตรวจสอบ ปรากฏว่าจะต้องทำการผ่าตัด เพื่อให้หมดพิษของโรคที่เป็น

เพื่อความสะดวกในการผ่าตัด บรรดาลูก ๆ ได้นำนายสาย โพธิ์นฤมิต ไปที่วชิรพยาบาล เมื่อวันที่ 29 ธันวาคม 2514 โดยปรากฏว่าเป็นโรค "แกงส์กรีน" เส้นโลหิตฝอยปลายนิ้วเท้าตีบไม่ทำงาน ทำให้เนื้อตอนนั้นเสียหรือตาย ได้ทำการรักษาอยู่ที่วชิรพยาบาลจนถึงวันศุกร์ที่ 7 มกราคม 2515 บรรดาลูก ๆ จึงปรึกษาตัดสินใจ นำนายสาย โพธิ์นฤมิต กลับมารักษาที่บ้านมหาชัยตามเดิมและด้วยความเต็มใจของผู้ตายด้วย จนกระทั่งได้ถึงแก่กรรมลงเมื่อวันอังคารที่ 25 มกราคม 2515 รวมอายุได้ 76 ปี 5 เดือน 13 วัน

ได้นิมนต์พระมาสวดพระอภิธรรมที่บ้านมหาชัย เป็นระยะเวลา 7 วัน แล้วตั้งศพไว้ที่บ้าน เพื่อบรรดาลูก ๆ หลาน ๆ จะได้กราบไหว้ทำบุญ อุทิศส่วนกุศลโดยสะดวก ต่อจากนั้นก็ได้จัดให้พระสวดอภิธรรมเดือนละ 2 ครั้ง จนกระทั่งถึงวันฌาปนกิจนี้.

คำสดุดี

วันที่ 8 มิถุนายน พ.ศ. 2480 ข้าพเจ้าได้จากวัดมกุฏกษัตริยาราม มาอยู่ ณ วัดมหาชัย ฯ อ. เมือง จ. สมุทรสาคร โดยท่านเจ้าพระคุณพระศาสนโสภณ (แจ่ม จตฺตสลฺโล) อดีตเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริย์ ฯ ได้ส่งมาเป็นผู้รักษาการในตำแหน่งเจ้าอาวาสนี้ ข้าพเจ้าได้รู้จักคุ้นเคยกับคุณสาย โพธิ์งาม หรือ โพธิ์นฤมิต ก่อนกว่าบุคคลอื่น ๆ และได้เป็นกำลังของข้าพเจ้าในการช่วยกันบำรุงวัดนี้ให้เจริญรุ่งเรือง เพราะในขณะนั้น ท่านเป็นไวยาวัจจกรของวัดมหาชัย ฯ นี้ และได้ไปรับข้าพเจ้ามาอยู่วัดนี้ ท่านเป็นผู้มีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนาอย่างมั่นคง มีอัธยาศัยโอบอ้อมอารีแก่บุคคลอื่น ๆ ได้บริจาคทรัพย์บำรุงวัดนี้ สร้างศาลา เมื่อท่านพ้นจากหน้าที่รับราชการแล้ว ก็เข้าวัดถือศีลฟังธรรม เป็นหัวหน้าอุบาสกอุบาสิกา นำสวดมนต์ไหว้พระ ในวันธรรมสวนะ ตลอดมาโดยลำดับกาล จนสังขารของท่านทุพลภาพลงมาไม่ได้ จึงงดเว้น นับว่าได้สูญเสียบุคคลสำคัญของวัดนี้ไป พฤติการของท่านดังกล่าวแล้ว เป็นผู้ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสสรรเสริญโดยพระพุทธภาษิตดังนี้ว่า

สทฺธาย สีเลน จ โย ปวฑฺฒติ ปญฺญาย จาเคน สุเตน จูภยํ
โส ตาทิโส สปฺปุริโส วิจกฺขโณ อาทียติ สารมิเธว อตฺตโน

ความว่า บุคคลผู้ใดเจริญด้วยศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา อย่างละ 2 ประการ คือ ส่วนโลกีย์ และโลกุตตระ ชื่อว่าเป็นอุบาสก บุคคลผู้นั้นเป็นผู้มีศีลธรรมเช่นนั้น ชื่อว่าได้ถือเอาแก่นสารในกายแห่งตนแล.

(พระพิสณฑวินัยกิจ สุมฺตฺโต แคล้ว)
เจ้าอาวาสวัดมหาชัย ฯ

16 กุมภาพันธ์ 2516

กราบเท้าพ่อที่รักและเคารพยิ่งของลูก

ในที่สุดพ่อก็ต้องจากลูก ๆ ไปอีกคนหนึ่ง หลังจากที่ลูกได้สูญเสียแม่ไปแล้ว ลูกก็รู้อยู่ว่าวันหนึ่งพ่อจะต้องจากไปเหมือนกัน แต่ลูกก็ไม่คิดว่าพ่อจะจากไปเร็วเช่นนี้ พ่อคงทราบดีว่า ความเสียใจของลูกนั้นมีมากแค่ไหน ลูกไม่สามารถบรรยายได้ แม้จะตัดใจแล้ว ความเศร้าโศกเสียใจ ก็ยังเปี่ยมในหัวใจของลูกจนบัดนี้

ภาพในวันสุดท้ายของชีวิตพ่อยังตราตรึงใจลูกอยู่ พ่อใจแข็งเหลือเกิน ที่ไม่ยอมปริปากบอกลูกว่าพ่อจะจากไปแล้ว เพียงแต่พูดเป็นนัยให้เข้าใจว่า พ่อรู้เวลา และกำลังตัวเอง อย่างดีที่สุด พ่อเพียงแต่จะจับมือลูกบีบอยู่นานผิดปกติ และกว่าจะรู้ว่าพ่อหมายจะบอกอำลาลูกก็สายเกินไปเสียแล้ว ลูกพาซื่อและประมาทเกินไป เพราะเห็นว่าพ่อยังพูดคุยเป็นปกติมีความรู้สึกและสติสัมปชัญญะสมบูรณ์ทุกอย่าง เพียงแต่กำลังน้อยลงไปเท่านั้น

ลูกรู้ดีว่า พ่อจากลูกไปอย่างสงบ ไม่มีห่วงและเป็นสุขที่สุด เพราะภาพที่พ่อนอนเหมือนพ่อนอนหลับสนิท แต่เป็นการนอนหลับที่ยาวนานที่สุด

ลูกทราบดี พ่อหมดห่วงทุกห่วงแล้ว ความรัก ความสามัคคีของลูก ๆ ทำให้พ่อจากไปอย่างปราศจากความทุกข์กังวล ลูกขอปฏิญาณ ขอให้พ่อเชื่อเถิดว่าลูก ๆ จะรักกันช่วยเหลือกันปรึกษาหารือกัน เสมือนหนึ่งมีพ่อและมีแม่นั่งพึ่งอยู่ด้วยทุกครั้งตลอดไป

ลูกอยากจะเก็บร่างของพ่อไว้ให้นานแสนนาน เพราะเสมือนหนึ่งพ่อยังมีชีวิตอยู่ใกล้ลูก เพียงแต่พ่อไม่พูดเท่านั้น แต่ถ้าสามารถถามพ่อได้ พ่อคงไม่ยินยอม คงให้รีบปลงเหมือนแม่ คราวแม่ลูกยอมเพราะยังมีพ่อเป็นหลักอยู่ แต่ถึงคราวพ่อ ลูกต้องตัดสินใจอยู่นานที่จะต้องจำใจปฏิบัติให้พ่อตามประเพณีในขณะที่ลูก ๆ ยังอยู่กันพร้อมหน้า

ในชีวิตของพ่อ ลูกสามารถจะกล่าวได้อย่างภาคภูมิว่าไม่เคยได้เกี่ยวข้องกับ "ปาป" ทั้งหลายเลย พ่อขยัน มานะอดทน ประหยัด มัธยัสถ์ และทำบุญกุศลตลอดมา เป็นตัวอย่างที่ดีต่อลูกให้ปฏิบัติตามจนบัดนี้ ลูกสามารถจะกล่าวได้อย่างไม่กระดากปากว่า ในชั่วชีวิตของพ่อ พ่อมีแต่เอื้อเฟื้ออารีต่อผู้เกี่ยวข้องทั่วไป และเป็นหัวหน้าครอบครัวที่ดีที่สุดผู้หนึ่ง

ในวาระอันสั้นนับแต่พ่อได้สิ้นไปแล้วนี้ ลูกและญาติมิตรได้ช่วยกันหาเงินสร้างถังน้ำซีเมนต์เก็บน้ำฝน 7 ถัง และอุปกรณ์ต่าง ๆ ให้แก่วัดบ้านไร่เจริญผล ซึ่งลูกได้ขอให้สลัก

ชื่อผู้บริจาคตั้งแต่ 500 บาทขึ้นไปติดถังน้ำไว้ด้วยแล้ว และสร้างศาลาให้แก่วัดมหาชัยคล้ายนิมิตรเพิ่มเติมจากที่พ่อได้สร้างไว้ให้แม่ 1 หลัง ซึ่งลูกได้นำรายการมาพิมพ์ไว้เป็นอนุสรณ์และผู้ร่วมบริจาคทำบุญครั้งนี้ได้ร่วมอนุโมทนาร่วมกันด้วย รวมทั้งได้ถวายข้าวสารแก่วัดต่าง ๆ เป็นประจำทุกปีให้แก่พ่อแม่ตลอดไป นอกจากนี้ลูกยังได้มาชุมนุมทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับพ่อ เหมือนกับที่เคยทำให้กับแม่มาแล้ว และลูก ๆ จะปฏิบัติเช่นนี้ให้พ่อและแม่ตลอดไปตามเวลาและโอกาสอันควรจนชั่วชีวิต ลูกเชื่อว่าหลาน ๆ ของพ่อก็คงเจริญรอยตามลูกต่อไปอีกเช่นกัน

ลูกซาบซึ้งในความกตัญญูรู้คุณผู้มีพระคุณของพ่อมาก ลูกจะจำคำที่พ่อพร่ำเตือนให้นึกถึงผู้มีพระคุณและตอบแทนพระคุณท่านเท่าที่จะทำได้ ลูกจะปฏิบัติตามคำสั่งของพ่อทุกประการ ดังที่ลูกได้นำเอาคำแนะนำของพ่อบางประการ ลงพิมพ์เป็นอนุสรณ์ให้ยั่งยืนนาน คือ "คำแนะนำที่ลูก ๆ หลาน ๆ ควรจะทำ" ที่พ่อเขียนแจกลูกทุกคนเมื่อวันคล้ายวันเกิดของพ่อเมื่อ 12 ส.ค. 2509 และคำปรารภในคราวงานแม่ ลูกเชื่อว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นไม่มากก็น้อย

ลูกได้รวบรวมอาการของโรคและวิธีรักษาโรคที่พ่อเป็น เพื่อเป็นวิทยาทานแก่คนทั่วไป โดยได้รับความเอื้อเฟื้อจาก พ.อ. ประพนธ์ ศรีสวัสดิ์ และคุณหมอมะลิ ผู้เป็นภรรยา และขอขอบคุณท่านทั้งสองมา ณ โอกาสนี้ด้วย

ในงานทำบุญ 7 วัน และงานปลงศพพ่อครั้งนี้ ลูกขอเรียนให้พ่อทราบว่า เท่าที่งานสำเร็จไปโดยเรียบร้อยด้วยดี ก็เพราะได้รับความเมตตาปรานีจากผู้บังคับบัญชา ผู้ใหญ่ที่เคารพญาติ และเพื่อนร่วมแรงร่วมใจ อุปการะช่วยเหลือด้วยกำลังกายและใจ สละเวลาอันมีค่ามาในงานนี้ ด้วยความเต็มใจ ซึ่งลูกขอขอบคุณทุก ๆ ท่านด้วยเช่นกัน

เพื่อเป็นอนุสรณ์ที่พ่อได้อุปสมบท ณ วัดมกุฏกษัตริยาราม ลูกจึงได้อัญเชิญพระนิพนธ์ เรื่อง "ชุมนุมอานิสงส์" ของสมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายีมหาเถร) และคำกลอน "อุทานธรรม" ของพระศาสนโสภณ จัตตสัลลัต เถระ อดีตเจ้าอาวาสวัดมกุฏกษัตริยารามแจกเป็นธรรมบรรณาการแก่ท่านผู้มาร่วมบำเพ็ญกุศลในงานฌาปนกิจครั้งนี้

ลูกได้มีโอกาสอ่านประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ซึ่งท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน วัดบ้านป่าตาด จังหวัดอุดรธานี ได้เสาะแสวงรวบรวมหามาแล้ว ลูกซาบซึ้ง

ในคำสั่งสอนทั้งทางโลกและทางธรรมตลอดจนความมานะพยายามอย่างเหนือมนุษย์ ของพระ-อาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระอย่างยิ่ง สมแล้วที่อัฐิของท่านได้กลายเป็นพระธาตุให้คนได้กราบไหว้บูชาเกือบทั่วประเทศ และลูกคิดว่า ในโลกนับวันจะยุ่งเหยิงยิ่งขึ้นนี้ คำสั่งสอนบางตอนของท่านจะมีประโยชน์แก่โลกและคนในโลกทางด้านจิตใจมิใช่น้อย เพราะเมื่อคิดดีคิดถูกแล้วก็ย่อมทำดีทำถูก มีความสุขใจตามไปด้วย ลูกจึงไปกราบขอคัดบางตอนของหนังสือ "ประวัติพระ-อาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ" เพื่อเป็นธรรมทานยังประโยชน์แก่ประชาชน จากท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ซึ่งได้มีเวลาเข้ามาพักอยู่ที่วัด บวรนิเวศวิหาร เมื่อวันที่ 19 ก.พ. 2516 ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ก็ได้เมตตากรุณาอนุญาตให้ลงพิมพ์ได้ ท่านเพียงแต่ขอสงวนสิทธิ์ในการพิมพ์เช่นในกรณีนี้ไว้ในกาลต่อไปเท่านั้น สำหรับผู้ที่สนใจอยากอ่านประวัติของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ โดยละเอียด ก็ได้โปรดเสาะแสวงหาหนังสืออ่านเอาเองอีกทีหนึ่ง ลูกต้องขอขอบพระคุณ คุณน้า ดิภิญญ์ คุณน้าชุ่ม กมลสุทธิ์ เจ้าของหนังสือผู้ให้ลูกยืมอ่าน ณ โอกาสนี้ด้วย และขอขอบคุณทุกท่านที่มีส่วนช่วยเกื้อหนุนให้หนัง-สือเล่มนี้สำเร็จออกมาได้ หากมีผิดพลาดประการใดขอได้โปรดอภัยด้วย

เกี่ยวกับนามสกุลที่พ่อได้เปลี่ยนจาก "โพธิ์งาม" มาเป็น "โพธิ์นฤมิต" นั้น ลูกคิดว่าอาจมีญาติ และท่านที่เคารพรักใคร่ยังไม่ทราบเหตุผลต้นปลายว่า ได้เปลี่ยนนามสกุลไปแล้วบ้าง เปลี่ยนทำไมบ้าง ลูกคิดว่า ลูกขอถือโอกาสเอาวาระสำคัญในชีวิตของลูกบันทึกไว้เป็นอนุสรณ์อีกประการหนึ่งว่า การเปลี่ยนนั้นเป็นไปตามประสงค์ของพ่อ เพราะนามสกุลเก่ามีซ้ำกับของผู้อื่นมากเหลือเกิน เพื่อตัดปัญหาขุ่นข้องหมองใจในเรื่องนี้ พ่อจึงได้ดำเนินการดังกล่าวแล้ว และลูก ๆ ก็เห็นชอบด้วยทุกคน

จดหมายฉบับนี้ลูก ๆ ได้เขียนขึ้นเป็นอนุสรณ์ เกี่ยวกับชีวิตของพ่อซึ่งได้จากลูกไป ลูกไม่มีวันได้พบพ่ออีกแล้ว คงเหลือแต่รูป จดหมายและอัฐิให้ลูกได้ไว้กราบไหว้บูชาระลึกถึงพระคุณของพ่อที่มีต่อลูกตลอดชั่วชีวิตของลูก กุศลผลบุญใดที่ลูกได้ทำไปแล้ว กำลังทำอยู่และจะทำต่อไปภายหน้า ลูกขออุทิศส่วนบุญกุศลทั้งหลายนั้นให้กับพ่อแม่ได้รับไปทั้งหมดด้วยเถิด ลูกเชื่อว่า ด้วยกุศลผลบุญ และกำลังศรัทธาอันแน่วแน่สูงสุดของลูกนี้ ทำให้ลูกเชื่อว่าลูกคงมีโอกาสได้เป็นลูกของพ่อ และแม่ในชาติภพต่อไปอย่างแน่นอน

จากลูกของพ่อ

คำปรารภของพ่อในงานแม่

อนึ่งข้าพเจ้าขอเตือนท่านทั้งหลาย ผู้ที่ตั้งใจฟังเทศน์รักษาศีล ต้องมีหลักเป็นเครื่องเกาะยึด ถ้าผู้ใดไม่มีหลักเกาะจิตใจก็ฟุ้งซ่านไปตามอารมณ์ ที่ว่าหลัก ๆ ก็คือพระไตรลักษณ์นั่นเอง หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า สามัญลักษณะหรือให้ชัดอีกก็คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตานี่เอง ถ้าแปลเป็นคำไทย ๆ ก็ว่า อนิจจังไม่เที่ยง ทุกขังเป็นทุกข์ อนัตตาไม่ใช่ตัวตน คงได้ความว่า สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่เที่ยงแปรปรวน สังขารทั้งหลายทั้งปวงแปรปรวนแล้วก็เป็นทุกข์ สังขารทั้งหลายทั้งปวงไม่ใช่ตัวตน คือไม่เชื่อฟังนั่นเอง ว่าอย่าแก่ก็แก่ ว่าอย่าเจ็บก็เจ็บ ว่าอย่าตายก็ตายดังนี้ ผู้ที่ใคร่ธรรมควรยึดหลักดังกล่าวแล้วนี้ให้เป็นเครื่องเตือนใจอยู่เสมอ หรือจะยึดคำโคลงที่ท่านบุรพาจารย์กล่าวเตือนไว้ว่าดังนี้ ไตรลักษณ์ต้องเป็นหลักสำหรับจิตจงหมั่นคิดหมั่นนึกหมั่นศึกษา เราต้องตายเป็นแท้แน่ละวา จะมัวมางวยงงหลงทำไม หรืออีกโคลงหนึ่งว่า อนิจจังทั้งนั้นไม่ทันคิด พอเห็นฤทธิ์อนิจจังลงนั่งเหงา ว่าโอ้อกเอยเอ๋ยอกเรามามัวเมามิได้คิดอนิจจัง ดังกล่าวมาแล้วนี้ ควรอบรมให้มีในจิตคิดนึกทบทวนอยู่เสมอ จะได้เป็นหนทางแห่งปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นไปในอนาคตกาลโน้นเทอญ

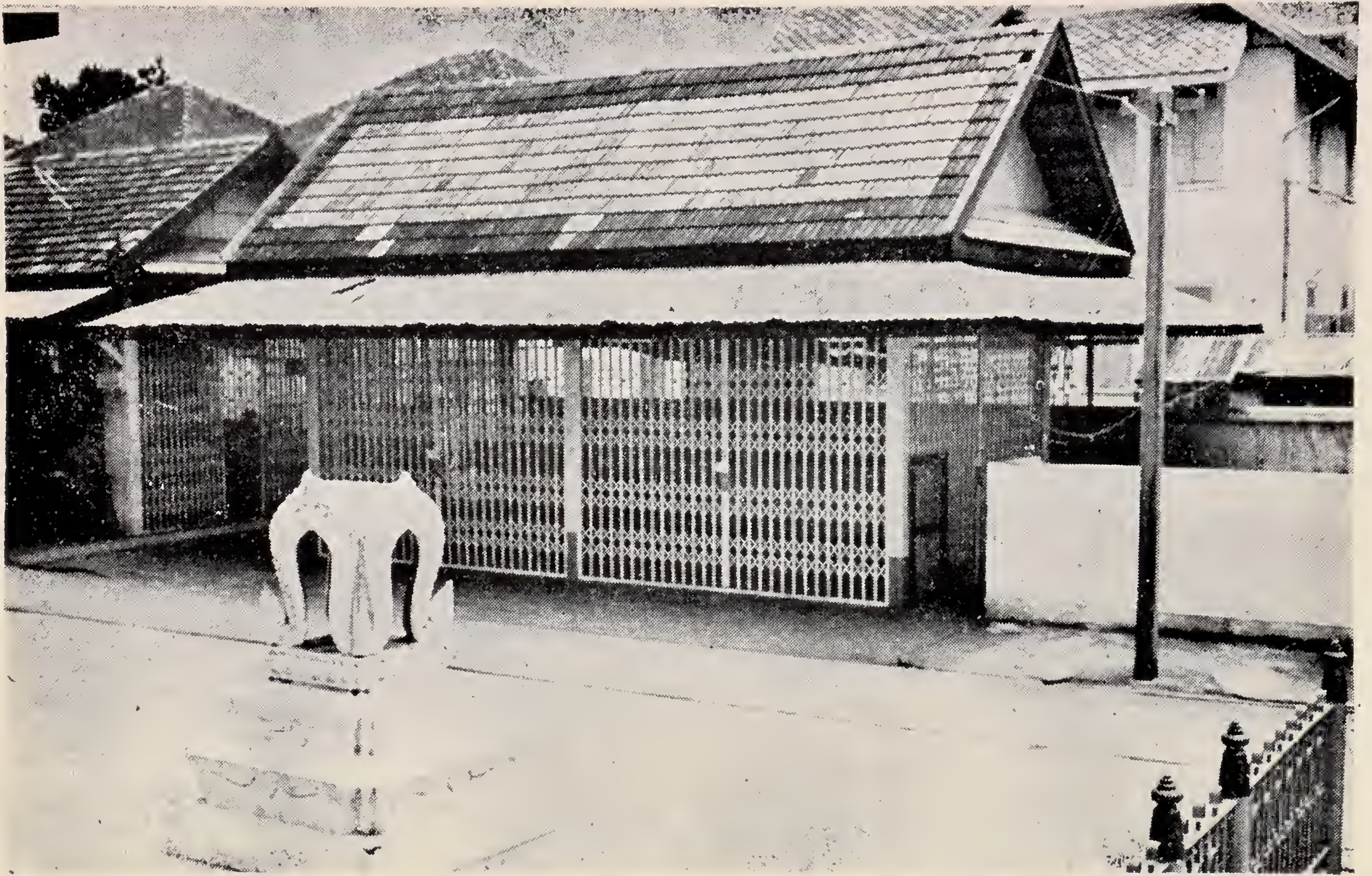
คำแนะนำที่ลูก ๆ หลาน ๆ ควรจะทำ คือ

บ้านต้องมีหิ้งพระบูชา จึงจะมีความสุขความเจริญยิ่ง ๆ ขึ้น ก่อนจะนอนควรจุดธูปเทียนบูชาพระ ถ้ามีดอกไม้ด้วยก็ดี ไม่ได้อะไรก็ว่า นโม 3 จบแล้วก็ พุทธํ ธัมมัง สังฆัง สะระณัง คัจฉามิ ว่า 3 จบ ต่อจากระลึกถึงพระแล้ว ก็ระลึกถึงคุณบิดามารดา และท่านผู้มีอุปการะคุณ แผ่เมตตาให้ท่านมีความสุข ท่านมีความสุขแล้วก็ให้ท่านมีความสุขยิ่ง ๆ ขึ้นไป

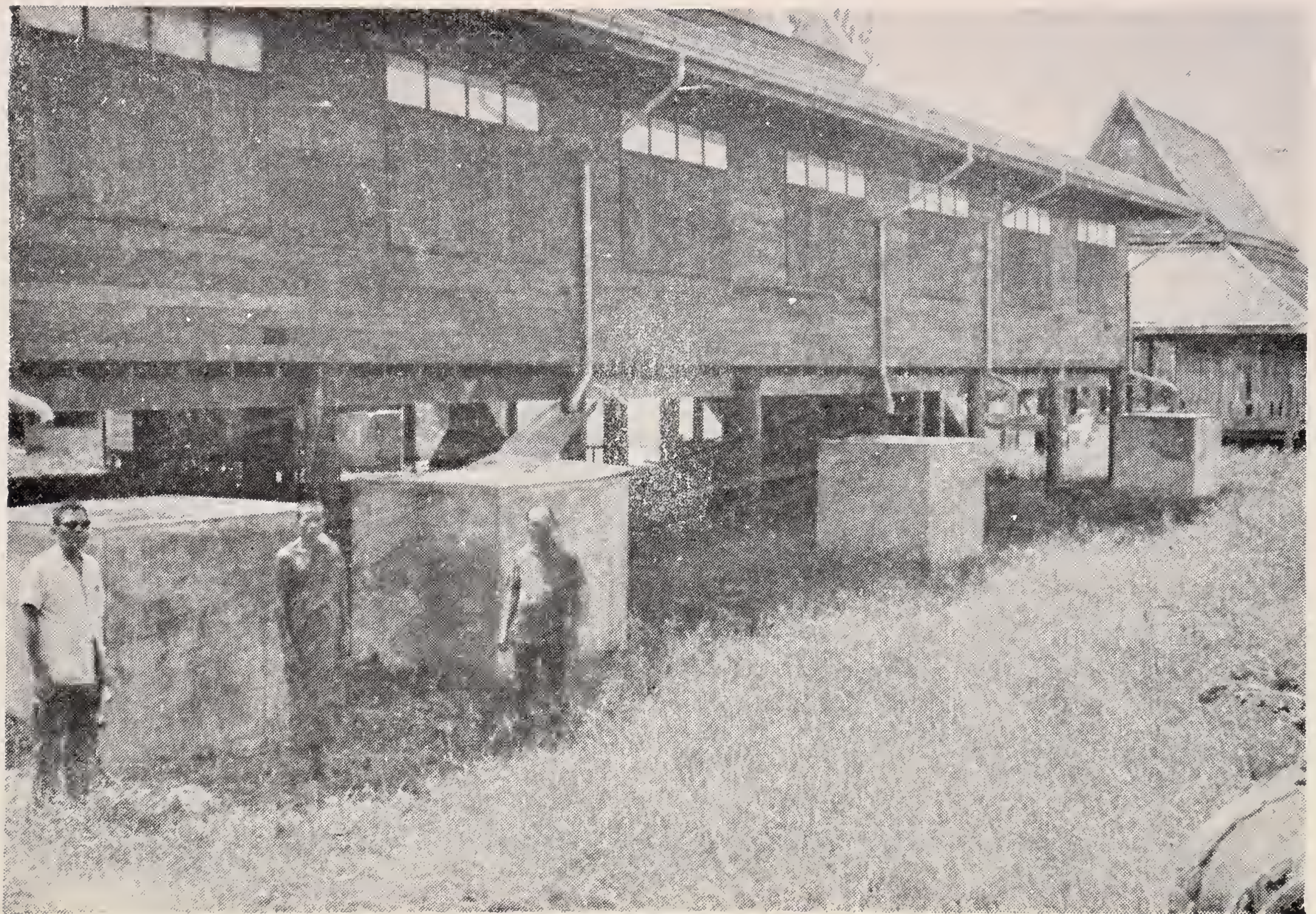
เมื่อเราได้ทำเป็นนิจ จะมีความสุขความเจริญ และจงทำแต่สิ่งที่ดี สิ่งชั่วอย่าทำจงละเสีย พ่อได้ทำตัวอย่างมาตลอดกาลนาน

นายสาย โพธิ์นฤมิต

สิงหาคม 2509

ภาพถ่ายศาลาโพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม) ณ วัดมหาชัยคล้ายนิมิตร สมุทรสาคร

ภาพถ่ายถังน้ำและรางน้ำศาลาการเปรียญ วัดบ้านไร่เจริญผล สมุทรสาคร

บ้านโพธิ์นฤมิต มหาชัย

9 ธันวาคม 2515

นมัสการท่านเจ้าอาวาสวัดบ้านไร่เจริญผลที่เคารพ

ตามที่กระผมและพี่น้องตระกูลโพธิ์นฤมิต (โพธิ์งาม) ได้เชิญชวนเพื่อนฝูงและผู้บังคับบัญชาร่วมกันบริจาคเงินเพื่อสร้างถังเก็บน้ำฝนให้กับวัดนั้น

ปรากฏว่าได้มีผู้มีจิตศรัทธาบริจาคเป็นเงินรวม 21,525.00 บาท (สองหมื่นหนึ่งพันห้าร้อยยี่สิบห้าบาทถ้วน) จากการก่อสร้างรางน้ำให้กุฏิใหม่เพิ่มเติม ทำให้ต้องจ่ายเพิ่มอีก 487.00 บาท กระผมและพี่น้องจึงได้ช่วยกันออกเพิ่มเติมอีก (เฉพาะตระกูล "โพธิ์นฤมิต" ได้บริจาคไปแล้ว 2000.00 บาท) จึงรวมเงินที่ได้รับการบริจาคทั้งหมดเป็น 22,012.00 บาท (สองหมื่นสองพันสิบสองบาทถ้วน) ตามรายชื่อซึ่งได้ส่งให้ท่านเจ้าอาวาสไปแล้วทั้งหมด และทางวัดได้ออกใบอนุโมทนาบัตรแก่ผู้บริจาคตั้งแต่ 50 บาทขึ้นไปแล้วนั้น

เพื่อให้การเก็บกักน้ำได้ผล จึงได้จัดสร้างรางน้ำ ท่อน้ำและเครื่องสูบน้ำให้แก่วัดอีกด้วย ดังปรากฏแก่ประชาชนทั้งหลายที่มาร่วมอนุโมทนาประชุมทำบุญถวายถังน้ำและอุปกรณ์ต่าง ๆ แก่วัดในวันนี้แล้ว และขอแจ้งยอดรายการทั้งหมดมีดังนี้คือ

1.	จ่ายค่าปูนซิเมนต์, หิน, ทราย, เหล็ก	5,910.00	
2.	จ่ายค่าปูนซิเมนต์, หิน, ทราย, เหล็ก	1,620.00	7,530.00 บาท
3.	ค่ารางน้ำยาว 30 ม.	2,100.00	
4.	ค่าท่อน้ำลงถัง	1,680.00	
5.	ค่าท่อน้ำลงถัง	1,795.00	
6.	ค่ารางน้ำกุฏิสร้างใหม่	1,132.00	6,707.00 บาท
7.	ค่าเครื่องสูบน้ำ–สายยาง		1,255.00 บาท
8.	ค่าไม้แบบทำถังซีเมนต์		1,840.00 บาท
9.	ค่าก๊อกน้ำ 7 ก๊อก		214.00 บาท

10. ค่าลูกกุญแจใส่ก๊อกน้ำ 7 ลูก 166.00 บาท

11. ค่าน้ำผสมปูนซิเมนต์ใช้ในงานนี้ 100.00 บาท

12. ค่าแรงงานทำถังซิเมนต์ 7 ถัง 4,200.00 บาท

รวมจ่าย 22,012.00 บาท

จึงขอนมัสการมาเพื่อทราบและเพื่อเป็นที่ระลึกในการจัดทำการกุศลครั้งนี้ด้วย

ขอนมัสการมาด้วยความเคารพ

แส–แสวง โพธิ์นฤมิต	พ.ต.อ. สม–จำเริญ โพธิ์นฤมิต
สุทิน–พูนศรี กานตะวร	ร.ต.อ. สาสน์–จำเนียร โพธิ์นฤมิต
เอกพจน์–พวงแข จันทรประภา	สินธ์–ศรีนวล โพธิ์นฤมิต

คำถวาย ศาลาบำเพ็ญกุศลศพ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

นะโม ตัสสะ ภะคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ

ยักเฆ ภันเต สังโฆ ปะฏิชานาตุ มะยัง ภันเต เอตัง สาลัง สะปะริวารัง พุทธะสาสะนิกานัง ทักขิณานุปะทานะกะระณัตถายะ พุทธะสาสะเน นิยยาเทมะ สาธุ โน ภันเต อะยัง พุทธะสาสะนิกานัง ทักขิณานุปะทานะกะระณัตถายะ สาลายะ ทานัสสะ อานิสังโส อัมหากัญเจวะ มาตาปิตุอาทีนัญจะ ปิยะชะนานัง ทีฆะรัตตัง หิตายะ สุขายะ สังวัตตะตุ ฯ

ข้าแต่พระสงฆ์ผู้เจริญ ขอพระสงฆ์จงรับทราบ ข้าพเจ้าทั้งหลายขอมอบถวายศาลาหลังนี้พร้อมกับของบริวารไว้ในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ขออานิสงส์แห่งการถวายศาลา เพื่อประโยชน์เป็นสถานที่บำเพ็ญกุศลทักษิณานุปทาน สำหรับพุทธศาสนิกชนทั้งหลายนี้ของข้าพเจ้าทั้งหลาย จงเป็นไปเพื่อประโยชน์และความสุขแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายด้วย แก่ปิยชนทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้นด้วย ตลอดกาลนาน เทอญ ฯ

อุทิศให้แก่ นายสาย โพธิ์นฤมิต–นางเพิ่ม โพธิ์นฤมิต

บิดามารดาของ

1) นายแส นางแสวง โพธิ์นฤมิต
2) พ.ต.อ. สม นางจำเรียง โพธิ์นฤมิต
3) นายสุทิน นางพูนศรี กานตะวร
4) ร.ต.อ. สาสน์ นางจำเนียร โพธิ์นฤมิต
5) นายเอกพจน์ นางพวงแข จันทรประภา
6) นายสิน นางศรีนวล โพธิ์นฤมิต

บรรดาบุตร–ธิดา ของ นายสาย–นางเพิ่ม โพธิ์นฤมิต ดังมีนามแล้วข้างต้นได้พร้อมใจกันทำการก่อสร้างศาลาโพธิ์งาม ที่นายสาย โพธิ์งาม (โพธิ์นฤมิต) ผู้บิดาได้ก่อสร้างไว้ก่อนแล้ว เพิ่มเติมให้สมบูรณ์เรียบร้อย

1.	ก่อกำแพงอิฐ โบกปูนซิเมนต์ ฉาบปูนขาว	1,200.00 บาท
2.	ติดประตูเหล็กทั้ง 4 ด้าน พ่นสีขาวทับ	7,400.00 บาท
3.	พ่นสีขาวเพิ่มเติมรอบบริเวณศาลาบำเพ็ญกุศลศพหลังนี้	400.00 บาท
	รวมเป็นเงินทั้งสิ้น	9,000.00 บาท

(เก้าพันบาทถ้วน)

วันที่ 2 พฤษภาคม พ.ศ. 2515

(วันครบรอบทำบุญ 100 วัน ให้กับ นายสาย โพธิ์นฤมิต)

สารบาญ

ชุมนุมอานิสงส์

พระนิพนธ์ของ

สมเด็จพระสังฆราช (อุฏฐายีมหาเถร)

คำว่า "อานิสงส์" แปลว่าคุณที่ไหลออกมาจากบุญกุศลหรือความดีที่บุคคลได้กระทำ เป็นคู่กับคำว่า "อาทีนพ" ที่แปลว่าโทษ คือความเสียหายเดือดร้อนทุกข์ยาก อันเกิดสืบมาแต่บาปอกุศล หรือความชั่วที่บุคคลได้กระทำ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงแสดงไว้ในบาลีประเภทต่าง ๆ ดังจะได้นำมารวมไว้ในที่นี้ เพื่อเป็นเครื่องประดับความรู้ของท่านผู้ต้องการเท่าที่ค้นพบในเวลาอันจำกัด

1. อานิสงส์แห่งทาน

ผู้บริจาคทานย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. พหุนฺนํ ปิโย มนาโป โหติ	เป็นที่รักที่ชอบใจของชนมาก
2. กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ	เกียรติศัพท์อันงามย่อมฟุ้งขจรไป
3. ปริสาสุ วิสารโท โหติ	เป็นผู้อาจหาญในที่ประชุม
4. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ	เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ	ละโลกนี้ไปแล้ว ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

2. อานิสงส์แห่งศีล

ผู้รักษาศีลบริสุทธิ์ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. มหนฺตํ โภคํ อธิคจฺฉติ	เป็นคนมั่งมีโภคทรัพย์มาก
2. กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ	เกียรติศัพท์อันงามย่อมฟุ้งขจรไป

3. ปุริสาสุ วิสารโท โหติ — เป็นผู้อาจหาญในที่ประชุม
4. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ — เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ — ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

3. อานิสงส์ในสุจริต

ผู้ประพฤติสุจริตด้วยกาย วาจา ใจ ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. อตฺตาปิ อตฺตานํ น อุปวทติ — ตนเองติเตียนตนไม่ได้
2. อนุวิจฺจ วิญฺญู ปสํสนฺติ — ท่านผู้รู้พิจารณาแล้วย่อมสรรเสริญ
3. กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ — เกียรติศัพท์อันงามย่อมฟุ้งขจรไป
4. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ — เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ — ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

4. อานิสงส์ในการฟังธรรม

ผู้ฟังธรรมโดยเคารพ ย่อมได้อานิสงส์ ๕ ประการ คือ

1. อสฺสุตํ สุณาติ — ย่อมได้ฟังสิ่งที่ยังไม่เคยฟัง
2. สุตํ ปริโยทปติ — ทำสิ่งที่เคยฟังแล้วให้แจ่มแจ้งดีขึ้น
3. กงฺขํ วิหนติ — ย่อมกำจัดความสงสัยให้หมดไป
4. ทิฏฺฐึ อุชุํ กโรติ — ย่อมทำทิฏฐิความเห็นให้ตรง
5. จิตฺตมสฺส ปสีทติ — จิตของผู้ฟังย่อมผ่องใส

5. อานิสงส์ในขันติ

ผู้ตั้งอยู่ในขันติความอดทน ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. พหุโน ชนสฺส ปิโย โหติ — เป็นที่รักที่ชอบใจของชนมาก
2. น เวรพหุโล โหติ — เป็นผู้ไม่มากไปด้วยเวร

3. น วชฺชพหุโล โหติ — เป็นผู้ไม่มากไปด้วยโทษ
4. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ — เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ — ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

6. อานิสงส์ในขันติอีกนัยหนึ่ง

ผู้ตั้งอยู่ในขันติความอดทนย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. พหุโน ชนสฺส ปิโย โหติ — เป็นที่รักที่ชอบใจของชนมาก
2. อลุทฺโธ โหติ — ไม่เป็นผู้หยาบคาย
3. อวิปฺปฏิสารี — ไม่มีความเดือดร้อน
4. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ — เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ — ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

7. อานิสงส์ในการพูดด้วยปัญญา

บุคคลผู้พูดด้วยปัญญา ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. น มุสา ภณติ — ไม่พูดเท็จ
2. น ปิสุณํ ภณติ — ไม่พูดส่อเสียด
3. น ผรุสํ ภณติ — ไม่พูดหยาบคาย
4. น สมฺผปฺปลาปํ ภณติ — ไม่พูดเหลวไหลไร้ประโยชน์
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ — ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

8. อานิสงส์ในความประพฤติน่าเลื่อมใส

บุคคลผู้ประพฤติน่าเลื่อมใส ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. อตฺตาปิ อตฺตานํ น อุปวทติ — แม้ตนก็ติเตียนตนเองไม่ได้

2. อนุวิจฺจ วิญฺญู ปสํสนฺติ ท่านผู้รู้พิจารณาแล้วย่อมสรรเสริญ
3. กลฺยาโณ กิตฺติสทฺโท อพฺภุคฺคจฺฉติ เกียรติศัพท์อันงามย่อมฟุ้งขจรไป
4. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ เป็นผู้มีสติไม่หลงตาย
5. สุคตึ สคฺคํ โลกํ อุปปชฺชติ ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์

9. อานิสงส์ในความประพฤติน่าเลื่อมใสอีกนัยหนึ่ง

บุคคลผู้ประพฤติน่าเลื่อมใส ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. อปฺปสนฺนา ปสีทนฺติ ชนที่ยังไม่เลื่อมใสย่อมเลื่อมใส
2. ปสนฺนานํ ภิยฺโยภาโว โหติ ผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว ย่อมเลื่อมใสยิ่งขึ้น
3. สตฺถุ สาสนํ กตํ โหติ เป็นอันได้กระทำตามคำสอนของพระศาสดาแล้ว
4. ปจฺฉิมา ชนตา ทิฏฺฐานุคตึ อาปชฺชติ ประชุมชนชั้นหลังย่อมได้เยี่ยงอย่างที่ดี
5. จิตฺตมสฺส ปสีทติ จิตของเขาย่อมผ่องใส

10. อานิสงส์ในโภคทรัพย์

บุคคลผู้มีโภคทรัพย์ย่อมได้รับอานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. โภเค นิสฺสาย อตฺตานํ สุเขติ อาศัยโภคทรัพย์เลี้ยงตนให้เป็นสุข
2. มาตาปิตโร สุเขติ อาศัยโภคทรัพย์เลี้ยงมารดาบิดาให้เป็นสุข
3. ปุตฺตทารทาสกมฺมกรโปริเส สุเขติ เลี้ยงบุตรภรรยาและผู้คนบริวารให้เป็นสุข
4. มิตฺตามจฺเจ สุเขติ เลี้ยงมิตรอมาตย์ให้เป็นสุข
5. สมณพฺราหฺมเณสุ อุทฺธคฺคิกํ ทกฺขิณํ ปติฏฺฐาเปติ ให้ทักขิณาที่มีผลเลิศในสมณพราหมณ์ทั้งหลาย

11. อานิสงส์ในการบริโภคอาหารแต่เช้า

ตระกูลที่บริโภคอาหารแต่เช้า ด้วยลุกขึ้นหุงหาอาหารแต่เช้าย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการคือ

1. แขกที่มาหาย่อมสนองดีตอบตามกาลอันควร
2. เทวดาที่เคยรับพลี ย่อมสนองดีตอบตามกาลอันควร
3. สมณพราหมณ์ผู้บริโภคหนเดียว ไม่บริโภคในวิกาล ย่อมสนองดีตามกาลอันควร
4. คนใช้และกรรมกรผู้คนบริวาร ย่อมไม่เบื่อหน่ายทำการงาน
5. อาหารที่บริโภคตรงตามเวลาย่อมมีโอชะ

12. อานิสงส์เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน

ผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐานย่อมได้อานิสงส์ 4 ประการ คือ

1. มีสติมั่นคง ไม่หลงตาย
2. มีสุคติภพ คือ มนุษย์สวรรค์เป็นที่หวังข้างหน้า
3. เมื่อยังมีอุปนิสัยไม่แก่กล้า ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีอุปนิสัยแห่งมรรคผลนิพพานติดสันดานต่อไปในภพหน้า
4. ถ้ามีอุปนิสัยแก่กล้า ก็จะได้บรรลุมรรคผลในปัจจุบัน

13. อานิสงส์อานาปานสติ

ผู้เจริญอานาปานสติกัมมัฏฐานย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. สนฺโต	สงบระงับ
2. ปณีโต	ละเอียด
3. อเสจนโก	ไม่ต้องรดน้ำก็เย็น
4. สุโข วิหาโร	มีสุขเป็นเครื่องอยู่
5. อุปฺปนฺนุปฺปนฺเน ปาปเก อกุสเล ธมฺเม ฐานโส อนฺตรธาเปติ	ย่อมบำราบอกุศลบาปธรรมที่เกิดขึ้น ๆ ให้สูญหายไปได้ทันที

14. อานิสงส์เดินจงกรม

ผู้เดินจงกรมเสมอ ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. อทฺธานกฺขโม โหติ	ทนต่อการเดินทางไกล
2. ปธานกฺขโม โหติ	ทนต่อการทำความเพียร
3. อปฺปาพาโธ โหติ	มีอาพาธน้อย
4. อสิตํ ปีตํ ขาทิตํ สายิตํ สมฺมา ปริณามํ คจฺฉติ	ของที่กิน ดื่ม เคี้ยว ลิ้มแล้วย่อมย่อยดี
5. จงฺกมาธิคโต สมาธิ จิรฏฺฐิติโก โหติ	สมาธิที่ได้บรรลุในขณะจงกรม ย่อมตั้งอยู่ได้นาน

15. อานิสงส์กวาดวัด

ผู้กวาดเสมอย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. จิตของตนย่อมผ่องใส
2. ย่อมยังจิตของคนอื่นให้เลื่อมใสในตนด้วย
3. เทวดาทั้งหลายก็ชื่นชมยินดีด้วย
4. ได้ชื่อว่าสั่งสมบุญอันจะให้เกิดรูปโฉมงดงาม เป็นที่นำมาซึ่งความเลื่อมใส
5. เมื่อสิ้นชีพแล้ว ย่อมจะได้บังเกิดในมนุษย์สุคติและสวรรค์เทวโลก

16. อานิสงส์ยาคู

ภิกษุผู้ดื่มยาคูในเวลาเช้าก่อนบิณฑบาต ย่อมได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. ขุทฺทํ ปฏิหนฺติ	กำจัดความหิวเสีย
2. ปิปาสํ ปฏิวิเนติ	บรรเทาความกระหายเสีย
3. วาตํ อนุโลเมติ	ทำให้ลมเดินสะดวก
4. วตฺถึ โสเธติ	ชำระลำไส้ให้สะอาด
5. อามาวเสสํ ปาเจติ	ถ่ายอาหารเก่าที่ตกค้างออกไป

17. อานิสงส์สติสัมปชัญญะ

บุคคลผู้มีสติตั้งมั่นมีสัมปชัญญะหลับได้อานิสงส์ 5 ประการ คือ

1. สุขํ สุปติ	หลับอยู่ก็เป็นสุข
2. สุขํ ปฏิพุชฺฌติ	ตื่นขึ้นก็เป็นสุข
3. น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ	ไม่ฝันเห็นสิ่งร้าย
4. เทวตา รกฺขนฺติ	เทวดาย่อมรักษา
5. อสุจิ น มุจฺจติ	อสุจิย่อมไม่เคลื่อน

18. อานิสงส์แห่งภังคานุปัสสนาญาณ

พระโยคาวจรผู้เจริญวิปัสสนากัมมัฏฐาน ถึงภังคานุปัสสนาญาณ ย่อมได้อานิสงส์ 9 ประการ คือ

1. ภวทิฏฺฐิปหานํ	ละเสียได้ซึ่งสัสสตะทิฏฐิความเห็นว่าเที่ยงยั่งยืนไม่แปรผัน
2. ชีวิตนิกนฺติปริจฺจาโค	ละเสียได้ซึ่งความยินดีในชีวิต คือไม่ห่วงชีวิต
3. สทา ปยุตฺตา	จะมีเพียรบำเพ็ญกัมมัฏฐานเป็นนิตย์
4. วิสุทฺธา ชีวิตา	จะประพฤติเลี้ยงชีวิตบริสุทธิ์ปราศจากโทษ
5. อุสฺสุกฺกปฺปหานํ	จะสละเสียซึ่งความขวนขวายที่จะแสวงเครื่องอุปโภคบริโภค และบริขารต่างๆ จะตั้งอยู่ในความมักน้อย
6. วิคตภยตา	ปราศจากความกลัวภัยอันตรายต่าง ๆ
7. ขนฺติ	จะมีสันดานอันอดกลั้นประกอบด้วยอธิวาสนขันติ

8. โสวจฺจปฏิลาโภ — จะได้ซึ่งคุณคือความเป็นผู้ว่าง่ายสอนง่ายมิได้กระด้างกระเดื่อง

9. อรติรติสโห — จะอดกลั้นได้ซึ่งความยินดียินร้าย มิได้ลุอำนาจแห่งความยินดียินร้าย

19. อานิสงส์แห่งบรรพชา 9 ประการ คือ

1. อปฺปิจฺโฉ — มีความมักน้อย
2. สนฺตุฏฺโฐ — มีความสันโดษ ยินดีลาภตามมีตามได้โดยธรรม
3. วิวิตฺโต — มีความยินดีในที่สงัด
4. อสํสฏฺโฐ — ไม่คลุกคลีด้วยหมู่คณะ
5. นิราลโย — ไม่มีความย่วงใย
6. อนิเกโต — ไม่ติดที่อยู่
7. ปริปุณฺณสีโล — มีศีลบริบูรณ์
8. สลฺเลขิตาจาโร — ประพฤติขัดเกลากิเลส
9. ธุตงฺคปฏิปตฺติกุสโล — ฉลาดในการปฏิบัติธุดงค์

อานิสงส์แห่งศีลเป็นลำดับ 9 ประการ คือ

1. อวิปฏิสาร — เป็นเหตุแห่งอวิปฏิสาระ ความไม่เดือดร้อนใจ
2. ปาโมทย — เป็นเหตุแห่งปราโมทย์ ความบันเทิงใจ
3. ปีติ — เป็นเหตุแห่งปีติความอิ่มใจ
4. ปสฺสทฺธิ — เป็นเหตุแห่งปัสสัทธิ ความสงบระงับใจ

5. สุข เป็นเหตุแห่งสุข

6. สมาธิ เป็นเหตุแห่งสมาธิ

7. ยถาภูตญาณทสฺสน เป็นเหตุแห่งยถาภูตญาณทัสสนะ ความรู้เห็นตามเป็นจริง

8. วิราค เป็นเหตุแห่งวิราคะ ความสิ้นรักใคร่

9. วิมุตฺติ เป็นคุณที่สุดแห่งพรหมจรรย์

20. อานิสงส์แห่งเมตตา 10 ประการ คือ

บุคคลผู้มีจิตเมตตา ไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อมได้อานิสงส์แห่งเมตตา 10 ประการ ปรากฏหลักฐานในคาถาแสดงเมตตานิสงส์ดังต่อไปนี้

1. พหุตภกฺโข ภวติ วิปฺปวุตฺโถ สกํ ฆรา
   พหู นํ อุปชีวนฺติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ชนผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ออกจากเรือนของตนไปไหน ๆ ก็มีอาหารมาก ไม่อดอยาก เป็นที่อาศัยเลี้ยงชีพของชนมาก

2. ยํ ยํ ชนปทํ ยาติ นิคเม ราชธานิโย
   สพฺพตฺถ ปูชิโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ไปสู่ชนบท นิคม ราชธานี ใด ๆ ย่อมเป็นที่เชิดชูบูชาในที่ทั่วไป

3. นาสฺส โจรา ปสหนฺติ นาติมญฺเญติ ขตฺติโย
   สพฺเพ อมิตฺเต ตรติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ย่อมไม่ถูกพวกโจรย่ำยีเบียดเบียน ไม่ถูกกษัตริย์ดูหมิ่น ย่อมล่วงพ้นศัตรูได้ทั้งหมด

4. อกุทฺโธ สฆรํ เอติ สภาย ปฏินนฺทิโต
   ญาตีนํ อุตฺตโม โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร จะไปในที่ประชุมชน ก็มีผู้ยินดีต้อนรับ ไม่ต้องโกรธกลับมาเรือนตน เป็นผู้ประเสริฐสุดแห่งหมู่ญาติ

5. สกฺกตฺวา สกฺกโต โหติ ครุ โหติ สคารโว
วณฺณกิตฺติภโต โหติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร สักการะเขาแล้วก็ย่อมเป็นผู้ที่เขาสักการะตอบ เคารพเขาแล้ว ก็ย่อมเพียบพร้อมด้วย วรรณะและเกียรติคุณ

6. ปูชโก ลภเต ปูชํ วนฺทโก ปฏิวนฺทนํ
ยโส กิตฺติญฺจ ปปฺโปติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ยกย่องเขาย่อมได้รับยกย่องตอบ ไหว้เขาย่อมได้รับไหว้ตอบ และย่อมประสบยศและเกียรติ

7. อคฺคิ ยถา ปชฺชลติ เทวตา วิโรจติ
สิริยา อชฺชหิโต โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร ยามรุ่งเรืองดุจแสงไฟ ย่อมงดงามดุจเทวดา ย่อมไม่แคล้วคลาดจากสิริ คือความเป็นใหญ่

8. คาโว ตสฺส ปชายนฺติ เขตฺเต วุตฺตํ วิรูหติ
วุตฺตานํ ผลมสฺนาติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ผู้ไม่ประทุษร้ายมิตร โคทั้งหลายของเขาตกลูกมาก พืชที่หว่านในนาย่อมงอกงาม เขาย่อมได้เสวยผลแห่งพืชทั้งหลายที่หว่านได้

9. ทริโต ปพฺพตาโต วา รุกฺขโต ปติโต นโร
จุโต ปติฏฺฐํ ลภติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

นรชนผู้ไม่ประทุษร้าย ตกเหว หรือพลาดตกภูเขา หรือต้นไม้ ย่อมได้ที่เกาะที่รับรอง

10. วิรุฬฺหมูลสนฺตานํ นิโครฺธมิว มาลุโต
อมิตฺตา นปฺปสหนฺติ โย มิตฺตานํ น ทุพฺภติ

ศัตรูทั้งหลายย่อมย่ำยีบุคคลผู้ไม่ประทุษร้ายมิตรไม่ได้ เหมือนลมพายุทำลายต้นไทรที่มีรากและลำต้นงอกงามไม่ได้ฉะนั้น

21. อานิสงส์แห่งเมตตา 11 ประการ คือ

ผู้ใดเจริญเมตตาสม่ำเสมอเป็นนิตย์ ผู้นั้นย่อมได้อานิสงส์ 11 ประการ ตามนัยเมตตานิสังสสูตร

1. สุขํ สุปติ	หลับอยู่ก็เป็นสุข
2. สุขํ ปฏิพุชฺฌติ	ตื่นขึ้นก็เป็นสุข
3. น ปาปกํ สุปินํ ปสฺสติ	ไม่ฝันเห็นสิ่งร้าย
4. มนุสฺสานํ ปิโย โหติ	เป็นที่รักของมนุษย์ทั้งหลาย
5. อมนุสฺสานํ ปิโย โหติ	เป็นที่รักของอมนุษย์ทั้งหลาย
6 เทวตา รกฺขนฺติ	เทวดาย่อมรักษา
7. นาสฺส อคฺคิ วา วิสํ วา สตฺถํ วา กมติ	ไฟหรือยาพิษหรือศาตรา ย่อมกล้ากรายถูกตัวผู้มีจิตเมตตาไม่ได้
8. ตุวฏํ จิตฺตํ สมาธิยติ	จิตของผู้มีเมตตาย่อมตั้งมั่นเป็นสมาธิเร็ว
9. มุขวณฺโณ วิปฺปสีทติ	ผิวหน้าของผู้มีเมตตาย่อมผ่องใส
10. อสมฺมุฬฺโห กาลํ กโรติ	ผู้เป็นมีสติไม่หลงตาย
11. อุตฺตรึ อปฺปฏิวิชฺฌนฺโต พฺรหฺมโลกูปโค โหติ	เมื่อยังไม่บรรลุอริยผลย่อมเกิดในพรหมโลก

อุทานธรรม

ของ

พระศาสนโสภน (จตฺตสลฺลตฺเถระ)

วัดมกุฏกษัตริยาราม

---

1. อุทานธรรมของ	ศ.จ. ประดิษฐ์
เป็นภาษิตคำกลอน	อักษรสาร
เทศนาไทยไทย	ไว้เป็นทาน
แก้รำคาญฟังเล่น	เย็นเย็นใจ
2. ใครดีเราก็ดี	อารีต่อ
ให้สมข้อคำบุราณ	ที่ขานไข
มิตตะจิตต่อติด	กับมิตตะใจ
ใครไม่ใยแล้วอย่าอยาก	ให้ยากเย็น
3. คำบุราณพาที	ไว้ดีมาก
โคไม่อยากกินหญ้า	อย่าเคี่ยวเข็ญ
ฝืนน้ำใจของเขา	เราลำเค็ญ
ถึงคราวเป็นแล้วต้องปล่อย	ไปตามกาล
4. ใครมีปากอยากพูด	ก็พูดไป
เรื่องอะไรก็ช่าง	อย่าฟังขาน
เราอย่าต่อก่อก้าว	ให้ร้าวราน
ความรำคาญก็จะหาย	สบายใจ
5. ปิ้งปลาหมองอแล้วกลับ	นี่คำขำ
เจ็บแล้วจำใส่กระบาล	นี่ขานไข
ผิดแล้วแก้กลับตัว	เปลี่ยนหัวใจ
จะหาใครมาวอน	ไม่สอนตน

6. โทษผู้อื่นแลเห็น เป็นภูเขา
โทษของเราแลไม่เห็น เท่าเส้นขน
ติดคนอื่นเห็นเบื่อ เราเหลือทน
ติดของตนถึงเห็น ไม่เป็นไร

7. อันบ้านเรือนใหญ่โต รโหฐาน
มีเสาธารหลายต้น จึงทนไหว
เกิดเป็นคนอยู่เดียว ก็เปลี่ยวใจ
ต้องอาศัยพวกพ้อง พี่น้องนา

8. จะหาใครเหมาะใจ ที่ไหนเล่า
ตัวของเรายังไม่ เหมาะใจหนา
อนิจจังทุกขัง อนัตตา
รู้ล่วงหน้าเสียก่อน ไม่ร้อนใจ

๙. ทุกข์สุขอยู่ที่ใจ มิใช่หรือ
ถ้าใจถือก็เป็นทุกข์ ไม่สุกใส
ถ้าไม่ถือก็เป็นสุข ไม่ทุกข์ใจ
เราอยากได้ความทุกข์ หรือสุขนา

10. ยามมีมันก็มี มีเหลือล้น
แล้วกลับจนมันก็จน จนจริงหนา
อนิจจังดังนี้ ไม่ดีนา
ต้องขอลาอนิจจัง ดังนี้แล

11. ยามจนมันก็จน จนเต็มที่
แล้วกลับมีมันก็มี มีหนักหนา
อนิจจังดังนี้ ดีนักนา
ไม่ขอลาอนิจจัง ดังนี้เลย

12. ไม่รู้ไม่ชี้ดีนัก รู้จักใช้
นึกอะไรแล้วทิ้ง นิ่งนั่งเฉย
ไม่ต่อเรื่องเครื่องทุกข์ สุขเสบย
ใครไม่เคยลองดู จะรู้ ดี

13. รักษาตัวกลัวกรรม อย่าทำชั่ว
จะหมองมัวหม่นไหม้ ไปเมืองผี
จงเลือกทำแต่กรรม ที่ดีดี
จะได้มีความสุข พ้นทุกข์ภัย

14. เราจะต้องพลัดพราก จากของรัก
ไม่ย้ายยักมั่นคง อย่าสงสัย
รีบรู้ตัวเสียก่อน ไม่ร้อนใจ
ถึงคราวไปแล้วก็ไป ไปตามกาล

15. ความไม่พอใจจน เป็นคนเข็ญ
พอแล้วเป็นเศรษฐี มหาศาล
จนทั้งนอกทั้งใน ไม่ได้การ
จงคิดอ่านแก้จน เป็นคนมี

16. รู้ว่าไฟแล้วทำไม ไปจับเล่น
มันไม่เย็นเลยหนา น่าบัดสี
ครั้นถูกไฟไหม้เผา เศร้าโศกี
น่าจะตีเสียให้ช้ำ ระกำทรวง

17. อัปปมาทปราชญ์ชม นิยมนัก
ว่าเป็นมรรคครรไล อันใหญ่หลวง
ให้ประชาสาธุชน คนทั้งปวง
พ้นจากบ่วงตัณหา สิ้นราคี

18. อโหโอโอ้น่า อนาถหนอ
ความไม่พอมายุ่ง ทุกกรุงศรี
ต้องรบราฆ่ากัน ลั่นโลกี
ใครเสียทีแล้วต้องตาย วายชีวัน

19. ผู้ใดชั่วรู้ตัว แล้วกลับจิต
ไม่ถือผิดงมโง่ โดยโมหันต์
ควรจะชมว่าสม เป็นคนธรรม์
รู้ผ่อนผันกลับตน เป็นคนตรง

20. สังขารา สัสสตา นัตถิ
เป็นสติสำคัญ ป้องกันหลง
ตัวยินดียินร้าย ให้คลายลง
ไม่งมงงลืมตัว เพราะชั่วดี

21. เวลาใดทำใจ ให้ผ่องแผ้ว
เหมือนได้แก้วมีค่า เป็นราศี
เวลาใดทำใจ ให้ราคี
เหมือนมณีแตกหมด ลดราคา

22. เขาทำดีทำชั่ว ตัวของเขา
อย่าหาเหาใส่หัว ของตัวหนา
มันจะยุ่งนุงนัก หนักอุรา
ตามยถากรรมเขา เราสบาย

23. สมัยใดทำใจ ให้ผุดผ่อง
จากหม่นหมองราคิน สิ้นทั้งหลาย
จะพบสุขสดใส ใจสบาย
อภิปรายคงไม่ชัด ปัจจัตตัง

24. นึกนึกแล้วก็น่า อนาถหนา
เพราะตัณหาพายุ่ง ออกนุงถัง
ต้องรบราฆ่ากัน ลั่นลือดัง
ใครพลาดพลั้งแล้วก็ตาย วายชีวา
25. กายกับใจอาศัย ซึ่งกันอยู่
เราต้องรู้ว่ามัน ต่างกันหนา
สุขทุกข์แต่ละอย่าง ก็ต่างนา
ถ้าเอามาคลุกกัน มันยุ่งใจ
26. ปล่อยให้ยุ่งแล้วมันแย่ แก้มันยาก
ยิ่งยุ่งมากมันยิ่งแย่ แก้ไม่ไหว
อย่าปล่อยให้ยุ่งนุงนัก จะหนักใจ
จงแก้ไขอย่าให้ยุ่ง นุงนักนา
27. พูดไปเขาไม่รู้ กลับขู่เขา
ว่าโง่เง่ามาเงอะ เซอะนักหนา
ตัวของตัวทำไม ไม่โกรธา
ว่าพูดจาให้เขา ไม่เข้าใจ
28. โกรธเขาเราก็รู้ อยู่ว่าร้อน
จะนั่งนอนก็เป็นทุกข์ ไม่สุกใส
แล้วยังดื้อด้านโกรธ จะโทษใคร
น่าแค้นใจจริงหนา ไม่น่าชม
29. จะเป็นสุขก็ต้องทุกข์ ลงทุนก่อน
จะเป็นก้อนทีละน้อย ค่อยประสม
จะเป็นพระก็ต้องละ กามารมณ์
จะเป็นพรหมก็ต้องเพียร เรียนทำฌาน

30. มีกายอย่าได้หมาย ว่าเป็นสุข
กลับมีทุกข์มากมาย หลายสถาน
จะหาสุขที่กาย จนวายปราณ
คงไม่พานพบแท้ เป็นแน่นอน

31. สารพัดที่จะรู้ เป็นครูเขา
ตัวของเราแล้วทำไม ไม่สั่งสอน
ปล่อยให้ยุ่งนุงนัง ไม่สังวร
ควรผันผ่อนแก้ยุ่ง นุงทั้งปวง

32. โอโลโภโทโส โมโหนี้
เป็นราคีของใจ อันใหญ่หลวง
เป็นมูลรากรากคืน สิ้นทั้งปวง
คอยเหนี่ยวหน่วงให้นุง ยุ่งหัวใจ

33. โอ้ร่างกายของเรา มันเน่าแน่
ไม่มีแปรเปลี่ยนผัน หันไฉน
ต้องรู้ตัวอยู่เสมอ อย่าเผลอใจ
สิ่งใดใดควรทำ รีบจ้ำเอย

34. กาลนี้มิได้รอ เราหนอหนา
อย่ามัวมาม็นเมา เลยเราเอ๋ย
หลงนิยมชมทุกข์ ว่าสุขเสบย
ไม่ช้าเลยจะต้องลา โลกคลาไคล

35. ชั่วหรือดีที่ทำ กรรมทั้งหลาย
ไม่หนีหายสูญสิ้น ไปถิ่นไหน
ย่อมอยู่ติดกันดี ไม่มีภัย
รวมเก็บไว้ที่จิต ติดตัวเรา

36. อนิจจังทั้งนั้น　　ไม่ทันคิด
พอเห็นฤทธิ์อนิจจัง　　ลงนั่งเหงา
ว่าโอ้โอ๋อกเอย　　เอ๋ยอกเรา
มามัวเมานิจจัง　　จีรังการ

37. ยังไม่เคยฟังใคร　　ที่ไหนหนา
ว่าเกิดมาเป็นสุข　　สนุกสนาน
มีแต่บ่นเรื่องทุกข์　　ไม่สุขสราญ
ทั้งชาวบ้านชาววัด　　ซัดกันไป

38. อนัตตาสังขาร　　นี้ด้านดื้อ
ไม่เชื่อถือถ้อยคำ　　ที่ร่ำไข
จะพูดจาว่าขาน　　ประการใด
ไม่ตามใจข้องขัด　　อนัตตา

39. ไตรลักษณ์ต้องเป็นหลัก　　สำหรับจิต
จงหมั่นคิดหมั่นนึก　　หมั่นศึกษา
เราต้องตายเป็นแท้　　แน่ละวา
จะมัวมานอกครู　　อยู่ทำไม

40. ประพฤติธรรมสำคัญ　　อยู่ที่จิต
ถ้าตั้งผิดมัวหมอง　　ไม่ผ่องใส
ถ้าตั้งถูกผุดผ่อง　　ไม่หมองใจ
สติใช้คุมจิต　　ไม่ผิดนา

41. อิฏฐารมณ์นิยม　　ว่าเป็นสุข
ที่แท้ทุกข์จริงเจียว　　ทีเดียวหนา
สำคัญผิดติดทุกข์　　ว่าสุขนา
เป็นสัญญาวิปลาส　　พลาดผิดธรรม์

42. อย่าทะนงองอาจ ประมาทรัก
มาชวนชักรวนเร ให้เหหัน
ไม่กลัวเป็นกลัวตาย วายชีวัน
ถ้าแพ้มันแล้วต้องตาย วายชีวี

43. รามเกียรติ์มันยุ่ง ออกนุงขิง
เพราะแย่งหญิงสีดา มารศรี
ต้องรบราฆ่ากัน ลั่นโลกี
ใครเสียทีแล้วก็ตาย วอดวายปราณ

44. นิสัยควายแล้วไม่วาย จะบดเอื้อง
คนรื้อเรื่องอดีตตั้ง มาตั้งขาน
พิรี้พิไรไม่รู้จบ งบประมาณ
ก็เปรียบปานดังควาย น่าอายนา

45. เธอไฉนใจเรา ฉะนี้นี่
ไม่กลัวผีมันเย้ย บ้างเลยหนา
ใจฉะนี้หน้าไฉน อย่างไรหนา
ดูเงาหน้าแล้วคงเห็น ไม่เป็นเรา

46. อวดฉลาดพูดออก บอกว่าโง่
ฟังเขาโอ้อวดอ้าง อย่าขวางเขา
ขัดคอเขาก็โกรธ พิโรธเรา
เป็นเรื่องเล่าร้อนใจ ไม่เป็นการ

47. ระลึกถึงความตาย สบายนัก
มันหักรักหักหลง ในสงสาร
บรรเทามือโมหันต์ อันธการ
ทำให้หาญหายสะดุ้ง ไม่ยุ่งใจ

48. เราจะต้องรบรับ กับมัจจุราช
ไม่แคล้วคลาดมั่นคง อย่าสงสัย
รีบเตรียมตัวไว้ก่อน ไม่ร้อนใจ
มาเมื่อไรเราก็รบ ไม่หลบนา
เอวังดังที่ได้ แสดงมา
สิ้นสุดเทศนา เท่านี้
ควรแล้วแก่เวลา หยุดยุต–ติเฮย
ใดพลาดปราชญ์ช่วยชี้ ช่องให้ชนเห็น

ประสิทธิ์พร สวัสดี เจริญศรี เจริญชนม์
เจริญสุข เจริญพล เจริญพรรณ เสมอสมัย
นิราศทุกข์ นิราศโศก นิราศโรค นิราศภัย
ประสงค์สรรพ์ กุศลใด ก็จงสม ประสงค์เทอญ

ขอสิ่งพิเศษสรรพ์ สรพันพิพัฒน์พร
จงมาสโมสร อุปถัมภ์อำนวยชัย
มวญหมู่อมิตต์หมาย ก็ละอายละเลิกไป
ทุกข์โศกแลโรคภัย ยพิบัติบ่บีฑา
หวังใดมิไม่ผิด ก็สัมฤทธิ์ประจักษ์ตา
ทวยเทพเทพา อภิบาลนิรันดร.

ประวัติ
ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตะเถระ

ชีวประวัติและปฏิปทาคือจริยธรรม ของพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ ที่ท่านกำลังอ่านอยู่ขณะนี้ ผู้เขียนท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน ได้พยายามเสาะแสวงหามารวบรวมตามกำลังความสามารถจากพระอาจารย์หลายท่านที่เคยเป็นศิษย์อยู่ศึกษาอบรมกับท่านมาเป็นยุค ๆ จนถึงวาระสุดท้าย

ท่านพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ เป็นอาจารย์ทางวิปัสสนาซึ่งควรได้รับการยกย่องสรรเสริญอย่างยิ่งจากบรรดาศิษย์ผู้ใกล้ชิดท่าน ว่าเป็นอาจารย์วิปัสสนาชั้นเยี่ยม ในสมัยปัจจุบันจากเนื้อธรรมที่ท่านแสดงออกซึ่งเป็นธรรมขั้นสูง ผู้ที่อยู่ใกล้ชิดได้มีโอกาสฟังอย่างถึงใจตลอดมา ทำให้ปราศจากความสงสัยในองค์ท่านว่า สมควรตั้งอยู่ในภูมิธรรมขั้นใด ท่านมีคนเคารพนับถือมาก ทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ในภาคต่าง ๆ เกือบทั่วประเทศไทย นอกจากนั้นท่านยังมีสานุศิษย์ทั้งนักบวชและฆราวาสในประเทศลาวอีกมากมายที่เคารพเลื่อมใสในท่านอย่างถึงใจตลอดมา ท่านมีประวัติงดงามมาก ทั้งเวลาเป็นคฤหัสถ์และเวลาทรงเพศเป็นนักบวช ตลอดอวสานสุดท้ายไม่มีความด่างพร้อยเลย ซึ่งเป็นประวัติที่หาได้ยากในสมัยปัจจุบัน ความเป็นผู้มีประวัติอันงดงามตลอดสายนี้ รู้สึกจะหายากยิ่งกว่าหาเพชรหาพลอยเป็นไหน ๆ

ท่านกำเนิดในสกุลแก่นแก้ว โดยนายคำด้วงเป็นบิดา นางจันทร์เป็นมารดา นับถือพระพุทธศาสนาประจำสกุลตลอดมา เกิดวันพฤหัสบดี เดือนยี่ ปีมะแม วันที่ 20 มกราคม 2413 ที่บ้านคำบง ตำบลโขงเจียม จังหวัดอุบลราชธานี มีพี่น้องร่วมท้องกัน 9 คน แต่เวลาท่านมรณะภาพปรากฏว่า ยังเหลือเพียง 2 คน ท่านเป็นคนหัวปี มีร่างเล็กผิวขาวแดง มีความเข้มแข็งว่องไวเป็นนิสัย มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมาแต่เล็ก พออายุได้ 15 ปี ได้บรรพชาเป็นสามเณรอยู่ในสำนักวัดบ้านคำบง มีความสนใจและรักชอบในการศึกษาธรรม

เรียนสูตรต่าง ๆ ในสำนักอาจารย์ได้อย่างรวดเร็ว มีความประพฤติและอัธยาศัยเรียบร้อย ไม่เป็นที่หนักใจหมู่คณะและครูอาจารย์ที่ให้ความอนุเคราะห์

เมื่อบวชได้ 2 ปี ท่านจำต้องสึกออกไปตามคำขอร้องของบิดาที่มีความจำเป็นต่อท่าน แม้สึกออกไปแล้วท่านก็ยังมีความมั่นใจที่จะบวชอีก เพราะมีความรักในเพศนักบวชมาประจำนิสัย เวลาสึกออกไปเป็นฆราวาสแล้วใจท่านยังประวัติถึงเพศนักบวชมิได้หลงลืมและจืดจาง ทั้งยังปักใจว่าจะกลับมาบวชอีกในไม่ช้า ทั้งนี้อาจเป็นเพราะอำนาจศรัทธาที่มีกำลังแรงกล้าประจำนิสัยมาดั้งเดิมก็เป็นได้

พออายุได้ 22 ปี ท่านมีศรัทธาอยากบวชเป็นกำลังจึงได้ลาบิดามารดา ท่านทั้งสองก็อนุญาตตามใจไม่ขัดศรัทธาเพราะมีความประสงค์จะให้ลูกของตนบวชอยู่แล้ว พร้อมทั้งมีศรัทธาจัดแจงบริขารในการบวชให้ลูกอย่างสมบูรณ์ ท่านได้เข้าอุปสมบทเป็นพระภิกษุที่วัดเลียบในตัวเมืองอุบล มีท่านเจ้าคุณพระอริยกวีเป็นพระอุปัชฌาย์ ท่านพระครูสีทาเป็นพระกรรมวาจาจารย์ ท่านพระครูประจักษ์อุบลคุณเป็นพระอนุศาสนาจารย์เมื่อวันที่ 12 มิถุนายน พ.ศ. 2436 พระอุปัชฌายะให้นามฉายาว่า ภูริทัตโต เมื่ออุปสมบทแล้วมาอยู่ในสำนักวิปัสสนากับท่านพระอาจารย์เสาร์ กันตสีโล วัดเลียบ เมืองอุบล

ต่อไปนี้เป็นข้อความบางตอนจากหนังสือ "ประวัติพระอาจารย์มั่น ภูริทัตตเถระ" ซึ่งขอสงวนสิทธิ์ในการพิมพ์ตามคำสั่งของท่าน อาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน

จากนั้นท่านได้ตั้งหน้าประกอบความเพียรอย่างเข้มแข็ง มีบท พุทโธ เป็นคำบริกรรมประจำใจในอิริยาบถต่าง ๆ อย่างมั่นใจ ส่วนธรรม คือธุดงควัตรที่ท่านศึกษาเป็นประจำด้วยความรักสงวนอย่างยิ่งตลอดมา นับแต่เริ่มอุปสมบทจนถึงวันสุดท้ายปลายแดนแห่งชีวิต ได้แก่ ถือผ้าบังสุกุลเป็นวัตรไม่รับคหปติจีวรที่เขาถวายด้วยมือ 1, บิณฑบาตเป็นวัตรประจำวันไม่ลดละเว้นเฉพาะวันที่ไม่ฉันเลยก็ไม่ไป 1, ไม่รับอาหารที่ตามส่งทีหลัง คือรับเฉพาะที่ได้มาในบาตร 1, ฉันมื้อเดียวคือฉันวันละหนไม่มีอาหารว่างใด ๆ ที่เป็นอามิสเข้ามาปะปนในวันนั้น ๆ 1, ฉันในบาตรคือมีภาชนะใบเดียวเป็นวัตร 1, อยู่ในป่าเป็นวัตร คือเที่ยวอยู่ตามร่มไม้บ้าง ในป่า

ธรรมดา ในภูเขาบ้าง หุบเขาบ้าง ในถ้ำ ในเงื้อมผาบ้าง 1, ถือผ้าไตรจีวรเป็นวัตร คือมีผ้า 3 ผืน ได้แก่สังฆาฏิ จีวร สบง (เว้นผ้าอาบน้ำฝนซึ่งจำเป็นต้องมีในสมัยนี้) 1, ธุดงค์นอกจากนี้ท่านก็สมาทานและปฏิบัติเป็นบางสมัย ส่วน 7 ข้อนี้ท่านปฏิบัติเป็นประจำ จนกลายเป็นนิสัยซึ่งจะหาผู้เสมอได้ยากในปัจจุบัน ท่านมีนิสัยทำจริงในงานทุกชิ้นทั้งกิจนอกการในไม่เหลาะแหละ มีความมุ่งหวังต่อแดนหลุดพ้นอย่างเต็มใจ ในอิริยาบถต่าง ๆ เต็มไปด้วยความพากเพียรเพื่อถอดถอนกิเลสทางภายใน ไม่มีความฟุ้งเฟ้อเห่อเหิมเข้ามาแอบแฝงได้ ทั้ง ๆ ที่มีกิเลสเหมือนสามัญชนทั่ว ๆ ไป เพราะท่านไม่ยอมปล่อยใจให้กิเลสย่ำยีได้ มีการต้านทานห้ำหั่นด้วยความเพียรอย่างไม่ลดละ ซึ่งผิดกับคนธรรมดาอยู่มาก

◎ ◎ ◎

โทษแห่งความไม่มีครูอาจารย์ผู้ฉลาดคอยให้อุบายสั่งสอน ย่อมมีทางเป็นไปต่าง ๆ ดังที่เคยพบเห็นมาแล้วนั่นแล อย่างน้อยก็ทำให้ล่าช้า มากกว่านั้นก็ทำให้ผิดทาง และมีทางเสียไปได้อย่างไม่มีปัญหา

◎ ◎ ◎

พระธุดงค์ผู้มุ่งปฏิบัติเพื่ออรรถเพื่อธรรมจริง ๆ เข้าใจถึงประชาชนได้ดีและทำประโยชน์ได้มากโดยไม่อาศัยคำโฆษณา แต่การประพฤติปฏิบัติตัวโดยสามีจิกรรม ย่อมเป็นเครื่องดึงดูดจิตใจผู้อื่นให้เกิดความสนใจไปเอง

◎ ◎ ◎

การเที่ยวแสวงหาที่วิเวกเพื่อความสงัดทางกายทางใจไม่พลุกพล่านวุ่นวายด้วยเรื่องต่าง ๆ เป็นกิจวัตรประจำนิสัยของพระธุดงค์กรรมฐานผู้มุ่งอรรถธรรมทางใจ

แต่การเตรียมเผากิเลสนี้รู้สึกเป็นงานที่ยากเย็นเข็ญใจเหลือที่จะกล่าว เพราะแทนที่เราจะเผาให้มันฉิบหาย แต่มันกลับเผาเราให้ได้รับความทุกข์ร้อนและตายจากคุณงามความดีที่ควรบำเพ็ญไปอย่างสด ๆ ร้อน ๆ และบ่อนทำลายเรา ทั้ง ๆ ที่เห็น ๆ มันอยู่ต่อหน้าต่อตา แต่ไม่กล้าทำอะไรมันได้ เพราะกลัวจะลำบาก ผลสุดท้ายมันก็ขึ้นขี่นั่งนอนอยู่บนหัวใจเราจนได้

และเป็นเจ้าใหญ่นายโตตลอดไป แทบจะไม่มีเพศมีวัยใดและความรู้ความฉลาดใดจะต่อสู้และเอาชนะมันได้ โลกจึงยอมมันทั่วไตรภพ นอกจากพระศาสดาเพียงองค์เดียวเท่านั้น ที่ทำการกวาดล้างมันให้สิ้นซากไปจากใจได้ ไม่กลับแพ้อีกตลอดอนันตกาล เมื่อพระองค์ทรงชนะแล้ว ก็ทรงแผ่เมตตา แหวกหาหนทางเพื่อสาวกและหมู่ชนด้วยการประทานพระธรรมสั่งสอนจนเกิดศรัทธาเลื่อมใสและปฏิบัติตามพระโอวาทด้วยความไม่ประมาทนอนใจ บำเพ็ญไปไม่ลดละตามรอยพระบาท คือแนวทางที่เสด็จผ่านไป ก็สามารถตามเสด็จจนเสร็จสิ้นทางเดินคือบรรลุถึงพระนิพพานด้วยการดับกิเลสขาดจากสันดาน กลายเป็นพระอรหันต์ขึ้นมาเป็นลำดับให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจตลอดมา นี้คือท่านผู้สังหารกิเลสตัวมหาอำนาจให้ขาดกระเด็นออกจากใจ หายซากไปโดยแท้ไม่แปรผันเป็นอย่างอื่นท่านพระอาจารย์มั่นท่านเจริญตามรอยพระบาทพระศาสดา มีความเพียรอย่างแรงกล้า มีศรัทธาเหนียวแน่น ไม่พูดพล่ามทำเพลง

◎ ◎ ◎

สำหรับท่านพระอาจารย์เสาร์ท่านเป็นคนไม่ชอบพูด ไม่ชอบเทศน์ไม่ชอบมีความรู้แปลก ๆ ต่าง ๆ กวนใจเหมือนท่านพระอาจารย์มั่นเวลาจำเป็นต้องเทศน์ท่านก็เทศน์เพียงประโยคหนึ่งหรือสองเท่านั้น แล้วก็ลงธรรมาสน์ไปเสีย ประโยคธรรมที่ท่านเทศน์ซึ่งพอจับใจความได้ว่า "ให้พากันละบาปและบำเพ็ญบุญ อย่าให้เสียชีวิตลมหายใจไปเปล่าที่ได้มีวาสนาเกิดมาเป็นมนุษย์" และ "เราเกิดเป็นมนุษย์ มีความสูงศักดิ์มาก แต่อย่านำเรื่องของสัตว์มาประพฤติมนุษย์ของเราจะต่ำลงกว่าสัตว์ และจะเลวกว่าสัตว์อีกมาก เวลาตกนรกจะตกหลุมที่ร้อนกว่าสัตว์มากมาย อย่าพากันทำ"

◎ ◎ ◎

อาตมาเป็นผู้ทรงศีลทรงธรรมมุ่งมาทำประโยชน์แก่ตนและแก่โลก โดยการประพฤติธรรมด้วยความบริสุทธิ์ใจ ท่านยังจะมาทุบตีและสังหาร โดยมิได้คำนึงถึงบาปกรรมที่จะฉุดลากท่านลงนรกเสวยกรรมอันเป็นมหันตทุกข์เลย อาตมารู้สึกสงสารท่านยิ่งกว่าอาลัยในชีวิตของตัว เพราะท่านหลงอำนาจของตัวจนถึงกับจะเผาตัวเองทั้งเป็นอยู่ขณะนี้แล้ว อำนาจอันใด

บ้างที่ท่านอาจว่ามีอยู่ในตัวท่าน อำนาจอันนั้นจะสามารถต้านทานบาปกรรมอันหนักที่ท่านกำลังจะก่อขึ้นเผาผลาญตัวอยู่เวลานี้ได้หรือไม่ ? ท่านว่าเป็นผู้มีอำนาจอันใหญ่หลวงปกครองอยู่ในเขตเขาเหล่านี้ แต่อำนาจนั้นมีฤทธิ์เดชเหนือกรรมและเหนือธรรมไปได้ไหม ถ้าท่านมีอำนาจและมีฤทธิ์เหนือธรรมแล้ว ท่านก็ทุบตีหรือฆ่าอาตมาได้ สำหรับอาตมาเองไม่กลัวความตาย แม้ท่านไม่ฆ่าอาตมาก็ยังจักต้องตายอยู่โดยดีเมื่อกาลของมันมาถึงแล้ว เพราะโลกนี้เป็นที่อยู่ของมวลสัตว์ผู้เกิดแล้วต้องตายทั่วหน้ากัน แม้ตัวท่านเองที่กำลังอวดตัวว่าเก่งในความมีอำนาจจนกลายเป็นผู้มีดบอดอยู่ขณะนี้ แต่ท่านก็มิได้เก่งกว่าความตายและกฎแห่งกรรมที่ครอบงำสัตว์โลกไปได้

เวลานั่งสมาธิจิตรวมลงอย่างเต็มที่ เพราะการพิจารณากายเป็นเหตุ ปรากฏว่าจิตว่างและปล่อยวางอะไร ๆ หมด โลกธาตุเป็นเหมือนไม่มีอะไรเหลืออยู่เลยในความรู้สึกขณะนั้น หลังจากสมาธิแล้วพิจารณาพระธรรมวินัยที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้เพื่อลบล้างหรือถอดถอนความผิดที่มีอยู่ในใจของสัตวโลก ซึ่งเป็นธรรมที่ออกจากความฉลาดแหลมคมแห่งพระปัญญาของพระพุทธเจ้า พิจารณาไปเท่าไรก็ยิ่งเห็นความฉลาดและอัศจรรย์ของพระองค์ และเห็นความโง่เง่าเต่าปลาของตนยิ่งขึ้น เพราะการขบฉันขับถ่ายก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนมาก่อน การยืน เดิน นั่ง นอน ก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอนมาก่อน การนุ่งห่มซักฟอกก็ต้องได้รับการสั่งสอนมาก่อน ไม่เช่นนั้นก็ทำไม่ถูก นอกจากทำไม่ถูกต้องแล้วยังทำผิดอีกด้วย ซึ่งล้วนแต่เป็นเรื่องหาบบาปหาบกรรมใส่ตัว การปฏิบัติต่อร่างกายด้วยวิธีต่าง ๆ ก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอน การปฏิบัติต่อจิตใจก็ต้องได้รับการอบรมสั่งสอน ถ้าไม่ได้รับการอบรมสั่งสอนมาเท่าที่ควรก็ต้องทำผิดจริง ๆ ด้วย โดยไม่เลือกเพศวัยและชาติชั้นวรรณใด ๆ เลยเพราะสามัญมนุษย์เราเหมือนเด็กซึ่งต้องได้รับการดูแลและอบรมสั่งสอนจากผู้ใหญ่อยู่ทุกขณะจึงจะเจริญปลอดภัยและเจริญเติบโตได้

คนเราใหญ่แต่กาย ใหญ่แต่ชาติ ใหญ่แต่ชื่อ ใหญ่แต่ยศ ใหญ่แต่ความสำคัญตน แต่ความรู้ความฉลาดที่จะทำให้ตนร่มเย็นเป็นสุขด้วย นั่นไม่ค่อยเจริญเติบโตด้วยและไม่สนใจบำรุงให้ใหญ่โตอีกด้วย จึงเกิดความเดือดร้อนกันอยู่ทุกหนทุกแห่งโดยไม่เลือกเพศวัยและชาติชั้นวรรณอะไรเลย

◎ ◎ ◎

เขาก็เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายเช่นเดียวกันกับเรา ไม่มีอะไรยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แม้วาสนาบารมีของสัตว์กับมนุษย์ต่างก็มีเช่นเดียวกัน ส่วนความยิ่งหย่อนแห่งวาสนาบารมีนั้นย่อมมีได้ทั้งคนและสัตว์ นอกจากนั้นสัตว์บางตัวที่มีวาสนาบารมีแก่กล้าและอัธยาศัยดีกว่ามนุษย์บางรายยังมีอยู่มาก แต่เวลาเขาตกอยู่ในภาวะความเป็นสัตว์ก็จำต้องทนรับเสวยไปเช่นเดียวกับมนุษย์เรา แม้ได้มาเกิดเป็นมนุษย์ซึ่งจัดได้ว่าเป็นชาติที่สูงกว่าสัตว์ แต่ขณะที่ตกอยู่กับความทุกข์จนข้นแค้นก็จำต้องทนเอา จนกว่าจะสิ้นกรรมหรือสิ้นวาระของมันแล้วมีส่วนดีเข้ามาแทนที่ให้รับเสวยผลสืบต่อไปตามวาระดังที่เห็น ๆ กันอยู่ เพราะฉะนั้นท่านจึงสอนไม่ให้ดูถูกเหยียดหยามชาติกำเนิดความเป็นอยู่ของกันและกัน และสอนว่าสัตว์ทั้งหลายมีกรรมดี–ชั่วเป็นของตน

◎ ◎ ◎

วิธีเดินจงกรมต้องให้อยู่ในท่าสำรวมทั้งกายและใจ ตั้งจิตและสติไว้ที่จุดหมายของงานที่ตนกำลังทำอยู่ คือกำลังกำหนดธรรมบทใดอยู่ พิจารณาขันธ์ใดอยู่ พึงมีสติอยู่กับธรรมหรืออาการนั้น ๆ ไม่พึงส่งใจและสติไปอื่นอันเป็นลักษณะของคนไม่มีหลักยึด ไม่มีความแน่นอนในตัวเอง การเคลื่อนไหวไปมาในทิศทางใดควรมีความรู้สึกด้วยสติพาเคลื่อนไหว ไม่พึงทำเหมือนคนนอนหลับไม่มีสติตาม รักษาความกระดุกกระดิกของกาย และความละเมอเพ้อฝันของใจในเวลาหลับของตน การบิณฑบาตร การขบฉัน การขับถ่าย ควรถืออริยประเพณีเป็นกิจวัตรประจำตัว ไม่ควรทำเหมือนคนผู้ไม่เคยอบรมศีลธรรมมาเลย พึงทำเหมือนสมณะคือเพศของนักบวชอันเป็นเพศที่สงบเยือกเย็น มีสติปัญญาเครื่องกำจัดโทษที่ฝังลึกอยู่ภายในอยู่ทุกอิริยาบถการขบฉันพึงพิจารณาอาหารทุกประเภทด้วยดี อย่าปล่อยให้อาหารที่มีรสเอร็ดอร่อยตามชิวหาประสาทนิยมกลายมาเป็นยาพิษแผดเผาใจ แม้ร่างกายจะมีกำลังเพราะอาหารที่

ขาดการพิจารณา แต่ใจจะอาภัพเพราะรสอาหารเข้าไปทำลาย จะกลายเป็นการทำลายตนด้วยการบำรุงคือการทำลายใจเพราะการบำรุงร่างกายด้วยอาหารโดยความไม่มีสติ

◎ ◎ ◎

สมณะไปที่ใด อยู่ที่ใด ไม่พึงก่อความเป็นภัยแก่ตัวเองและผู้อื่น คือไม่สั่งสมกิเลสสิ่งที่น่ากลัวแก่ตัวเองและระบาดสาดกระจายไปเผาลนผู้อื่น คำว่ากิเลสอริยธรรมถือเป็นสิ่งน่ากลัวอย่างยิ่ง พึงใช้ความระมัดระวังด้วยความจงใจไม่ประมาทต่อกระแสของกิเลสทุกกระแส ๆ เพราะเหมือนกระแสไฟที่จะสังหารหรือทำลายได้ทุก ๆ กระแสไป การยืน เดิน นั่ง นอน การขบฉัน การขับถ่าย การพูดจาปราศรัยกับผู้มาเกี่ยวข้องทุก ๆ ราย และทุก ๆ ครั้งด้วยความสำรวม นี่แลคืออริยธรรม เพราะพระอริยบุคคลทุกประเภทท่านดำเนินอย่างนี้กันทั้งนั้น ความไม่มีสติ ไม่มีการสำรวม เป็นทางของกิเลสและบาปธรรมเป็นทางของวัฏฏะล้วน ๆ ผู้จะออกจากวัฏฏะจึงไม่ควรสนใจกับทางอันลามกตกเหวเช่นนั้น เพราะจะพาให้เป็นสมณะที่เลว ไม่เป็นผู้อันใคร ๆ พึงปรารถนา อาหารเลวไม่มีใครอยากรับประทาน สถานที่บ้านเรือนเลวไม่มีใครอยากอยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่มใช้สอยเลวไม่มีใครอยากนุ่งห่มใช้สอยและเหลือบมอง ทุกสิ่งที่ "เลว" ไม่มีใครสนใจ เพราะความรังเกียจโดยประการทั้งปวง คนเลวใจเลว ยิ่งเป็นบ่อเกิดแห่งความรังเกียจของโลกผู้ดีทั้งหลาย ยิ่งสมณะคือนักบวชเราเลวด้วยแล้วก็ยิ่งเป็นจุดที่มแทงจิตใจของทั้งคนดีคนชั่ว สมณะชีพราหมณ์ เทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมไม่เลือกหน้า จึงควรสำรวมระวังหนักหนา

◎ ◎ ◎

การบำรุงรักษาสิ่งใด ๆ ในโลก การบำรุงรักษาตนคือใจเป็นเยี่ยม จุดที่เยี่ยมยอดของโลก คือใจควรบำรุงรักษาด้วยดี ได้ใจแล้วคือได้ธรรม เห็นใจตนแล้วคือเห็นธรรม รู้ใจแล้วคือรู้ธรรมทั้งมวล ถึงใจตนแล้วคือถึงพระนิพพาน ใจนี่แลคือสมบัติอันล้นค่า จึงไม่ควรอย่างยิ่งที่จะมองข้ามไป คนพลาดใจคือไม่สนใจปฏิบัติต่อใจดวงวิเศษในร่างนี้ แม้จะเกิดสักร้อยชาติพันชาติก็คือผู้เกิดผิดพลาดอยู่นั่นเอง เมื่อทราบแล้วว่าใจเป็นสิ่งประเสริฐในตัวเรา จึงไม่ควรให้พลาดทั้งรู้ ๆ จะเสียใจภายหลัง ความเสียใจทำนองนี้ไม่ควรให้เกิดได้เมื่อทราบอยู่

อย่างเต็มใจมนุษย์เป็นชาติที่ฉลาดในโลก แต่อย่าให้เราที่เป็นมนุษย์ทั้งคนโง่เต็มตัว จะเลวเต็มทนและหาความสุขไม่เจอ กิจการทั้งภายในและภายนอกของสมณะเป็นกิจหรือเป็นงานตัวอย่างของโลกได้อย่างมั่นใจ เพราะเป็นกิจที่ขาวสะอาดปราศจากมลทินโทษทั้งกิริยาที่ทำและงานที่ประกอบจัดว่าชอบด้วยอรรถด้วยธรรมจึงควรบำรุงส่งเสริมสมณกิจของตนให้มีความเจริญรุ่งเรืองยิ่ง ๆ ขึ้นไป จะเป็นผู้เจริญรุ่งเรืองในที่ทุกสถานตลอดการทุกเมื่อ สมณะผู้รักในศีลรักในสมาธิ รักสติ รักปัญญา รักความเพียรจะเป็นสมณะอย่างเต็มภูมิทั้งปัจจุบันและอนาคตอันใกล้นี้ ธรรมที่แสดงนี้คือธรรมของท่านผู้มีความเพียร ของท่านผู้อดผู้ทนของท่านผู้เป็นนักต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดเป็นยอดคน ของผู้พ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิงปราศจากสิ่งกดขี่บังคับของท่านผู้เป็นอิสระอย่างเต็มภูมิคือพระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดาของโลกทั้งสาม ถ้าท่านเห็นว่าธรรมทั้งนี้เป็นธรรมสำคัญสำหรับท่าน ท่านจะเป็นผู้ไม่มีกิเลสในไม่ช้านี้ จึงขอฝากธรรมไว้กับท่านนำไปพิจารณาด้วยดี ท่านจะกลายเป็นคนที่แปลกขึ้นมาในใจซึ่งเป็นของแปลกอยู่แล้วตามหลักธรรมชาติดังนี้

◎ ◎ ◎

การบิณฑบาตเป็นกิจวัตรประจำวันมิได้ขาดถ้ายังฉันอยู่ เว้นที่ไม่ฉันในวันใดก็ไม่จำต้องไปในวันนั้น กิจวัตรในการบิณฑบาตท่านสอนให้ตั้งอยู่ในท่าสำรวมกายวาจาใจ มีสติประจำตนกับความเพียรที่เป็นไปอยู่เวลานั้น ไม่ปล่อยให้ใจพลั้งเผลอไปตามสิ่งยั่วยวนต่าง ๆ ที่ผ่านเข้ามาสัมผัสกับอายตนะภายในคือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ทั้งไปและกลับ ท่านสอนให้มีสติรักษาใจตลอดความเคลื่อนไหวต่าง ๆ ไม่ให้เผลอตัว และถือเป็นความเพียรประจำกิจวัตรข้อนี้ทุก ๆ วาระที่เริ่มเตรียมตัวออกบิณฑบาตหนึ่ง

◎ ◎ ◎

อาหารที่ได้มาในบาตรมากน้อยถือว่าเป็นอาหารที่พอดี และเหมาะสมกับผู้ตั้งใจจะสั่งสมธรรม คือความมักน้อยสันโดษให้สมบูรณ์ภายในใจ ไม่จำต้องแสวงหาหรือรับอาหารเหลือเฟือที่ตามส่งมาทีหลังอีก อันเป็นการส่งเสริมกิเลสความมักมากซึ่งมีประจำตนอยู่แล้วให้มี

กำลังผยองพองตัวยิ่ง ๆ ขึ้น จนตามแก้ไม่ทันอาหารที่ได้มาในบาตรอย่างใดก็ฉันอย่างนั้น ไม่แสดงความกระวนกระวายส่ายแส่อันเป็นลักษณะเปรตผีตัวมีวิบากกรรมทรมาน มีอาหารไม่พอกับความต้องการ ต้องวิ่งวุ่นขุ่นเคืองเดือดร้อนเพราะท้องเพราะปากด้วยความหวังอาหารมากยิ่งกว่าธรรม ธุดงค์ข้อห้ามอาหารที่ตามส่งมาทีหลังนี้เป็นธรรมหรือเครื่องมือหักล้างกิเลสความมักมากในอาหารได้เป็นอย่างดี และตัดความหวังความกังวลต่าง ๆ ที่เกี่ยวกับอาหารได้อย่างดีเยี่ยมหนึ่ง

การฉันมื้อเดียวหรือหนเดียวในวันหนึ่ง ๆ เป็นความพอดีกับพระธุดงค์กรรมฐานผู้มีภาระและความกังวลน้อย ไม่พร่ำเพรื่อกับอาหารหวานคาวในเวลาต่าง ๆ อันเป็นการกังวลกับปากท้องมากกว่าธรรมจนเกินไป ไม่สมศักดิ์ศรีของผู้แสวงธรรมเพื่อความพ้นทุกข์อย่างเต็มใจ แม้เช่นนั้นในบางคราวยังควรทำผ่อนอาหารฉันแต่น้อยในอาหารมื้อเดียวนั้น เพื่อจิตใจกับความเพียรจะได้ดำเนินโดยสะดวก ไม่อืดอาดเพราะมากจนเกินไป และยังเป็นผลกำไรทางใจอีกต่อหนึ่งจากการผ่อนนั้นด้วย สำหรับรายที่เหมาะกับจริตของตนธุดงควัตรข้อนี้เป็นธรรมเครื่องสังหารลบล้างความเห็นแก่ปากแก่ท้องของธุดงค์ที่มีใจมักละโมบโลเลในอาหารได้ดี และเป็นธรรมข้อบังคับที่เหมาะสมมาก ทางโลกก็นิยมเช่นเดียวกับทางธรรม

การฉันในบาตรไม่เกี่ยวกับภาชนะอื่นใดจัดเป็นความสะดวกอย่างยิ่งสำหรับพระธุดงค์กรรมฐานผู้ประสงค์ความมักน้อยสันโดษและมีนิสัยไม่ค่อยอยู่กับที่เป็นประจำ การไปเที่ยวจาริกเพื่อสมณธรรมในทิศทางใดก็ไม่ต้องหอบหิ้วพะรุงพะรังอันเป็นความไม่สะดวกและเหมาะสมกับพระผู้ต้องการถ่ายเทสิ่งรกรุงรังภายในใจทุกประเภท คือเครื่องบริขารใช้สอยแต่ละอย่างย่อมทำความกังวลแก่การบำเพ็ญได้อย่างพอดู ฉะนั้นการฉันเฉพาะในบาตรยังมีมากมาย คือ อาหารชนิดต่าง ๆ ที่รวมลงในบาตร ย่อมเป็นสิ่งที่สะดุดตาสะดุดใจและเตือนสติปัญญามิให้นิ่งนอนใจต่อการพิจารณา เพื่อถือเอาความจริงต่าง ๆ ที่มีอยู่กับอาหารที่รวมกันอยู่ได้อย่างดีเยี่ยม

การพิจารณาอาหารในบาตรเป็นอุบายตัดความทะเยอทะยานในรสชาติของอาหารได้ดีการพิจารณาก็เป็นธรรมเครื่องถอดถอนกิเลส เวลาฉันใจก็ไม่ทะเยอทะยานไปกับรสอาหาร มีความรู้สึกอยู่กับความจริงของอาหารโดยเฉพาะ อาหารก็เป็นเพียงเครื่องยังชีวิตให้เป็นไปวันหนึ่งๆ เท่านั้น ไม่กลับเป็นเครื่องก่อกวนและส่งเสริมให้ใจกำเริบ เพราะอาหารไม่ดีมีรสไม่ต้องใจบ้าง การพิจารณาโดยแยบคายทุกครั้งก่อนลงมือฉัน ย่อมทำให้ใจคงตัวอยู่ได้โดยสม่ำเสมอไม่ตื่นเต้น ไม่อับเฉาเพราะอาหารและรสอาหารชนิดต่างๆ วางตัวคือใจเป็นกลางอย่างมีความสุข ฉะนั้นการฉันในบาตรจึงเป็นข้อวัตรเครื่องกำจัดกิเลสตัวหลงรสอาหารได้เป็นอย่างดีหนึ่ง

◎ ◎ ◎

ท่านถือผ้าบังสุกุลเป็นกิจวัตร พยายามอดกลั้นไม่ทำตามความอยากอันเป็นความสะดวกใจซึ่งมีนิสัยชอบสวยงามในความเป็นอยู่ใช้สอยโดยประการทั้งปวงมาดั้งเดิม คือเที่ยวเสาะแสวงหาผ้าที่เขาทิ้งไว้ในที่ต่างๆ ที่ป่าช้าเป็นต้น เก็บเล็กผสมน้อยมาเย็บปะติดปะต่อเป็นเครื่องนุ่งห่มใช้สอย โดยเป็นสบงบ้าง เป็นจีวรบ้าง เป็นสังฆาฏิบ้าง เป็นผ้าอาบน้ำฝนบ้าง เป็นบริขารอื่นๆ บ้างเรื่อยๆ มา บางครั้งท่านชักผ้าบังสุกุลผ้าที่เขาพันศพคนตายในป่าช้าก็มีที่เจ้าของศพเขายินดี เวลาไปบิณฑบาตมองเห็นผ้าขาดตกทิ้งอยู่ตามถนนหนทางท่านก็เก็บเอาเป็นผ้าบังสุกุล ไม่ว่าจะเป็นผ้าชนิดใดและได้มาจากที่ไหน เมื่อมาถึงที่พักแล้วท่านนำมาทำการซักฟอกให้สะอาด แล้วเอามาเย็บปะสบงจีวรที่ขาดบ้าง เย็บติดต่อกันเป็นผ้าอาบน้ำฝนบ้าง อย่างนั้นเป็นประจำตลอดมา ต่อมาศรัทธาญาติโยมทราบเข้าต่างก็นำผ้าไปบังสุกุลถวายท่าน ที่ป่าช้าบ้างตามสายทางที่ผ่านไปบิณฑบาตบ้าง ตามบริเวณที่พักท่านบ้าง ที่กุฏิหรือแคร่ที่ท่านพักบ้าง การบังสุกุลที่ท่านเคยทำมาตั้งแต่เดิมก็ค่อยเปลี่ยนไปตามเหตุการณ์ที่พาให้เป็นไป ท่านเลยต้องชักบังสุกุลผ้าที่เขาทอดไว้ตามที่ต่างๆ ในข้อนี้ปรากฏว่าท่านพยายามรักษามาตลอดอวสานแห่งชีวิต

พระเราต้องทำตัวเหมือนผ้าขี้ริ้วที่ปราศจากราคาค่างวดใด ๆ แล้วจึงเป็นความสบาย การกินอยู่หลับนอนและใช้สอยอะไรก็สบาย ไม่เกี่ยวข้องกับผู้คนก็สบาย ไม่มีทิฏฐิมานะความถือตัวว่าเราเป็นพระเป็นเณรผู้สูงศักดิ์ด้วยศีลธรรม เพราะศีลธรรมอันแท้จริงมิได้อยู่กับความสำคัญเช่นนั้น แต่อยู่กับความไม่ถือตัวยั่วกิเลส อยู่กับความตรงไปตรงมาตามผู้มีสัตย์มีศีลมีธรรมความสม่ำเสมอเป็นเครื่องครองใจนี้แลคือศีลธรรมอันแท้จริง ไม่มีมานะเข้ามาแอบแฝงทำลายได้อยู่ที่ใดก็เย็นกายเย็นใจ ไม่มีภัยทั้งแก่ตัวเองและผู้อื่น การปฏิบัติธุดงควัตรข้อนี้เป็นเครื่องทำลายกิเลสมานะความสำคัญตนในแง่ต่าง ๆ ได้ดี ผู้ปฏิบัติจึงควรเข้าใจระหว่างตนกับศีลธรรมด้วยดี อย่าปล่อยให้ตัวมานะเข้าไปยื้อแย่งครอบครองศีลธรรมภายในใจได้ จะกลายเป็นผู้มีเขี้ยวมีเขาแฝงขึ้นมาในศีลธรรมอันเป็นธรรมชาติเยือกเย็นมาดั้งเดิม การฝึกหัดทรมานตนให้เป็นเหมือนผ้าเช็ดเท้าจนเคยชิน โดยไม่ยอมให้ตัวทิฏฐิมานะโผล่ขึ้นมาว่าตัวมีราคาค่างวดนี้เป็นทางก้าวหน้าของธรรมภายในใจโดยสม่ำเสมอ จนกลายเป็นใจธรรมชาติ เป็นธรรมชาติไม่หวั่นไหวเหมือนแผ่นดิน ใครจะทำอะไรก็ไม่สะเทือน จิตที่ปราศจากทิฏฐิมานะทุกประเภทโดยประการทั้งปวงแล้ว ย่อมเป็นจิตที่คงที่ต่อเหตุการณ์ดี–ชั่ว ทั้งมวล การปฏิบัติต่อบังสุกุลจีวรท่านถือว่า เป็นทางหนึ่งที่จะช่วยตัดทอนลบล้างตัวมีราคาที่ฝังอยู่ในใจอย่างลึกลับให้สูญซากลงได้อย่างมั่นใจข้อหนึ่ง

๏ ๏ ๏

การอยู่ป่าเป็นวัตรตามธุดงค์ระบุไว้ ท่านก็เริ่มเห็นคุณแต่เริ่มฝึกหัดอยู่ป่าเป็นต้นมา ทำให้เกิดความวิเวกวังเวงอยู่คนเดียว ตาเหลือบมองไปในทิศทางใดก็ล้วนเป็นทัศนียภาพเครื่องปลุกประสาทให้ตื่นตนอยู่เสมอ ไม่ประมาทนอนใจ นั่งอยู่ก็มีสติ ยืนอยู่ก็มีสติ เดินอยู่ก็มีสติ นอนอยู่ก็มีสติ กำหนดธรรมทั้งหลายที่มีอยู่รอบตัว เว้นแต่หลับเท่านั้น ในอิริยาบถทั้งสี่เต็มไปด้วยความปลอดโปร่งโล่งใจ ไม่มีพันธะใด ๆ มาผูกพัน มองเห็นแต่ความมุ่งหวังพ้นทุกข์ที่เตรียมพร้อมอยู่ภายในไม่มีวันจืดจางและอิ่มพอ ยิ่งพักอยู่ในป่าเปลี่ยวอันเป็นที่อยู่ของสัตว์ทุกชนิดซึ่งตั้งอยู่ห่างไกลจากหมู่บ้านด้วยแล้ว ใจปรากฏว่าเตรียมพร้อมอยู่ทุกขณะประหนึ่งจะ

ทะยานเหาะขึ้นจากหล่มลึกคือกิเลสในเดี๋ยวนั้น ราวกับนกจะเหาะบินขึ้นบนอากาศฉะนั้น ความจริงกิเลสก็คงเป็นกิเลสและฝังอยู่ในใจตามความมีอยู่ของมันนั่นแล แต่ใจมันมีความรู้สึกไปอีกแง่หนึ่งเมื่อไปอยู่ในที่เช่นนั้น ความรู้สึกในบางครั้งเป็นเหมือนกิเลสตายลงไปวันละร้อยละพัน ยังเหลืออยู่บ้างประปราย รวมตัวสองตัวเท่านั้นเพราะอำนาจของสถานที่ที่พักอยู่ช่วยส่งเสริมทั้งความรู้สึกโดยปกติและเวลาบำเพ็ญเพียรกลายเป็นเครื่องพยุงใจไปทุกระยะที่พักอยู่ ความคิดเกี่ยวกับสัตว์ต่าง ๆ ทั้งสัตว์ร้ายและสัตว์ดีที่มีอยู่ทั่วไปในบริเวณนั้นก็คิดไปในทางสงสารมากกว่าจะคิดในทางเป็นภัย โดยคิดว่าเขากับเราก็มีความเกิดแก่เจ็บตายเท่ากันในชีวิตที่ทรงตัวอยู่เวลานี้ แต่เรายังดีกว่าเขาที่ตรงรู้จักบุญ – บาป – ดี – ชั่วอยู่บ้าง ถ้าไม่มีสิ่งนี้แอบแฝงอยู่ภายในใจบ้างก็คงมีน้ำหนักเท่ากันกับเขาเพราะคำว่า "สัตว์" เป็นคำที่มนุษย์ไปตั้งชื่อให้เขา โดยที่เขามิได้รับทราบจากเราเลยทั้ง ๆ ที่เราก็เป็นสัตว์ชนิดหนึ่ง คือสัตว์มนุษย์ที่ตั้งชื่อกันเอง ส่วนเขาไม่ทราบว่าได้ตั้งชื่อให้พวกมนุษย์เราอย่างไรหรือไม่ หรือเขาขโมยตั้งชื่อให้ว่า "ยักษ์" ก็ไม่มีใครทราบได้ เพราะสัตว์ชนิดนี้ชอบรังแกและฆ่าเขา แล้วนำเนื้อมาปรุงเป็นอาหารก็มี ฆ่าทิ้งเปล่า ๆ ก็มี จึงน่าเห็นใจสัตว์ที่พวกมนุษย์เราชอบเอารัดเอาเปรียบเขาเกินไปประจำนิสัยและไม่ค่อยยอมให้อภัยแก่สัตว์ตัวใดง่าย ๆ แม้แต่พวกเดียวกันยังรังเกียจและเกลียดชังกัน เบียดเบียนกัน ฆ่ากันไม่มีหยุดหย่อนและผ่อนเบาลงบ้างเลย ในวงสัตว์ก็ร้อนเพราะมนุษย์เบียดเบียนและฆ่าเขา ในวงมนุษย์เองก็ร้อนเพราะมนุษย์เบียดเบียนและฆ่ากันเอง ฉะนั้นสัตว์จึงระเวียงระวังมนุษย์ประจำสันดาน

ฉะนั้น ป่าจึงเป็นจุดเด่นของพระผู้มีความใคร่ต่อทางพ้นทุกข์จะถือเป็นสมรภูมิสำหรับบำเพ็ญธรรมทุกชั้น โดยไม่ระแวงสงสัยว่าป่าจะกลับเป็นข้าศึกต่อการบำเพ็ญธรรม ตรงกับอนุศาสน์ที่พระอุปัชฌาย์อบรมสั่งสอนภิกษุผู้อุปสมบทใหม่ให้พากันเสาะแสวงหาอยู่ป่าตามอัธยาศัย ท่านพระอาจารย์จึงถือธุดงค์ข้อนี้จนวาระสุดท้ายแห่งขันธ์ นอกจากสมัยที่จำต้องอนุโลมผ่อน

ผันไปตามเหตุการณ์เท่านั้น เพราะทำให้ระลึกว่าตนอยู่ในป่าที่เป็นที่เปลี่ยวกายเปลี่ยวใจตลอดเวลาจะนอนใจมิได้ คุณธรรมจึงมีทางเกิดไม่เลือกกาลหนึ่ง

◎ ◎ ◎

การอยู่ใต้ร่มไม้ซึ่งปราศจากที่มุงบังและเครื่องป้องกันตัวย่อมทำให้มีความรู้สึกตัวอยู่เสมอ จิตที่ตั้งความรู้สึกไว้กับตัวย่อมเป็นทางถอนกิเลสไปทุกโอกาส เพราะกายเวทนา จิต ธรรม หรือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ที่เรียกว่าสติปัฏฐานและสัจจธรรมอันเป็นจุดที่ระลึกรู้ของจิตแต่ละจุดนั้น ย่อมเป็นเกราะเครื่องป้องกันตัวเพื่อทำลายกิเลสแต่ละประเภทได้อย่างมั่นเหมาะ ซึ่งไม่มีที่อื่นใดจะยิ่งไปกว่า ฉะนั้นจิตที่ระลึกรู้อยู่กับสติปัฏฐานหรืออริยสัจ เพราะความเปลี่ยวและความกลัวเป็นเหตุ จึงเป็นจิตที่มีหลักยึดเพื่อการรบชิงชัยเอาตัวรอด โดยสุคโตตามทางอริยธรรมไม่มีผิดพลาด ผู้ประสงค์อยากจะทราบเรื่องของตัวอย่างละเอียดทั่วถึงโดยทางที่ถูกและปลอดภัย จึงควรแสวงหาธรรมและสถานที่ที่เหมาะสมเป็นเครื่องพยุงทางความเพียรจะช่วยให้มีความสะดวกรวดเร็วขึ้นกว่าธรรมดาที่ควรจะเป็นอยู่มาก ดังนั้นธุดงควัตรข้อรุกขมูลจึงเป็นธรรมเครื่องทำลายกิเลสได้เป็นอย่างดีเสมอมา ที่ควรสนใจเป็นพิเศษอีกข้อหนึ่ง

◎ ◎ ◎

ธุดงควัตรที่เกี่ยวกับการเยี่ยมเยียนป่าช้าเป็นธุดงค์เครื่องปลุกเตือนพระและหมู่ชนมิให้ประมาทในเวลามีชีวิตอยู่ โดยเข้าใจว่าตัวจะไม่ตาย ความจริงก็คือคนที่เริ่มตายเล็กตายน้อยตายไปอยู่ทุกเวลานั่นเอง เพราะคนที่ตายจนถึงกับย้ายบ้านใหม่ไปปลูกสร้างกันอยู่ที่ป่าช้าจนดาษดื่นแทบจะหาที่ที่เผาและที่ฝังกันไม่ได้ ก็ล้วนแต่คนที่เคยตายเล็กตายน้อยมาแล้ว เช่นพวกเราผู้ยังมีชีวิตอยู่นี่เอง จะเป็นคนแปลกหน้ามาจากที่ไหนพอจะเห็นว่าเราเป็นคนที่แปลกกว่าเขาแล้วประมาทว่าตนจะไม่ตาย ที่ท่านสอนให้เยี่ยมญาติพี่น้องผู้เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันก็เพื่อเตือนไม่ให้หลงลืมญาติพี่น้องอันดั้งเดิมในป่าช้านั่นเอง เพื่อจะได้ท่องบ่นไว้ในใจว่า เรามีความแก่เจ็บตายอยู่ประจำตัวทั่วหน้ากัน ไม่มีใครจะกล้าอุตริเย่อหยิ่งตัวว่าจะไม่เกิดแก่เจ็บตายได้เมื่อสายทางแห่งวัฏฏะที่ตนยังท่องเที่ยวเรียนสูตรอยู่ยังไม่จบ พระซึ่งเป็นเพศที่เตรียมพร้อมแล้วเพื่อ

ความหลุดพ้น จึงควรศึกษามูลเหตุแห่งวัฏฏทุกข์ที่มีอยู่กับตน คือ ความเกิดแก่เจ็บตาย ทั้งภายนอกคือการเยี่ยมป่าช้าอันเป็นที่เผาศพ ทั้งภายในคือตัวเองอันเป็นป่าช้าร้อยแปดพันเก้าแห่งศพที่นำมาฝังหรือบรรจุอยู่ในตัวตลอดเวลา ทั้งเก่าและใหม่จนนับไม่ครบและแทบเรียนไม่จบ ให้จบสิ้นลงด้วยการพิจารณาธรรมสังเวชโดยทางปัจจเวกขณะ คือองค์สติปัญญาเครื่องทดสอบแยกแยะหามูลความจริง ไม่นิ่งนอนใจ ทั้งนักบวชและฆราวาสที่ชอบเข้าเยี่ยมทั้งป่าช้าในตัวเอง โดยการพิจารณาความตายเป็นต้นอารมณ์ ย่อมมีทางถอดถอนความเย่อหยิ่งในวัยในชีวิตและในวิทยฐานะต่าง ๆ ออก ได้อย่างน่าชม ไม่ชอบผยองตัว ในแง่ต่าง ๆ ตามนิสัยมนุษย์ซึ่งมักมีความพิสดารประจำ อยู่เป็นนิตย์ ทั้งจะเห็นโทษ แห่งความบกพร่องของตัวและพยายามแก้ไขไป เป็นลำดับมากกว่าจะไปเห็นโทษ ของคนอื่นแล้วนำมานินทาเขาซึ่งเป็นการสั่งสมความไม่ดีใส่ตนประจำนิสัยมนุษย์ที่ชอบเป็นกันอยู่ทั่วไป เหมือนโรคระบาดเรื้อรังชนิดแก้ไม่หาย หรือไม่สนใจจะแก้ นอกจากจะเพิ่มเชื้อให้มากขึ้นเท่านั้น ป่าช้าเป็นสถานที่อำนวยความรู้ความฉลาดให้แก่ผู้สนใจพิจารณาอย่างกว้างขวาง และคำว่าป่าช้าเป็นจุดใหญ่ที่สุดของโลก ทุกคนทุกเพศทุกวัยและทุกชาติชั้นวรรณะจำต้องประสบด้วยกันจะกระโดดข้ามไปไม่ได้ เพราะไม่ใช่คลองเล็ก ๆ พอจะก้าวข้ามไปอย่างง่ายดาย โดยมิได้พิจารณาจนรู้รอบคอบชิดก่อน ดังพระพุทธเจ้าและพระสาวกอรหันต์ท่านข้ามไปแม้เช่นนั้นก็ปรากฏว่าท่านต้องเรียนวิชาจากสถาบันใหญ่ คือความเกิดแก่เจ็บตายจนเชี่ยวชาญทุก ๆ แขนงก่อน แล้วจึงโดดข้ามไปอย่างสบายหายห่วง ไม่ต้องติดบ่วงแห่งมารอยู่เหมือนพวกที่ลืมตนลืมตายไม่สนใจพิจารณาเรื่องของตัวคือมรณธรรมอันขวางหน้าอยู่ ซึ่งจะต้องโดนในไม่ช้านี้ การเยี่ยมป่าช้าเพื่อพิจารณาความตายจึงเป็นทางผ่อนคลายหายกลัวทั้งเรื่องของตัวเองและเรื่องของคนอื่นได้อย่างไม่มีประมาณ จนเกิดความอาจหาญต่อความตายทั้ง ๆ ที่โลกกลัวกันทั่วดินแดน ซึ่งไม่น่าจะเป็นไปได้ แต่ก็ได้เป็นไปในวงของนักปฏิบัติธรรมมาแล้ว มีพระพุทธเจ้าและพระสาวกเป็นตัวอย่างอันยอดเยี่ยม เสร็จแล้วจึงประทานพระโอวาทเกี่ยวกับการพิจารณาความเกิดแก่เจ็บตายไว้ทุกแง่ทุกมุม เพื่อหมู่ชนผู้มีความรับผิดชอบในตนและผู้

เกี่ยวข้องได้นำไปพิจารณาหาทางแก้ไขบรรเทาความมัวเมาเขลาปัญญาของตน ขณะที่ยังมีชีวิตอยู่ ซึ่งเป็นเวลาที่พอดิบพอดียังไม่สายเกินไป มีอยู่เพียงอย่างเดียวคือถ้าไม่เผาก็ต้องฝัง เท่านั้น จะพาไปรักษาศีลภาวนาทำบุญสุนทร์ทานอย่างแต่ก่อนนั้นเป็นไปไม่ได้แล้ว

◎ ◎ ◎

การถือไตรจีวรคือผ้า 3 ผืนเป็นวัตร เพราะสมณะเรามีความสวยงามอยู่กับการปฏิบัติดีและไม่สั่งสม เวลาตายไปให้มีบริขารแปดซึ่งเป็นของจำเป็นสำหรับพระเท่านั้นเป็นความงามอย่างยิ่ง เมื่อมีชีวิตอยู่ก็สง่าผ่าเผยด้วยความจนแบบพระ เวลาตายก็เป็นสุคโตไม่มีอารมณ์กับสิ่งใด อันเป็นเกียรติอย่างยิ่งของพระผู้ตายด้วยความจน มนุษย์และเทวดาสรรเสริญ

◎ ◎ ◎

ปัญหาที่ว่าผีมีจริงไหม ? ท่านแก้ว่า ไม่ว่าแต่ผีหรือสิ่งใด ๆ ในโลก ถ้าสิ่งนั้นมีอยู่จริง สิ่งนั้นต้องมีอิสระไปตามความมีอยู่ของตน ไม่ขึ้นอยู่กับความสนับสนุนหรือทำลายของใครที่ไปว่าสิ่งนั้นมีจริงหรือสิ่งนั้นไม่มี สิ่งนั้นถึงจะมีหรือจะสูญไป แต่สิ่งนั้นต้องมีอยู่ตามธรรมชาติของตน ไม่มีการเพิ่มขึ้นและลดลงตามคำเสกสรรค์ของใคร ๆ ผีที่มนุษย์สงสัยกันทั่วโลกว่ามีหรือไม่มีก็เช่นกัน ความจริงผีที่ทำให้คนเกิดความกลัวและเป็นทุกข์กันนั้นเป็นผีที่คนคิดขึ้นที่ใจว่าผีมีอยู่ที่นั่นบ้างที่นี่บ้าง ผีจะมาทำลายบ้างต่างหาก จึงพาให้เกิดความกลัวและเป็นทุกข์ขึ้นมา ถ้าอยู่ธรรมดาไม่ก่อเรื่องผีขึ้นที่ใจ ก็ไม่เกิดความกลัวและไม่เป็นทุกข์ ฉะนั้นผีจึงเกิดขึ้นจากการก่อเรื่องของผู้กลัวผีขึ้นที่ใจ มากกว่าผีจะมาจากที่อื่น แต่ผีจะมีจริงหรือไม่นั้นแม้จะบอกว่าผีมีจริงก็ไม่มีพยานหลักฐานยืนยันกันพอให้เชื่อได้ เพราะนิสัยมนุษย์ไม่ชอบยอมรับความจริง

◎ ◎ ◎

ปัญหาที่ว่ามนุษย์เกิดมาจากไหน ? ท่านตอบว่ามนุษย์เราต่างก็มีพ่อมีแม่เป็นแดนเกิด แม้ผู้ถามก็มิได้เกิดจากโพรงไม้ แต่มีพ่อ–แม่เป็นผู้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูมาเหมือนกันจึงไม่ควรถาม ถ้าจะตอบว่ามนุษย์เกิดจากอวิชชาตัณหาก็ยิ่งจะมืดมิดปิดตายิ่งกว่าไม่ตอบเป็นไหนๆ

เพราะไม่เคยรู้ว่าอวิชชาตัณหาคืออะไร ทั้ง ๆ ที่มีอยู่กับทุกคน เว้นพระอรหันต์ท่านเท่านั้น แต่ไม่สนใจอยากรู้และปฏิบัติเพื่อรู้สิ่งดังกล่าว นอกจากจะตอบว่าเกิดจากพ่อกับแม่ที่เห็น ๆ กันอยู่เท่านั้น ผู้ถามก็จะหาว่าตอบตัดสำนวน จึงลำบากในการตอบตามความจริง เพราะผู้ถามมิได้สนใจกับความจริงเท่าไรนัก ในธรรมท่านว่ามนุษย์และสัตว์เกิดจาก อวิชชาปัจจยาสังขารา ฯลฯ สมุทโย โหติ และดับภพชาติอันเป็นความดับทุกข์ทั้งมวล จาก อวิชชาเตฺวว อเสสวิราคนิโรธา ฯลฯ นิโรโธ โหติ เหล่านี้ก็อยู่กับจิตของทุกคนที่มีกิเลสบนหัวใจ ถ้ายอมรับความจริงแล้ว ก็นี่แลพาให้เกิดเป็นมนุษย์และสัตว์อยู่เต็มโลกจนจะหาที่อยู่ที่กินกันไม่ได้อยู่แล้ว เพราะอวิชชาตัณหาความหิวโหยไม่มีเวลาลดตัวเป็นต้นเหตุ ทั้งที่ยังไม่ตายก็เตรียมหาที่เกิดและที่อยู่กินอยู่แล้ว นี่แลตัวที่พาให้มนุษย์และสัตว์เกิดและเป็นทุกข์อยู่เต็มโลก ถ้าอยากทราบก็จงดูจิตดวงที่เต็มไปด้วยกิเลสที่พาให้ร้อนรนกระวนกระวายส่ายแส่หาที่เกิดที่อยู่ทุก ๆ ขณะนี้ จะได้พบสิ่งที่มุ่งหวังอย่างสมใจและหายสงสัยในตัวเอง ไม่ต้องไปถามใครอันเป็นการแสดงความงมงายของตัวให้คนอื่นเห็นว่าตัวยังบกพร่องเรื่องของตัวอยู่มาก เพราะจิตเป็นตัวคะนองและจองหองไม่มีอะไรจะเปรียบเทียบได้ในโลก หากแต่ขาดความสนใจเหลียวแลเท่านั้น จึงไม่รู้ความดื้อดึงของตัว และทำให้คว้าน้ำเหลวโดยไม่มีอะไรติดมือพอเป็นความสมหวังบ้าง

ที่ว่าอะไรที่ทำให้มนุษย์หญิง–ชายและสัตว์ชนิดเดียวกันเกิดความรักชอบกันไม่มีโรงร่ำโรงเรียนสอนให้รักชอบกัน ? ท่านตอบว่า เพราะราคะตัณหาความรักชอบ ไม่ได้อยู่ในหนังสือ ไม่ได้อยู่ในโรงร่ำโรงเรียนและครูที่ควรจะไปเรียนกับสิ่งดังกล่าวนั้น แต่ราคะตัณหาความหน้าด้านไม่มียางอาย มันเกิดและอยู่กับใจของมนุษย์หญิง–ชายและสัตว์ห่างมาก จึงทำให้ผู้มีสิ่งลามกนี้กลายเป็นหญิง–ชายและสัตว์ผู้ลามกไปตามอำนาจของมันโดยไม่รู้สึกตัวและไม่เลือกชาติชั้นวรรณะและวัยอะไรทั้งสิ้น ถ้ามีมากก็ยิ่งทำให้โลกกลายเป็นโรควินาศไปได้อย่างไม่มีปัญหา หากไม่มีสติปัญญาสกัดกั้นมันไว้บ้างพอให้น่าดูก็จะกลายเป็นน้ำล้นฝั่งท่วมท้นหัวใจและท่วมบ้านเมืองให้ฉิบหายป่นปี้ไปได้ โดยไม่มีอะไรยังเหลือพอให้เป็นที่น่าดูบ้างเลย สิ่งที่

เกิดอยู่ที่จิตใจของสัตว์โลกและเจริญอยู่ที่จิตใจของสัตว์โลกตลอดมา ก็เพราะมันได้รับการบำรุงส่งเสริมอย่างเหลือเฟือเสมอมา จึงมีกำลังเข่าก่อกวนและทำลายสัตวโลกให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อนเสมอมา ไม่มีวันเวลาผ่อนตัวให้หายใจบ้างและโดยมากเคยได้ยินแต่น้ำท่วมบ้านท่วมเมืองผู้คนและสัตว์ ตลอดและทรัพย์สินสมบัติต่าง ๆ ให้พินาศฉิบหาย แต่ไม่เคยสนใจสังเกตดูน้ำราคะตัณหาไม่มีเมืองพอดี–ท่วมทั่นใจสัตวโลกตลอดสมบัติที่พึงพอใจ ให้ฉิบหายวายป่วงไปทุกระยะเวลา โดยไม่นิยมว่าหน้าแล้งหน้าฝนเลย จึงไม่เห็นความเสื่อมโทรมของโลกที่กำลังเป็นอยู่ และจะเป็นไป ว่ามีสาเหตุมาอย่างไร เพราะต่างคนต่างผลิตต่างคนต่างส่งเสริมโดยไม่สนใจดูความเสื่อมโทรมเพราะน้ำนี้เป็นต้นเหตุ การมองหาความสงบสุขของโลกจึงเป็นสิ่งที่ออกจะสุดวิสัยไปได้ ถ้าไม่มองดูตัวที่กำลังก่อเหตุ

ผู้ถามถามเฉพาะความรักชอบระหว่างหญิง–ชายและสัตว์เท่านั้น ไม่ถามถึงความเกลียดชังกริ้วโกรธและทำลายตัณหาเป็นต้นเหตุบ้างเลย แต่ท่านก็อธิบายเกี่ยวโยงไปถึงความไม่ดีทั้งหลายที่ราคะตัณหาไปเที่ยวก่อกรรมทำลายไว้อย่างไม่มีประมาณบ้างแล้ว ท่านว่าราคะตัณหานี่แลเป็นสื่อมวลพาให้หญิง–ชายและสัตว์รักชอบกัน และเป็นผู้อำนวยการให้หญิง–ชายและสัตว์ยินดีซึ่งกันและกันตามหลักธรรมชาติ นอกนี้ไม่มีอะไรทำให้เกิดความรักชอบเกลียดชังซึ่งกันและกันได้ เวลาราคะตัณหาใช้เล่ห์เหลี่ยมไปทางรักคนและสัตว์ก็รัก เวลามันใช้เล่ห์เหลี่ยมไปในทางเกลียดทางโกรธหรือทางทำลาย คนและสัตว์ก็ต้องเกลียดต้องโกรธและทำลายกันได้มันต้องการเลี้ยงมนุษย์และสัตว์ไว้ด้วยวิธีให้รักชอบกัน มนุษย์และสัตว์ก็รักชอบกันประหนึ่งจะไม่มีวันเหินห่างจืดจางจากกันเลย เวลามันต้องการให้มนุษย์และสัตว์ที่อยู่ใต้อำนาจของมันเกลียดโกรธกัน จึงจำต้องเป็นไปตามมันจนได้ไม่มีทางขัดขืน

ท่านถามเขาว่า โยมพยายามแก้มันจริง ๆ หรือ มิใช่ว่าโกหกอาตมาเล่นเปล่า ๆ หรอกหรือ ถ้าหากพยายามแก้กันอยู่บ้างแม้ไม่ได้มาก เข้าใจว่าจะเป็นอยู่บ่อย ๆ ทำนองผักชีจิ้มน้ำพริกกับอาหารเช้า เย็น คือ เช้าก็ทะเลาะกัน เย็นก็ทะเลาะกันทะเลาะกันไม่หยุด จน

ได้หย่าร้างกันไปก็มีในบางราย ผู้ที่พลอยเป็นเชื้อเพลิงไปด้วยคือลูก ๆ ที่ไม่รู้เรื่องอะไรด้วยเลยก็จำต้องหาบบาปหาบกรรมไปด้วย ต่างก็ร้อนเป็นไฟไปตาม ๆ กัน เข้ากับใครไม่ติด เพราะความอิดหนาระอาใจละอายเพื่อนฝูง ถ้าต่างฝ่ายต่างสนใจอยู่บ้าง เพียงแต่เริ่มจะทะเลาะกันก็ทราบอยู่ด้วยกันว่าเป็นเรื่องไม่ดี ต่างก็พยายามระงับและแก้ไขตัวให้ถูกต้องเสียในขณะนั้นก็ควรนึกถึงเรื่องก็ระงับไปเอง ต่อไปก็ไม่มีเรื่องทำนองนั้นเกิดขึ้นอีก ประการหนึ่งเวลาจะโกรธจะเกลียดความหลังบ้าง คิดถึงอนาคตที่จะอยู่อาศัยกันไปตลอดชีวิตบ้าง มาบวกลบกับความไม่ดีที่เกิดขึ้นเวลานั้น พอจะระงับได้ โดยมากคนเราที่เป็นไปในทางไม่ดีก็เพราะความอยากให้ได้ตามใจหวังของตัวอย่างเดียว และอยากให้ใจคนในครอบครัวมาอยู่ใต้อำนาจของตัวคนเดียวโดยไม่คำนึงถึงความผิดถูกซึ่งเป็นสิ่งสุดวิสัยที่จะเป็นไปได้ เรื่องจึงระบาดออกมาลุกลามไหม้คนอื่นให้เดือดร้อนไปด้วย นอกจากนั้นยังอยากให้ใจของคนทั้งโลกมารวมอยู่ในอุ้งมือของตัวคนเดียว จึงเป็นลักษณะความคิดเพื่อกั้นน้ำในมหาสมุดด้วยฝ่ามือ อันเป็นความคิดที่ผิดนิสัยจึงเป็นเรื่องไม่ควรคิดไม่ควรทำอย่างยิ่ง ถ้าฝืนคิดไปก็อกแตกเปล่า ๆ การอยู่ด้วยกันต้องมีหลักที่ถูกต้องดีงาม เป็นเครื่องยึดเครื่องดำเนินทั้งฝ่ายสามีและภรรยาตลอดลูก ๆ และคนงานในบ้าน แม้กับคนอื่นหรือในวงงานก็ควรปฏิบัติอย่างมีเหตุมีผลที่เป็นทางลงรอยกันได้ หากคนอื่นไม่ยอมรับความจริงก็เป็นความผิดของเขา ผู้ไม่มีขอบเขตเหตุผลสำหรับตัวเขาและเป็นความเสียหายอยู่กับตัวเขาเอง ตนไม่มีส่วนผิด และยังพอมีหลักยึดเพื่อการครองตัวต่อไป

แม้สัตว์เดียรัจฉานก็ยังมีและเสวยกรรมไปตามวิบากของมัน โดยนำเรื่องของสัตว์นั้น ๆ ที่เดินผ่านไป พบเห็นเข้าเที่ยวหากินอยู่ตามรายทางมาแสดง เพื่อมิให้ประมาทเขาว่าเป็นสัตว์ที่เกิดในกำเนิดที่ต่ำทราม ความจริงเขาเพียงเสวยกรรมตามวาระที่เวียนมาถึงเท่านั้นเช่นเดียวกับมนุษย์เราเกิดเสวยชาติเป็นคน ซึ่งมีความสุขบ้างทุกข์บ้างตามวาระของกรรมที่อำนวยในเวลาต่าง ๆ กัน ฉะนั้นท่านพร่ำเรื่องของสัตว์ชนิดต่าง ๆ มีไก่ สุนัข วัว ควาย

เป็นต้น เพราะความสงสารที่เขาต้องมาเป็นอย่างนั้นหนึ่งเพราะความตระหนักในกรรมของสัตว์ว่ามีต่าง ๆ กันหนึ่ง เพราะท่านและพวกเราที่กำลังเป็นมนุษย์ก็มีกรรมชนิดหนึ่งที่พาให้เป็นมาเช่นนี้ ซึ่งล้วนเคยผ่านกำเนิดต่าง ๆ มาจนนับไม่ถ้วนหนึ่ง เพราะความวิตกรำพึงกับสิ่งที่พาให้เป็นภพเป็นชาติประจำมวลสัตว์ว่าเป็นสิ่งลึกลับมาก ยากที่จะรู้เห็นได้แม้มีอยู่กับตัวทั่วกัน ถ้าไม่ฉลาดแก้หรือถอดถอนออกได้ก็ต้องเป็นภัยอยู่ร่ำไป ไม่มีจุดหมายปลายทางว่าจะหลุดพ้นไปได้ในกาลและสถานที่ใด ๆ หนึ่ง

พระที่ไปศึกษาอบรมกับท่านต้องเป็นพระที่เตรียมพร้อมทุกอย่างแล้ว ทั้งความสละเป็นสละตายต่อการประกอบความพากเพียรในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งไม่เป็นที่แน่ใจ และอาจมีภัยรอบด้าน ทั้งสละทิฏฐิมานะความถือว่ามีราคาค่างวดซึ่งอวดรู้อวดฉลาดอยู่ภายใน และสละทิฏฐิมานะต่อหมู่ต่อคณะประหนึ่งเป็นอวัยวะอันเดียวกัน จิตใจจึงมีความสงบสุข การประกอบความเพียรก็มี เกิดสมาธิได้เร็วไม่มีนิวรณ์มาขัดขวางถ่วงใจ ใจที่ถูกบังคับให้อยู่ในวงจำกัดเช่นสถานที่กลัว ๆ อาหารมีน้อย ฝืดเคืองด้วยปัจจัยสติกำกับใจไม่ลดละคิดอ่านเรื่องอะไรมีสติคอยสะกิดบังคับอยู่เสมอ ย่อมเข้าสู่ความสงบได้เร็วกว่าเท่าที่ควรจะเป็น เพราะข้างนอกมีภัยข้างในก็มีสติคอยบังคับขู่เข็ญ จิตซึ่งเปรียบเหมือนนักโทษก็ยอมตัวไม่คึกคะนอง นอกจากนั้นยังมีอาจารย์คอยใส่ปัญหาเวลาจิตคิดออกนอกลู่นอกทางอีกด้วย จิตซึ่งถูกบังคับด้วยเครื่องทรมานอยู่ตลอดเวลา ทั้งข้างนอกข้างในย่อมกลายเป็นจิตที่ดีขึ้นอย่างไม่คาดฝัน

ทางที่ถูกท่านสอนให้ตั้งหลักใจไว้กับธรรมจะเป็นมรณานุสสติหรือธรรมบทใดบทหนึ่งในขณะนั้นไม่ให้ส่งจิตปรุงออกไปนำเอาอารมณ์ที่เป็นภัยเข้ามาหลอกตัวเอง เป็นกับตายก็ตั้งจิตไว้กับธรรมที่เคยบริกรรมอยู่เท่านั้น จิตเมื่อมีธรรมเป็นเครื่องยึดจะไม่เสียหลัก และจะตั้งตัวได้ในขณะที่กลัว ๆ นั่นแล จะกลายเป็นจิตที่อาจหาญขึ้นมาในขณะนั้นอย่างอัศจรรย์ที่บอกไม่ถูก

ท่านพระอาจารย์มั่นท่านสอนให้ตั้งหลักด้วยความเสียสละทุกสิ่งบรรดามีอยู่กับตัว คือร่างกายจิตใจ แต่มิให้สละธรรมที่ตนปฏิบัติหรือบริกรรมอยู่ในขณะนั้น จะเป็นอะไรก็ปล่อยให้เป็นไปตามคติธรรมดาเกิดแล้วต้องตาย จะเป็นคนขวางโลกไม่ยอมตายไม่ได้ผิดคติธรรมดาไม่มีความจริงใด ๆ มาชมเชยคนผู้มีความคิดขวางโลกเช่นนั้น ท่านสอนให้เด็ดเดี่ยวอาจหาญไม่ให้สะทกสะท้านต่อความตาย เกี่ยวกับสถานที่ที่จะไปบำเพ็ญเพื่อหาความดีใส่ตัว ดงหนาป่ารกชัฏมีสัตว์เสือชุมเท่าไรยิ่งสอนให้ไปอยู่โดยให้เหตุผลว่า ที่นั้นแลจะได้กำลังใจทางสมาธิปัญญา เสือจะได้ช่วยให้ธรรมเกิดในใจได้บ้าง เพราะคนเราเมื่อไม่กลัวพระพุทธเจ้า ไม่เชื่อพระพุทธเจ้า แต่กลัวเสือและเชื่อว่าเสือว่าเป็นสัตว์ดุร้ายจะมาคาบเอาไปเป็นอาหาร และช่วยไล่ตะล่อมจิตเข้าสู่ธรรมให้ก็ยังดี จะได้กลัวและตั้งใจภาวนาจนเห็นธรรม เมื่อเห็นธรรมแล้วก็เชื่อพระพุทธเจ้าและเชื่อพระธรรมไปเอง เมื่อเข้าสู่ที่คับขันแล้วจิตไม่เคยเป็นสมาธิก็จะเป็นไม่เคยเป็นปัญญาก็จะเป็น ในที่เช่นนั้นแลใจไม่มีอะไรบังคับบ้าง มันขี้เกียจและตั้งหน้าสะสมแต่กิเลสพอกพูนจนแทบจะหาบหามไม่ไหว ไปให้เสือช่วยขนกิเลสตัวขี้เกียจตัวเพลิดเพลินจนลืมตัวลืมตายออกเสียบ้างจะได้หายเมาและเบาลง ยืนเดินนั่งนอนจะได้ไม่พะรุงพะรังไปด้วยกิเลสประเภทไม่เคยลงจากบนบ่าคือหัวใจคน ที่ใดกิเลสกลัวท่านสอนให้ไปที่นั้น แต่ที่ที่กิเลสไม่กลัวอย่าไป เดี๋ยวเกิดเรื่องไม่ได้ความแปลกและอัศจรรย์อะไรเลย นอกจากกิเลสจะพาสร้างความฉิบหายใส่ตัวจนมองไม่เห็นบุญบาปเท่านั้นไม่มีอะไรน่าชมเชย ท่านให้ความมั่นใจแก่นักปฏิบัติว่า สถานที่ที่ไม่มีสิ่งบังคับบ้างทำความเพียรไม่ดี จิตลงสู่ความสงบได้ยาก แต่สถานที่ที่เต็มไปด้วยความระเวียงระวังภัยทำความเพียรได้ผล ใจก็ไม่ปราศจากสติซึ่งเป็นทางเดินของความเพียรอยู่ในตัวอยู่แล้ว ผู้หวังความพ้นทุกข์โดยชอบจึงไม่ควรกลัวความตายในที่ที่น่ากลัวมีในป่าเขาที่เข้าใจว่าเป็นสถานที่น่ากลัวเป็นต้น เวลาเข้าสู่ที่คับขันจริง ๆ ขอให้ใจอยู่กับธรรมไม่ส่งออกนอกกายนอกใจซึ่งเป็นที่สถิตย์อยู่ของธรรม ความปลอดภัยและกำลังใจทุกด้านที่จะพึงได้ในเวลานั้นจะเป็นสิ่งที่ยอมรับกันไปในตัว อย่างไรก็ไม่ตายถ้าไม่ถึงกาลกรรมนิยมแทนที่จะตายดังความความคาดหมายที่ตั้นเอาไว้

ธรรมที่ให้ความมั่นใจแก่นักปฏิบัติเพื่อถือเป็นหลักประกันชีวิตและความเพียรคือ พึงหวังพึ่งเป็นและพึ่งตายต่อธรรมจริง ๆ อย่าฟั่นเฟือนไหวหวั่นโดยประการทั้งปวงหนึ่ง พึงเป็นผู้กล้าตายด้วยความเพียร ที่ที่ตนเห็นว่าน่ากลัวนั้น ๆ หนึ่ง เมื่อเข้าสู่ที่จำเป็นและคับขันเท่าไร พึงเป็นผู้มีสติกำกับใจให้มั่นในธรรมมีคำบริกรรมเป็นต้นให้กลมกลืนกันทุกระยะ อย่าปล่อยวาง แม้ช้างเสือเป็นต้นจะมาทำลาย ถ้าจิตสละเพื่อธรรมจริงอยู่แล้วสิ่งเหล่านั้นจะไม่กล้าเข้าถึงตัว มิหนำเรายังจะกล้าเดินเข้าไปหามันด้วยความองอาจกล้าหาญไม่กลัวตาย แทนที่มันจะทำอันตรายเรา แต่ใจเรากลับจะเป็นมิตรอย่างลึกลับอยู่ภายในกับมันอีกด้วยโดยไม่เป็นอันตรายหนึ่ง ใจเรามีธรรมประจำแต่ใจสัตว์ไม่มีธรรม ใจเราต้องมีอำนาจเหนือกว่าสัตว์เป็นไหน ๆ แม้สัตว์จะไม่ทราบว่ามีธรรม แต่สิ่งที่ทำให้สัตว์ไม่กล้าอาจเอื้อมมีอยู่กับใจเราอย่างลึกลับ นั่นแลคือธรรมเครื่องป้องกันหรือธรรมเครื่องทรงอำนาจให้สัตว์ใจอ่อนไม่กล้าทำอะไรได้หนึ่ง

◎ ◎ ◎

อำนาจของจิตเป็นอำนาจที่ลึกลับและรู้อยู่เฉพาะตัว แต่ผู้อื่นทราบได้ยากหากไม่มีญาณภายในหนึ่งฉะนั้นธรรมแม้จะเรียกและประกาศสอนกันทั่วโลกก็ยังเป็นธรรมชาติที่ลึกลับอยู่นั่นเอง ถ้าใจยังเข้าไม่ถึงธรรมชาติเป็นขั้น ๆ ที่ควรจะเปิดเผยกับใจเป็นระยะ ๆ ไป เมื่อเข้าถึงกันจริง ๆ แล้วปัญหาระหว่างใจกับธรรมก็สิ้นสุดลงเอง เพราะใจกับธรรมมีความละเอียดสุขุมและลี้ลับพอ ๆ กัน เมื่อถึงขั้นนั้นแล้วแม้จะพูดว่าใจคือธรรมและธรรมคือใจก็ไม่ผิด และไม่มีอะไรมาขัดแย้งถ้ากิเลสตัวเคยขัดแย้งสิ้นไปไม่มีเหลือแล้ว เท่าที่ใจกลายเป็นเครื่องมือของกิเลสตัณหาจนมองหาคุณค่าไม่เจอนั้น ก็เพราะใจถูกสิ่งดังกล่าวคละเคล้ากลุ้มรุมจนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จึงดูเหมือนไม่มีคุณค่าอะไรแฝงอยู่เลยในระยะนั้น ถ้าปล่อยให้เป็นทำนองนั้นเรื่อยไป ไม่สนใจรักษาและชำระแก้ไขใจก็ไม่มีคุณค่า ธรรมก็ไม่มีราคาสำหรับตน แม้จะตายแล้วเกิดและเกิดแล้วตายสักกี่ร้อยกี่พันครั้งก็เป็นทำนองเขาเปลี่ยนชุดเสื้อผ้าซึ่งล้วนเป็นชุดที่สกปรกด้วยกัน จะเปลี่ยนวันละกี่ครั้งก็คือผู้สกปรกน่าเกลียดอยู่นั่นเอง ผิดกับผู้เปลี่ยนชุดเสื้อผ้าที่สกปรกออกแล้วสวมใส่เสื้อผ้าที่สะอาดใส่แทนเป็นไหน ๆ ฉะนั้นการเปลี่ยนชุดดี–ชั่ว สำหรับใจจึง

เป็นปัญหาสำคัญของแต่ละคนจะพิจารณาและรับผิดชอบตัวเองในทางใด ไม่มีใครจะมารับภาระแทนได้ไม่ต้องเป็นกังวลอีกต่อไป แต่เรื่องตัวเองนี้เป็นเรื่องใหญ่โตของแต่ละคนซึ่งรู้อยู่กับตัวทั้งปัจจุบันและอนาคต ว่าต้องเป็นผู้รับผิดชอบตัวเองตลอดไปไม่มีกำหนดกาล นอกจากผู้ให้การบำรุงรักษาจนถึงที่ปลอดภัยโดยสมบูรณ์แล้วเท่านั้น ดังพระพุทธเจ้าและสาวกท่านเป็นตัวอย่างนั้นชื่อว่า เป็นผู้หมดภาระโดยประการทั้งปวงอย่างสมบูรณ์ ผู้เช่นนั้นแลที่โลกกล่าวอ้างเป็นสรณะเพื่อหวังฝากเป็นฝากตายในชีวิตตลอดมา แม้ผู้ตกอยู่ในลักษณะแห่งความไม่ดี แต่ยังพอรู้บุญรู้บาปก็ยังกล่าวอ้าง พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะอย่างไม่หยุดปากกระดากใจ ยังระลึกถึงพอให้พระองค์ทรงเป็นห่วงและรำคาญในความไม่ดีของเขาอยู่นั่นเอง เช่นเดียวกับลูก ๆ ทั้งที่เป็นลูกที่ดีและลูกที่เลวบ่นถึงผู้บังเกิดเกล้าว่าเป็นพ่อแม่ของตนฉะนั้น

ถ้าพูดตามความเป็นมาและการอบรมสั่งสอนของท่านพระอาจารย์มั่นแล้ว ควรเรียกได้อย่างถนัดใจว่า "ปฏิปทาอดอยาก" คือที่อยู่ก็อดอยาก ที่อาศัยก็เผือดเคือง ปัจจัยเครื่องอาศัยโดยมากดำเนินไปแบบขาด ๆ เขิน ๆ ทั้งที่สิ่งเหล่านั้นมีอยู่ ความเป็นอยู่หลับนอนที่ล้วนอยู่ในสภาพอนิจจังนั้น ถ้าผู้เคยอยู่ด้วยความสนุกรื่นเริงและสมบูรณ์ไปเจอเข้าอาจเกิดความสลดสังเวชใจในความเป็นอยู่ของท่านเหล่านั้นอย่างยากจะปลงตกได้ เพราะไม่มีอะไรจะเป็นที่เจริญตาเจริญใจสำหรับโลกผู้ไม่เคยต่อสภาพเช่นนั้น จึงเป็นที่น่าทุเรศเอาหนักหนา แต่ท่านเองแม้จะเป็นอยู่ในลักษณะของนักโทษในเรือนจำ แต่ก็เป็นความสมัครใจและอยู่ได้ด้วยธรรม เป็นอยู่หลับนอนด้วยธรรม ลำบากลำบนทนทุกข์ด้วยธรรม ทรมานตนเพื่อธรรมอะไร ๆ ในสายตาที่เห็นว่าเป็นการทรมานของผู้ไม่เคยพบเคยเห็นจึงเป็นเรื่องความสะดวกกายสบายใจสำหรับท่านผู้มีปฏิปทาในทางนั้น ดังนั้นจึงควรให้นามว่า "ปฏิปทาอดอยาก" เพราะอยู่ด้วยความตั้งใจทรมานอดยาก ฝืนกายฝืนใจจริง ๆ คืออยู่ก็ฝืน ไปก็ฝืน นอนก็ฝืน เดินจงกรมก็ฝืน นั่งสมาธิก็ฝืน ในอิริยาบถทั้งสี่เป็นท่าฝืนกายฝืนใจทั้งนั้น ไม่ยอมให้อยู่ตามอัธยาศัยใจชอบเลย บางครั้งยังต้องทนอดทนหิวไม่ฉันจังหันไปหลายวันเพื่อเร่งความเพียรทางใจ ขณะที่ไม่ฉันนั้น

เป็นเวลาทำความเพียรตลอดสายไม่มีการลดหย่อนผ่อนตัวว่าหิวโหย แม้จะทุกข์ก็ทราบว่าทุกข์ในเวลานั้น แต่ก็ทราบว่าตนทนอดทนหิวเพื่อความเพียร เพราะผู้ปฏิบัติบางรายจริตนิสัยชอบทางอดอาหาร ถ้าฉันไปทุกวันร่างกายสมบูรณ์ความเพียรทางใจไม่ก้าวหน้า ใจอับเฉาไม่สว่างไสว ไม่องอาจกล้าหาญ จึงจำต้องหาทางแก้ไข โดยมีการผ่อนและอดอาหารบ้าง อดระยะสั้นบ้าง ระยะยาวบ้าง พร้อมกับความสังเกตตัวเองว่าอย่างไหนมีผลมากน้อยต่างกันอย่างไรบ้าง เมื่อทราบนิสัยของตนว่าถูกกับวิธีใดก็เร่งรีบในวิธีนั้น รายที่ถูกจริตกับการอดหลายวันก็จำต้องยอมรับตามนิสัยของตน และพยายามทำตามแบบนั้นเรื่อยไป แม้จะลำบากก็ต้องยอมทนเอาเพราะอยากดี อยากรู้ อยากฉลาด อยากหลุดพ้นจากทุกข์ ผู้ที่จริตนิสัยถูกกับการอดในระยะยาว ย่อมทราบได้ในขณะที่กำลังทำการอดอยู่ คืออดไปหลายวันเท่าไร ใจยิ่งเด่นดวงและอาจหาญต่ออารมณ์ที่เคยเป็นข้าศึก ใจมีความคล่องแคล่วแกล้วกล้าต่อหน้าที่ของตนมากขึ้น นั่งสมาธิภาวนาลืมมืดลืมสว่าง เพราะความเพลินกับธรรม ขณะใจสัมผัสสัมพันธ์กับธรรมย่อมไม่สนใจต่อความหิวโหยและกาลเวลา มีแต่ความรื่นเริงในธรรมทั้งหลายอันเป็นสมบัติที่ควรได้ควรถึงในเวลานั้น จึงรีบตักตวงให้ทันกับเวลาที่กิเลสความเกียจคร้านอ่อนแอความไม่อดทนเป็นต้น กำลังนอนหลับอยู่พอจะสามารถแอบปีนขึ้นบนหลังหรือบนคอมันบ้างก็ให้ได้ขึ้นในเวลานั้น หากรั้ง ๆ รอ ๆ หาฤกษ์งามยามดีพรุ่งนี้มะรืนอยู่ เวลามันตื่นขึ้นมาแล้วจะลำบาก ดีไม่ดีอาจสู้มันไม่ได้และกลายเป็นช้างให้มันโดดขึ้นมาบนคอแล้วเอาขอสับลงบนศีรษะ คือหัวใจแล้วต้องยอมแพ้มันอย่างราบ เพราะใจเราเคยเป็นช้างให้กิเลสเป็นนายควาญบังคับมานานแสนนานแล้ว ความรู้สึกกลัวที่เคยฝังใจมานานนั้นแลพาให้ขยะ ๆ ไม่กล้าต่อสู้กับมันอย่างเต็มฝีมือได้ทางด้านธรรมท่านว่ากิเลสกับธรรมเป็นคู่อริกัน แต่ทางโลกเห็นว่ากิเลสกับใจเป็นคู่มิตรกันในลักษณะบ่อยกลางเรือนกันอย่างแยกไม่ออก ฉะนั้น ผู้มีความเห็นไปตามธรรมจึงต้องพยายามต่อสู้กับสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นข้าศึกเพื่อเอาตัวรอดและครองตัวอย่างอิสระ ไม่ต้องขึ้นกับกิเลสเป็นผู้คอยกระซิบสั่งการ แต่ผู้เห็นตามกิเลสก็ต้องคอยพะเน้าพะนอเอาอกเอาใจที่มันแนะนำหรือสั่งการออกมาอย่างไรต้องยอมปฏิบัติทุกอย่างไม่ขัดขืนมันได้ ส่วนผลที่ได้รับจากมันนั้น เจ้าตัวก็

ทราบว่ามีความกระเทือนทางจิตใจที่ถูกกิเลสกลั่นแกล้งและทรมานโดยวิธีต่าง ๆ ไม่มีประมาณ โทษทั้งนี้แล ทำให้ผู้มีความรักตัวสงวนใจต้องมีมานะต่อสู้ด้วยความเพียรทุกด้านอย่างไม่อาลัยเสียดายชีวิต ถึงจะอดก็ยอมอด ทุกข์ ก็ยอมทุกข์ แม้ตายก็ยอมพลีชีพเพื่อยอมบูชาพระศาสนาไปเลยไม่มีการแบ่งรับแบ่งสู้ไว้เพื่อกิเลสได้มีหวังมีส่วนด้วยจะได้ใจ

◎ ◎ ◎

ธรรมที่ท่านสั่งสอนอย่างอาจหาญและออกหน้าออกตาแก่บรรดาศิษย์อยู่เสมอ ได้แก่ พลธรรม ๕ คือ ศรัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา โดยให้เหตุว่า ผู้ไม่เหินห่างจากธรรมเหล่านี้ไปอยู่ที่ไหนก็ไม่ขาดทุนและล่มจม เป็นผู้มีหวังความเจริญก้าวหน้าไปโดยลำดับ ธรรมทั้ง ๕ ข้อนี้ ท่านแยกความหมายมาใช้สำหรับท่านเองเป็นข้อ ๆ ซึ่งโดยมากเป็นไปในทางปลุกใจให้อาจหาญ

◎ ◎ ◎

ศรัทธา เชื่อศาสนธรรมที่พระองค์ประทานไว้เพื่อโลก เราผู้หนึ่งในจำนวนของคนในโลก ซึ่งอยู่ในข่ายที่ควรได้รับแสงสว่างแห่งธรรมจากข้อปฏิบัติที่ทำจริงแน่นอนไม่เป็นอื่น และเชื่อว่าเกิดแล้วต้องตาย แต่จะช้าหรือเร็วไม่สำคัญ สำคัญอยู่ตรงที่ว่าเราจะตายแบบผู้แพ้กิเลสวัฏฏ์ วิปากวัฏฏ์ หรือจะเป็นผู้ชนะวัฏฏะวนสามนี้ก่อนจะตาย คำว่าแพ้ไม่เป็นสิ่งที่พึงปรารถนา แม้แต่เด็กเล่นกีฬากัน ต่างฝ่ายเขายังหวังชนะกัน เราจึงควรสะดุดใจและไม่ควรทำตัวให้เป็นผู้แพ้ ถ้าผู้แพ้ก็ต้องทนอยู่อย่างผู้แพ้ ทุก ๆ อาการของผู้แพ้มีอยู่ทางเดียวคือ "ตายเสียดีกว่า" ซึ่งตายไปแบบที่ว่าดีกว่านี้ก็ต้องเป็นการตายของผู้แพ้ต่อข้าศึกอยู่นั่นเอง อันเป็นทางกอบโกยโรยทุกข์ใส่ตัวเองจนไม่มีที่ปลงวาง จึงไม่มีอะไรดีเลยสำหรับผู้แพ้ทุกข์ประตูแล้ว ถ้าจะตายแบบผู้ชนะดังพระพุทธเจ้าและพระสาวกท่านก็ต้องเชื่อแบบท่าน ทำแบบท่าน เพียรและอดทนแบบท่าน มีสติรักษาใจ รักษาตัว รักษากิริยาที่แสดงออกทุกอาการแบบท่าน ทำใจให้มั่นคงต่อหน้าที่ของตนอย่าโยกเยกคลอนแคลนแบบคนจวนตัวไม่มีสติเป็นหลักยึด แต่จงทำใจให้มั่นคงต่อเหตุที่ทำเพื่อผลอันพึงพอใจจะได้มีทางเกิดขึ้นได้อันเป็นแบบที่ท่านพาดำเนิน ศาสนา

ถือคำสั่งสอนของท่านผู้ฉลาด ท่านสอนคนเพื่อให้เกิดความฉลาดทุกแง่ทุกมุม ซึ่งพอจะพิจารณาตามท่านได้ แต่เราอย่าพึ่งเพื่อความโง่ อยู่ด้วยความโง่ กินดื่มทำพูดด้วยความโง่ คำว่าโง่ไม่ใช่ของดี คนโง่ก็ไม่ดี สัตว์โง่ก็ไม่ดี เด็กโง่ ผู้ใหญ่โง่ มิใช่ของดีทั้งนั้น เราโง่จะให้ใครเขาชมว่าดี จึงไม่ควรทำความสนิทติดจมอยู่กับความโง่โดยไม่ใช้ความพิจารณาไตร่ตรองไม่ใช่ทางพ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง จึงไม่ควรแก่สมณะซึ่งเป็นเพศที่ใคร่ครวญไตร่ตรอง นี่คือความหมายในธรรม 5 ข้อที่ท่านคิดค้นขึ้นมาพร่ำสอนท่านเองและหมู่คณะที่ไปอบรมศึกษากับท่าน รู้สึกว่าเป็นคติได้ดีมาก เพราะเป็นอุบายปลุกใจให้เกิดสติปัญญาและอาจหาญ ทั้งเหมาะสมกับสภาพการณ์และสถานที่ของพระธุดงค์ผู้เตรียมพร้อมแล้ว ในการรบพุ่งชิงชัยระหว่างกิเลสกับธรรม เพื่อความชนะเลิศ คือวิมุตติพระนิพพานอันเป็นหลักเขตแดนมหาชัยที่ปรารถนามานาน

โดยมากเวลาท่านสอนฆราวาสญาติโยมโดยเฉพาะ ท่านยกธรรมเกี่ยวกับฆราวาสขึ้นมาแสดงมีทาน ศีล ภาวนาเป็นพื้น โดยให้เหตุผลว่า ธรรมทั้งสามนี้เป็นรากแก้วของความเป็นมนุษย์และเป็นรากเหง้าของพระศาสนา ผู้เกิดมาเป็นมนุษย์ต้องเป็นผู้เคยผ่านคือเคยสั่งสอนธรรมเหล่านี้มา อย่างน้อยต้องมีอย่างใดอย่างหนึ่งที่เป็นเชื้ออยู่ในนิสัยของผู้จะมาสวมร่างเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยมนุษย์สมบัติอย่างแท้จริง

ทาน คือเครื่องแสดงน้ำใจมนุษย์ผู้มีจิตใจสูง ผู้มีเมตตาจิตต่อเพื่อนมนุษย์และสัตว์ผู้อาภัพ ด้วยการให้การเสียสละแบ่งปันมากน้อยตามกำลังของวัตถุเครื่องสงเคราะห์ที่มีอยู่จะเป็นวัตถุทาน ธรรมทาน หรือวิทยาทานแขนงต่าง ๆ ก็ตามที่ให้สงเคราะห์ผู้อื่นโดยมิได้หวังค่าตอบแทนใด ๆ นอกจากกุศลคือความดีที่เกิดที่จากทานนั้น ซึ่งจะเป็นสิ่งตอบแทนให้เจ้าของทานได้รับอยู่โดยดีเท่านั้น ตลอดอภัยทานที่ควรให้แก่กันในเวลาอีกฝ่ายหนึ่งผิดพลาดหรือล่วงเกินคนมีทานหรือคนที่เด่นในการให้ทานย่อมเป็นผู้สง่าผ่าเผยและเด่นในปวงชน โดยไม่นิยมรูปร่าง

ลักษณะผู้เช่นนี้มนุษย์และสัตว์ ตลอดเทวดาที่มองไม่เห็นก็เคารพรัก จะตกทิศใดแดนใดย่อมไม่อดอยากขาดแคลน หากมีสิ่งหรือผู้อุปถัมภ์จนได้ไม่อับจนทุกข์ แม้ในแดนมนุษย์เรานี้ก็พอเห็นได้อย่างเต็มตา รู้ได้อย่างเต็มใจว่า ผู้มีทานเป็นเครื่องประดับตัวย่อมเป็นคนไม่ล้าสมัยในสังคม และบุคคลทุกชั้นไม่มีใครรังเกียจ แม้แต่คนที่มั่งมีแต่แสนตระหนี่ถี่เหนียวก็ยังหวังต่อการสงเคราะห์ช่วยเหลือจากผู้อื่น เช่นเดียวกับมนุษย์ทั่ว ๆ ไป ไม่ต้องพูดถึงคนที่ช่วยตัวเองไม่ได้แต่ไม่หวังให้ผู้อื่นช่วยเหลือ จะไม่มีในโลกเมืองไทยเรา อำนาจทานทำให้ผู้มีใจชอบบริจาคเกิดความเคยชินต่อนิสัย จนกลายเป็นผู้มีฤทธิ์บันดาลไม่ให้อดอยาก ในภพที่กำเนิดที่อยู่นั้น ๆ ฉะนั้น ทานและคนที่มีใจเป็นนักให้ทาน การเสียสละจึงเป็นเครื่องและเป็นผู้ค้ำจุนหมุนโลกให้เพื่องฟูตลอดไป โลกที่ยังมีการสงเคราะห์กันอยู่ยังจัดเป็นโลกที่มีความหมายตลอดไปไม่เป็นโลกที่ไร้ชาติขาดกระเจิง เหลือแต่ซากคือแผ่นดินแน่ ๆ ทานจึงเป็นสาระสำคัญสำหรับตัวและโลกทั่ว ๆ ไป ผู้มีทานย่อมเป็นผู้อบอุ่นและหนุนโลกให้ชุ่มเย็น ไม่เป็นบุคคลและโลกที่แห้งแล้งแข่งกับทุกข์ตลอดไป

◎ ◎ ◎

ศีล คือรั้วกั้นความเบียดเบียนและทำลายสมบัติร่างกายและจิตใจของกันและกัน ศีลคือพืชแห่งความดีอันยอดเยี่ยมที่ควรมีประจำชาติมนุษย์ไม่ปล่อยให้ศูนย์หายไปเสีย เพราะมนุษย์ที่ไม่มีศีลเป็นรั้วกั้น และเป็นเครื่องประดับตัวเสียเลย ก็คือกองเพลิงแห่งมนุษย์เราดี ๆ นี่เอง การเบียดเบียนและทำลายกันย่อมมีไปทุกหย่อมหญ้าและทั่วโลกดินแดน ไม่มีเกาะมีดอนพอจะเอาศีรษะซุกนอนให้หลับสนิทได้โดยปลอดภัย แม้โลกจะเจริญด้วยวัตถุจนกองสูงกว่าพระอาทิตย์บนท้องฟ้า แต่ความรุ่มร้อนแผดเผาจะทวีคูณยิ่งกว่าพระอาทิตย์เป็นไหน ๆ โลกจะไม่มีที่ปลงใจได้เลย ถ้ายังมัวคิดว่าวัตถุมีคุณค่ายิ่งกว่าศีลธรรมอยู่ เพราะศีลธรรมเป็นสมบัติของจอมมนุษย์ คือพระพุทธเจ้าผู้ค้นพบและแนะนำมาประดับโลกที่กำลังมืดมัวทุกข์พอให้สว่างไสวร่มเย็นควรอาศัยได้บ้างด้วยอำนาจศีลธรรมเป็นเครื่องปัดเป่าจำกัด ลำพังความคิดของมนุษย์ที่มีกิเลสคิดผิดอะไรออกมาทำให้โลกร้อนจะบรรลัยอยู่แล้ว ยิ่งจะปล่อยให้คิดตามอำนาจโดยไม่มี

กลิ่นแห่งศีลธรรมช่วยเป็นยาแก้ และชะโลมไว้บ้างก็น่ากลัวความคิดนั้น ๆ จะผลิตยักษ์ใหญ่ตัวโหดร้ายที่ทรงพิษขึ้นมากี่แสนกี่ล้านตัวออกเที่ยวหากว้านกินมนุษย์ให้ฉิบหายกันทั้งโลก ไม่มีอะไรเหลืออยู่บ้างเลย ความคิดของคนสิ้นกิเลสที่ทรงคุณอย่างสูงสุด คือพระพุทธเจ้ามีผลให้โลกได้รับความร่มเย็นซาบซึ้ง กับความคิดที่เป็นไปด้วยกิเลสที่มีผลให้ตัวเองและผู้อื่นได้รับความเดือดร้อนจนจะคาดไม่ถึง นี่แล เป็นความคิดที่ผิดกันอยู่มาก พอจะนำมาเทียบเคียงเพื่อหาทางแก้ไขผ่อนหนักผ่อนเบาลงได้บ้าง ไม่จมไปกับความคิดประเภทนั้นจนหมดทางแก้ไข ศีลจึงเป็นเหมือนยาปราบโรค ทั้งโรคระบาดและโรคเรื้อรัง อย่างน้อยก็พอให้คนไข้ที่สุมด้วยกิเลสกินอยู่หลับนอนได้บ้างไม่ถูกบีบคั้นด้วยโรคที่เกิดแล้วไม่ยอมหายนี้ตลอดไป มากกว่านั้นก็หายขาดอยู่สบาย

ภาวนา คือการอบรมให้ใจฉลาดเที่ยงตรงต่อเหตุผลอรรถธรรมรู้จักวิธีปฏิบัติต่อตัวเองและสิ่งทั้งหลาย ไม่ให้จิตผาดโผนโลดเต้นแบบไม่มีฝั่งมีฝา ยึดการภาวนาเป็นรั้วกั้น ความคิดฟุ้งของใจให้อยู่ในเหตุผลอันจะเป็นทางแห่งความสงบสุข ใจที่ยังมิได้รับการอบรมจากภาวนาจึงยังเป็นเหมือนสัตว์ที่ยังมิได้รับการฝึกหัดให้ทำหน้าที่ของตนอย่างสมบูรณ์ มีจำนวนมากน้อยก็ยังมิได้รับประโยชน์จากมันเท่าที่ควร จำต้องฝึกหัดทำประโยชน์ตามประเภทของมันก่อนถึงจะได้รับประโยชน์ตามควร ใจจึงควรได้รับการอบรมให้รู้เรื่องของตัวเสียบ้าง จะเป็นผู้ควรแก่การงานทั้งหลาย ทั้งส่วนหยาบส่วนละเอียด ทั้งส่วนเล็กส่วนใหญ่ทั้งภายในภายนอก ผู้มีภาวนาเป็นหลักใจจะทำอะไรชอบใช้ความคิดอ่านเสมอ ไม่ค่อยเอาตัวเข้าไปเสี่ยงต่อการกระทำที่ไม่แน่ใจซึ่งอาจเกิดความเสียหายแก่ตนและผู้เกี่ยวข้องตลอดส่วนรวมเมื่อผิดพลาดลงไป การภาวนาจึงเป็นงานเพื่อผลในปัจจุบันและอนาคต ไม่เสียประโยชน์ทั้งสองทาง ประโยชน์สำคัญคือประโยชน์เฉพาะหน้า ที่เรียกว่าทิฏฐธรรมมิกัตถประโยชน์ การงานทุกชนิดที่ทำด้วยใจของผู้มีภาวนาจะสำเร็จลงด้วยความเรียบร้อย ขณะที่ทำก็ไม่ทำแบบขอไปที แต่ทำด้วยความใคร่ครวญและเล็งถึงประโยชน์ที่จะได้รับจากงานเมื่อสำเร็จลงไปแล้ว จะไปมาในทิศทางใด จะทำ

อะไร ย่อมเล็งถึงผลได้เสียเกี่ยวกับการนั้น ๆ เสมอ การปกครองตนก็สะดวก ไม่ผ่าผืนตัวเอง ซึ่งเป็นผู้มีหลักเหตุผลอยู่แล้ว ถือหลักความถูกต้องเป็นเข็มทิศทางเดินของ กาย วาจา ใจ ประจำตัวไม่ยอมเปิดช่องให้ความอยากอันไม่มีขอบเขตเข้ามาเกี่ยวข้อง เพราะความอยากไป อยากมา อยากทำ อยากพูด อยากคิด ที่เคยเป็นมาดั้งเดิมเป็นไปตามอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งไม่เคยสนใจต่อความผิด–ถูก ดี–ชั่วเสียมากต่อมาก และพาเราเสียไปจนนับไม่ถ้วนประ-มาณไม่ถูก จะเอาโทษกับมันก็ไม่ได้ นอกจากยอมให้เสียไปอย่างน่าเสียดาย แล้วพยายามแก้ตัวใหม่เท่านั้น เมื่อยังมีสติอยู่บ้างพอจะหักล้างกันได้ ถ้าไม่มีสติพอระลึกบ้างเลยแล้ว ทั้งของเก่าก็เสียไปทั้งของใหม่ก็พลอยจมไปด้วย ไม่มีวันกลับฟื้นคืนตัวได้เลย นี่แลเรื่องของกิเลสพาให้เสียหายเรื่อยไป ฉะนั้นการภาวนาจึงเป็นเครื่องหักล้างความลามกไม่มีเหตุผลของตนได้ดี แต่วิธีภาวนานั้นรู้สึกลำบากอยู่บ้าง เพราะเป็นการบังคับใจ ซึ่งเหมือนบังคับลิงให้อยู่เชื่อง ๆ พองามตาบ้างย่อมเป็นของลำบากฉะนั้น

วิธีภาวนาคือวิธีสังเกตตัวเองนั่นแล คือสังเกตจิตที่มีนิสัยหลุกหลิกเหมือนถูกไฟหรือน้ำร้อนลวกไม่อยู่เป็นสุข ด้วยสติตามระลึกรู้ความเคลื่อนไหวของจิต โดยมีธรรมบทใดบทหนึ่งเป็นคำบริกรรมเพื่อเป็นยารักษาจิตให้ทรงตัวอยู่ได้ด้วยความสงบสุขในขณะภาวนา ตามที่นิยมใช้กันมากและได้ผลดีก็มีอาณาปาณสติบ้าง พุทโธบ้าง ธัมโมบ้าง สังโฆบ้าง มรณานุสสติบ้าง หรือ เกศา โลมา นขา ทันตา ตโจโดยอนุโลมปฏิโลมบ้าง หรือใช้บริกรรมเฉพาะบทใดบทหนึ่งบ้าง พยายามบังคับใจให้อยู่กับอารมณ์แห่งธรรมบทที่นำมาบริกรรมขณะภาวนา ใจที่อาศัยบทธรรมอันเป็นอารมณ์ที่ให้คุณไม่เป็นภัยแก่จิตใจ ย่อมจะเกิดความสงบสุขขึ้นมาในขณะนั้น ที่เรียกว่าจิตสงบหรือจิตรวมเป็นสมาธิคือความมั่นคงต่อตัวเองไม่อาศัยธรรมบทใด ๆ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวในเวลานั้นเพราะจิตมีกำลังพอดำรงตนอยู่โดยอิสระได้ คำบริกรรมที่เคยนำมากำกับใจก็ระงับกันไปชั่วขณะที่จิตปล่อยอารมณ์เข้าพักสงบตัว ต่อเมื่อถอนขึ้นมาถ้ามีเวลาทำต่อไปอีกก็นำคำบริกรรมที่เคยกำกับมาบริกรรมต่อไป พยายามทำอย่างนี้เสมอด้วยความใฝ่ใจ

ไม่ลดละความเพียร จิตที่เคยทำบาปหาบทุกข์อยู่เสมอก็จะค่อยรู้สึกตัวและปล่อยวางไปเป็นลำดับ และมีความสนใจหนักแน่นในหน้าที่ของตนเป็นประจำ ไม่ถูกบังคับขู่ไถเหมือนขั้นเริ่มแรกซึ่งเป็นขั้นกำลังฝึกหัด จิตที่สงบตัวลงเป็นสมาธิเป็นจิตที่มีความสุขเย็นใจมากและจำไม่ลืม ถ้าได้ปรากฏขึ้นเพียงครั้งเดียวย่อมเป็นเครื่องปลุกใจให้ตื่นตัวและตื่นใจได้อย่างน่าประหลาด หากไม่ปรากฏอีกในวาระต่อไปทั้งที่ภาวนาอยู่ในใจจะเกิดความเสียดายอย่างบอกไม่ถูก อารมณ์แห่งความติดใจและความเสียดายในจิตประเภทนั้นจะฝังใจไปนาน นอกจากจิตจะเจริญก้าวหน้าขึ้นสู่ความสงบสุขอันละเอียดไปเป็นลำดับเท่านั้น จิตถึงจะลืมและเพลินในธรรมขั้นสูงเรื่อยไป ไม่มาเกี่ยวข้องเสียดายจิตและความสงบที่เคยผ่านมาแล้ว

แต่เมื่อพูดถึงการภาวนาแล้ว ท่านผู้อ่านอาจจะรู้สึกเหงาหงอยน้อยใจและอ่อนเปียกไปทั้งร่างกายและจิตใจ ว่าตนมีวาสนาน้อยทำไม่ไหว เพราะคิดว่ากิจการยุ่งยากทั้งภายในบ้านและนอกบ้านตลอดงานสังคมต่าง ๆ ลูกหลานก็มีหลายคนล้วนแล้วแต่ต้องเป็นธุระในการเลี้ยงดู จะมัวมานั่งหลับตาภาวนาอยู่เห็นจะไม่ทันอยู่ทันกินกับโลกเขาต้องอดตายแน่ ๆ แล้วทำให้เกิดความอิดหนาระอาใจไม่อยากทำ ประโยชน์ที่ควรได้เลยผ่านไป ความคิดเช่นนั้นเป็นความคิดที่เคยฝังนิสัยมาดั้งเดิมและอาจเป็นความคิดที่คอยกีดกันทางเดินเพื่อการระบายคลายทุกข์ทางใจไปเสีย ถ้าไม่พยายามคิดแก้ไขเสียแต่บัดนี้เป็นต้นไป

แท้จริงการภาวนาก็คือวิธีการแก้ความยุ่งยากและความลำบากทางใจทุกประเภทที่เคยรับภาระอันหนักหน่วงมานานให้เบาลงและหมดสิ้นไป เหมือนอุบายอื่น ๆ ที่เราเคยนำมาแก้ไขไล่ทุกข์ออกจากตัวเหมือนที่โลกทำกันมานั่นเอง เช่นเวลาร้อนต้องแก้ด้วยวิธีอาบน้ำ เวลาหนาวแก้ด้วยวิธีห่มผ้าหรือผิงไฟ หรือด้วยวิธีอื่น ๆ เวลาหิวกระหายแก้ด้วยวิธีรับประทานและดื่ม เวลาเป็นไข้ก็แก้ด้วยวิธีรับประทานยาหรือฉีดยาที่จะยังโรคให้สงบและหายไป ซึ่งล้วนเป็นวิธีการที่โลกเคยทำตลอดมาจนถึงปัจจุบัน โดยไม่มีการผัดเพี้ยนเลื่อนเวลาว่ายังยุ่งยาก ยังลำบาก

และขัดสนจนใจใด ๆ ทั้งสิ้น ทุกชาติ ชั้น วรรณะจำต้องปฏิบัติกันทั่วโลก แม้แต่สัตว์ก็ยังต้องอาศัยการเยียวยารักษาตัว ดังที่เราเห็นเขาหากินเลี้ยงปากเลี้ยงท้องเพื่อผ่อนคลายระบายทุกข์ไปวันหนึ่ง ๆ พอยังชีวิตให้เป็นไปตลอดกาลของเขา ล้วนเป็นวิธีการแก้ไขและรักษาตัวแต่ละอย่าง ๆ การอบรมใจด้วยภาวนาก็เป็นวิธีหนึ่งแห่งการรักษาตัว วิธีนี้ยังเป็นงานสำคัญที่ควรสนใจเป็นพิเศษ เพราะเป็นวิธีที่เกี่ยวกับจิตใจผู้เป็นหัวหน้างานทุกด้านโดยตรง งานอะไรเรื่องอะไรที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับตัว จิตจำต้องเป็นตัวการอย่างแยกไม่ออกที่จะต้องเข้ารับภาระแบกหาม โดยไม่คำนึงถึงความหนักเบาและชนิดของงานว่าเป็นงานชนิดใดจะพอยกไหวไหม แต่จิตต้องเข้ารับภาระทันที ดีหรือชั่วผิดหรือถูก ไม่ค่อยสนใจคิด แม้งานหรือเรื่อง จะหนักเบาเศร้าโศกเพียงใด ซึ่งบางเรื่องแทบจะคว้าเอาชีวิตไปด้วยในขณะนั้น แม้เช่นนั้นใจยังกล้าเอาตัวไปเสี่ยงและแบกหามจนได้ โดยไม่คำนึงว่าจะเป็นจะตายเพราะเหลือบ่ากว่าแรง มิหนำยังหอบเอาเรื่องมาคิดเป็นการบ้านอยู่อีกจนแทบนอนไม่หลับ รับประทานไม่ได้ก็ยังมีในบางครั้ง คำว่าหนักเกินไปยกไม่ไหว เพราะเกินกว่ากำลังใจจะคิดและต้านทานนั้นเป็นไม่มี มีแต่จะสู้เอาท่าเดียว งานทางกายยังมีเวลาพักผ่อนและยังรู้ประมาณว่าควรหรือไม่ควรแก่กำลังของตน เพียงใด ส่วนงานทางใจไม่มีวันเวลาพักผ่อนเอาเลย จะมีพักอยู่บ้างเล็กน้อยก็ขณะหลับนอนเท่านั้น แม้เช่นนั้นจิตยังอุตส่าห์ทำงานด้วยการละเมอเพ้อฝันต่อไปอีก และไม่รู้จักประมาณว่าเรื่องต่าง ๆ นั้นควรหรือไม่ควรแก่กำลังของใจเพียงใด เมื่อเกิดเป็นอะไรขึ้นมา ก็ทราบแต่เพียงว่าทุกข์เหลือทน แต่ไม่ทราบว่าทุกข์เพราะงานหนักและเรื่องเผ็ดร้อนเหลือกำลังที่ใจจะสู้ไหว จึงควรให้นามว่า "ใจคือนักต่อสู้" เพราะดีก็สู้ ชั่วก็สู้ สู้จนไม่รู้จักหยุดยั้งไตร่ตรอง อารมณ์ชนิดใดผ่านมาต้องสู้และสู้แบบรับเหมาไม่ยอมให้อะไรผ่านหน้าไปได้ จิตเป็นเช่นนี้แลจึงสมนามว่านักต่อสู้ เพราะสู้จนไม่รู้จักตาย ถ้ายังครองร่างอยู่และไม่ได้รับการแก้ไขก็ต้องเป็นนักต่อสู้เรื่อยไป ชนิดไม่มีวันปลงวางภาระลงได้ หากปล่อยให้เป็นไปตามชอบของใจที่ไม่รู้ประมาณโดยไม่มีธรรมเครื่องยับยั้งบ้าง คงไม่มีเวลาได้รับความสุขแม้สมบัติจะมีเป็นก่ายกอง เพราะนั้นมิใช่กองแห่งความสุขแต่กลับเป็นกองส่งเสริมทุกข์สำหรับใจที่ไม่มีเรือนพักคือธรรมการในใจ

นักปราชญ์ท่านกล่าวได้อย่างเต็มปากว่า ธรรมแลเป็นเครื่องปกครองทรัพย์สมบัติและปกครองใจ ถ้าใจมีธรรมมากน้อย ผู้นั้นแม้มีทรัพย์สมบัติมากน้อยย่อมจะมีความสุขพอประมาณ ถ้าขาดธรรมเพียงอย่างเดียว ลำพังความอยากของใจพยายามหาทรัพย์ให้กองเท่าภูเขาก็ยังหาความสุขใส่ตัวเท่านั้น ถ้าใจไม่ฉลาดด้วยธรรม ไม่มีธรรมในใจเพียงอย่างเดียวจะไปอยู่ในโลกใดและกองสมบัติใดก็เป็นเพียงโลกเศษเดนและกองสมบัติเศษเดนอยู่เท่านั้น ไม่มีประโยชน์อะไรแก่ใจเลยแม้นิด ความลำบุกลำบัน ความรับทุกข์ทรมาน ความอดอยากและความทนทานต่อสิ่งกระทบกระทั่งต่าง ๆ ไม่มีอะไรจะแข็งแกร่งเท่าใจ ถ้าได้รับความช่วยเหลือที่ถูกทาง ใจจะกลายเป็นของประเสริฐขึ้นมาให้เจ้าของได้ชมอย่างภูมิใจและอิ่มพอต่อเรื่องทั้งหลายทันที

การใช้งานจิตนับแต่วันเกิดจนบัดนี้รู้สึกว่าใช้เอาอย่างไม่มีปรานีปราศรัย ถ้าเป็นเครื่องใช้ชนิดต่าง ๆ มีรถราเป็นต้นจะเป็นอย่างไรบ้าง ไม่ควรพูดถึงการนำเข้าอู่ซ่อมแต่ควรพูดถึงความแหลกยับเยินของรถจนกลายเป็นเศษเหล็กไปนานแล้วจะเหมาะสมกว่า นี่แลทุกสิ่งเมื่อมีการใช้ต้องมีการบูรณะซ่อมแซม มีการเก็บรักษา ถึงจะพอมีทางอำนวยประโยชน์ต่อไป

จิตเป็นสมบัติสำคัญมากในตัวเราที่ได้รับการเหลียวแลด้วยวิธีเก็บรักษาเช่นเดียวกับสมบัติทั่วไป วิธีที่ควรแก่จิตโดยเฉพาะก็คือภาวนาวิธีดังที่อธิบายมาบ้างแล้ว ผู้สนใจในความรับผิดชอบต่อจิตอันเป็นสมบัติที่มีค่ายิ่งของตนจึงควรปฏิบัติรักษาจิตด้วยวิธีที่ถูกต้องเหมาะสม คือฝึกหัดภาวนาในโอกาสอันควร เพราะเป็นการตรวจตราดูเครื่องเคราของรถคือจิตว่ามีอะไรบกพร่องและเสียไปบ้าง จะได้นำเข้าโรงซ่อมสุขภาพทางจิต คือนั่งพินิจพิจารณาดูสังขารภายในคือความคิดปรุงของใจว่าคิดอะไรบ้างในวันหนึ่งและเวลาหนึ่ง ๆ พอมีสารประโยชน์บ้างไหม หรือพยายามคิดแส่หาแต่เรื่อง หาแต่โทษ และขนทุกข์มาเผาลนเจ้าของอยู่ทำนองนั้น พอให้รู้ความผิดถูกของตัวบ้าง และพิจารณาสังขารภายนอก คือร่างกายของเรา ว่ามีความ

เจริญขึ้นหรือลงในวันหนึ่งและเวลาหนึ่ง ๆ ที่ผ่านไปจนกลายเป็นปีเก่าและปีใหม่ผลัดเปลี่ยนกันไปไม่มีที่สิ้นสุด สังขารร่างกายเรามีอะไรใหม่ขึ้นบ้างไหมหรือมีแต่ความเก่าแก่และคร่ำคร่าชราหลุดลงไปทุกวัน ซึ่งพอจะนอนใจกับเขาละหรือ จึงไม่พยายามเตรียมตัวเตรียมใจเสียแต่เวลาที่พอทำได้ เวลาตายแล้วจะเสียการ นี่คือการภาวนา

◎ ◎ ◎

การภาวนา คือวิธีเตือนตน สั่งสอนตน ตรวจตราดูความบกพร่องของตนว่าควรจะแก้ไขจุดใดตรงไหนบ้าง ผู้ใช้ความพิจารณาอยู่ทำนองนี้เรื่อย ๆ ด้วยวิธีสมาธิภาวนาบ้าง ด้วยการรำพึงในกิริยาบทต่าง ๆ บ้าง ใจจะสงบเยือกเย็นไม่ลำพองผยองตัวและคว้าทุกข์มาเผาลนตัวเอง เป็นผู้รู้จักประมาณทั้งหน้าที่การงานที่พอเหมาะพอดีแก่ตัว ทั้งทางกายและทางใจ ไม่ลืมตัวมั่วสุมในสิ่งที่เป็นหายนะต่าง ๆ

◎ ◎ ◎

แต่เวลาแสดงธรรมให้ชาวมนุษย์ฟังกลับไม่เข้าใจกันแล้วอธิบายซ้ำแล้วซ้ำเล่าก็ยังไม่ค่อยจะเข้าใจ นอกจากไม่เข้าใจแล้ว ยังคิดตำหนิผู้แสดงอยู่ภายในอีกด้วยว่าเทศน์อะไรฟังไม่รู้เรื่องเลย สู้องค์นั้นไม่ได้ สู้องค์นี้ไม่ได้ บางรายยังอดจะเอากิเลสหยาบ ๆ อยู่ภายในของตัวออกอวดไม่ได้ว่า สมัยเราบวชยังเทศน์เก่งกว่านี้เป็นไหน ๆ คนฟังฮากันตึง ๆ ด้วยความเพลิดเพลิน ไม่มีการง่วงเหงาหาวนอนเลย ยิ่งเทศน์โจทก์สองธรรมมาสน์ด้วยแล้ว คนฟังหัวเราะกันไม่ได้หุบปากตลอดกัณฑ์ บางรายก็คิดในใจว่า คนเล่าลือกันว่าท่านเก่งมากทางรู้วาระน้ำจิตคน ใครคิดอะไรขึ้นมาท่านรู้ได้ทันที แต่เวลาเราคิดอะไร ๆ ท่านไม่เห็นรู้บ้างเลย ถ้ารู้ก็ต้องแสดงออกบ้าง ถ้าไม่แสดงออกตรง ๆ ต่อหน้าผู้กำลังคิด ก็ควรพูดเป็นอุบายเปรียบเปรยว่านาย ก. นาย ข. ไม่ควรคิดเช่นนั้น ๆ มันผิดควรเปลี่ยนความคิดเสียใหม่ดังนี้ พอจะจับเงื่อนได้ว่าผู้รู้หัวใจคนจริงสมดังคำเล่าลือ บางรายเตรียมจะมาจับผิดจับพลาดด้วยความอวดตัวว่าฉลาดอย่างพอตัวผู้เช่นนั้นไม่มีความสนใจต่อธรรมเอาเลย แม้จะแสดงธรรมให้ผู้อื่นฟังด้วยวิธีใด ๆ ที่

เขานั่งฟังอยู่ด้วยในขณะนั้นก็เป็นเทน้ำใส่หลังหมานั่นเอง มันสลัดทิ้งหมดทันที ไม่มีน้ำเหลืออยู่บนหลังแม้หยดเดียว

เวลามาก็แบกทิฏฐิมานะมาจนจะเดินแทบไม่ไหวเพราะหนักมาก เกินกว่าแรงมนุษย์ทั้งคนจะแบกหามได้ ในตัวทั้งหมดปรากฏว่า มีแต่ทิฏฐิมานะตัวเบ้ง ๆ ทั้งนั้นไม่ใช่ของเล่น มองดูแล้วน่ากลัวยิ่งกว่าที่จะน่าสงสารและคิดแสดงธรรมให้ฟัง แต่ก็จำต้องแสดงเพื่อสังคม ถูไถกันไปอย่างนั้นแล ธรรมก็ไม่ทราบว่าหายไปไหนหมดคิดหาแต่ละบทละบาทก็ไม่เห็นมีแสดงขึ้นมาบ้างเลย เข้าใจว่าธรรมจะสู้ตัวเบ้ง ๆ ไม่ไหวเลยวิ่งหนีหมด ยังเหลือแต่ตัวเปล่าที่เป็นเหมือนตุ๊กตาซึ่งกำลังถูกเหล็กแหลมทิ่มแทงอยู่อย่างไม่มีใครสนใจว่าจะมีความรู้สึกอย่างไรในเวลานั้นที่เขาตำหนิติถูกของเขา เพราะบางครั้งเราก็ไม่มีธรรมโผล่หน้าขึ้นมาเพื่อให้แสดงบ้างเลยจริง ๆ มีแต่นั่งอยู่เหมือนหัวตอจะได้อรรถได้ธรรมมาจากไหน

ท่านว่าถ้าไม่จำเป็นจริง ๆ ก็ไม่เทศน์ เพราะการเทศน์เป็นเหมือนโปรยยาพิษทำลายผู้คนไม่มีความเคารพอยู่ภายใน ส่วนธรรมนั้นยกได้ว่าเป็นธรรมที่ยอดเยี่ยมจริง ๆ มีคุณค่ามหาศาล สำหรับผู้ตั้งใจและมีเมตตาเป็นธรรมไม่อวดรู้อวดฉลาดเหนือธรรม ตรงนี้แลที่สำคัญมากและทำให้เป็นยาพิษเผาลนเจ้าของผู้ก่อเหตุโดยไม่รู้สึกตัว ผู้ไม่ก่อเหตุผลจะก่อขึ้นได้อย่างไรขณะนั่งฟังอยู่ด้วยกันหลายคน ผู้ร้อน ๆ จะละลายตายไปก็มี ผู้เย็น ๆ จนตัวจะเหาะลอยขึ้นบนอากาศก็มี มันผิดกันที่ใจดวงเดียวนี้เท่านั้นนอกนั้นไม่สำคัญ เราพยายามอนุเคราะห์เพื่อผ่อนหนักให้เป็นเบา บ้างก็ไม่มีทางเมื่อใจไม่ยอมรับแล้ว แม้จะพยายามคิดว่า ถ้าไม่เกิดประโยชน์ก็ไม่อยากให้เกิดโทษ แต่ก็บีดไม่อยู่ เพราะผู้คอยจะสร้างบาปสร้างกรรมนั้นเขาสร้างอยู่ตลอดเวลา แบบไม่สนใจกับใครและอะไรทั้งนั้น การเทศน์สั่งสอนมนุษย์นับว่ายากอยู่ไม่น้อยเวลาเขามาหาเราซึ่งไม่มีกี่คน แต่โดยมากต้องมียาพิษแอบติดตัวมาจนได้ ไม่มากก็พอให้รำคาญใจ

ได้ ถ้าเราสนใจรำคาญอย่างโลก ๆ ก็ต้องได้รำคาญจริง ๆ แต่นี่ปล่อยตามบุญตามกรรม เมื่อหมดหนทางแก้ไขแล้ว ถือว่าเป็นกรรมของสัตว์

ผู้ตั้งใจมาเพื่อแสวงหาอรรถหาธรรมหาบุญกุศลด้วยความเชื่อบุญเชื่อกรรมจริง ๆ ก็มีนั้นน่าเห็นใจและน่าสงสารมากแต่มีจำนวนน้อย ผู้แสวงหาสิ่งที่ไม่เป็นท่าและไม่มีขอบเขตนั้นรู้สึกมากเหลือหูเหลือตาพรรณนาไม่จบ ฉะนั้นจึงชอบอยู่แต่ในป่าเขาอันเป็นที่สบายกายสบายใจทำความพากเพียรก็เต็มเม็ดเต็มหน่วยไม่มีสิ่งรบกวนให้ลำบากตาลำบากใจ มองไปทางไหนคิดเรื่องอะไรเกี่ยวกับอรรถธรรม ก็ปลอดโปร่งโล่งใจ มองดูและฟังเสียงสัตว์สาราสิงห์พวกลิงค่างบ่างชะนีที่หยอกเล่นกันทั้งห้อยโหนโยนตัว และกู่ร้องโหยหวนหากันอยู่ตามกิ่งไม้ชายเขาลำเนาป่า ยังทำให้เย็นตาเย็นใจไปตาม โดยมิได้คิดว่า เขาจะมีความรู้สึกอะไรต่อเรา ต่างตัวต่างหากินและบีนขึ้นโดดลงไปตามภาษาของสัตว์ ทำให้รู้สึกในอิริยาบถและความเป็นอยู่ทุกด้านสดชื่นผ่องใสและวิเวกวังเวง หากจะมีอันเป็นอันตรายขึ้นมาในเวลานั้น เพราะกายและจิตของท่านไม่มีความเกลื่อนกล่นวุ่นวาย ตามแบบธรรมชาติคือมาคนเดียวไปคนเดียวแท้ โดยมากพระสาวกอรหันต์ ท่านนิพพานแบบนี้กันทั้งนั้น เพราะกายและจิตของท่านไม่มีความกลื่นกล่นวุ่นวายมาแอบแฝง มีกายอันเดียวจิตดวงเดียวและมีอารมณ์เดียวไม่ไหลบ่าแส่หาความทุกข์ ไม่สั่งสมอารมณ์ใด ๆ มาเพิ่มเติมให้เป็นการหนักหน่วงถ่วงตน ท่านอยู่แบบอริยะ ไม่ระคนคละเคล้ากับสิ่งที่จะทำให้กังวลเศร้าหมองในทิฏฐธรรมปัจจุบัน สะอาดเท่าไรยิ่งรักษา บริสุทธิ์เท่าไรยิ่งไม่คุ้นกับอารมณ์ตรงกันข้ามกับที่ว่า หนักเท่าไรยิ่งขนมาเพิ่มเข้า แต่ท่านเบาเท่าไรยิ่งขนออกจนไม่มีอะไรจะขน แล้วก็อยู่กับความไม่มี ทั้ง ๆ ที่ผู้ว่าไม่มีคือใจก็อยู่กับตัว คือไม่มีงานจะขนออกและขนเข้าอีกต่อไป เรียกว่าบรรลุถึงขั้นคนว่างงาน ใจว่างงาน ทางศาสนาถือว่าการว่างงานแบบนี้เป็นความสุขอันยิ่งใหญ่ ผิดกับโลกที่ผู้ว่างงานกลายเป็นคนมีทุกข์มากขึ้นเราไม่มีทางไหลมาแห่งโภคทรัพย์

ควรเป็นผู้หนักในทางเหตุผลซึ่งเป็นเรื่องของธรรมแท้ ไม่ควรปล่อยให้ความอยากที่คอยผลักดันอยู่ตลอดเวลาออกมาเพ่นพ่านในวงปฏิบัติ จะมาทำลายธรรมอันเป็นแนวทางที่ถูกและเป็นแบบฉบับแห่งการดำเนินเพื่อความพ้นทุกข์ จะทำให้ทุกสิ่งที่มุ่งปรารถนาเสียไปโดยลำดับ ธรรมวินัยหนึ่งคำพูดของครูอาจารย์หนึ่ง ที่เราถือเป็นที่เคารพไม่ควรฝ่าฝืน การฝ่าฝืนธรรมพระวินัยและการฝ่าฝืนคำพูดครูอาจารย์เป็นการทำลายตัวเอง และเป็นการส่งเสริมนิสัยไม่ดีให้มีกำลังเพื่อทำลายตนและผู้อื่นต่อไปไม่มีทางสิ้นสุด น้ำบ่อนี้มิใช่มีแต่ดินเหนียวล้วน ๆ แต่มีดินทรายอยู่ข้างล่างด้วย ดีไม่ดีทับหัวคนตายก็ได้จึงได้ห้ามมิให้พากันทำ การห้ามมิให้ทำหรือการสั่งให้ทำในกิจใด ๆ ก็ตามได้พิจารณาก่อนแล้วทุกอย่างถึงได้สั่งลงไป ผู้มารับการอบรมก็ควรพิจารณาตามบ้าง บางอย่างก็เป็นเรื่องภายในโดยเฉพาะไม่จำต้องแสดงออกต่อผู้อื่นเสียจนทุกแง่ทุกมุม เท่าที่แสดงออกเพื่อผู้อื่นก็พอเข้าใจความมุ่งหมายดีพอ แต่ทำไมจึงไม่เข้าใจ เช่นอย่าทำสิ่งนั้นแต่กลับมาทำในสิ่งนั้น ให้ทำสิ่งนั้นแต่กลับไม่ทำในสิ่งนั้น เรื่องทั้งนี้มิใช่ไม่เข้าใจต้องเข้าใจกันแน่นอน แต่ที่ทำไปอีกอย่างหนึ่งนั้นเป็นความดื้อดึงตามนิสัยที่เคยดื้อดึงต่อพ่อแม่มาแต่เป็นเด็กเพราะท่านเอาใจ นิสัยนั้นเลยติดตัวและฝังใจมาจนถึงขั้นพระขั้นเณรซึ่งเป็นขั้นผู้ใหญ่เต็มที่แล้ว แล้วก็มาดื้อดึงต่อครูอาจารย์ต่อพระธรรมวินัยอันเป็นทางเสียหายเข้าอีก ความดื้อดึงในวัยและเพศนี้ไม่ใช่ความดื้อดึงที่ควรได้รับอภัยและเอาใจเหมือนคราวเป็นเด็ก แต่ควรตำหนิอย่างยิ่ง ถ้าขืนดื้อดึงต่อไปอีกก็จะเป็นการส่งเสริมนิสัยไม่ดีนั้นให้ยิ่งขึ้นและควรได้รับสมัญญาว่า "พระธุดงค์หัวดื้อ" บริขารใช้สอยทุกชิ้นที่เกี่ยวกับตัวก็ควรเรียกว่าบริขารของพระหัวดื้อไปด้วย องค์นี้ก็ดื้อ องค์นั้นก็ด้าน องค์โน้นก็มึน และดื้อด้านกันทั้งวัด อาจารย์ก็ได้ลูกศิษย์หัวดื้ออะไรก็เป็นเรื่องดื้อด้านไปเสียหมด โลกนี้เห็นจะแตกศาสนาก็จะล่มจมแน่นอน

แม้กระแสใจของทุก ๆ จำพวกจะส่งประสานผ่านภูมิที่อยู่ของกันและกันอยู่ตลอดเวลาแต่ก็เหมือนไม่ได้ผ่าน และเหมือนไม่มีอะไรมีอยู่ในโลกนอกจากคนเดียวที่รู้เรื่องของตัวทุกอย่างเท่านั้น จะรับรองตนได้ว่าการมีอยู่ในโลกเพียงใจที่มีอยู่กับทุกคนตลอดสัตว์ ก็ยังไม่สามารถ

รู้เรื่องความคิดดี–ความชั่วของกันและกันได้ ถ้าจะปฏิเสธว่าใจของคนและสัตว์ไม่มี และถ้ามีทำไมไม่รู้ไม่เห็นใจเรื่องใจกันบ้างดังนี้ ก็พอจะปฏิเสธได้ ถ้าจะเป็นความจริงตามคำปฏิเสธแต่จะปฏิเสธวันยังค่ำก็คงผิดไปทั้งวัน เพราะปกติคนและสัตว์ที่ยังครองตัวอยู่ย่อมมีใจด้วยกันทุกราย แม้จะไม่รู้ไม่เห็นความคิดของกันก็ปฏิเสธไม่ได้ว่า ใจไม่มีในร่างที่เราไม่สามารถมองเห็นและได้ยินสิ่งละเอียดที่สุดวิสัยของตาหูจะรับรู้ได้ในโลกแห่งสัตว์ทั้งหลาย ก็คงขึ้นอยู่กับความไม่สามารถของแต่ละราย ไม่ขึ้นกับสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่จะปกปิดตัวเอง คำว่าสวรรค์และพรหมโลกชั้นนั้น ๆ สูงขึ้นไปเป็นลำดับนั้น ก็มิได้สูงขึ้นไปแบบบ้านที่มีหลายชั้นซึ่งเป็นด้านวัตถุดังที่รู้ ๆ กันที่จะต้องใช้บันไดหรือลิฟท์ขึ้นไปเป็นชั้น ๆ หากสูงแบบนามธรรมขึ้นแบบนามธรรม ด้วยนามธรรมคือใจดวงที่มีสมรรถภาพภายในตัวเพราะกรรมดีคือกุศลกรรม คำว่านรกต่ำก็มิได้ต่ำแบบลงเหวลงบ่อ แต่ต่ำแบบนามธรรม ลงแบบนามธรรม และดูด้วยนามธรรม คือดวงใจที่มีความสามารถภายในตัว แต่ผู้ลงไปเสวยกรรมของตนต้องไปด้วยอำนาจกรรมชั่วที่พาให้เป็นไปทางตรงกันข้าม อยู่รับความทุกข์ทรมานก็อยู่ด้วยกรรมพาให้อยู่ จนกว่าจะพ้นโทษเหมือนคนติดคุกติดตะรางตามกำหนดเวลา เมื่อพ้นโทษก็ออกจากคุกตะรางไปฉะนั้น

ก็มนุษย์เขาจะรู้เรื่องและสนใจกับศีลกับธรรมอะไรกันท่าน ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเขา เขาเอาไปใช้ในทางบาปทางกรรมและขนนรกมาทับถมตัวอยู่ตลอดเวลา นับแต่วันเขาเกิดมาจนกระทั่งวันเขาตายไป เขามิได้สนใจกับศีลกับธรรมอะไรเท่าที่ควรแก่ภูมิของตนหรอกท่าน มีน้อยเต็มทีที่ผู้สนใจจำนำ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไปทำประโยชน์คือศีลธรรมชีวิตเขาก็น้อยนิดเดียว ถ้าเทียบกันแล้ว มนุษย์ตายคนละกี่สิบกี่ร้อยครั้ง เทวดาที่อยู่ภาคพื้นแม้เพียงรายหนึ่งก็ยังไม่ตายกันเลย ไม่ต้องพูดถึงเทวดาบนสวรรค์ชั้นพรหมซึ่งมีอายุยืนนานกันเลย

มนุษย์จำนวนมากมีความประมาทมาก ที่มีความไม่ประมาทมีน้อยเต็มที มนุษย์เองเป็นผู้รักษาศาสนา แต่แล้วมนุษย์เสียเองไม่รู้จักศาสนา ไม่รู้จักศีลธรรม ซึ่งเป็นของดีเยี่ยม

มนุษย์คนใดชั่วก็ยิ่งรู้จักแต่จะทำชั่วถ่ายเดียว เขายังแต่ลมหายใจเท่านั้น พอเป็นมนุษย์อยู่กับโลกเขา พอลมหายใจขาดไปเท่านั้นเขาก็จมไปกับความชั่วของเขาทันทีแล้ว เทวดาก็ได้ยินทำไมจะไม่ได้ยิน ปีดไม่อยู่เวลามนุษย์ตายแล้วนิมนต์พระท่านมาสาธยายธรรม กุสลาธัมมาให้คนตายฟัง เขาจะเอาอะไรมาฟังสำหรับคนชั่วขนาดนั้น พอแก่ตายลงไป กรรมชั่วก็มัดดวงวิญญาณเขาไปแล้วเริ่มแต่ขณะสิ้นลมหายใจ จะมีโอกาสมาฟังเทศน์ฟังธรรมได้อย่างไร แม้ขณะที่เขายังมีชีวิตอยู่ก็ไม่สนใจอยากฟังเทศน์ฟังธรรม นอกจากที่คนยังเป็นอยู่เท่านั้น พอฟังได้ถ้าสนใจอยากจะฟัง แต่เขามิได้สนใจฟังหรอกท่าน ท่านไม่สังเกตดูเขาบ้างหรือ เวลาพระท่านสาธยายธรรมกุสลาธัมมาให้ฟังเขาสนใจฟังเมื่อไหร่ ศาสนามิได้ถึงใจมนุษย์เท่าที่ควรหรอกท่านเพราะเขาไม่ใส่ใจกับศาสนา สิ่งที่เขารักชอบที่สุดนั้นมันเป็นสิ่งที่ต่ำทรามที่สัตว์เดียรัจฉานบางตัวก็ยังไม่อยากชอบ นั่นแลเป็นสิ่งที่มนุษย์ที่ไม่ชอบศาสนาชอบมากกว่าสิ่งอื่นใด และชอบแต่ไหนแต่ไรมา ทั้งชอบแบบไม่มีวันเบื่อไม่รู้จักเบื่อเอาเลย ขณะจะขาดใจยังชอบอยู่เลยท่าน พวกเทวดารู้เรื่องของมนุษย์ได้ดีกว่ามนุษย์จะมาสนใจรู้เรื่องของพวกเทวดาเป็นไหน ๆ ฉะนั้น พวกเทวดาทั้งหลายจึงยอมตนลงกราบไหว้ท่าน

◎ ◎ ◎

เทวดายังไม่เคยเห็นมนุษย์มีกี่รายพอจะมีใจเป็นมนุษย์สมภูมิเหมือนอย่างพระคุณเจ้าซึ่งให้ความเมตตาแก่ชาวเทพ ๆ และชาวมนุษย์ตลอดมาเลย พอที่เขาจะรับว่าในโลกนี้มีสัตว์ชนิดต่าง ๆ หลายต่อหลายจำพวกอยู่ด้วยกัน ทั้งที่เป็นภพหยาบทั้งที่เป็นภพละเอียด ซึ่งมนุษย์จะยอมรับว่าเทวดาประเภทต่าง ๆ มีอยู่ในโลก และสัตว์อะไร ๆ ที่มีอยู่ในโลกกี่หมื่นกี่แสนประเภทว่ามีจริงตามที่สัตว์เหล่านั้นมีอยู่ เพราะนับแต่เกิดมามนุษย์ไม่เคยเห็นสิ่งเหล่านี้มาแต่พ่อแต่แม่แต่ปู่ย่าตายาย แล้วมนุษย์จะมาสนใจอะไรกับเทวดาเล่าท่าน นอกจากเห็นอะไรผิดสังเกตบ้าง จริงหรือไม่จริงไม่คำนึง พวกมนุษย์มีแต่พากันกล่าวตู่ว่าผีกันเท่านั้น จะมาหวังคำตักเตือนดีชอบอะไรจากเทวดา แม้เทวดาจะรู้เห็นพวกมนุษย์อยู่ตลอดเวลา แต่มนุษย์ก็มิได้สนใจจะรู้เทวดาเลย แล้วจะให้เทวดาตักเตือนสั่งสอนมนุษย์ด้วยวิธีใดเป็นเรื่องจนใจทีเดียว ปล่อย

ตามกรรมของใครของเราไว้อย่างนั้นเอง แม้แต่เทวดาเองก็ยังมีกรรมเสวยอยู่ทุกขณะ ถ้าปราศจากกรรมแล้วเทวดาก็ได้ไปนิพพานได้เท่านั้นเอง ท่านจะพากันอยู่ให้ลำบากไปนานอะไรกัน

◎ ◎ ◎

มนุษย์ที่มีศีลธรรมมิใช่มนุษย์ที่ควรรังเกียจ ยิ่งเป็นที่หอมหวลชวนให้เคารพบูชาอย่างยิ่ง และอยากมาเยี่ยมพึ่งเทศน์อยู่เสมอไม่เบื่อเลย มนุษย์ที่เหม็นคาวน่ารังเกียจ คือมนุษย์ที่เหม็นคาวศีลธรรม รังเกียจศีลธรรม ไม่ใส่ใจในศีลธรรม มนุษย์ประเภทที่เบื่อศีลธรรมซึ่งเป็นของที่ดีเลิศในโลกทั้งสาม แต่ชอบในสิ่งที่น่ารังเกียจของท่านผู้ดีมีศีลธรรมทั้งหลาย มนุษย์ประเภทนี้น่ารังเกียจจริง ไม่อยากเข้าใกล้และเหม็นคาว ฟุ้งไปไกลด้วย

◎ ◎ ◎

คืนวันหนึ่งเวลาดึกสงัด ท่านกำลังเข้าที่ภาวนาจิตสงบรวมลงไป ปรากฏเห็นพระเณรจำนวนมากที่ค่อย ๆ เดินตามหลังท่านมาด้วยความเคารพและมีระเบียบสวยงามน่าเลื่อมใสก็มี ที่เดินแซงหน้าท่านไปข้างหน้าท่านมาด้วยอาการลุกลี้ลุกลนไม่มีความเคารพและสำรวมอินทรีย์เลยก็มี ที่กำลังถือโอกาสเดินแซงหน้าท่านไปด้วยท่าทางที่ไม่มีระเบียบธรรมวินัยติดตัวเลยก็มี พวกที่กำลังเอาไม้มีลักษณะเหมือนไม้ผ่าครึ่งเหมือนหีบปิ้งปลามาคีบหัวอกท่านอย่างแน่นแทบหายใจไม่ได้ก็มี เมื่อเห็นความแตกต่างแห่งพระทั้งหลายที่แสดงอาการไม่มีความเคารพและทำความโหดร้ายทรมานท่านด้วยวิธีการต่าง ๆ กันเช่นนั้น ท่านก็กำหนดจิตดูเหตุการณ์ที่เกิดเฉพาะหน้าให้ละเอียด ก็ทราบขึ้นมาทันทีว่า จำพวกที่ค่อย ๆ เดินตามหลังท่านด้วยความเคารพและมีระเบียบสวยงามเป็นที่น่าเลื่อมใส นั้นคือจำพวกที่จะประพฤติปฏิบัติชอบตามโอวาทคำสั่งสอนท่าน จะเป็นผู้เคารพเทิดทูลท่านและพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองต่อไปในอนาคต จะสามารถทำตนให้เป็นประโยชน์แก่พระศาสนาตลอดหมู่ชนทั่วไปก็ได้ และสามารถจะยังขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามทางศาสนาให้คงที่ดีงามต่อไป เป็นที่น่าเคารพเลื่อมใสทั้งมนุษย์และเทวดาอีกพรหมยมยักษ์ทั่วหน้ากัน ซึ่งนับว่าเป็นผู้ทรงตนและพระศาสนาไว้ตามแบบอริยะประเพณีไม่เสื่อมสูญ

จำพวกที่เดินแซงหน้าท่านไปด้วยท่าทางไม่ระมัดระวังสำรวมนั้นคือจำพวก อวดรู้อวดฉลาด เข้าใจว่าตนเรียนมากรู้มาก ปฏิบัติดียิ่งกว่าครูอาจารย์ผู้พาปฏิบัติดำเนินด้วยสามีจิ-กรรมมาก่อน ไม่สนใจเคารพเอื้อเฟื้อต่อการศึกษาไต่ถามข้ออรรถข้อธรรมใด ๆ เพราะความสำคัญตนว่าฉลาดรอบรู้ทุกอย่าง แล้วปฏิบัติตนไปด้วยความสำคัญนั้น ๆ อันเป็นทางล่มจมแก่ตนและพระศาสนาตลอดประชาชนผู้มาเกี่ยวข้องศึกษา ต่างจะนำยาพิษเพราะความเห็นผิดจากอาจารย์องค์นั้นไปใช้แล้วกลายเป็นผู้ทำลายตนและหมู่ชนตลอดกุลบุตรสุดท้ายภายหลังให้เสียไปตาม โดยไม่รู้สึกระลึกได้ว่าเป็นทางถูกต้องดีงามหรือไม่ประการใด จำพวกที่กำลังคอยหาโอกาสเดินแซงหน้าท่านไปในลำดับต่อมา นั้นคือจำพวกที่กำลังเริ่มก่อตั้งความเสื่อมเสียแก่ตนและวงพระศาสนาต่อไป ด้วยความสำคัญผิดชนิดต่าง ๆ ทำนองจำพวกก่อนซึ่งเป็นจำพวกที่จะช่วยกันทำลายตนและพระศาสนาอันเป็นส่วนรวมดวงใจของประชาชนชาวพุทธให้ฉิบหายล่มจมลงไปโดยมิได้สนใจว่าผิดหรือถูกประการใด

พวกที่เอาไม้มาคีบหัวอกท่านนั้นคือจำพวกที่เข้าใจว่าตนฉลาดรอบรู้และปฏิบัติไปด้วยความสำคัญนั้น ๆ โดยมิได้คำนึงว่าผิดหรือถูก ทั้งที่ความจริงการปฏิบัตินั้นเป็นทางผิด และยังมีส่วนกระทบกระเทือนวงพระศาสนาและครูอาจารย์ที่พาดำเนินมาก่อน ให้มีส่วนบอบช้ำเสียหายไปด้วย

บัดนี้ถึงเวลาแล้วที่จะสงสารตัวเอง อบรมสั่งสอนตัวเอง ยกตัวเองให้พ้นจากสิ่งมืดมิดปิดบังที่มีอยู่ภายในให้พ้นไป ชีวิตความเป็นอยู่ของคนที่มีภาระเกี่ยวข้องด้วย หมู่คณะเป็นชีวิตที่เกลื่อนกล่นทนทุกข์จนเหลือทน แทบไม่มีเวลาปลีกตัวออกได้ แม้จะมีสติปัญญาพอเป็นเครื่องพาหลบซ่อนผ่อนคลายความทุกข์ได้บ้างไม่เผาลนจนเกินไปก็ตาม แต่ก็จำต้องยอมรับว่าเป็นชีวิตที่กระเสือกกระสนอดทนต่อความทุกข์ร้อนอยู่นั่นเอง การบำเพ็ญก็น้อย ผลที่จะพึงได้

รับก็นิดเดียว ไม่สมกับความเหนื่อยยากลำบากมานาน บัดนี้เป็นโอกาสที่เหมาะสมอย่างยิ่งที่ได้หลีกออกมาบำเพ็ญอยู่คนเดียวในสถานที่เปล่าเปลี่ยวไม่เกี่ยวข้องกับสิ่งใด นี่คือชีวิตของบุคคลผู้เดียวไม่เกี่ยวเกาะ นี่คือสสถานที่อยู่ที่บำเพ็ญที่เป็นและที่ตายของบุคคลผู้มุ่งตัดความเยื่อใยทั้งภายในภายนอกออกจากใจ มิให้มีสิ่งกังวลเศษเหลือพอจะเป็นเชื้อแห่งภพ–ชาติอันเป็นที่ไหลมาแห่งกองทุกข์ทั้งมวล ซึ่งจะตามมาบีบบังคับให้จำต้องทรมานไม่มีเวลาจบสิ้นลงได้

(นี่คือสถานที่ของผู้มีความเพียร ตามติดเพื่อประชิดต่อสิ่งที่เคยก่อภพก่อชาติอันเป็นจอมฉลาดทางปลิ้นปล้อนหลอกลวงให้พลอยหลงตามอยู่ภายในให้ขาดกระเด็นไปจากใจในไม่ช้า อย่ามัวพะว้าพะวงกับสิ่งโน้นสิ่งนี้ คนโน้นคนนี้ อันเป็นเรื่องของเรือพ่วงที่เพียบด้วยภาระหนักจะไปไม่ถึงและใกล้ต่อความอับปางทั้งห่างเหินต่อฝั่งแห่งพระนิพพาน เมื่อถึงที่หมายตามใจหวังแล้ว ความเมตตาสงสารจะดับไปตามกิเลส ความเห็นแก่ตัว ไม่เหลียวแลผู้ใดที่กำลังตกทุกข์ก็ขอให้รู้กันในวงแห่งความบริสุทธิ์ที่กำลังมุ่งมั่นหวั่นเกรงกลัวจะไม่ถึงอยู่เวลานี้ ขณะนี้จงห่วงใยตัวเอง เมตตาตัวเอง ให้พอกับความหวังด้วย ความเพียรของผู้เป็นศิษย์พระตถาคตผู้ปรากฏเด่นทางความเพียรไม่ลดละและถอยกำลัง เราทราบหรือยังว่าเวลานี้ เราทำความเพียรพยายามเพื่อข้ามโลกข้ามสงสารมีพระนิพพานเป็นหลักชัย ไกลกังวลและพ้นทุกข์โดยประการทั้งปวง ถ้าทราบแล้วประโยคพยายามของผู้จะข้ามโลกสมมติท่านดำเนินกันอย่างไรบ้าง พระศาสดาผู้พาดำเนินและประกาศสอนธรรมไว้ ท่านพาดำเนินและสอนไว้อย่างไร ท่านสอนไว้ว่าพอรู้เป็นอรรถธรรมบ้างแล้วให้เริ่มห่วงนั้น ห่วงนี้ จนลืมตัวหรืออย่างไร? แรกเริ่มที่พระองค์ทรงประกาศพระศาสนาแก่หมู่ชน โดยมีพระองค์และพระสาวกไม่กี่องค์ที่ช่วยพุทธภาระให้เบาลง และเมื่อพระศาสนาได้แพร่ไปในหมู่ชนกว้างขวางโดยรวดเร็ว ข้อนั้นควรอย่างยิ่ง สำหรับเราไม่เข้าลักษณะนั้น จึงควรเห็นตนเป็นสำคัญในขณะนี้ เมื่อตนชอบยิ่งแล้วประโยชน์เพื่อผู้อื่นจะค่อยตามมาอย่างแยกไม่ออก นี่จัดว่าเป็นผู้รอบคอบและไม่เนิ่นช้า ควรนำมาขบคิดเพื่อเป็นคติแก่ตัวเรา)

เวลานี้เรากำลังเข้าอยู่ในสนามรบ เพื่อชิงชัยระหว่างกิเลสกับมรรคคือข้อปฏิบัติ เพื่อช่วงชิงจิตให้พ้นจากความเป็นสมบัติของเจ้าของ มาครองเป็นเอกสิทธิ์แต่ผู้เดียว ถ้าความเพียรย่อหย่อน ความฉลาดไม่พอ จิตจำต้องหลุดมือตกไปอยู่ในอำนาจของฝ่ายต่ำ คือกิเลสและพาให้เป็นวัฏฏจักรหมุนเพื่อความทุกข์ร้อนไปตลอดอนันตกาล ถ้าเราสามารถด้วยความเพียรและความฉลาดแหลมคม จิตจำต้องตกมาอยู่ในเงื้อมมือและเป็นสมบัติอันล้นค่าของเราแต่ผู้เดียว คราวนี้เป็นเวลาที่เราจะรบรันพันแทงกับกิเลสอย่างสะบั้นหั่นแหลก ไม่รีรอย่อหย่อนอ่อนกำลัง โดยเอาชีวิตเข้าประกัน ถ้าไม่ชนะก็ยอมตายกับความเพียรโดยถ่ายเดียวไม่ยอมถอยหลังพังทลายให้กิเลสหัวเราะเยาะเย้ย ซึ่งเป็นสิ่งที่น่าอับอายไปนาน ถ้าชนะเราก็ครองอิสระอย่างสมบูรณ์ไปตลอดกาล ทางเดินของเรามีทางเดียวเท่านี้ คือต้องสู้จนถึงตายกับความเพียรเพื่อชัยชนะอย่างเดียวเท่านั้น ไม่มีทางอื่นเป็นทางออกตัว

๏ ๏ ๏

ในวาระต่อมาค่อยมีโอกาสทบทวนธรรมที่รู้เห็นและปฏิปทาเครื่องดำเนิน ตลอดตัวเองที่รู้เห็นธรรมอยู่ขณะนั้นว่า ก็เป็นมนุษย์เดินดินกินผักกินหญ้าเหมือนโลกทั่ว ๆ ไป ไม่มีอะไรพิเศษแตกต่างกัน พอจะเป็นบุคคลพิเศษสามารถอาจรู้เฉพาะผู้เดียว ส่วนผู้อื่นไม่สามารถทั้งที่มีอำนาจวาสนาสามารถรู้ได้อาจมีอยู่จำนวนมาก จึงเป็นความคิดเห็นที่เหยียบย่ำทำลายอำนาจวาสนาของเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน เพราะความไม่รอบคอบกว้างขวางซึ่งไม่เป็นธรรมเลย เพราะปฏิปทาเครื่องดำเนินเพื่อมรรคผลนิพพานพระศาสดามิได้ประธานไว้เฉพาะบุคคลเดียว แต่ประทานไว้เพื่อโลกทั้งมวล ทั้งก่อนและหลังการเสด็จปรินิพพานผู้ตรัสรู้มรรคผลนิพพานตามพระองค์ ด้วยปฏิปทาที่ประทานไว้มีจำนวนมหาศาลเหลือที่จะนับประมาณ มิได้มีเฉพาะเราคนเดียวที่กำลังคิดมองข้ามโลกว่าไร้สมรรถภาพอยู่เวลานี้

๏ ๑ ๏

พอพิจารณาทบทวนทั้งเหตุและผล ทั้งต้นและปลาย แห่งพระโอวาท ที่ประกาศปฏิปทาทางดำเนินเพื่อมรรค เพื่อผล ว่าเป็นธรรมสมบูรณ์สุดและควรแก่สัตวโลกทั่วไปไม่ลำเอียงต่อ

ผู้หนึ่งผู้ใดที่ปฏิบัติชอบอยู่ จึงทำให้เกิดความหวังที่จะสงเคราะห์ผู้อื่นขึ้นมา มีความพอใจที่จะอบรมสั่งสอนแก่ผู้มาเกี่ยวข้องอาศัยที่จะสามารถทั้งสองฝ่าย แต่การแสดงธรรมผู้แสดงต้องมีความเคารพต่อธรรม ไม่แสดงแก่บุคคลไม่มีความเคารพและไม่สนใจที่จะฟัง ขณะฟังมีผู้ส่งเสียงอื้ออึง ไม่สนใจว่าธรรมมีคุณค่าอย่างไร ขณะนี้เป็นเวลาเช่นไรและกำลังอยู่ในสถานที่เช่นไร ควรจะใช้กิริยามรรยาทอย่างใดถึงจะเหมาะสมกับกรณี เห็นเป็นธรรมดา ๆ แบบโลกที่ชินตาต่อธรรมมาจนจำเจชินชาต่อวัด ชินชาต่อพระ ชินชาต่อธรรม เหมือนสิ่งธรรมดาทั่วไป อย่างนี้ก็แสดงไม่ลง เราก็เป็นโทษ ผู้ฟังก็ไม่ได้รับประโยชน์ที่ควรจะได้ กว่าจะได้ธรรมมาแสดงก็แทบกระอักเลือดตายอยู่กลางป่ากลางเขาอยู่แล้ว เพราะความพยายามตะเกียกตะกายสุดกำลัง แถมยังนำธรรมมาละลายกับน้ำในทะเลเสียอีก ซึ่งมีที่ไหนท่านพาทำกันสืบมา พอจะไม่คิดคำนึงบ้าง สำหรับสมณะซึ่งเป็นเพศที่ใคร่ครวญ แม้แต่กะปิเขายังรู้จักที่ที่ควรละลาย ธรรมมิใช่กะปิจึงควรพิจารณาด้วยดีก่อนจะนำออกทำประโยชน์ มิฉะนั้นจะกลายเป็นโทษโดยไม่รู้สึกและไม่มีความสำคัญในโลกเลย การแสดงธรรมก็เพื่ออนุเคราะห์โลก เหมือนหมอวางยาแก่คนไข้เพื่อหายโรคและทุกขเวทนา หวังความอยู่สบายเป็นผล ถ้าเขาไม่สนใจอยากฟังก็จะไปกระวนกระวายแสดงธรรมหาประโยชน์อะไร ถ้าเรามีธรรมในใจจริง อยู่คนเดียวก็สบายพอแล้ว ไม่จำต้องไปแสวงหาเพื่อนหรือใคร ๆ มาคุยด้วยเพื่อแก้รำคาญหรือบรรเทาทุกข์ เพราะความอยากเทศน์อยากคุยซึ่งเป็นการเสริมทุกข์แก่ตัวเปล่า ๆ ผู้ทรงธรรมในลักษณะเช่นนั้นก็เป็นเพียงชื่อเท่านั้น ไม่เป็นความจริงใจในธรรมอย่างแท้จริง

◎ ◎ ◎

ที่ว่ารู้ธรรมเห็นธรรม ดังพระพุทธเจ้าและพระสาวกทรงรู้เห็น สำหรับผมเองอยู่คนเดียวเป็นความสนิทใจว่าได้ปรับตัวทั้งทางกายและทางใจได้ดีพอ เพราะผู้มีธรรมก็คือผู้ไม่กระเพื่อมคะนองทางใจนั่นเอง ธรรมคือความสงบ ใจที่มีธรรมบรรจุอยู่ก็คือใจดวงสงบระงับจากเรื่องทั้งปวงนั่นแล

การสงเคราะห์โลกเป็นกรณีพิเศษที่มีเป็นบางกาล ไม่ถือเป็นความจำเป็นเสมอไป ดังสุขวิหารธรรมที่จะควรทำให้มีอยู่เสมอ ในเวลาขันธ์ยังครองตัวอยู่ ไม่เช่นนั้นย่อมไม่สะดวกในการครองตัว ธรรมเมื่อมีอยู่กับเรา เรารู้อยู่ เห็นอยู่ ทรงอยู่ จะกระวนกระวายไปไหน ซึ่งล้วนเป็นการแส่หาทุกข์ทั้งนั้น ธรรมอยู่ที่ไหนความสงบก็อยู่ที่นั่น ตามหลักธรรมชาติแล้ว ธรรมอยู่ที่ใจของผู้ปฏิบัติธรรม ความสงบสุขจึงมักเกิดขึ้นที่นั้น ที่อื่นไม่มีทางเกิดความสงบสุขได้ การแสดงธรรมผมระวังเอานักเอาหนา ไม่แสดงแบบสุ่มสี่สุ่มห้า เพราะธรรมมิใช่ธรรมสุ่มสี่สุ่มห้า การปฏิบัติก็มิได้ปฏิบัติแบบสุ่มสี่สุ่มห้า แต่ปฏิบัติอย่างมีกฎเกณฑ์ มีข้อบังคับมีระเบียบแบบแผน ตำรับตำราพาดำเนิน เวลา รู้ก็มิได้รู้สุ่มสี่สุ่มห้าแต่รู้ตามหลักความจริงตามความสามารถมากน้อยเพียงใด พระนักปฏิบัติ จึงควรระวังและสำนึกตัวเสมอว่าเรามิใช่พระสุ่มสี่สุ่มห้า แต่เป็นพระที่มีระเบียบธรรมวินัยคือ องค์แทนของศาสดาเป็นเครื่องปฏิบัติดำเนิน ความสงบเสงี่ยมเจียมตัวระวังกายาวาจาไม่ให้ เคลื่อนไปในทางผิดนั่นแลคือพระที่ทรงมรรคทรงผลทรงธรรมทรงวินัย จะสามารถทรงตนได้ดี ทั้งปัจจุบันและอนาคตไม่เสื่อมเสีย

◎ ◎ ◎

รสแห่งธรรมชำนะซึ่งรสทั้งปวง

◎ ◎ ◎

การสร้างความดีมาทั้งมวลทั้งที่สร้างโดยลำพังตนเองทั้งที่ผู้อื่นพาสร้างก็เพื่อแก้ความกังวลขนทุกข์ออกจากตัว มิได้สร้างเพื่อความร้อนรนขนทุกข์เข้าใส่ตัวจนถึงต้องได้รับความเดือดร้อนวุ่นวายมิใช่หรือ

◎ ◎ ◎

การรับประทานแม้จะรับอยู่ร่วมวงในภาชนะหรือในโต๊ะเดียวกัน ก็ยังมีผู้อิ่มก่อนผู้อิ่มทีหลังจะให้อิ่มในขณะเดียวกันย่อมไม่ได้ การบำเพ็ญความดีทั้งหลายแม้จะบำเพ็ญมาด้วยกัน ดังพระพุทธเจ้ากับพระนางพิมพา ยโสธราคู่บารมี ก็ยังปรากฏว่าพระองค์ทรงบรรลุถึงแดนพ้น

ทุกข์ก่อน แล้วเสด็จกลับมาประทานพระโอวาทแก่พระนางแล้วค่อยสำเร็จในวาระต่อไป เรื่องเช่นนี้ก็ควรนำไปคิดอ่านไตร่ตรองยึดเป็นคติย่อมจะเกิดประโยชน์มหาศาลแก่เราเอง ดีกว่าจะมาปรับทุกข์ปรับร้อนแก่ฝ่ายหนึ่งซึ่งกำลังพยายามคิดหาทางช่วยเหลืออยู่อย่างเต็มใจ และเสาะแสวงหาทางเพื่อช่วยให้หลุดพ้นอย่างเต็มกำลัง มิหนำยังถูกหาว่ามีใจจืดจางวางปล่อยไม่เหลียวแล ก็ยิ่งเพิ่มความทุกข์ทั้งสองฝ่ายเข้าไปอีก ซึ่งเป็นความคิดที่ไม่เหมาะสมเลย ควรเปลี่ยนความคิดเสียใหม่ตามแบบพระชายาของพระพุทธเจ้า ซึ่งเป็นทางให้เกิดความสุขและเป็นแบบฉบับที่ถูกต้องดีงามแก่ผู้อื่นด้วย การวิตกอยากให้มาก็เพื่อจะอนุเคราะห์ มิได้เพื่อจะขับไล่ไสส่ง การสั่งสอนตลอดมาก็เพื่ออนุเคราะห์ส่งเสริมตามแบบฉบับแห่งธรรมแก่ผู้ควรอนุเคราะห์

คำว่าปล่อยปละละเลยไม่เหลียวแลนี้ ยังมองไม่เห็นได้ว่าทอดธุระปล่อยว่างห่างเหินอย่างไร ความคิดและอุบายที่แสดงออกทุกขณะจิตที่คิดเพื่ออนุเคราะห์เป็นขณะจิตที่บริสุทธิ์ด้วยเมตตากรุณาจริง ๆ เพื่อผลที่ผู้รับไปปฏิบัติได้มากน้อยเพียงใด ก็รอคอยจะแสดงมุทิตาจิตไปด้วยอยู่เสมอ หากได้ผลเป็นที่พึงพอใจไม่มีข้องแวะที่ไหนแล้ว ผู้ให้รับความอนุเคราะห์ก็เบาใจหายห่วง จิตกับอุเบกขาธรรมก็เข้ากันได้สนิท การที่พาปรารถนาพุทธภูมิก็จะมุ่งพาข้ามโลกสงสาร การของดจากพุทธภูมิมาตั้งความปรารถนาเป็นสาวกภูมิอันเป็นภูมิของผู้สิ้นกิเลสอาสวะ ก็เป็นความมุ่งหมายเพื่อจะพาสิ้นกิเลสและกองทุกข์ทั้งมวล ก้าวเข้าสู่บรมสุข คือพระนิพพานอันเป็นจุดอันเดียวกัน การบำเพ็ญกุศลในชาติต่าง ๆ ตลอดมา จนชาติปัจจุบันได้มาบวชบำเพ็ญในศาสนา มีสติปัญญาเพียงใดพอติดต่อข่าวสารถึงได้ก็พยายามเสมอมา จนได้มาพบเห็นกันในภพนี้และได้ให้โอวาทสั่งสอนเต็มสติปัญญา ตลอดมาถึงปัจจุบันนี้ ล้วนเป็นอุบายวิธีอนุเคราะห์ด้วยความเมตตาสงสารสุดที่จะประมาณอยู่แล้ว แต่เป็นขณะจิตที่เต็มไปด้วยความเป็นห่วงสงสาร หวังจะฉุดจะลากจะพรากจากกองทุกข์ภพ–ชาติในสงสารให้ถึงพระนิพพานเพียงอย่างเดียวเท่านั้น คาดคิดวิปริตไปในทางน้อยเนื้อต่ำใจ ที่สำคัญว่าทอดทิ้งปล่อยว่างไม่เหลียวแลนี้เป็นความคิดที่ไม่เกิดประโยชน์อะไรทั้งสองฝ่าย จึงควรระงับดับมันเสีย อย่าให้เกิด

มีขึ้นมาเหยียบย่ำทำลายจิตใจอีกต่อไป ผลคือความทุกข์จะตามมาอีกไม่มีเวลาจบสิ้นลงได้ตลอดกาล และผิดกับความมุ่งหมายของผู้หวังอนุเคราะห์ด้วยใจเมตตาสงสารตลอดมา

◎ ◎ ◎

คำว่าหลุดพ้นไปไม่อาลัยอาวรณ์นั้น หลุดพ้นไปไหน ? และไม่อาลัยผู้ใด ? เพราะขณะนี้กำลังช่วยฉุดช่วยลากช่วยถากช่วยถางช่วยอนุเคราะห์กันอยู่อย่างเต็มกำลัง แม้การอบรมสั่งสอนทั้งมวลก็ล้วนออกจากความอาลัยสงสารถ่ายเดียวมิใช่หรือ จะหาความอาลัยสงสารจากที่ไหนให้ยิ่งกว่าที่กำลังให้และกำลังได้รับอยู่เวลานี้ การอบรมบ่มนิสัยเพื่อการเชิดชูส่งเสริมตลอดมาก็ขอได้ถอดออกมาจากดวงใจที่เปี่ยมด้วยความสงสารยิ่งกว่าน้ำในทะเลมหาสมุทร และได้ทุ่มเทลงอย่างไม่อัดไม่อั้น ไม่คิดเป็นคิดตาย และคิดจะหมดหรือยังเหลืออยู่ในบรรดาธรรมที่มีอยู่ภายในใจ ขอได้เข้าใจตามเจตนาที่หวังอนุเคราะห์อยู่เสมอมา และรับไปเป็นศิริมงคลแก่ตนตามธรรมที่อบรมสั่งสอนมานี้ ผลคือความสุขใจจะเป็นที่ยอมรับอยู่กับตัวผู้เชื่อถือและปฏิบัติตาม นับแต่ออกบวชและปฏิบัติธรรมแทบเป็นแทบตาย แม้แต่ขณะจิตหนึ่งที่คิดขึ้นเพื่อเป็นใจดำน้ำขุ่นยังไม่เคยปรากฏว่ามีเลย การวิตกคิดถึง อยากให้มาหาก็มิได้หวังเพื่อจะต้มตุ๋นหลอกลวงให้ล่มจมเสียหาย แต่หวังอนุเคราะห์อย่างสมใจที่เมตตาสงสารอย่างเดียวเท่านั้น ถ้ายังเป็นที่เชื่อถือไม่ได้อยู่แล้ว ก็อยากที่จะไปแสวงหาความเชื่อถือที่ไว้วางใจจากผู้ใดที่เห็นว่าดีเยี่ยมและซื่อสัตย์สุจริตยิ่งกว่านี้

◎ ◎ ◎

ที่ทราบว่าเรื่องสะเทือนโลกธาตุในคืนวันนั้น นั้นเป็นการทราบความสะเทือนแห่งธรรมประเภทหลอกลวงต้มตุ๋นให้โลกล่มจมปรากฏขึ้นอย่างไร ? จึงไม่แน่ใจและปลงใจที่จะยอมเชื่อถือตามคำอบรมสั่งสอนที่ตั้งใจอนุเคราะห์ด้วยความเมตตา ถ้าเข้าใจว่าธรรมเป็นธรรมแล้ว ความสะเทือนโลกธาตุนั้นก็ควรนำมาคิดเพื่อปลงจิตปลงใจ และเย็นใจว่าเรายังมีวาสนาบารมีอยู่มาก แม้มาอุบัติในภพชาติที่ลึกลับควรจะสุดวิสัยแล้ว แต่ยังได้รับฟังสิ่งดี–ชั่วของตัวจากธรรมที่ผู้เมตตาแสดงให้ฟังได้ไม่เสียกาลไปเปล่า นับว่าเป็นโชควาสนาของเราที่เคยสั่งสม

อบรมมา และควรจะภาคภูมิใจในวาสนาของตัวที่มีผู้มาฉุดมาลากมาช่วยพรากจากความมืดมนอนธการ พอได้รู้ความผิดพลาดของตัวบ้าง ไม่มืดบอดจอดจมไปถ่ายเดียว หากคิดอย่างนี้ก็น่าอนุโมทนาสาธุการและพลอยเบาใจหายห่วงไปด้วย ไม่เป็นความคิดที่ให้ทุกข์ผูกมัดรัดตัวจนพากันหาทางออกมิได้ เพราะธรรมกลายเป็นโลกความห่วงใยสงสารกลายเป็นศัตรูคู่เวร

◎ ◎ ◎

การเลือกเฟ้นในทุกสิ่งที่ไม่ว่าการงานอาหาร และสิ่งของนานาชนิดตลอด มิตรสหายเพื่อนหญิงเพื่อนชายที่ควรก่อน เป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ต้องการครองตัวด้วยความราบรื่นจะพึงถือเป็นกิจจำเป็น เฉพาะอย่างยิ่งการเลือกคู่ครองเพื่อหวังพึ่งเป็นพึ่งตายจริง ๆ ควรถือเป็นกรณีพิเศษกว่าสิ่งอื่นใด ความสุข–ทุกข์ น้อยมากย่อมเป็นสิ่งกระเทือนถึงกันทุกระยะผู้ได้คู่ครองที่ดีแม้ตัวจะต่ำบ้างทางฐานะความรู้ความฉลาดการประพฤติจริตนิสัย แต่ก็ยังดีที่มีผู้คอยฉุดคอยลากให้คิดเตือนใจเสมอและพาประพฤติดำเนินในกิจการต่าง ๆ ทั้งทางโลกอันเป็นเครื่องส่งเสริมครอบครัวให้มั่นคงและสงบสุขและทางธรรมซึ่งเป็นความดีงามแก่จิตใจ ตลอดการงานอย่างอื่นที่พลอยมีส่วนดีงามไปด้วย ไม่มืดมิดปิดตา กำดำกำขาวถ่ายเดียว โดยหาความแน่นอนและรับรองผลไม่ได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างดีด้วยกันก็เท่ากับต่างช่วยกันสร้างวิมานหลังใหญ่ในครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุขร่วมกันไปตลอดอวสาน ไม่มีการทะเลาะวิวาทผิดเถียงกัน ถ้าครัวเรือนย่อมเป็นสุขไม่มีเรื่องขุ่นข้องหมองใจมารบกวน เพราะต่างฝ่ายต่างสำรวมระวัง ต่างฝ่ายต่างตั้งอยู่ในเหตุผลหลักธรรม ไม่ทำตามใจชอบที่ผิดจากหลักศีลธรรมอันเป็นหลักรับรองความร่มเย็นผาสุกต่อกัน คู่ครองแต่ละฝ่ายจึงเป็นผู้ช่วยกันสร้างความดี–ชั่ว–สุข–ทุกข์–บุญ–บาป–นรก–สวรรค์เกี่ยวเนื่องกันแต่เริ่มต้นชีวิตชนิดร่วมกันเป็นต้นเหมือนลูกโซ่ทั้งปัจจุบันชาตินี้ตลอดอนาคตของภพชาติต่อไป

◎ ◎ ◎

เราตถาคตทราบว่า เธอพ้นโทษจากอนันตทุกข์ในที่คุมขังแห่งเรือนจำของวัฏฏทุกข์จึงได้มาเยี่ยมอนุโมทนา ที่คุมขังแหล่งนี้ใหญ่โตมโหฬารและแน่นหนามั่นคงมาก และมีเครื่อง

ยั่วยวนชวนให้เผลอตัว และติดอยู่รอบตัวไม่มีช่องว่าง จึงยากที่จะมีผู้แหวกว่ายออกมาได้ เพราะสัตวโลกจำนวนมากไม่ค่อยมีผู้สนใจกับทุกข์ที่เป็นอยู่กับตัวตลอดมา ว่าเป็นสิ่งที่ทรมานและเสียดแทงร่างกายจิตใจเพียงใด พอจะคิดเสาะแสวงหาทางออกด้วยวิธีต่าง ๆ เหมือนคนเป็นโรค แต่มิได้สนใจกับยา ยาแม้มีมากจึงไม่มีประโยชน์สำหรับคนประเภทนั้น ธรรมของเราตถาคตเช่นเดียวกับยา สัตวโลกอาภัพเพราะโรคกิเลสตัณหาภายในใจเบียดเบียนเสียดแทงทำให้เป็นทุกข์แบบไม่มีจุดหมายว่า จะหายได้เมื่อไร สิ่งตายตัวก็คือ โรคพรรค์นี้ถ้าไม่รับยาคือธรรมจะไม่มีวันหายได้ ต้องฉุดลากสัตวโลกให้ตายเกิดคละเคล้าไปกับความทุกข์กายทุกข์ใจและเกี่ยวโยงกันเหมือนลูกโซ่ตลอดอนันตรกาล ธรรมแม้จะเต็มไปทั้งโลกธาตุก็ไม่สามารถอำนวยประโยชน์ให้แก่ผู้ไม่สนใจนำไปปฏิบัติรักษาตัวเท่าที่ควรจะได้รับจากธรรม ธรรมก็อยู่แบบธรรม สัตวโลกก็หมุนตัวเป็นกงจักรไปกับทุกข์ในภพน้อยภพใหญ่แบบสัตวโลก โดยไม่มีจุดหมายปลายทางว่า จะสิ้นสุดทุกข์กันลงได้เมื่อใด ไม่มีทางช่วยได้ ถ้าไม่สนใจช่วยตัวเองโดยยึดธรรมมาเป็นหลักปักใจและพยายามปฏิบัติตาม พระพุทธเจ้าจะมาตรัสรู้เพิ่มจำนวนองค์และสั่งสอนมากมายเพียงไร ผลที่ได้รับก็เท่าเป็นโรคประเภทคอยรับยามีอยู่เท่านั้น ธรรมของพระพุทธเจ้าไม่ว่าพระองค์ใด มีแบบตายตัวอยู่อย่างเดียวกัน คือสอนให้ละชั่วทำดีทั้งนั้นไม่มีธรรมพิเศษและแบบสอนพิเศษไปกว่านี้ เพราะไม่มีกิเลสตัณหาพิเศษในใจสัตวโลกที่พิเศษเหนือธรรมซึ่งประกาศสอนไว้ เท่าที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายประทานไว้แล้ว เป็นธรรมที่ควรแก่การรื้อถอนกิเลสทุกประเภทของมวลสัตว์อยู่แล้ว นอกจากผู้รับฟังและปฏิบัติตามจะยอมแพ้ต่อเรื่องกิเลสตัณหาของตัวเสียเองแล้วเห็นธรรมเป็นของไร้สาระไปเสียเท่านั้น ตามธรรมดาแล้วกิเลสทุกประการต้องฝืนธรรมชาติดั้งเดิม คนที่คล้อยตามมันจึงเป็นผู้ลืมธรรม ไม่อยากเชื่อฟังและทำตามโดยเห็นว่าลำบากและเสียเวลา ทำในสิ่งที่ตนชอบ ทั้งที่สิ่งนั้นให้โทษ ประเพณีของนักปราชญ์ผู้ฉลาดมองเห็นการไกลย่อมไม่หดตัวมั่วสุมอยู่เปล่า ๆ เหมือนเต่าถูกน้ำร้อนไม่มีทางออก ต้องยอมตายในหม้อที่กำลังเดือดพล่าน โลกเดือดพล่านอยู่ด้วยกิเลสตัณหา ความแผดเผาไม่มีกาล

สถานที่ ที่พอจะปลงวางลงได้ จำต้องยอมทนทุกข์ทรมานไปตาม ๆ กัน โดยไม่นิยมสัตว์น้ำ สัตว์บก สัตว์อยู่บนอากาศและใต้ดิน เพราะสิ่งแผดเผาเร่าร้อนอยู่กับใจ ความทุกข์จึงอยู่ที่นั่น

◎ ◎ ◎

ถ้าอีกฝ่ายหนึ่งแม้มีความบริสุทธิ์ทางใจด้วยดีแล้ว แต่ยังครองร่างอันเป็นส่วนสมมติอยู่ ฝ่ายอนุปาทิเสสนิพพานก็ต้องแสดงสมมติตอบรับกัน คือต้องมาในร่างสมมติ ซึ่งเป็นเครื่องใช้ชั่วคราวได้ ถ้าต่างฝ่ายต่างเป็นอนุปาทิเสสนิพพานด้วยกันแล้วไม่มีส่วนสมมติยังเหลืออยู่ ตถาคตก็ไม่มีสมมติอันใดมาแสดงเพื่ออะไรอีก ฉะนั้นการมาในร่างสมมตินี้จึงเพื่อสมมติเท่านั้น ถ้าไม่มีสมมติเสียอย่างเดียวก็หมดปัญหา พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงทราบเรื่องอดีตอนาคตก็ทรงถือเอานิมิตคือสมมติอันดั้งเดิมของเรื่องนั้น ๆ เป็นเครื่องหมายให้ทราบ เช่นทรงทราบอดีตของพระพุทธเจ้าทั้งหลายว่าทรงเป็นมาอย่างไรเป็นต้น ก็ต้องถือเอานิมิตของพระพุทธเจ้าองค์นั้นและพระอาการนั้น ๆ เป็นเครื่องหมายพิจารณาให้รู้ ถ้าไม่มีสมมติของสิ่งนั้น ๆ เป็นเครื่องหมาย ก็ไม่มีทางทราบได้ในทางสมมติ เพราะวิมุตติล้วน ๆ ไม่มีทางแสดงได้ ฉะนั้นการพิจารณาและทราบได้ต้องอาศัยสมมติเป็นหลักพิจารณา ดังที่เราตถาคตนำสาวกมาเยี่ยมเวลานี้ก็จำต้องมาในรูปลักษณะอันสมมติดั้งเดิม เพื่อผู้อื่นพอจะมีทางทราบได้ว่า พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ๆ และพระอรหันต์องค์นั้น ๆ มีรูปลักษณะเป็นอย่างนั้น ๆ ถ้าไม่มาในรูปลักษณะนี้แล้วผู้อื่นก็ไม่มีทางทราบได้ เมื่อยังต้องเกี่ยวกับสมมติในเวลาต้องการอยู่ วิมุตติก็ต้องจำแยกแสดงออกโดยทางสมมติเพื่อความเหมาะสมกัน ถ้าเป็นวิมุตติล้วน ๆ เช่นจิตที่บริสุทธิ์รู้เห็นจิตที่บริสุทธิ์ด้วยกันก็เพียงแต่รู้อยู่เห็นอยู่เท่านั้น ไม่มีทางแสดงให้รู้ยิ่งกว่านั้นไปได้ เมื่อต้องการทราบลักษณะอาการของความบริสุทธิ์ว่าเป็นอย่างไรบ้าง ก็จำต้องนำสมมติเข้ามาช่วยเสริมให้วิมุตติเด่นขึ้น พอมีทางทราบกันได้ว่า วิมุตติมีลักษณะว่างเปล่าจากมิตรทั้งปวง มีความสว่างไสวประจำตัว มีความสงบสุขเหนือสิ่งใด ๆ เป็นต้น พอเป็นเครื่องหมายให้ทราบได้โดยทางสมมติทั่ว ๆ ไป ผู้ทราบวิมุตติอย่างประจักษ์ใจแล้ว จึงไม่มีทางสงสัยทั้งเรื่องวิมุตติ

แสดงตัวออกต่อสมมติในบางคราว ที่ควรแก่กรณีและทรงตัวอยู่ตามสภาพเดิมของวิมุตติไม่แสดงอาการ

◎ ◎ ◎

พระของเราตถาคตต้องมีความเคารพและสนิทสนมกันประหนึ่งอวัยวะอันเดียวกัน แต่มิได้สนิทกันแบบโลก หากแต่สนิทกันตามแบบของธรรมซึ่งเป็นความเสมอภาคไม่ลำเอียง พระของเราตถาคตอยู่ด้วยกัน แม้จำนวนมากก็ไม่ทะเลาะกัน ไม่มีการเผยอเย่อหยิ่งต่อกัน พระที่ไม่เคารพกันตามหลักธรรมวินัยที่องค์ศาสดาทรงแสดงไว้แทนเราตถาคต แม้จะเลียนแบบของลูกศิษย์ตถาคตก็คือพระที่เลียน ๆ อยู่นั่นแล ไม่จริงดังคำประกาศอวดอ้าง ถ้าพระยังมีความเคารพกันตามหลักธรรมวินัย คือ ตถาคต และเป็นผู้มีความจงรักภักดีต่อธรรมวินัยไม่ฝ่าฝืน พระนั้นจะอยู่ที่ใด บวชเมื่อไร เป็นชาติชั้นวรรณะและออกมาจากสกุลใด ก็คือพระลูกศิษย์เราตถาคตอยู่นั่นแล ชื่อว่าผู้เดินตามเราตถาคต ต้องปรากฏความสิ้นทุกข์ในวันหนึ่งแน่นอน

◎ ◎ ◎

คำว่าชาวป่าชาวเขาเช่น พวกอีก้อ ขมุ มูเซอร แม้ว ยางเหล่านี้ ตามความคาดหมายของคนทั่วไปเข้าใจว่า เขาเป็นคนป่าคนเขารูปร่างทั้งหญิงทั้งชายต้องขรัวขเลอะตัวดำกำโคลนราวกับตอตะโกแน่ ๆ แต่ท่านว่าคนพวกนี้รูปร่างหน้าตาสวยงาม และขาวสะอาดสะอ้านกิริยาเรียบร้อย มีระเบียบขนบธรรมเนียมดี เคารพนับถือผู้ใหญ่และผู้เป็นหัวหน้าในหมู่บ้านดีมากสามัคคีกันดี ไม่ค่อยมีประเภทแหวกแนวแฝงอยู่ในหมู่บ้านเหล่านั้นในสมัยนั้น มีความเชื่อถือผู้ใหญ่และหัวหน้าบ้านมาก หัวหน้าพูดอะไรชอบเชื่อฟังและทำตาม ไม่ดื้อดึงฝ่าฝืน สั่งสอนก็ง่ายไม่ค่อยมีทิฏฐิมานะ คำว่าป่าแทนที่จะเป็นป่าเถื่อนแบบสัตว์ แต่กลับเป็นป่าแห่งคนดีมีสัตย์ มีศีล ไม่มีการฉกลักขโมยปล้นจี้กันเหมือนป่ามนุษย์ล้วน ๆ ป่าไม้ป่าสัตว์เป็นป่าที่ไม่ค่อยได้ระเวียงระวังมากเหมือนป่ามนุษย์ล้วน ๆ ที่เต็มไปด้วยภัยนานาชนิด กิเลส ความโลภ โมโหโทโส เป็นป่าลึกลับชนิดที่โดนเอาโดนเอาไม่เว้นแต่ละเวลา เมื่อโดนเข้าแล้วต้องเป็นแผลลึกอยู่ภายใน และคอยทำลายสุขภาพทางร่างกายและจิตใจให้เกิดทุกข์เสียหายไป

นาน ๆ ไม่ค่อยมีวันหายได้เหมือนแผลชนิดอื่น ๆ และไม่ค่อยสนใจหายามาระงับหรือกำจัดกันด้วย แผลลึกที่กิเลสเหล่านี้ตำจึงมักจะเป็นแผลเรื้อรัง ผู้ถูกตำก็มักปล่อยทิ้งไว้ให้หายไปเอง ป่าประเภทนี้มีอยู่ในใจของมนุษย์หญิง–ชาย–พระ–เณรทุกคนไม่เลือกหน้า ถ้าเผลอก็เสียท่าให้มันจนได้

◎ ◎ ◎

โรคกรรมนี้มันหายยาก โลกที่มีเชื้อเดิมอยู่แล้วติดต่อลุกลามได้แล้ว

◎ ◎ ◎

เรื่องของกรรมนี้จึงไม่สิ้นสุดอยู่กับผู้ใด เพราะกรรมมีอำนาจเหนือใครในโลกที่สร้างกรรม

◎ ◎ ◎

ขณะธุดงค์บางครั้งลำบากอัตคัดมาก อาหารบิณฑบาตอย่างมากก็ได้ข้าวเปล่า ๆ มาฉัน บางวันรวมทั้งฉันน้ำก็อิ่มพอเบาะ ๆ บางวันรวมทั้งฉันน้ำก็ไม่พอ ที่อยู่หลับนอนก็อาศัยโคนไม้เป็นประจำ ทั้งแดดทั้งฝนก็ทนเอา เพราะที่นั้นไม่มีถ้ำหรือเงื้อมผาพอได้อาศัย ถ้าฝนตกชุกมากในบางวันตกทั้งวัน พอฝนเบาลงบ้างก็พยายามเที่ยวเก็บใบไม้แห้งมาทำเป็นจากมุงพอบังแดดบังฝนไปพลาง พอประทังชีวิตไปวันหนึ่ง ๆ ด้วยความทุกข์ลำบากมากมาย ขณะฝนตกก็เข้าหลบซ่อนอยู่ในกลดในมุ้งพอบรรเทาความหนาว เวลาลมพัดจากภูเขามาอย่างแรงฝนก็สาด กลดก็จะปลิวหลุดมือ องค์ท่านและบริขารก็เปียกตัวสั่นเหมือนลูกนก ลูกกา เป็นตอนกลางวันก็พอทำเนา มองเห็นที่จะไปหลบไปซ่อนและที่เก็บบริขารต่าง ๆ บ้าง แต่ฝนตกเอาตอนกลางคืนรู้สึกลำบากมาก ตาก็มองไม่เห็นอะไร ทั้งฝนกระหน่ำลงลมกระหน่ำมาประดังกัน กิ่งไม้ที่ถูกลมพัดอย่างแรงต่างก็ขาดตกลงข้างหน้าข้างหลังตูมตาม ๆ ไม่แน่ใจว่าชีวิตจะต้านทานฝนต้านทานลม ต้านทานความหนาวเหน็บ หรือจะต้านทานกิ่งไม้น้อยใหญ่ที่หักตกลงและโหมกันมาจากทิศต่าง ๆ ในขณะนั้น เมื่อชีวิตยังอยู่ก็ทนกันไป ร้อนก็ทนไป หนาวก็ทนไป กระหายก็ทนไป อดบ้างอิ่มบ้างก็ทนกันไป

คนหนึ่งถามขึ้นว่าตุ๊เจ้านั่งหลับตานิ่ง ๆ และเดินกลับไปกลับมานั้น ตุ๊เจ้านั่งและเดินหาอะไร ท่านตอบเขาว่า พุทโธ เราหาย เรานั่งและเดินหาพุทโธ เขาถามท่านว่าพุทโธเป็นตัวอย่างไร พวกเราจะหาช่วยตุ๊เจ้าได้ไหม? ท่านตอบว่า พุทโธเป็นดวงแก้วอันประเสริฐเลิศโลกในไตรภพ เป็นดวงฉลาดรอบรู้ทั่วไตรโลกธาตุ ถ้าสูจะหาช่วยเราก็ยิ่งดีมาก จะได้เห็นพุทธโธเร็ว ๆ ง่าย ๆ ด้วย (สูเป็นคำที่ชาวเขานับถือกันว่าดีมาก สนิทกันมาก) เขาถามว่า พุทโธตุ๊เจ้าหายมานานแล้วหรือ ท่านตอบว่าไม่นานถ้าสูช่วยหาให้ยิ่งจะพบเร็วกว่าเราหาเพียงคนเดียว เขาถามว่า พุทโธเป็นดวงแก้วใหญ่ไหม? ท่านตอบว่าไม่ใหญ่ไม่เล็กพอดีกับเราและกับพวกสูดี ๆ นี่เอง ใครหาพุทโธพบคนนั้นประเสริฐ มองเห็นอะไรต่ออะไรได้ตามใจหวัง เขาถาม มองเห็นนรก–สวรรค์ได้ไหมตุ๊เจ้า? ท่านตอบต้องมองเห็นซิ ไม่เห็นว่าจะได้อย่างไร ลูกเมีย–ผัวตายมองเห็นได้ไหมตุ๊เจ้า? ท่านตอบว่า เห็นหมดถ้าต้องการอยากเห็นประเสริฐเมื่อได้พุทโธแล้ว เขาถามสว่างมากไหม? ท่านตอบว่าสว่างมากยิ่งกว่าพระอาทิตย์ตั้งร้อยดวงพันดวง เพราะอาทิตย์ไม่สามารถส่องเห็นนรกสวรรค์ได้ แต่ดวงพุทโธสามารถส่องเห็นหมด เขาถาม ผู้หญิงหาช่วยได้ไหม? เด็ก ๆ ช่วยหาได้ไหม? ท่านว่าได้ทั้งนั้น ไม่นิยมว่าหญิงว่าชายว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ ใครก็หาได้ทั้งนั้น เขาถามว่าพุทโธนั้นประเสริฐในทางใดบ้างกันผีได้ไหม? ท่านตอบว่าพุทโธประเสริฐและใช้ได้หลายทางจนนับไม่ถ้วน ในโลกทั้งสามคือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก โลกทั้งสามต้องยอมกราบพุทโธทั้งนั้น ไม่มีใครใหญ่ยิ่งกว่าพุทโธ ผีก็กลัวพุทโธมาก ต้องกราบพุทโธ ใครหาพุทโธแม้ยังไม่พบผีก็เริ่มกลัวผู้นั้นแล้ว เขาถามท่านพุทโธเป็นแก้วสีอะไรตุ๊เจ้า ท่านตอบพุทโธเป็นแก้วดวงสว่างไสวและมีหลายสีจนนับไม่ได้ พุทโธนี้เป็นสมบัติอันวิเศษของพระพุทธเจ้า พุทโธนั้นเป็นองค์แห่งความรู้ความสว่างไสวไม่เป็นวัตถุ พระพุทธเจ้าท่านมอบให้พวกเราไว้หลายปีแล้ว แต่เราเองยังมองหาพุทโธที่ท่านมอบให้ยังไม่เจอ ไม่ทราบว่าอยู่ที่ตรงไหน แต่จะอยู่ที่ไหนไม่สำคัญนัก ที่สำคัญก็คือสูจะพากันหาพุทโธช่วยเราจริง ๆ ให้พากันนั่งหรือเดินนึกใจในว่าพุทโธ ๆ อยู่ภายในใจโดยเฉพาะ ไม่ให้จิตส่งออกไปนอกกาย ให้รู้อยู่กับคำว่าพุทโธ ๆ เท่านั้น ถ้าทำอย่างนี้พวกสู

อาจเจอพุทโธก่อนเราก็ได้เขา ถามท่านว่าการนั่งหรือเดินหาพุทโธจะให้นั่งหรือเดินนานเท่าใด ถึงจะพบพุทโธแล้วหยุดได้ ท่านตอบ ให้นั่งหรือเดินเพียง 15 หรือ 20 นาทีก่อนสำหรับผู้ตามหาพุทโธทีแรก พุทโธท่านยังไม่อยากให้พวกเราตามหาท่านนานนัก กลัวจะเหนื่อยแล้วตามพุทโธไม่ทัน เดี๋ยวจะขี้เกียจเสียก่อน ทีหลังจะไม่อยากตามหาท่านแล้วก็เลยจะไม่พบท่าน เอาเพียงเท่านี้ก่อน ถ้าอธิบายมากกว่านี้จะจำวิธีไม่ได้แล้วตามหาพุทโธไม่พบ

◎ ◎ ◎

ท่านเองก็ถามเขาบ้างเป็นเชิงเล่น ๆ ว่า จิตใจของท่านเป็นอย่างไร มีบาปมากไหม? เขาตอบท่านทันทีเลยว่า จิตของตุ๊เจ้าไม่มีจุดมีดวงเหลืออยู่แล้ว มีแต่ความสว่างไสวอันเป็นที่อัศจรรย์อย่างยิ่งอยู่ภายในเท่านั้น ตุ๊เจ้าเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลกไม่มีใครเสมอเหมือน เฮาไม่เคยเห็น (คำว่าเฮาเทียบกับคำว่า "เล่า" หรือ "ใหม่" ก็ได้ แปลได้หลายนัยมากพอดู มีติดท้ายประโยคได้ทั้งคำถาม คำตอบ) ท่านตอบ จะให้เราสอนอย่างไร ก็ไม่เคยเห็นพวกสูมาศึกษาไต่ถามเรานี่นา เขาตอบท่านว่าก็เฮาบ่ฮู้ก๋า (บ่เท่ากับ ไม่) ว่าตุ๊เจ้าเป็นผู้วิเศษ ถ้าฮู้จะทนอยู่ได้อย่างไร ต้องมาแน่ ๆ ทีนี้ พวกเฮารู้แล้วก็ว่าตุ๊เจ้าเป็นผู้ฉลาดเวลาพวกเฮามา

◎ ◎ ◎

ถามว่า ตุ๊เจ้านั่งหลับตานิ่ง ๆ และเดินกลับไปกลับมานั้นทำทำไม หรือหาอะไร ตุ๊เจ้าก็บอกพวกเฮา พุทโธหาย ให้พวกเฮาช่วยหา เมื่อถามถึงพุทโธเป็นลักษณะอย่างไร ก็บอกไปว่าเป็นดวงแก้วสว่างไสว ความจริงจิตตุ๊เจ้าเป็นพุทโธอยู่แล้ว มิได้สูญหายไปไหน แต่เป็น อุบายฉลาดของตุ๊เจ้าที่เมตตาสงสารพวกเฮา ให้ภาวนาพุทโธเพื่อให้จิตพวกเฮาสว่างไสวเหมือนจิตตุ๊เจ้าต่างหาก เฮารู้แล้วว่าตุ๊เจ้าเป็นผู้ประเสริฐและเฉลียวฉลาด ปรารถนาให้พวกเราได้บุญมีความสุขและพบพุทโธดวงประเสริฐที่ใจตัวเอง มิใช่หาพุทโธให้ตุ๊เจ้า

◎ ◎ ◎

ทางจงกรมอย่างนั้นตุ๊เจ้าก็เดินได้ ดูแล้วมีแต่ต้นไม้เครือเขาเถาวัลย์เต็มไปหมด ตุ๊เจ้ามิใช่หมูพอจะเดินบุกป่าฝ่าดงไปอย่างนั้น แต่ทำไมยังอุตส่าห์เดินบุกไปได้ เมื่อเฮาถามว่ามี

ทางอะไร ก็บอกว่าทางเดินหาพุทโธ พุทโธเราหาย เมื่อเฮาถามว่านั่งหลับตาอยู่นิ่ง ๆ นั้นนั่งทำไม ก็บอกว่านั่งหาธรรมบ้าง นั่งหาพุทโธบ้าง พูดอย่างนั้นก็ได้ ตุ๊เจ้านี่แปลกคนทั้งหลาย ตุ๊เจ้าวิเศษเลิศโลกเท่าไรก็มิได้บอกว่าวิเศษ ตุ๊เจ้าคนนี้แปลกมาก เฮาชอบนิสัยตุ๊เจ้าคนนี้มาก ที่หลับที่นอนก็มีแต่ใบไม้ปูเต็มพื้นดินจนจะเหม็นเน่าอยู่แล้ว ท่านทนนอนมาตั้งหลายเดือนทำไมทนได้ เฮาดูที่นอนตุ๊เจ้าแล้วเหมือนที่นอนหมู เห็นแล้วเฮาสงสารตุ๊เจ้ามากจนเกือบร้องไห้ พวกเฮาเองก็โง่จริง ๆ โง่กันทั้งบ้าน ไม่รู้จักของดี มิหนำบางคนยังหาว่าตุ๊เจ้ามาอยู่เพื่อหลอกลวงชาวบ้าน แล้วก็พากันรังเกียจระแวง แต่เวลานี้พวกเขาพากันเชื่อถือและเลื่อมใสตุ๊เจ้ากันทั้งบ้านแล้ว เพราะเขาทราบเรื่องของตุ๊เจ้าจากเฮาก๋าดังนี้

◎ ◎ ◎

โลกมนุษย์เราต่างก็มีใจเป็นของคู่ควรกับสิ่งเหล่านี้ เช่นเดียวกับท่านที่สามารถปฏิบัติจนรู้เห็นได้ แต่ยังไม่ค่อยมีผู้สามารถปฏิบัติให้รู้เห็นได้อย่างท่านพอเป็นพยานแก่ตัวเอง แม้ไม่มากเหมือนท่านที่เชี่ยวชาญนอกจากไม่เห็นแล้ว ยังอาจเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่ในโลกสมมติอีกด้วย เป็นเรื่องลำบากที่จิตไม่มีระดับความพอดี เป็นธรรมเครื่องอยู่ ถ้าจิตมีความสามารถด้วยการปฏิบัติตนตามหลักธรรม ซึ่งเป็นหลักรับรองความรู้จริงเห็นจริงเท่าที่ควรแล้ว สิ่งที่ได้รู้ด้วยใจอย่างประจักษ์แล้ว แม้คำคัดค้านทั้งแผ่นดินว่าไม่จริงมาลบล้าง ก็เป็นคำคัดค้านที่เป็นโมฆะโดยประการทั้งปวง สิ่งที่ยังอยู่ก็คือความจริงของผู้รู้จริงเห็นจริงนั่นแล ไม่มีสิ่งใดจะสามารถมาลบล้างได้ เพราะความจริงย่อมไม่ขึ้นอยู่กับคำเสกสรรค์และติ–ชมใด ๆ นอกจากเป็นสิ่งที่จริงอยู่อย่างตายตัวตามหลักธรรมชาติเท่านั้น

◎ ◎ ◎

ชัยชนะคาถา อกฺโกเธน ชิเน โกธํ ธรรมนี้แลเป็นยอดแห่งธรรมที่ผู้หวังความชนะจะพึงเจริญให้มาก โลกที่มีความร่มเย็นเป็นสุขต่อกันตลอดมาก็เพราะธรรมนี้ เป็นเครื่องปราบปรามความชั่วทั้งหลาย มีความโกรธเป็นต้น ให้เสื่อมสิ้นอำนาจในการทำลายสังคมมนุษย์และเทวดาทั้งหลาย ทำให้โลกมีความเจริญและสงบสุขทั่วกัน เทวดาควรมีธรรมนี้เป็นเครื่อง

ยึดเหนี่ยวประสานกัน โลกถ้าขาดชัยชนะธรรมนี้แล้ว อย่างน้อยก็เกิดความไม่สงบสุข มากกว่านั้นก็สังหารทำลายกันให้ฉิบหายย่อยยับโดยถ่ายเดียว โลกจะเอาความโกรธแค้นมาปราบปรามข้าศึกทั้งภายในภายนอก ทั้งใกล้และไกล ทั้งวงแคบและวงกว้าง ด้วยความโกรธแค้นอันเป็นของไม่ดี และเป็นเครื่องทำลายตนและผู้อื่นจึงไม่มีทางสำเร็จได้ตลอดกาล ถ้าขืนปราบด้วยความโกรธแค้นมากเพียงไรโลกก็ยิ่งจะเป็นไฟประลัยกัลป์ เผาผลาญกันให้ย่อยยับจนไม่มีอะไรเหลืออยู่เพียงนั้น ความโกรธแค้นเป็นไฟอยู่แล้วโดยธรรมชาติ แต่นำไปทำการหุงต้มอะไรไม่สำเร็จ ทางสำเร็จของมันก็คือทำโลกให้วอดวายไปโดยถ่ายเดียวเท่านั้น ผู้ต้องการให้โลกยังเป็นโลกที่มีความหมาย และน่าอยู่ จึงควรเห็นโทษของความโกรธแค้น อันเป็นเครื่องทำลายนี้ว่าเป็นไฟมหาวินาศ ไม่ควรนำมาใช้ จะเป็นการก่อไฟเผาตนและผู้อื่นให้เป็นไฟไปตามๆกัน

โลกอยู่ได้ด้วยเมตตาคือความเอ็นดูสงสารกัน ทุกตัวสัตว์ที่มีชีวิตครองตัวอยู่ ไม่พึงเบียดเบียนทำลายกันด้วยความโกรธแค้นหรือด้วยความเห็นแก่ปากแก่ท้อง ซึ่งไม่มีประมาณแก่ความอิ่มพอ และไม่มีทางสิ้นสุดแห่งการทำลายกัน พระพุทธเจ้าทรงเห็นโทษของมันด้วยพระปัญญาอันแหลมคมไม่มีทางสงสัย และทรงเห็นคุณในความเมตตาว่า เป็นธรรมอ่อนโยนและสมัครสมานรักใคร่ไมตรีต่อกันระหว่างสัตวโลกทุกชั้นทุกภูมิ ซึ่งมีความรักสุขเกลียดทุกข์เสมอหน้ากัน จึงประทานไว้เพื่อความมั่นคงแห่งสันติสุขแก่โลกตลอดกาลนาน หากเมตตาธรรมยังไม่มีในใจของสัตวโลกอยู่ตราบใด โลกยังจะมีความหวังความสุขความสมหวังอยู่ตราบนั้น แต่ถ้าเมตตาได้ห่างเหินจากใจของสัตวโลกกาลใด กาลนั้นแม้สัตวโลกจะมีความอุดมสมบูรณ์ด้วยเครื่องอุปโภคบริโภคนานาชนิดอย่างพึงพอใจก็ตาม แต่จะไม่มีความสงบสุขตกค้างอยู่ในวงสัตวโลกนั้น ๆ เลย ส่วนที่ได้รับจะมีความเดือดร้อนขุ่นเคืองไปทุกหย่อมหญ้า ดังเมื่อเราทราบอยู่แก่ใจว่า ธรรมเป็นธรรมและเป็นเครื่องนำความสุขความเจริญมาสู่ตน และทราบอยู่ว่าโลกที่เต็มไปด้วยความโหดร้ายทารุณเผาอยู่ในดวงใจ เหมือนไฟลุกโพลงอยู่ด้วยเชื้อ คอยแต่จะสังหารทำลายสิ่งต่าง ๆ ให้ย่อยยับดับสูญลงไปทุกเวลานาทีเช่นนี้ จึงควรเร่งบำเพ็ญตนให้พ้นภัยไป

เฉพาะหน้า ซึ่งยังควรแก้วิสัยพอจะทำได้ หากกาลอันควรผ่านไปแล้วจะเสียใจภายหลัง เพราะโลกนี้คือโลก **อนิจฺจํ** และตั้งอยู่บนร่างกายและจิตใจของคนและสัตว์ไม่เลือกหน้า

◎ ◎ ◎

คนเราก็เหมือนกันต้องวิ่งหาที่พึ่ง ถ้าอยู่ใกล้แม่ก็วิ่งพึ่งแม่ อยู่ใกล้พ่อก็วิ่งพึ่งพ่อ อยู่ใกล้กับใครก็มักจะพึ่งคนนั้น จะคิดพึ่งตัวเองไม่ค่อยมี ตอนยังเล็กก็ยังคิดหวังพึ่งผู้อื่นแบบหนึ่ง โตขึ้นมาก็คิดหวังพึ่งผู้อื่นไปอีกแบบหนึ่ง แก่ตัวลงไปก็คิดหวังพึ่งผู้อื่นไปอีกแบบหนึ่ง จะย้อนจิตเข้ามาใช้อุบายหาทางพึ่งตัวเองไม่ค่อยจะมีกัน ฉะนั้นคนเราจึงมักทำตัวให้อ่อนแอ อยู่ในวัยใดก็หวังพึ่งแต่ผู้อื่น เลยไม่เป็นตัวของตัวเองได้ตลอดกาล พระเราก็เหมือนกันบวชมาในศาสนาจะศึกษาก็เกียจคร้าน จะปฏิบัติก็กลัวเป็นทุกข์ลำบากเพราะความขี้เกียจไม่ยอมให้ทำคิดอะไรที่จะเป็นประโยชน์บ้าง พอคิดจะลงมือทำความขี้เกียจก็มาคอยกันท่าไว้เสียเลยไม่มีอะไรสำเร็จได้ เมื่อไม่มีทางช่วยตัวเองก็จำต้องหวังพึ่งผู้อื่นไม่เช่นนั้นก็ครองตัวไปไม่ได้คำว่า อตฺตา หิ อตฺตโน นาโถ เลยไม่มีสำหรับคนไม่มีจมูกหายใจ เราผู้บวชเป็นพระและเป็นนักปฏิบัติจึงไม่ควรทำตนเป็นคนไม่มีจมูก คอยหายใจจากผู้อื่นอยู่เรื่อยไป ครูอาจารย์สั่งสอนอะไรควรนำไปคิดและพยายามทำตามไม่ให้หลุดมือตกสูญหายไปเปล่า พยายามคิดและทำตามท่านจนเกิดประโยชน์ขึ้นมาแก่ตนจนได้ จะไม่ต้องหวังพึ่งท่านตลอดไป จมูกทางหายใจคือความรู้ความฉลาดทางระบายทุกข์น้อยใหญ่ออกจากใจก็พอมีทางอาศัยตนได้ ชื่อว่าเป็นพระขึ้นมาโดยลำดับ จนกลายเป็นพระสมบูรณ์แบบและพึ่งตนเองได้อย่างเต็มที่

◎ ◎ ◎

มนุษย์เราเป็นเจ้าของศาสนา ถ้าต่างสนใจในธรรมและมีความเคารพต่อตัวเองสมกับว่ารักตนจริง ๆ ตามความรู้สึกที่ฝังอยู่ภายใน ก็ควรมีมรรยาทเคารพศาสนาเช่นเดียวกับพวกเทวดาและพญานาคที่เขาทำกัน แม้ไม่สามารถจะมองเห็นวิธีการที่เขาทำความเคารพต่อศาสนา แต่ศาสนาก็สอนวิธีเคารพไว้อย่างสมบูรณ์แล้วไม่มีอะไรบกพร่อง นอกจากพวกมนุษย์เราไม่ค่อยสนใจเท่าที่ควร และตั้งใจสั่งสมความประมาทใส่ตนจนหาที่เก็บไม่ได้เท่านั้น จึงไม่ค่อย

ประสบความสุขความหวังดังที่ปรารถนากัน ความจริงศาสนาเป็นแหล่งผลิตมรรยาทศีลธรรมอันดีงามเพื่อผล คือความสุขความหวังจะมีทางเกิดขึ้นแก่ผู้สนใจตามหลักศาสนาที่สอนไว้

◎ ◎ ◎

ความสำคัญของทุกสิ่งในโลกก็คือใจ ถ้าใจหยาบทุกสิ่งที่มาเกี่ยวข้องก็กลายเป็นของหยาบไปด้วยเช่นเดียวกับร่างกายสกปรก แม้สิ่งที่มาคละเคล้ากับกายจะเป็นของสะอาดสวยงามเพียงไร ก็กลายเป็นของสกปรกไปตามร่างกายที่สกปรกอยู่แล้ว ฉะนั้นธรรมจึงจะหยาบไปตามใจที่สกปรกไม่ได้ ถึงจะเป็นธรรมที่บริสุทธิ์หมดจด แต่พอคนมีใจโสมมเข้าไปเกี่ยวข้องธรรมก็กลายเป็นธรรมอับเฉาไปตาม เหมือนผ้าที่สะอาดตกลงไปคลุกฝุ่น หรือคนชั่วแบกคัมภีร์ธรรมอวดโลกให้เขารักนับถือ ซึ่งทั้งสองนี้ไม่มีผลดีต่างกันเลย คนที่มีใจหยาบกระด้างต่อศาสนาก็เป็นคนในลักษณะนี้เหมือนกัน จึงไม่มีทางได้รับประโยชน์จากศาสนธรรม แม้เป็นของวิเศษเพียงไรเท่าที่ควร เอาแต่ชื่อออกประกาศกันว่าตนนับถือศาสนา แต่ไม่ทราบว่าศาสนาคืออะไร และมีส่วนเกี่ยวข้องกับผู้นับถืออย่างไรบ้าง ถ้าประสงค์อยากทราบข้อเท็จจริงจากศาสนาอย่างแท้จริงแล้ว ตนกับศาสนาก็เป็นอันเดียวกัน ความสุข ทุกข์ที่เกิดกับตนย่อมกระเทือนถึงศาสนาด้วย ความประพฤติชั่วก็กระเทือนถึงศาสนาเช่นกัน คำว่าศาสนาก็คือแนวทางที่ถูกต้องแห่งการดำเนินชีวิตนั่นแลจะเป็นอื่นมาจากไหน ถ้าคิดว่าศาสนาอยู่ที่อื่นนอกจากตัว ก็เชื่อว่าเข้าใจศาสนาผิดจากความจริง การปฏิบัติต่อศาสนาก็ปฏิบัติไม่ถูก คำว่าไม่ถูกนี้ ไม่ว่าอะไรถูกของนั้นใช้ประโยชน์อะไรไม่ได้ ไม่ได้ก็ไม่ถูกตามหลักตามเกณฑ์ คือได้แบบขวางโลกขวางธรรม ขวางตน และขวางผู้อื่นไปทั้งนั้น

◎ ◎ ◎

ฉะนั้นคำว่าไม่ถูกเช่นคิดไม่ถูก พูดไม่ถูก และคำว่าไม่ถูก หรือคำว่าผิดนี้จึงเป็นจุดที่ควรสนใจอย่างยิ่ง ไม่ชินชาตามัวไม่เหลียวแล เรื่องจะแก่กล้าพล่าเอาตัวผู้เลื่อนลอยต่อความผิดให้ล่มจมอย่างเห็นประจักษ์ตาในขณะนี้ชาตินี้ ไม่ต้องมองไกลอันเป็นการตระครุบเงามากกว่าจะถูกตัวจริง เพราะศาสนามิใช่เงาเครื่องหลอกหลอนคนให้โง่ แต่เป็นศาสนาที่ให้

ความจริงทุกประตูที่ประกาศสอนไว้ ไม่ผิดพลาด ถ้าผู้นับถือไม่ปฏิบัติให้ผิดพลาดไปเองแล้ว กล่าวตู่ว่าศาสนาไม่เป็นท่า ซึ่งเป็นการกว้านความผิดพลาดมาทับถมโจมตีตัวเองให้เกิดความทุกข์ร้อนจนหาที่ปลงวางไม่ได้เท่านั้น จึงไม่มีปัญหาสำหรับศาสนาซึ่งเป็นของบริสุทธิ์มาดั้งเดิม

◎ ◎ ◎

คนเราถ้ายอมรับความจริงตามหลักศาสนาที่สอนไว้ ตัวย่อมได้รับความเป็นธรรม คือตัวก็เย็น ผู้เกี่ยวข้องมากน้อยก็เย็น โลกก็ร่มเย็นไม่มีการทะเลาะเบาะแว้งแย่งชิง เพื่อแข่งดิบแข่งดีกันให้เดือดร้อนไปทั้งสองฝ่ายซึ่งสุดท้ายก็เป็นไฟไปตาม ๆ กัน คนเราจึงหาประมาณความทรงตัวได้ยาก อยู่ที่ไหนก็ร้อนเป็นฟืนเป็นไฟไม่เป็นสุข เพราะใจแบกกองไฟไว้กับตัวตลอดเวลา ไม่คิดจะปลงวางลงบ้างพอได้หายใจไกลทุกข์ประสบสุขเสียบ้างเพื่อทรงตัว

◎ ◎ ◎

สิ่งที่ล่วงไปแล้วไม่ควรไปทำความผูกพัน เพราะเป็นสิ่งที่ล่วงไปแล้วอย่างแท้จริง แม้จะทำความผูกพันและมั่นใจให้สิ่งนั้นกลับมาเป็นปัจจุบันก็เป็นไปไม่ได้ ผู้ทำความสำคัญมั่นหมายนั้นเป็นทุกข์แต่ผู้เดียวโดยไม่สมหวังตลอดไป อนาคตที่ยังมาไม่ถึงก็เป็นสิ่งไม่ควรไปยึดเหนี่ยวเกี่ยวข้องเช่นกัน อดีตควรปล่อยไว้ตามอดีต อนาคตก็ควรปล่อยไว้ตามกาลของมัน ปัจจุบันเท่านั้นจะสำเร็จประโยชน์ได้ เพราะอยู่ในฐานะที่ควรทำได้ไม่สุดวิสัย

◎ ◎ ◎

การสร้างพระเจดีย์เราสร้างหวังบุญหวังกุศลต่างหาก มิได้สร้างเพื่อหวังเอาก้อนอิฐก้อนหินปูนทรายในองค์พระเจดีย์ไปด้วย สิ่งที่เป็นสมบัติของเราในการสร้างพระเจดีย์ก็คือบุญ สร้างได้มากน้อยบุญที่เกิดจากการสร้างนั้นเป็นของเรา จึงไม่ควรเป็นห่วงใยในอิฐในปูนและในพระเจดีย์ ซึ่งเป็นวัตถุที่หยาบอย่างยิ่ง และเป็นสิ่งสุดวิสัยที่จะให้เป็นไปได้อย่างใจหวัง ท่านนักสร้างบุญทั้งหลายท่านเอาเฉพาะบุญติดตัวไป มิได้เอาสิ่งก่อสร้างและวัตถุทางต่าง ๆ ที่สละลงเพื่อทานแล้วติดตัวไปด้วย เช่นสร้างวัด สร้างกุฏิวิหาร ศาลาโรงธรรมสวนะ สร้างถนน

หนทาง สร้างถังน้ำ สร้างสาธารณสถาน ตลอดการให้ทานด้วยวัตถุต่าง ๆ มากมายหลายวิธี สิ่งเหล่านั้นเป็นเพียงเครื่องสนองกุศลเจตนาของผู้มุ่งทำบุญให้ทานเท่านั้น มิใช่ตัวบุญตัวกุศล ตัวสวรรค์นิพพาน และมิใช่ผู้จะไปสู่สวรรค์นิพพาน สร้างไว้แล้วนานไป ๆ ก็ชำรุดทรุดโทรม และล่วงโรยไปตามฐานะและกาลของมัน สิ่งที่สำเร็จจากการก่อสร้าง และการให้ทานอันเป็นส่วนนามธรรมอยู่ภายในนั้น คือตัวบุญกุศล เจ้าของผู้คิดเป็นกุศลเจตนาขึ้นมาให้สำเร็จ เป็นวัตถุไทยทานต่าง ๆ นั้นคือใจนี่แลเป็นผู้ทรงบุญทรงกุศล ทรงมรรค ทรงผล ทรงสวรรค์นิพพาน และในใจนี่แลเป็นผู้ไปสู่สวรรค์นิพพาน นอกจากใจไม่มีอะไรจะไป

1. สิ่งที่มีชีวิตเป็นสิ่งที่มีคุณค่าอยู่ในตัวของมันเอง จึงไม่ควรเบียดเบียนและทำลายคุณค่าแห่งความเป็นอยู่ของเจ้าให้ตกไป อันเป็นการทำลายคุณค่าของกันและกันเป็นบาปกรรมแก่ผู้ทำ 2. สิ่งของของใคร ๆ ก็รักและสงวนแม้คนอื่นจะเห็นว่าไม่ดีมีคุณค่า แต่ผู้เป็นเจ้าของย่อมเห็นคุณค่าในสมบัติของตน ไม่ว่าสมบัติหรือสิ่งของใด ๆ ที่มีเจ้าของ แม้มีคุณค่าน้อยก็ไม่ควรทำลายคือฉกลักปล้นจี้เป็นต้น อันเป็นการทำลายจิตใจกันอย่างหนัก ทั้งเป็นบาปมากไม่ควรทำ 3. ลูกหลานสามีภริยาใคร ๆ ก็รักสงวนอย่างยิ่ง ไม่ปรารถนาให้ใครมาอาจเอื้อมล่วงเกิน จึงควรให้สิทธิเขาโดยสมบูรณ์ ไม่ล่วงล้ำเขตแดนของกันและกันอันเป็นการทำลายจิตใจของผู้อื่นอย่างหนักและเป็นบาปไม่มีประมาณ 4. มุสา การโกหกพกลมเป็นสิ่งทำลายความเชื่อถือของผู้อื่นให้ขาดสะบั้นลง ขาดความนับถืออย่างไม่มีชิ้นดีเลย แม้แต่สัตว์ดิรัจฉานเขาก็ไม่พอใจในคำหลอกลวง จึงไม่ควรพูดโกหกหลอกลวงให้ผู้อื่นเสียหาย 5. สุราตามธรรมชาติของเป็นของมึนเมาและให้โทษอยู่ในตัวของมันอย่างเต็มที่อยู่แล้ว เมื่อดื่มเข้าไปย่อมสามารถทำคนดี ๆ ให้กลายเป็นคนบ้าได้ในทันทีทันใด และลดคุณค่าลงโดยลำดับ ผู้ต้องการเป็นคนดีมีสติปกครองตัวอย่างมนุษย์ทั้งหลาย จึงไม่ควรดื่มสุราเครื่องทำลายสุขภาพทางกายและทางใจอย่างยิ่ง เพราะเป็นการทำลายตัวเองและผู้อื่นไปด้วยในขณะเดียวกัน

อานิสงส์ของศีล 5 เมื่อรักษาได้ 1. ทำให้อายุยืนปราศจากโรคภัยเบียดเบียน 2. ทรัพย์สมบัติที่อยู่ในความครอบครอง มีความปลอดภัย จากโจรผู้ร้ายมาราวีเบียดเบียนทำลาย 3. ระหว่างลูกหลานสามีภรรยาอยู่ด้วยกันเป็นผาสุก ไม่มีผู้มาคอยล่วงล้ำกล้ำกลายต่างครองกันด้วยความเป็นสุข 4. พูดอะไรมีคนเคารพเชื่อถือ คำพูดมีเสน่ห์เป็นที่จับใจไพเราะด้วยสัตย์ด้วยศีล เทวดาและมนุษย์เคารพรัก ผู้มีสัตย์มีศีลไม่เป็นภัยแก่ตนและผู้อื่น 5. เป็นผู้มีสติปัญญาดีและเฉลียวฉลาด ไม่หลงหน้าหลงหลัง จับโน่นชนนี่เหมือนคนบ้าบอหาสติไม่ได้ ผู้มีศีลเป็นผู้ปลูกและส่งเสริมความสุขบนหัวใจคนและสัตว์ให้ได้รับความทุกข์เดือดร้อนทุกหย่อมหญ้า ฉะนั้นผู้เห็นคุณค่าของตัวจึงเห็นควรเห็นคุณค่าของผู้อื่นว่ามีความรู้สึกเช่นเดียวกัน ไม่เบียดเบียนทำลายกัน ผู้มีสัตย์เมื่อทำลายขันธ์ไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์ไม่ตกต่ำ เพราะอำนาจศีล-ธรรมคุ้มครองรักษาและสนับสนุน จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะพากันรักษาให้บริบูรณ์ เนื่องจากอัตตภาพนี้จะมีสวรรค์เป็นที่ไปโดยไม่ต้องสงสัย ธรรมที่สั่งสอนแล้วควรจดจำให้ดีปฏิบัติให้มั่นคง จะเป็นผู้ทรงสมบัติทุกอย่างในอัตตภาพที่จะมาถึงในไม่ช้านี้แน่นอน

ลำดับนั้นท่านได้แสดงความห่วงใยของจิตว่าเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดอุปสรรคได้อย่างมากมาย เวลาจะพรากจากขันธ์ นักปราชญ์ท่านจึงสอนให้ระวังจิตไม่ให้เป็นอารมณ์ห่วงใยกับสิ่งใด ๆ ทั้งสิ้น กลัวจิตจะประหวัดกับสิ่งหนึ่งสิ่งใดซึ่งเป็นที่รักบ้าง เป็นอารมณ์ขุ่นมัวในใจบ้าง เช่นความโกรธแค้นให้ผู้หนึ่งผู้ใดขณะจิตจะออกจากร่างเป็นขณะที่สำคัญมาก อาจไปเกาะอารมณ์ที่ไม่ดีเข้าแล้วกลับมาเป็นไฟเผาตัว จากนั้นก็ไปเกิดในทุคติภพมีนรกเปรตอสุรกายสัตว์ดิรัจฉาน อย่างใดอย่างหนึ่งซึ่งล้วนเป็นภพกำเนิดที่ไม่พึงปรารถนา และให้ความทุกข์ร้อนตลอดภพนั้น ๆ ฉะนั้นการฝึกอบรมจิตเมื่ออยู่ในฐานะที่ควรทำได้จึงควรสนใจอย่างยิ่ง ฝึกให้รู้เรื่องของจิตเสียแต่ยังเป็นคนที่รู้ ๆ เห็น ๆ เรื่องของคนอยู่ทุกขณะนี้เป็นความชอบแท้ เมื่อทราบว่ายังบกพร่องส่วนใดจะได้รีบแก้ไขดัดแปลงเสียเวลาเข้าตาจนแล้ว จะได้มีทางรักษาตัวทันกับเหตุการณ์ ไม่ต้องวิตกวิจารณ์ว่าจะเสียทีให้ความชั่วทั้งหลายเข้ามาเหยียบย่ำทำลายได้

ยิ่งฝึกให้ขาดความสืบต่อกับอารมณ์ดีชั่วทั้งหลายอย่างประจักษ์แล้ว ยิ่งประเสริฐเลิศโลก ไม่มีสิ่งใดเสมอเหมือน นักปราชญ์ท่านเห็นความสำคัญของใจว่า ประเสริฐยิ่งกว่าสิ่งใด ๆ ในสามภพ ท่านจึงพยายามฝึกใจให้ไปถูกทาง และสั่งสอนให้ผู้อื่นให้ปฏิบัติต่อใจด้วยดี เพราะการขาดทุนสูญทรัพย์ภายนอกภายในขึ้นอยู่กับใจเป็นสำคัญ เวลาเป็นอยู่ก็อยู่ด้วยใจ สุขด้วยใจ ทุกข์ด้วยใจ เวลาตายก็ตายไปด้วยใจ เกิดเป็นกำเนิดต่าง ๆ ดีหรือชั่วก็เกิดด้วยใจ เสวยกรรมทั้งหนักทั้งเบาทั้งดีทั้งชั่วด้วยใจเป็นเหตุทั้งมวลไม่มีสิ่งใดพาให้เป็น มีใจดวงเดียวเท่านั้นพาให้เป็นไป มีใจดวงเดียวเท่านั้นพาให้เป็นไป ใจจึงควรได้รับการอบรมในทางที่ถูกที่ดีเสมอ เพื่อรู้วิธีปฏิบัติต่อตัวเองทั้งปัจจุบันและอนาคต

การที่สัตวโลกจะหนีจากโลกที่แสนอาลัยอ้อยอิ่งแต่เต็มไปด้วยความระบมงมทุกข์นี้ไปได้แต่ละรายนั้น มิใช่เป็นของไปได้อย่างง่ายดายเหมือนเขาไปเที่ยวงานกัน แต่ต้องเป็นสิ่งฝืนใจมากที่ผู้นั้นจะต้องทุ่มเทกำลังทุกด้านลงเพื่อการต่อสู้กู้ความดีทั้งหลาย ราวกับจะไม่มีชีวิตยังเหลืออยู่ในร่างต่อไปนั่นแล จึงจะเป็นทางพ้นภัยไร้กังวล ไม่ต้องกลับมาคิด–ตายเสียดายป่าช้าอีกต่อไป การจากไปของผมคราวนี้มิได้จากไปเพื่อความล่มจมงมทุกข์ใด ๆ แต่เป็นการจากไปเพื่อหาทุกข์กังวลในขันธ์ จากไปด้วยความหมดเยื่อใยในสิ่งที่เคยอาลัยอาวรณ์ทั้งหลาย และจากไปอย่างหมดห่วง เหมือนนักโทษออกจากเรือนจำ ฉะนั้น ไม่มีความ หึงหวงและน้อยเนื้อต่ำใจ เพราะความพรากไปแห่งขันธ์ที่โลกถือเป็นเรื่องกองทุกข์อันใหญ่หลวงและไม่มีสัตว์ตัวใดปรารถนาตายกันเลย ฉะนั้นจึงไม่ควรเสียใจอาลัยถึงผมอันเป็นเรื่องสั่งสมกิเลสและกองทุกข์ไม่มีชิ้นดีเลยนักปราชญ์ไม่สรรเสริญ

ฉะนั้นการทำบุญให้ทานจึงเป็นกิจสำคัญเหนือเหนือสิ่งอื่นใดสำหรับผู้หวังพึ่งตัวเองทั้งปัจจุบันและอนาคตที่ยังท่องเที่ยวอยู่ในสงสาร เพราะสัตว์ที่มีกรรมทั่วไตรโลกธาตุต้องเป็นผู้รับผิดชอบตัวเองด้วยกัน ไม่มีใครจะคอยรับผิดชอบใคร ทั้งการเกิดในกำเนิดดี–ชั่วต่าง ๆ

ตลอดการเสวยคือสุขหรือทุกข์หนักเบามากน้อย ต้องเป็นผู้เสวยกรรมของตัวทำไว้ทั้งสิ้น ไม่มีใครทำไว้เพื่อใคร ต่างก็ทำไว้เพื่อตัว แม้ไม่มีเจตนาว่าทำไว้เพื่อตัวเองก็ตาม แต่ความจริงก็เป็นกฎตายตัวมาดั้งเดิมอย่างนั้น

◎ ◎ ◎

มีอาจารย์องค์หนึ่งที่เป็นศิษย์ท่านเรียนถามท่านว่า เมื่อคนทั้งโลกไม่รู้ไม่เห็นบาปเห็นบุญเห็นนรกสวรรค์ ตลอดเห็นเปรต เทวบุตร เทวดา ครุฑ นาค และวิญญาณที่เป็นภพละเอียดยิ่ง แต่ท่านอาจารย์สามารถรู้เห็นได้เพียงองค์เดียวทั้งที่คนอื่นไม่รู้ไม่เห็นด้วย ท่านอาจารย์จะอธิบายให้คนรู้เห็นด้วยไม่ได้บ้างหรือ ตั้งแต่พระพุทธเจ้าและพระสาวกท่านเวลาเห็นแล้ว ยังนำมาสั่งสอนโลกได้ เช่น บาป บุญ นรก สวรรค์ เป็นต้น ล้วนเป็นธรรมชาติที่พระองค์รู้เห็นแล้วนำมาสอนโลกทั้งสิ้น ไม่เห็นใครปรับโทษพระพุทธเจ้าและพระสาวกท่าน นึกเข้าใจว่าจะไม่มีท่านผู้ใดจะมาปรับโทษท่านอาจารย์ นอกจากเขาจะอนุโมทนาสาธุกับท่านอาจารย์เท่านั้น เช่นเดียวกับพวกกระผมเชื่อและอัศจรรย์ความรู้ความสามารถของท่านอาจารย์อยู่เวลานี้

◎ ◎ ◎

ท่านอาจารย์ตอบว่า ผมยังไม่ได้คิดว่าจะพูดอย่างท่านขอร้อง แต่ผู้ขอร้องคือท่านจะหาเรื่องบ้ามาฆ่าตัวท่านและผมก่อนแล้ว ถ้าผมพูดตามความเห็นท่าน ท่านก็เป็นบ้าคนที่หนึ่ง ผมก็คือบ้าคนที่สอง ผู้ฟังที่นั่งอยู่ด้วยกันก็จะเป็นคนบ้าคนที่สามคนที่สี่ จะเป็นบ้าไปด้วยกันทั้งวัด แล้วจะมีวัดบ้าที่ไหนให้พวกเราซึ่งเป็นบ้ากันหมดทั้งวัดอยู่ล่ะ ศาสนาออกจากท่านผู้รอบคอบ รู้ด้วยความรอบคอบ และพูดด้วยความรอบคอบ แต่การพูดพล่ามไปดังท่านนี้ท่านจะจัดว่ารอบคอบหรือจัดว่าพวกบ้าน้ำลาย ท่านลองพิจารณาดูซิ ผมว่าคิดเพียงเท่านี้ก็เริ่มคิดเรื่องบ้าอยู่แล้ว มิหนำยังจะพูดออกมา ถ้าโลกทนฟังได้โลกไม่แตก ผู้พูดผู้ฟังเหล่านี้ก็ต้องแตกและบ้าแตกหาโลกอยู่ไม่ได้แน่ ๆ การพูดที่ท่านคิดนั้นท่านมีเหตุผลอะไรบ้างท่านลองคิดดูแม้แต่สิ่งที่เห็น ๆ รู้ ๆ กันอยู่ทั่วไป เขายังรู้จักวิธีปฏิบัติว่าควรอย่างไร ไม่ควรอย่างไรจึงจะเหมาะสมกับเหตุการณ์สถานที่และความนิยมของคนในยุคนั้น ๆ ธรรมแม้จะเป็นความจริงเหนือสิ่งใด แต่ก็

ยังอาศัยโลกผู้เกี่ยวข้องกับธรรมอยู่ซึ่งควรปฏิบัติให้เหมาะสมกับโลกกับธรรมไปตามกรณี แม้พระพุทธเจ้าที่ทรงรู้เห็นสิ่งต่าง ๆ ก่อนใครในโลก ทั้งสามารถจะตรัสอะไรไปด้วยความรู้ความเห็นที่ประจักษ์พระทัย แต่ก็ทรงรอบคอบในสิ่งทั้งปวงว่าจะควรปฏิบัติอย่างไรเสมอมา หากพระองค์จะตรัสบ้างในบางเรื่อง ก็ทรงเห็นว่าเหมาะกับเหตุการณ์สถานที่และบุคคลผู้รับฟัง มิได้ตรัสโดยปราศจากพระสติปัญญาความรอบคอบอันแหลมคม ความรู้ความเห็นต่าง ๆ ที่ควรแก่ฐานะของตนนั้นเป็นสิทธิของผู้นั้น แต่จะพูดพล่ามออกมาเสียทุกสิ่งทุกอย่างโดยปราศจากสติปัญญาที่ควรนำมาใช้เป็นประจำนั้นรู้สึกจะเป็นควรมรู้ความเห็นที่แหวกแนว คำพูดแหวกแนวแต่ผู้รับฟังมิใช่คนแหวกแนวก็ทนฟังอยู่มิได้ การที่ใครจะปรับโทษหรือไม่นั้นเป็นเรื่องหยาบและเรื่องนอก ๆ ซึ่งไม่สำคัญยิ่งกว่าตัวผู้รู้ผู้เห็นจะควรปฏิบัติต่อตัวโดยสามีจิกรรมอันเป็นความชอบธรรมแก่ตน และผู้เกี่ยวข้องทั่ว ๆ ไป ความเชื่อและความอัศจรรย์ก็มิใช่เหตุผลที่จะนำมาสนับสนุนเพื่อเสริมคนให้เป็นบ้า ความเชื่อและความอัศจรรย์ด้วยความอยากให้พูดให้คุยก็เป็นความเชื่อความอัศจรรย์ของคนที่กำลังจะหาทางเป็นบ้า ผมจึงไม่สรรเสริญความเชื่อความอัศจรรย์แบบนั้น แต่อยากให้มีความเชื่อและความที่จะเป็นความแหลมคมสมกับที่พระพุทธเจ้าทรงสอนให้คนฉลาดบ้าง แม้ไม่ฉลาดมากก็พอน่าชมด้วยความมีหวัง และยังมีผู้ทรงพระศาสนาและสืบพระศาสนาไปด้วยความฉลาดรอบคอบอยู่บ้าง

◎ ◎ ◎

คนโง่มีมากกว่าคนฉลาดอยู่มากมาย คิดดูในหมู่บ้านหนึ่ง ๆ มีคนฉลาดและรักศีลรักธรรมอยู่เพียงไม่กี่คน นอกนั้นแทบจะพูดได้ว่าไม่ทราบที่ไปที่มาของตัวเอาเลย มาเพื่ออะไรผิดหรือถูก ดีหรือชั่ว ควรทำหรือไม่ควร เขาไม่ค่อยสนใจคิดเลย แต่ขอให้สะดวกสบายในขณะนั้นก็พอใจแล้วจะเป็นอะไรต่อไปก็มอบให้ยถากรรมเป็นผู้ตัดสินเอาเอง

◎ ◎ ◎

ส่วนผู้จะทรงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองและยืนนานต่อไปด้วยความมีเหตุผล นั้นก็เห็นจะได้แก่คนฉลาดเป็นผู้นำ และทรงไว้ด้วยความราบรื่นสม่ำเสมอมากกว่าพวกอื่น ๆ จำพวก

นอกนั้นก็พลอยได้ประโยชน์ไปตาม ๆ กัน แต่หลักใหญ่เห็นจะอยู่ในคนจำพวกมีเหตุมีผลเป็นแน่ เพราะทางโลกทางธรรมกิจบ้านการอาชีพตลอดงานทุกแผนก รู้สึกจะหนีจำพวกฉลาดมีเหตุผลเป็นผู้นำไปไม่ได้

◎ ◎ ◎

งานทางโลกทางธรรมท่านยังพอคิดพอพูดได้ว่า คนฉลาดเป็นบุคคลสำคัญในวงการต่าง ๆ แต่งานของท่านเองซึ่งเป็นนักบวชและนักปฏิบัติ ทำไมจึงไม่คิดบ้างว่าควรอย่างไร ไม่ควรอย่างไร งานพระศาสนาเป็นงานละเอียดมาก ยากที่จะรู้ทั่วถึง ผู้จะทรงพระศาสนาทรงธรรม ทรงวินัยให้ถึงขั้นสมบูรณ์ได้ต้องเป็นคนฉลาด ความฉลาดในที่นี้มิได้หมายความฉลาดที่ทำลายโลกให้พินาศทำลายศาสนาให้ฉิบหายล่มจม แต่เป็นความฉลาดในเหตุผลที่จะยังโลกและธรรมให้เจริญโดยถ่ายเดียว ความฉลาดนี้แลที่แสดงไว้ในมรรคแปดว่า สัมมาทิฏฐิ สัมมาสังกัปโป คือความเห็นชอบ ความดำริคิดนึกชอบ และเป็นผู้นำกายวาจาให้ประพฤติแต่ในทางที่ชอบตามปัญญาสัมมาทิฏฐิซึ่งเป็นผู้นำ

◎ ◎ ◎

แม้แต่สมาธิที่เป็นไปในทางชอบก็จำต้องอาศัยสัมมาทิฏฐิองค์ปัญญา คอยตรวจตราสอดส่องอยู่เสมอ ไม่เช่นนั้นก็จะกลายเป็นสมาธิหัวตอไปได้ จิตสงบจิตรวมก็ต้องมีสติปัญญาคอยแฝง จิตเกิดความรู้อะไรขึ้นมาจิตออกรู้อะไรบ้าง สิ่งที่รู้นั้น ๆ จะควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะถูกต้องตามหลักของผู้ต้องการความรู้จริงเห็นจริงในสิ่งที่มาเกี่ยวข้อง ถ้าไม่มีปัญญาแฝงอยู่ด้วยแล้ว ต้องทำให้เห็นผิดยึดผิดไปจนได้ เพราะความรู้ต่าง ๆ ทั้งข้างในทั้งข้างนอกที่เกี่ยวกับสมาธิไม่มีประมาณ สุดแต่จะปรากฏขึ้นมาและผ่านเข้ามา ในรายที่นิสัยจะควรรู้ควรเห็น เป็นต้องรู้ต้องเห็น จะห้ามไม่ให้รู้ให้เห็นย่อมไม่ได้ แต่สำคัญอยู่ที่ปัญญาจะคัดเลือกเก็บเอาเท่าที่พิจารณาเห็นว่าควร นอกจากนั้นก็ปล่อยให้ผ่านไปอย่างนักปัญญา ไม่ยึดถือไว้ให้ก่อกวนตัวเองอยู่ไม่หยุด ถ้าขาดปัญญาเพียงขั้นสมาธิก็ไปไม่ตลอด คือต้องยินดีกับสิ่งนั้นยินร้ายกับสิ่งนี้ เพลิดเพลินกับสิ่งนั้นเศร้าโศกกับสิ่งนี้ ซึ่งล้วนเป็นอารมณ์เขย่าใจให้ลุ่มหลงไปตามทั้งสิ้น

อารมณ์ที่ปรากฏถ้าไม่จำกัดด้วยปัญญาจะตกไปได้ยาก นอกจากจะพาให้เป็นอารมณ์ก่อกวนไม่หยุดเท่านั้น แต่ถ้าคัดเลือกด้วยปัญญาแล้วจะมีทางผ่านไปได้ ที่ยังเหลืออยู่ก็เฉพาะที่ปัญญาคัดไว้เท่านั้น ปัญญาจึงเป็นธรรมในธรรมทุกชั้น

ผู้ก้าวเข้ามาบวชในศาสนาก็คือการก้าวเข้ามาหาความรู้ความฉลาดเพื่อคุณงามความดีทั้งหลายที่โลกปรารถนากัน มิได้เข้ามาสั่งสมความโง่เขลา เบาต่อเล่ห์เหลี่ยมของกิเลสตัวหลอกลวง แต่เพื่ออุบายปัญหาพลิกแพลงให้ทันเรื่องของกิเลสต่างหาก เพราะคนเราอยู่และไปโดยไม่มีเครื่องป้องกันตัวย่อมไม่ปลอดภัยต่ออันตรายทั้งภายนอกภายใน เครื่องป้องกันตัวของนักบวชคือหลักธรรมวินัย มีสติปัญญาเป็นอาวุธสำคัญ ถ้าต้องการความเป็นผู้มั่นคงต่อสิ่งทั้งหลายไม่สะทกสะท้าน จึงควรเป็นผู้มีสติปัญญาแฝงอยู่กับตัวทุกอิริยาบท จะคิดจะพูดจะทำอะไร ๆ ก็ตาม ไม่มีการยกเว้นสติปัญญาที่จะไม่มาสอดแทรกอยู่ด้วยในวงงานที่ทำทั้งภายนอกภายในจะเป็นที่แน่นอนต่อคติของตนทุก ๆ ระยะไป

◎ ◎ ◎

ผมปรารถนาอย่างยิ่งที่จะเห็นบรรดาลูกศิษย์มีความเข้มแข็งต่อแดนพ้นทุกข์ด้วยความเพียรทุกประโยคที่เต็มไปด้วยสติปัญญาเป็นหัวหน้างาน ไม่งุ่มง่ามเซอะซะต่อตัวเองตลอดธุระหน้าที่ทั้งหลายสมกับศาสนายอดเยี่ยมด้วยหลักธรรมที่สอนคนให้ฉลาดทุกแง่ทุกมุม แต่ไม่ปรารถนาอย่างยิ่งที่จะเห็นผู้ปฏิบัติที่มาอาศัยอยู่ด้วย เป็นคนอ่อนแอโง่เง่าเต่าตุ่นวุ่นวายอยู่กับอารมณ์เครื่องผูกพันด้วยความนอนใจ และเกียจคร้านในกิจการที่จะยกตัวให้พ้นภัย ไม่ขยันคิดอ่านด้วยความสนใจในงานของตัวทุกประเภท เพราะงานของพระผู้พร้อมแล้วเพื่อข้ามโลกข้ามสงสารเป็นงานชั้นเยี่ยม ไม่มีงานใดในโลกจะหนักหน่วงถ่วงใจยิ่งกว่างานยกจิตให้พ้นจากห้วงแห่งวัฏฏทุกข์งานนี้เป็นงานที่ทุ่มเทกำลังทุกด้าน แม้ชีวิตก็ยอมสละไม่อาลัยเสียดาย จะเป็นตายก็ยอมมอบไว้กับความเพียรเพื่อรื้อถอนตนให้พ้นจากหลุมลึกคือกิเลสทั้งมวล ไม่มีการแบ่งรับแบ่งสู้เหมือนงานอื่น ๆ จะรู้จะเห็นธรรมอัศจรรย์ที่ไม่เคยพบเคยเห็นก็รู้และเห็นกันกับความเพียรที่สละตายไม่เสียดายชีวิตนี้แล วิธีอื่น ๆ ก็ยากจะคาดถูกได้ การทำความเพียรของผู้

ตั้งใจจะข้ามโลกไม่ขอเกิดมาแบกหามกองทุกข์นานาชนิดอีกต่อไป ต้องเป็นความเพียรชนิดเอาตายเข้าแลกกัน เฉพาะผมเองก่อนที่จะมาเป็นอาจารย์สอนหมู่คณะ มิได้นึกว่าชีวิตจะยังเหลือเดนมาเลย เพราะความมุ่งมั่นต่อธรรมแดนหลุดพ้นมีระดับสูงเหนือชีวิตที่ครองตัวอยู่ การทำความเพียรทุกประโยคและทุกอิริยาบทได้ตั้งเข็มทิศไว้เหนือชีวิตทุกระยะ ไม่ยอมให้ความอาลัยเสียดายในชีวิตเข้ามากีดขวางในวงความเพียรเลย นอกจากความบีบบังคับของจิตที่เต็มไปด้วยความหวังต่อทางหลุดพ้นเท่านั้น เป็นผู้บงการแต่ผู้เดียวว่า ถ้าขันธ์ทนไม่ไหวจะแตกตายไปก็ขอให้แตกไป เราเคยตายมาแล้วจนเบื่อระอา ถ้าไม่ตายขอให้รู้ธรรมที่พระองค์รู้เห็น อย่างอื่นไม่ปรารถนาอยากรู้อยากเห็นเพราะเบื่อการรู้เห็นมาเต็มประดาแล้ว

◎ ◎ ◎

บัดนี้เราอยากรู้เพียงอย่างเดียวคือสิ่งที่เรารู้แล้ว ไม่ต้องกลับมาลุ่มหลงเกิดตายอีกต่อไป สิ่งนั้นเป็นสิ่งที่ปรารถนาอย่างยิ่งของเราในบัดนี้ ส่วนความเพียรที่หมุนไปตามความอยากรู้อยากเห็นธรรมดวงนั้น จึงเป็นเหมือนโรงจักรที่เปิดทำงาน แล้วไม่ยอมปิดเครื่อง ปล่อยให้หมุนตัวเป็นธรรมจักรฟาดฟันหั่นแหลกกับกิเลสวัฏฏะทั้งหลาย ไม่มีวันมีคืน ไม่มีอิริยาบทใดว่าได้ย่อหย่อนความเพียรกับกิเลสที่ยังเหลือเป็นเชื้อเรื้อรังอยู่ภายในมากน้อย ไม่ว่างต่อการรบพุ่งชิงชัยกันเลย จนถูกทำลายด้วยสติปัญญาศรัทธาความเพียรให้ราบเรียบไปหมดอย่างสบายหายห่วง นับแต่ขณะนั้นมา ส่วนที่ตายไปก็คือกิเลสทั้งหลายก็ทราบว่าตายไปอย่างสนิทไม่กลับฟื้นคืนมาก่อกวนวุ่นวายได้อีก ส่วนที่ยังเหลือคือชีวิตธาตุขันธ์ ก็ทราบว่ายังพอทนต่อไปได้ไม่แตกสลายไปตามกิเลส, ขณะที่เข้าสู่สงครามทำการหักโหมกันอย่างสุดกำลังทุกฝ่าย สิ่งที่ต่างฝ่ายต่างหมายยึดครองถึงกับต้องทำสงครามย้อแย่งแข่งชัยชนะกันนั้น คือใจอันเปรียบเหมือนนางงาม ได้ตกมาเป็นสมบัติอันล้ำเลิศประเสริฐสุดของฝ่ายเรา เรียกว่าอมตจิตหรืออมตธรรม ใครค้นพบผู้นั้นประเสริฐโดยไม่มีอะไรมาเสกสรรค์ แต่ธรรมนั้นอยู่ฝากตาย ถ้าใครกลัวตายเสียดายทุกข์ ชอบถือเอาความสนุกในการเกิดว่าเลิศเลอ ผู้นั้นต้องจัดว่าลืมตัวมัวประมาทและชอบผัดเพี้ยนเลื่อนเวลาว่า เช้า–สาย–บ่าย–เย็น ไม่อยากบำเพ็ญความดี สำหรับตนในเวลาที่เป็น

ฐานะพอทำได้อยู่ ความประมาททั้งนี้ยังจะพาให้หลั่งน้ำตาด้วยความทุกข์ในสงสารไม่อาจประมาณได้ว่า ยังอีกนานเท่าไรจึงจะพ้นแหล่งกันดารอันเป็นที่ทรมานไปได้ จึงขอฝากปัญหาธรรมเหล่านี้ไว้กับท่านทั้งหลายนำไปขบคิดด้วยว่า เราจะเป็นฝ่ายคืบหน้ากล้าตายด้วยความเพียรหมายพึ่งธรรมไม่มองหลังมาดูทุกข์ที่เคยเป็นภาระให้แบกหาม ด้วยความเจ็บแสบ และปวดร้าวในหัวใจมาเป็นเวลานาน หรือยังจะเป็นฝ่ายเสียดายความตายแล้วกลับมาเกิดอันเป็นตัวหมุนทุกข์ที่แสนทรมานอีกต่อไป รีบพากันไปพิจารณาอย่ามัวเมาเฝ้าทุกข์และหายใจทิ้งเปล่า ๆ ดังที่เป็นมาและเป็นอยู่เวลานี้ จะช้าทางและเสียใจไปนาน เพราะโรงตัดสันดานกิเลสตัวพาให้ว่ายบกอกแตกแบกกองทุกข์ไม่มีเวลาปลงวางนั้น มิได้มีอยู่ในที่อื่นใดและโลกไหน ๆ แต่มีอยู่กับผู้ตั้งหน้าบำเพ็ญด้วยการใช้หัวคิดปัญญาศรัทธาความเพียร เป็นเครื่องมือบุกเบิกเพื่อพ้นไปนี้เท่านั้น ไม่หยุดหย่อนนอนใจว่ากาลเวลายังอีกนาน สังขารยังไม่ตายร่างกายยังไม่แน่ ซึ่งเป็นความคิดที่ทำให้แย่ลงโดยถ่ายเดียว ผู้เป็นนักบวชและนักปฏิบัติจึงไม่ควรคิดอย่างยิ่ง

◎ ◎ ◎

อนึ่ง ผู้จะพาให้ผิดพลาดและพาให้ฉลาดแหลมคมก็มีอยู่กับดวงใจจะเป็นผู้ผลิตไม่มีอยู่ในที่ใด ๆ จึงไม่ควรตั้งความหวังไว้กับที่ใด ๆ ที่มิได้สนใจดูตัวเอง ตัวจักรเครื่องทำงานคือกายวาจาที่กำลังหมุนตัวกับงานทุกประเภทอยู่ทุกขณะ ว่าผลิตงานอะไรออกมาบ้าง ผลิตยาถอนพิษคือธรรมเพื่อแก้ความไม่เบื่อหน่าย และอิ่มพอในความเกิด – ตาย หรือผลิตยาบำรุงส่งเสริมความมัวเมาเหมาทุกข์ให้มีกำลังขยายวัฏฏะวนให้ยืดยาวกว้างขวางออกไป ไม่มีสิ้นสุด หรือผลิตอะไรออกมาบ้างควรตรวจตราให้ละเอียดถี่ถ้วน ไม่เช่นนั้นจะเจอแต่ความฉิบหายล่มจมไม่มีวันโผล่ตัวขึ้นจากทุกข์ที่โลกทั้งหลายกลัว ๆ กันได้เลย

◎ ◎ ◎

ท่านมิได้มาเพื่อก่อกรรมทำเข็ญแก่ผู้หนึ่งผู้ใด นอกจากมาบำเพ็ญประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่นอย่างเต็มกำลังความสามารถที่จะทำได้เท่านั้น ท่านไม่ควรติดใจใฝ่ต่ำว่า อาตมาจะทำความเดือดร้อนเสียหาย แต่พยายามทำความดีทุกขณะที่ระลึกได้ ผลบุญที่บำเพ็ญมามาก

น้อยก็ได้แผ่ไปยังสัตว์ทั้งหลายไม่มีประมาณ ท่านเป็นผู้หนึ่งในจำนวนสัตวโลกที่ควรจะได้รับส่วนบุญที่อาตมาแผ่อุทิศให้ จึงไม่ควรเดือดร้อนเสียใจว่า อาตมาจะมารบกวนความสุขที่ควรจะได้ การเคลื่อนไหวต่าง ๆ ก็เป็นเรื่องธรรมดาของคนที่ยังเป็นอยู่ ซึ่งทั่วโลกต้องมีการพลิกไปเปลี่ยนมา นอกจากคนตายและสัตว์ตายแล้วเท่านั้นจะไม่มีกระดุกกระดิก อาตมาแม้เป็นสมณะซึ่งเป็นเพศที่สำรวม แต่ก็มิได้สำรวมแบบคนตาย เพราะลมหายใจยังมีอยู่จึงจำต้องสูดเข้าสูดออก ค่อยบ้างแรงบ้าง ขณะหลับลมหายใจก็ยังทำงานและร่างกายทุกส่วนก็ยังทำงานซึ่งจำต้องมีเสียงอยู่บ้างเป็นธรรมดา ขณะตื่นนอนออกเดินจงกรมและทำธุรกิจบางอย่างก็ย่อมทราบว่าทำงานและจำต้องมีเสียงเช่นกันแต่ก็มิได้เลยขอบเขต ท่านเคยเห็นสมณะที่ไหนบ้างที่ไม่มีการกระดุกกระดิกยืนแข็งโด่อยู่ราวกับของตาย เข้าใจว่าคงไม่มีในโลกมนุษย์เรา การเดินจงกรมก็พยายามค่อยเดินไปในท่าสำรวม แต่ก็อดถูกตำหนิจากท่านไม่ได้ ว่าเดินราวกับม้าแข่งเป็นต้น ความจริงแล้วม้าแข่งซึ่งเป็นเพียงสัตว์เดียรัจฉาน กับสมณะผู้มีศีลสำรวมเดินจงกรมด้วยท่าระวังตั้งสตินั้น ผิดกันราวฟ้ากับดิน ท่านไม่ควรนำมาเปรียบเทียบกัน ถ้าไม่ใช่ผู้อาภัพในความดีทั้งหลายหมายยึดเอานรกเป็นเรือนนอนเท่านั้น อาตมาก็สุดวิสัยที่จะปฏิบัติให้ถูกใจไปเสียทุกอย่างทั้งที่ไม่ถูกทาง ถ้าท่านยังหวังความสุขความเจริญเหมือนโลกทั้งหลายท่านก็ควรสำนึกในความผิด–ถูก–ชั่ว–ดีของตนบ้าง จะไม่หาบแต่นรกเข้าไปเผาใจตลอดเวลายังมีทางออกบ้าง

การตำหนิติเตียนผู้อื่นแม้เขาจะเป็นผู้ผิดจริงก็ยังจัดว่าเป็นการก่อกวนจิตใจตนให้ขุ่นมัวไปด้วยอยู่นั่นเอง เพราะการเคลื่อนไหวของอาตมาก็ยังมองไม่เห็นว่าได้ผิดพลาดจากหลักของสมณะไปที่ตรงไหนบ้าง แต่ก็ได้รับความตำหนิจากท่านเรื่อยมา ท่านถ้าเป็นคนก็น่าจะอยู่กับโลกเขาไม่ได้ คงจะเห็นโลกเป็นมูลแห้งมูลสดไปหมด แต่จะสำคัญตนว่าเป็นทองทั้งแท่งที่คละเคล้ากับโรคที่เต็มไปด้วยมูลไม่ได้ เพราะความเดือดร้อนวุ่นวายของใจที่คิดแต่เรื่องยกโทษผู้อื่นจนอยู่ไม่เป็นสุข การยกโทษผู้อื่นโดยไม่มีขอบเขตนักปราชญ์ถือว่าเป็นความผิดและเป็น

บาปเป็นกรรมไม่มีชิ้นดีเลย สำหรับท่านทำไมจึงชอบแสวงยิ่งนักโดยไม่สนใจคิดว่าสร้างบาปหาบทุกข์ใส่ตัว ดังท่านตำหนิอาตมา แต่อาตมาไม่เป็นทุกข์เลย ส่วนท่านรู้สึกกระวนกระวายส่ายแส่อยู่ภายในไม่เป็นสุข เมื่อผลก็เห็น ๆ กันอยู่ประจักษ์ใจ แต่ทำไมจึงไม่ทราบว่า ความคิดนั้นเป็นทางแห่งความผิด ท่านคิดอะไรออกมาอาตมาทราบอยู่อย่างเต็มใจ พร้อมทั้งให้อภัยอยู่ตลอดมา แต่ท่านก็ยังตั้งหน้าตั้งตาสร้างเอา ๆ ในบรรดากรรมทั้งหลายที่จะเผาผลาญตัวให้ฉิบหายย่อยยับ ท่านช่างเป็นนิสัยไม่เบื่อในบาปกรรมเอาเลย ถ้าเป็นโรคก็สุดกำลังยาจะตามแก้ไขให้หายได้

อาตมาเองได้พยายามแก้ไขอยู่ภายในและอนุเคราะห์สัตว์ร่วมโลกมากมายหลายจำพวกมาเป็นเวลานาน มนุษย์และเปรตผีเทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมยมยักษ์ ตลอดพญานาคที่มีฤทธาศักดานุภาพมากกว่าท่านเป็นไหน ๆ ท่านเหล่านั้นยังยอมรับความจริงจากธรรมของพระพุทธเจ้า ไม่มีใครยกโทษโกรธเคืองว่าทำไม่ดี ยังยอมรับนับถือกันทั่วโลกธาตุ แต่มาประหลาดเฉพาะท่านเพียงผู้เดียวที่เป็นสัตวโลกที่แปลกและพิศดารอยู่ไม่น้อย ไม่ยอมรับความจริงจากอะไรเอาเลย สิ่งที่ท่านยอมรับและชอบใจไม่มีวันอิ่มพอนั้น คือการติเตียนยกโทษโกรธกริ้วผู้อื่นที่ไม่มีความผิด สิ่งที่ท่านเข้าใจว่าเป็นความรุ่งเรืองสำหรับท่านจึงพยายามสั่งสมไม่ยอมลดละปล่อยวาง ฉะนั้นคติของท่านจึงไม่มีนักปราชญ์ท่านใดยืนยันรับรองได้ว่าปลอดโปร่งโล่งใจในเวลาที่ท่านถ่ายคราบจากภพที่กำลังอาภัพอยู่ขณะนี้แล้วจะเป็นผู้ผ่องใสไร้ทุกข์ไม่มีบาปกรรมติดตัว อาตมาต้องขออภัยที่ได้ตัดสินใจพูดกับท่านอย่างตรงไปตรงมาตามหลักธรรมด้วยความหวังดี มิได้มีสิ่งเป็นพิษมาแอบแฝงเลย นอกจากท่านจะคิดเอาเองตามใจชอบเท่านั้นก็สุดวิสัยจะทำตามได้ทุกสิ่งซึ่งอาจไม่ควรก็มี นับแต่ขณะแรกที่อาตมามาพักอยู่ที่นี่ ได้พยายามทำความระวังสำรวมทั้งกิจภายนอกการภายในไม่ประมาท เพราะทราบดีว่าท่านมาประจำอยู่สถานที่นี่เกรงว่าจะไม่ได้รับความสะดวกใจ และก็ทราบด้วยดีว่าท่านเป็นสัตวโลกที่มีนิสัยหนักไปในทางชอบแสวงหาโทษผู้อื่นมาเป็นความพึงพอใจแม้เช่นนั้นก็ไม่พ้นจากการถูกมองไปในแง่ผิด ๆ ต้อง

มาเจอเอาจนได้ สำหรับอาตมามีความสุขใจโดยสม่ำเสมอแม้จะถูกตำหนิอยู่ทุกขณะที่เคลื่อนไหว แต่เกรงท่านผู้ตำหนิเสียเองจะเป็นบาปหาบทุกข์เพราะขวนขวายอยู่ทุกขณะจิตที่แสดงออก อาตมามิได้มาแสวงหาบาปหาบกรรมอันเลวทราม จึงแน่ใจว่าเป็นผู้บริสุทธิ์ทางการแสดงออกทุกประตู และไม่กลัวบาปกรรมว่าจะมีทางติดตามได้ นักปราชญ์ทั้งหลายนับแต่เริ่มแรกแยกสมมติออกมาเป็นโลกเป็นธรรม ท่านมีความยินดีและชมเชยในกุศลผลบุญทั้งหลาย ทั้งที่ท่านสร้างขึ้นเองและผู้อื่นสร้างขึ้นเพื่อความร่มเย็นแก่ตน และทำการอบรมสั่งสอนโลกให้มีความชื่นบานหรรษาในความดีตลอดมาจนถึงสมัยปัจจุบัน แต่ท่านเองทำไมจึงมีความเห็นผิดแปลกและแหกคอกกลอกความดีออกจากตัว และกลับเมามัวมั่วสุมในสิ่งชั่วเกลียดกลัวความดีจนฝังใจโดยไม่สนใจระลึกตนบ้างเลย

อาตมาเองแม้ไม่ใช่ผู้เสวยกรรมแทนท่าน แต่ก็กลัวความทุกข์มหันต์แทนท่านผู้จะรับเสวยผลทนทุกข์อยู่มาก จึงไม่อยากให้ท่านคิดในสิ่งที่ไม่เป็นมงคลแก่ตน เพราะความไม่ดีที่ทำทุกประเภทล้วนเป็นสิ่งมีอำนาจบันดาลผู้ทำให้กลายเป็นผู้ไร้สารคุณโดยสิ้นเชิง แต่สิ่งไม่พึงปรารถนาจะกลายมาเป็นสิ่งทรมานอย่างไม่คาดฝัน สิ่งนั้นอาตมากลัวมากกว่าสิ่งใด ๆ ในโลก ความแก่เจ็บตายที่โลกกลัวกัน แต่อาตมามิได้กลัวมากเท่ากลัวบาปกลัวกรรม การบวชเป็นพระตามหลักธรรมวินัยของพระพุทธศาสนา นับว่าเป็นการทรมานใจทรมานสันดานของคนมีกิเลสที่ชอบในสิ่งที่หลักศาสนาไม่ชอบ แต่กลับไม่ชอบในสิ่งที่หลักศาสนาสั่งสอนให้ชอบได้เป็นอย่างดี ความลำบากเพราะการฝืนกิเลสอาตมาก็ทราบ แต่ก็จำต้องเข้ามาบวชเพื่อทรมานหัวใจตัวเอง การปฏิบัติตามพระธรรมวินัยก็ทราบว่าลำบากทุกระยะที่ฝืนทรมาน แต่ก็จำต้องทรมานเพราะอยากดีและอยากหลุดพ้นจากกรรมอันลามก คือกิเลสตัวไม่ยอมลงลอยเหตุผล และอรรถธรรมของพระพุทธเจ้า แม้การมาพักบำเพ็ญประพฤติตัวเป็นคนเหลือเดนไม่คิดคุณค่าในชีวิตอยู่ในถ้ำเวลานี้ก็เพราะกลัวบาปกลัวกรรมนั่นแล มิใช่กลัวอะไรที่ไหน และมิได้มาหวังทำลายหรือเบียดเบียนท่านผู้ใดให้ลำบาก แม้สัตว์ทุกประเภทในแหล่งแห่งไตรภพอาตมาก็เคารพ

ไม่ดูถูกเหยียดหยาม โดยถือว่าเป็นเพื่อนผู้ทรงชีพอยู่ด้วยกรรมของตน ๆ เช่นเดียวกันและมีคุณค่าความเป็นอยู่เท่าเทียมกัน ได้บำเพ็ญจิตแผ่ส่วนกุศลให้ความเสมอภาคและความอยู่เป็นสุขโดยทั่วกันตลอดมาไม่เลือกการสถานที่ มิได้เย่อหยิ่งจองหองและลำพองตัวว่าเป็นมนุษย์และเป็นนักบวชที่มีชาติและเพศอันสูงกว่าเพื่อนสัตว์ผู้เกิดแก่เจ็บตายทั้งหลาย

ท่านก็เป็นสัตวโลกผู้หนึ่งที่อยู่ในข่ายแห่งกรรมอันเดียวกัน จึงควรสำนึกในดี–ชั่ว สุข–ทุกข์ ที่มีอยู่กับตัวตลอดมา การยกโทษผู้อื่นโดยขาดความไตร่ตรองนั้น ไม่มีอะไรดีขึ้นพอได้รับประโยชน์บ้างเลยนอกจากเป็นการสั่งสมโทษและบาปกรรมใส่ตนให้ได้รับความทุกข์ไม่มีวันสิ้นสุดเท่านั้น จึงควรสลดสังเวชต่อความผิดของตนแล้ว งดความรู้ความเห็นชนิดเป็นภัยแก่ตนเสีย ก็จะกลายเป็นผู้ดีมีหวังสุคติเป็นที่ไปในเบื้องหน้าใจที่เคยเหี้ยมโหดโกรธกริ้วก็จะมีวันสงบเย็น เวลาถ่ายภพถ่ายชาติเกิดในภพใหม่ชาติใหม่ก็มีหวังผลเป็นกำไร คือความสุขเป็นสมบัติไม่ล่มจมระงมทุกข์ไปตลอดกาล

อนึ่ง ไม่ว่าใจคนใจสัตว์เทวบุตรเทวดาอินทร์พรหมยมยักษ์ในแหล่งโลกธาตุ ย่อมมีความรู้สึกรักสุขเกลียดทุกข์ และไม่ตำหนิธรรมว่าเป็นข้าศึกต่อตัวเองแม้ปฏิบัติไม่ได้ เพราะธรรมเป็นธรรมชาติล้ำเลิศในไตรภพมาดั้งเดิม ถ้าพอมีทางปฏิบัติหรือเกี่ยวข้องได้เท่าที่กำเนิดและฐานะอำนวยบ้าง สัตวโลกย่อมพอใจในธรรมเช่นเดียวกับสัตว์ผู้มีกำเนิดที่ควรแก่ธรรมอยู่แล้ว เช่นมนุษย์เป็นต้น ส่วนท่านก็เป็นผู้หนึ่งในจำนวนสัตวโลกผู้รู้ดีรู้ชั่วอย่างเต็มใจ พอจะพิจารณาเลือกเฟ้นถือเอาประโยชน์ได้เท่าที่ควร แต่แล้วทำไมจึงกลายเป็นคนละคนและคนละโลกไปได้ อาตมาเองก็แปลกใจที่ท่านไปพอใจและกอบโกยเอาสิ่งที่นักปราชญ์ทั้งหลายเกลียดกลัว แต่สาเหตุที่จะให้เกิดทุกข์ท่านทำไมจึงพอใจสั่งสมเอานักเอาหนา คือการทำความพยายามยกโทษผู้อื่น นักปราชญ์ท่านว่าเป็นการสร้างเหตุแห่งความทุกข์นับแต่น้อยไปถึงมากจนถึงขั้นมหันตทุกข์ นี้เป็นกิจประจำตัวท่านที่ทำอยู่ทุกขณะอย่างไม่นึกละอายบาป และอาจไม่สนใจว่า

อาตมาจะทราบ แต่อาตมาทราบทุกระยะที่ท่าคิดไม่ดี และให้อภัยตลอดมา มิได้ถือโกรธถือโทษอะไรเลย นอกจากสงสารท่านที่กำลังเดินทางผิดเท่านั้นจึงได้ตัดสินใจแสดงความจริงให้ทราบไม่ปิดบังหากจะพอเกิดประโยชน์แก่ท่านบ้าง อาตมาก็พลอยยินดีอนุโมทนาด้วย สำหรับอาตมาเองไม่มีทุกข์ใด ๆ เกิดขึ้นแก่ตัวเองจากความคิดดี–ชั่วของท่านเป็นต้นเหตุ เพราะมิได้เป็นผู้ก่อขึ้นและเก็บสั่งสมไว้ในใจ มีแต่ความสงบสุขและความสงสารที่เกิดจากการบำเพ็ญมาเป็นเรือนอยู่ของใจเท่านั้น

ทุกสิ่งที่เห็นว่าเป็นโทษจริง ๆ ด้วยความสนใจคิดอ่านไตร่ตรอง ใจก็ย่อมจะเพิกถอนเสื่อมคลายในสิ่งนั้น ไม่กำเริบลำพองต่อไป ถ้าใจยังไม่ฝักใฝ่ใยดีโดยเข้าใจว่าสิ่งนั้นยังเป็นคุณ ก็ย่อมจะสนใจใคร่คิดผลิตโทษขึ้นเผาผลาญตนอยู่เรื่อย ๆ ไม่มีทางลดหย่อนผ่อนคลายลงได้แน่นอน และนับวันที่ใจจะทำความลามกโสมมแก่ตนเองอย่างไม่มีทางช่วยได้ ถ้าไม่รีบแก้ไขเสียแต่บัดนี้เป็นต้นไป อาตมาก็เป็นเพียงผู้แนะแนวทางให้บ้างเล็กน้อยเท่านั้น ไม่อาจทำหน้าที่แก้ไขหรือถอดถอนแทนท่านได้ การแก้ไขดัดแปลงจึงเป็นหน้าที่ของท่านผู้รับผิดชอบตัวเองจะทำความพยายามเต็มกำลังความสามารถไม่ลดละท้อถอย สิ่งที่เคยเป็นภัยก็จะค่อยลดตัวลงสิ่งที่เป็นคุณจะมีทางเจริญได้และลบล้างกันไป จนกลายเป็นความดีล้วน ๆ ไม่มีสิ่งชั่วเข้ามาแอบแฝงแทงใจต่อไป ถ้าท่านเชื่อธรรมของพระพุทธเจ้าที่เคยช่วยโลกให้พ้นจากทุกข์ภัยตลอดมา ท่านก็จะเป็นผู้มีธรรมคุ้มครองใจ ใจที่มีธรรมคุ้มครองหลับและตื่นย่อมเป็นสุข ไม่กระวนกระวายส่ายแส่มีตนเสมอภาคต่อสิ่งทั้งปวง ไม่ชมสิ่งนั้นว่าดี ไม่ตำหนิสิ่งนั้นว่าชั่ว จนตัวเองต้องเป็นทุกข์ไปตาม ซึ่งไม่ใช่ทางนักปราชญ์ท่านดำเนินกัน

ท่านว่าดี–ชั่วมิได้เกิดขึ้นมาเอง แต่อาศัยการทำบ่อยก็ชินไปเอง เมื่อชินแล้วก็กลายเป็นนิสัยถ้าเป็นฝ่ายชั่วก็แก้ไขยาก คอยแต่จะไหลหลงไปตามนิสัยที่เคยทำอยู่เสมอ ถ้าเป็นฝ่ายดีก็นับวันคล่องแคล่วแกล้วกล้าขึ้นเป็นลำดับ ฉะนั้นเด็กๆที่แรกเกิดพ่อแม่ที่ฉลาดจึงต้องพยายาม

อบรมในทางที่ดีก่อนจะสายเกินไป และหาพี่เลี้ยงที่เหมาะสมมาบำรุงรักษาไม่ให้ปล่อยไว้ตามยถากรรม เพราะเด็กเริ่มศึกษาวิชาหลักธรรมชาติมาแต่อ้อนแต่ออกไม่ขาดวรรคขาดตอนเหมือนไปเรียนที่โรงเรียน หลักวิชาธรรมชาตินี้แล เป็นวิชาที่ฝังนิสัยเด็กได้ดีกว่าวิชาแขนงอื่นๆเพราะมีอยู่ทั่วไปทั้งในบ้านนอกบ้าน ในสถานที่เรียนและนอกสถานที่เรียน เด็กสามารถเรียนและจดจำได้ทุกกาลสถานที่ ที่สิ่งนั้น ๆ มาสัมผัสทางทวารอายตนะภายนอกคือรูปเสียงเป็นต้น นั่นแลเป็นเหมือนแผ่นกระดาน และตัวหนังสือที่เต็มไปด้วยความหมายดี–ชั่วต่าง ๆ ทั้งจากเด็กด้วยกันทั้งจากผู้ใหญ่ชาย–หญิงไม่เลือกหน้า ทั้งจากโรงหนังโรงละครและโรงอะไรต่าง ๆ ที่มีอยู่ทั่วไปไม่มีวันเวลาบกพร่อง หลักธรรมชาติเหล่านี้แลเป็นครูเครื่องพร่ำสอนเด็ก ๆ ที่พร้อมอยู่แล้ว ในการสำเหนียกศึกษาได้เป็นอย่างดี และมีการรับถ่ายทอดไปตลอดสาย ถ้าเป็นฝ่ายชั่วก็พาให้เด็กชั่วได้จริง ถ้าเป็นฝ่ายดีก็พาให้เด็กดีได้จริง การเห็นการได้ยินอยู่บ่อย ๆ เด็กย่อมถือเอาเป็นเยี่ยงอย่างไปวันละเล็กละน้อยนานไปก็กลายเป็นนิสัยไปเอง ถ้าลงได้เป็นนิสัยแล้วไม่ว่าทางชั่วทางดีย่อมมีทางระบายออกได้ทางไตรทวาร ไม่ยากเย็นอะไรที่คนชั่วทำชั่วได้ง่ายและติดใจไม่ยอดลดละแก้ไขก็ดี คนดีทำดีได้ง่ายและติดใจ กลายเป็นคนรักศีลรักธรรมไปตลอดชีวิตก็ดี ก็เพราะหลักนิสัยเป็นสำคัญ ลำพังการฝืนทำทั้งที่เป็นนิสัยไม่อำนวยมาก่อนย่อมลดละปล่อยวางได้ง่าย จนกว่าจะปรากฏผลเป็นน้ำเชื่อมที่มีรสดื่มด่ำแก่ใจแล้วนั่นแล จึงจะเกิดความพอใจในงานนั้น ๆ ทั้งชั่วและดี ไม่ยอมปล่อยวางอย่างง่ายดาย

ฉะนั้นหลักนิสัยจึงเป็นสิ่งสำคัญมากในตัวบุคคลและสัตว์ การทำอะไรจนกลายเป็นนิสัยแล้วเป็นสิ่งแก้ไขได้ยาก จึงไม่ควรทำแบบเดาสุ่มโดยมิได้ใคร่ครวญให้รอบคอบก่อน เราพอทราบได้จากการฝึกฝนตนในทางที่ดีจนเคยชินต่อนิสัย เช่นการเที่ยวมีเหตุผลควรเที่ยว การจ่ายทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ตนและครอบครัวอย่างมีเหตุผล การรับประทานเป็นเวลาล่ำเวลาไม่พร่ำเพรื่อ การหลับและการตื่นนอนตามเวลา การฝึกมรรยาทและความประพฤติในทางดีพยายามฝึกฝนด้วยความสนใจไม่ลดละจนเป็นนิสัยเคยชินแล้ว ย่อมสะดวกราบรื่นต่อตัวเองใน

วาระต่อไปไปเอง ไม่ต้องฝืนกันอยู่เรื่อยไปเหมือนขั้นเริ่มแรกเพียงเท่านี้ก็พอทราบได้ว่า นิสัยเป็นสิ่งที่ฝึกได้ไม่เหลือบ่ากว่าแรง เป็นแต่ควรใช้ความเพียรพยายามในเบื้องต้น การฝึกเด็กหรือเราซึ่งเป็นผู้ใหญ่ก็ฝึกในทำนองเดียวกัน เราต้องการของดีคนดีก็จำต้องฝึก ฝึกคนจนดี จะพ้นการฝึกไปไม่ได้ งานอะไร ๆ ย่อมมีการฝึกกันทั้งนั้น โลกถึงได้เรียกกันว่า ฝึกงาน ฝึกสัตว์ ฝึกคน ฝึกตน ฝึกใจ ตลอดมา นอกจากตายเสียเท่านั้นจึงหมดการฝึกกัน สิ่งใดที่ทำยังไม่เป็นเมื่อต้องการเป็นในสิ่งนั้นก็จำต้องฝึกและฝึกจนเป็นการเป็นงาน เป็นคนดีสัตว์ดี รวมลงในคำว่าฝึกนี้ทั้งสิ้น จึงควรพิจารณาให้ถึงใจ ปฏิบัติให้เกิดผล คำว่าดีจะเป็นสมบัติของผู้ฝึกดีแล้วแน่นอน

◎ ◎ ◎

พระอรหันต์ทุกประเภทเป็นบุคคลประเสริฐอัศจรรย์ทั้งแก่ตนและแก่โลกทั้งสาม มีมนุษย์เทวดาเป็นต้น จะปรากฏขึ้นในโลกแต่ละองค์เป็นของยากลำบากมาก รองพระพุทธเจ้าตรัสรู้ลงมา เหมือนขุดทองคำธรรมชาติจะผุดขึ้นท่ามกลางพระนครหลวงของพระเจ้าจักรพรรดิ์ไม่เป็นสิ่งจะผุดขึ้นมาได้อย่างง่ายดายเลย ความเป็นอยู่แห่งชีวิตพระอรหันต์ทั้งหลายก็ผิดจากความเป็นอยู่ของโลก เพราะมีชีวิตอันสดชื่นด้วยธรรม แม้ร่างกายจะเป็นสมมติเหมือนโลกทั่ว ๆ ไป แต่ใจผู้ครองร่างเป็นของบริสุทธิ์ จึงทำให้ทุกส่วนในร่างกายสดชื่นไปตาม ท่านก็เป็นผู้หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่ได้ทำความพยายามกลั่นกรองเชื้อแห่งภพออกจากใจจนหมดสิ้นไป ได้กลายเป็นบุคคลไม่มีภพ--ชาติขึ้นมาที่ใจ ให้โลกได้กราบไหว้บูชาเป็นขวัญตาขวัญใจอีกองค์หนึ่ง พวกเราจึงได้มาเยี่ยมแสดงความยินดี เพราะไม่มีบ่อยครั้งนักที่บุคคลประเภทนี้จะอุบัติ เนื่องจากเป็นความอุบัติยาก ทั้ง ๆ ที่ใครก็อยากเป็น แต่ความอยากทำไม่อำนวยดังนั้นโลกแม้จะเกิดมาในท่ามกลางที่พึ่งมีพ่อแม่ญาติวงศ์เป็นต้น แต่ที่พึ่งเพื่อเกาะเพื่อยึดทางใจอันเป็นที่พึ่งสำคัญนั้น โลกยังไม่ค่อยมีกันเลยสัตวโลกเกิดมาอย่างเคว้งคว้างถ่วงตนอยู่เปล่า ๆ มีจำนวนมากต่อมาก เหลือหูเหลือตาจะพรรณนานับอ่านได้พระอรหันต์อุบัติตรัสรู้ขึ้นแต่ละองค์จึงเป็นของอัศจรรย์และทำประโยชน์แก่โลกทั้งสามได้มาก ท่านเองก็ปรากฏว่า ทำประโยชน์แก่

มนุษย์เทวดาอินทร์พรหมได้อย่างกว้างขวางมากมาย เพราะท่านบรรลุถึงความบริสุทธิ์และแตกฉานทางภาษาใจซึ่งเป็นภาษาสำคัญกว่าภาษาใด ๆ ในโลกทั้งสาม พระพุทธเจ้าทุกองค์และพระอรหันต์บางประเภทต้องใช้ภาษาใจช่วยทำประโยชน์แก่โลก เพราะภาษาใจเป็นภาษากลางของสัตว์ โลกผู้มีวิญญาณรับรู้การสั่งสอนสัตวโลกประเภทกายทิพย์ (กายที่ไม่ปรากฏด้วยตาเนื้อ) ต้องใช้ภาษาใจล้วน ๆ ติดต่อและแสดงอรรถธรรม ผู้รู้ภาษาใจด้วยกันย่อมเข้าใจได้ง่าย และได้รับประโยชน์รวดเร็วกว่าธรรมดาอยู่มากดังนี้

คำว่า "นิพพาน" เป็นศัพท์ใช้เฉพาะพระพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์ทั้งหลายที่สิ้นกิเลสและภพชาติภายในใจแล้วโดยเฉพาะ มิได้ใช้ทั่วไปในสัตวโลกผู้ยังมีกิเลสทั้งหลาย เพราะพวกหลังนี้ยังเป็นผู้สั่งสมภพชาติอยู่ภายในอย่างสมบูรณ์ จึงไม่มีอะไรจะควรเรียกว่านิพพานได้ในทางสมมติ พอตายจากนี้ไปเกิดที่นั่น ตายจากที่นั่นก็ไปเกิดที่โน่น ตายจากคนไปเกิดเป็นสัตว์ ถ้าประมาทในชาติเป็นมนุษย์ไม่พยายามสร้างความดีไว้ส่งเสริมต่อไปในภพชาติต่อไป การเป็นสัตว์ก็มีหลายชนิดไม่แน่นอน เพราะทางที่จะให้เกิดเป็นสัตว์มีมากกว่าทางจะให้เกิดเป็นมนุษย์ เทวดา อินทร์ พรหมอันเป็นภูมิสูงเป็นไหน ๆ เนื่องจากจิตใจชอบทำกรรมชั่วอันเป็นทางให้ไปเกิดเป็นสัตว์ชนิดต่าง ๆ ไว้มากกว่าทางดี ดังนั้นสัตว์ชนิดต่าง ๆ จึงมีมากกว่ามนุษย์และเทพพรหม แต่จะเป็นสัตว์ชนิดใด และมนุษย์เทพพรหมประเภทใด ก็ล้วนมีสิ่งเกาะเกี่ยวเหนี่ยวรั้งพาให้ต่อต้นต่อแขนงเป็นภพชาติสืบไป ไม่มีทางดับสนิทได้ จึงไม่เรียกว่านิพพาน ส่วนท่านที่สิ้นกิเลสในใจโดยสิ้นเชิงแล้ว เป็นความดับสนิทอยู่ตลอดเวลาทั้งที่ขันธ์ยังครองตัวอยู่ ท่านเหล่านี้เป็นผู้ควรได้รับคำว่านิพพานโดยเฉพาะ ไม่มีทางเป็นอย่างอื่น เพราะหมดทางเกี่ยวเกาะวกเวียน ขณะจะนิพพานก็มิได้มีความกังวลห่วงใยกับสิ่งใด ๆ กระทั่งขันธ์ที่กำลังจะแตกทลายในขณะนั้นอยู่แล้ว ทั้งนี้ เพราะใจท่านหมดคำว่าห่วง ว่าหวง ทั้งภายนอกภายใน ทั้งใกล้ทั้งไกลโดยตลอดทั่วถึง ขณะจะลาโลกแห่งขันธ์ก็ลากันแบบดับสนิท ไม่มีความสะทกสะท้านหวั่นไหว ทั้งมิได้คิดว่า จะไปอยู่โลกนั้น จะ

ไปอยู่โลกนี้ จะไปเสวยผลดีอย่างนั้น จะมาเสวยผลชั่วอย่างนี้ อันเป็นการกระทำให้ใจกระเพื่อมขุ่นมัว แต่เป็นความคงที่และพอตัวโดยสมบูรณ์ของจิตดวงวิมุตติหลุดพ้นแล้ว มิได้คอยรับส่วนได้ส่วนเสียของสมมติมีขันธ์เป็นต้นแต่อย่างใด เป็นผู้ปราศจากกาล สถานที่ ไม่มีสมมติ แม้ปรมาณูเข้าไปเกี่ยวข้องกับดวงใจบริสุทธิ์ล้วน ๆ แล้ว นี่แลที่ท่านเรียกว่า นิพพานของท่านผู้สิ้นความกังวลหม่นหมอง ขณะครองขันธ์อยู่ก็มิได้เศร้าโศก ขณะวิโยคพลัดพรากจากไปก็มิได้เสียใจ เคยเป็นอยู่อย่างไรก็เป็นไปอย่างนั้น ฉะนั้นคำว่านิพพานจึงเป็นคำพิเศษสำหรับท่านผู้เป็นบุคคลพิเศษจะครองโดยเฉพาะ ไม่มีผู้ใดจะกล้าเข้ายึดครองได้ ถ้าไม่ทำใจให้บริสุทธิ์โดยสิ้นเชิงก่อน ไม่เหมือนสมบัติอื่น ซึ่งอาจมีอำนาจเข้ายึดครองได้ทั้งที่เจ้าของไม่ยินยอม เช่น เรือกสวน ไร่นา เป็นต้น ใครอยากเป็นเจ้าของเข้ายึดครองก็พยายามสร้างเอาเอง รอนั่งเซ็นนอนเซ็นเอาเฉย ๆ คงไม่มีหวังตลอดกาล

เวลามีพระไปอาศัยอยู่กับท่านและเกิดเจ็บไข้ได้ป่วยขึ้นมา ท่านมักจะเตือนด้วยอุบายต่าง ๆ เพื่อระงับอาการไม่ให้หนักไปในทางหยูกยาจนเกินไป และเพื่อเกิดอุบายต่าง ๆ อันเป็นวิธีพิจารณาธรรมไปด้วยในขณะเดียวกัน ท่านก็ถือว่าทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นภายในกายในใจเป็นเรื่องของสัจจธรรมโดยตรง ต้องพิจารณาให้รู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ได้ ไม่ปล่อยให้ทุกข์ย่ำยีอยู่เปล่า ๆ เหมือนคนไม่ได้รับการศึกษาอบรมธรรมมาเลย เฉพาะท่านเองเคยได้อุบายต่าง ๆ จากการป่วยมาเป็นลำดับ ไม่เคยปล่อยให้ทุกขเวทนาที่เกิดขึ้นจากการเจ็บป่วยต่าง ๆ ย่ำยีอยู่เฉย ๆ โดยมิได้พิจารณาให้รู้เรื่องของมันบ้างเท่าที่สามารถ เวลาเช่นนั้นท่านถือเป็นความจำเป็นต้องพิจารณาจนสุดความสามารถ เพื่อเป็นการฝึกซ้อมสติปัญญาว่าจะทันกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นเฉพาะหน้าหรือมีความล้มเหลวไปอย่างไรบ้าง แล้วแก้ไขดัดแปลงกันใหม่จนเป็นที่พอใจ ว่าสติปัญญาที่เคยอบรมและฝึกซ้อมมาเป็นเวลานานขณะเข้าสู่สงคราม คือความทุกข์ทรมาน ใจไม่มีความหวั่นเกรงต่อความจริง คือทุกขสัจจ์ อันเป็นสัจจธรรมของจริงทุกส่วน สติปัญญาก็ทำหน้าที่ทันกับเหตุการณ์ ไม่มีความสะท้านหวั่นไหวกับพายุ คือทุกข์ที่โหมกันมาทุกทิศทุก

ทาง เบื้องบนเบื้องล่าง ด้านขวางสถานกลาง สามารถพิจารณาตะล่อมเข้าสู่หลักความจริงได้โดยตลอด ดังนั้นท่านจึงชอบใช้อุบายแก่บรรดาศิษย์หนักไปในทางพิจารณาทุกขเวทนา เพราะเป็นการฝึกซ้อมสติปัญญาศรัทธาความเพียรให้เข้มแข็งแกล้วกล้า เวลาเอาจริงเอาจังคือขณะขันธ์จะแตกจะไม่ต้องกลัวมหันตทุกข์ที่แสดงตัวอย่างเต็มที่ในเวลานั้น ผู้พิจารณารู้เท่าทันขันธ์ดังกล่าวนี้ อยู่ก็สบายตายก็มีชัยชนะสมกับเป็นนักต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดเป็นยอดคน คือเราเองซึ่งเป็นคน ๆ หนึ่งไม่ต้องเป็นยอดใครที่ไหนได้เราและเป็นยอดเราแล้วเป็นพอตัว

◎ ◎ ◎

แทบทุกสิ่งไม่ว่าอาหารหรือที่อยู่เครื่องใช้สอยนุ่งห่มต่าง ๆ ก่อนที่จะสำเร็จรูปมาใช้ประโยชน์ ไม่ต้องผ่านการจัดทำ การหุง การต้ม การถาก การเลื่อย การไส การบัก การทอ มาอย่างเต็มที่มิใช่หรือ อยู่ ๆ ก็สำเร็จรูปออกมาให้อยู่กินใช้สอยอย่างสบายไปเลยอย่างนั้นไม่เคยมี เพราะโลกนี้เป็นโลกสร้างอยู่สร้างกิน มิใช่โลกนอนอยู่เฉย ๆ แล้วเกิดมาเอง เห็นแต่คนตายเท่านั้นเองที่นอนอยู่เฉย ๆ ไม่ต้องทำอยู่ทำกิน ไม่ต้องดัดแปลงมรรยาทความประพฤติ ไม่ต้องมีครูอาจารย์ดุด่าสั่งสอน ก็เรายังไม่ตายและยังเสาะแสวงหาครูอาจารย์ให้อบรมสั่งสอนอยู่ แต่แล้วก็กลัวอย่างไม่มีเหตุผล และคิดว่าท่านดุท่านด่า ถ้าท่านไม่ว่าอะไรเลย ก็จะคิดไปว่าท่านไม่สั่งสอน ก็ยิ่งจะร้อนเข้าไปอีก เลยไม่มีอะไรพอดี มีแต่เรื่องคิดแบบโดดขึ้นโดดลง ทำนองวานรตัวโดดอยู่บนกิ่งไม้ โดดไปโดดมาถูกกิ่งไม้ผุก็ลงนอนกับพื้นเท่านั้นเอง เราจะเอาแบบไหน จะเอาแบบโดดกิ่งไม้ผุหรือจะเอาแบบพระผู้มีอาจารย์คอยบอกกล่าวสั่งสอน

◎ ◎ ◎

แต่ใจปุถุชนเราพอพูดถึงนิพพานรู้สึกหดหู่เหี่ยวแห้งพิกล ไม่ห้าวหาญร่าเริงเหมือนพูดเรื่องงานอื่น ๆ ที่นั่นที่นี่ ทั้งนี้ คงคิดว่าไม่สนุกสนานรื่นเริง เพราะไม่เคยเห็นเคยไปไม่เคยได้เคยถึงเหมือนสิ่งจำเจทั้งหลาย ไม่จำต้องพูดถึงพวกเราที่เป็นลูก ๆ หลาน ๆ ว่าไม่อยากไปนิพพานกัน แม้แต่พ่อแม่ ปู่ ย่า ตา ยายของพวกเรา ท่านยังไม่ค่อยอยากไป

กันเลย ทั้งไม่ค่อยเห็นท่านชักชวนบ้าง อย่างน้อยก็ชักชวนเข้าวัดฟังธรรมจำศีล อบรมธรรมใส่ใจพอเป็นผู้สงบงามตาบ้าง ไม่ประพฤติแสลงแทงใจจนเกินไป เรื่องอื่น ๆ ท่านยังชักชวนบ้างทั้งทางตรงและทางอ้อมจนเบื่อจะฟังและปฏิบัติตาม ฉะนั้น คำว่านิพพานคงคิดเดาล่วงหน้ากันได้อย่างไม่ต้องสงสัยว่าจะผิด ว่านิพพานก็คือเมืองเงียบนั่นเอง เพราะไม่มี ปี่มีขลุ่ยเครื่องขับกล่อมบำรุงบำเรอ และผู้คอยทะนุถนอมเอาอกเอาใจ เป็นเมืองไร้ชาติขาดรสที่โลกต้องการเสียทุกอย่าง จึงไม่ค่อยคิดอยากไปกัน กลัวจะไปตกนรกเมืองงบเงียบ ไม่มองเห็นหน้าใคร พี่ ป้า น้า อา สัตว์สาพาสิงห์ เสียงนก เสียงกา เสียงรถ เสียงรา เสียงหัวเราะและร้องไห้ก็ไม่มี เป็นเมืองที่หมดความคาดหมายคลายความทะเยอทะยานอยากเสียทุกสิ่ง ผู้มีความหวังอยู่จึงไม่อยากไปกัน แม้จะไปก็คงไปไม่ได้ เพราะยังมีความหวังอันเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งยั้งใจว่าต้องรอ ท่านผู้ไปนิพพานได้ คือท่านผู้หมดความหวังทางโลกามิสโดยสิ้นเชิง ไม่ติดต่อก่อเรื่องราว ใจไม่หนาวไม่ร้อน ไม่หย่อนไม่ตึง มีความพอดีคือมัชฌิมา โดยหลักธรรม-ชาติเป็นที่สถิต ไม่มีความยาก ความหวัง ความหิวโหยอิดโรย ความรื่นเริงบันเทิงทั้งหลายอันเป็นเครื่องเขย่าก่อกวนจิตใจให้ขุ่นมัวมั่วสุม มีแต่ความสงบสุขอันละเอียดสุขุม ไม่มีสิ่งใด ๆ มาเขย่าเย้ายวนเหมือนจิตที่เจือด้วยโลกามิสซึ่งเป็นความสุขเพียงสุ่ม ๆ ลุ่ม ๆ ดอน ๆ คอยแต่จะหกล้มจะจมหายไป ไม่จีรังถาวรพอหายใจได้ ถ้าเป็นน้ำก็ทั้งขุ่นทั้งโคลน ถ้าเป็นอาหารก็ทั้งเผ็ดทั้งเปรี้ยวทั้งจืดทั้งเค็ม ไม่มีรสอร่อยเหมาะสม รับเข้าไปคอยแต่จะเป็นลม ทำให้ง่วงเหงาหาวนอนอยู่ไม่เป็นสุข ดังนั้นสิ่งที่เคยสัมผัสมาแล้วพอรู้รสของมัน จึงควรใคร่ครวญทด-สอบความหนักเบาได้เสียของสิ่งนั้น ๆ บ้าง พอมีทางระบายถ่ายเทพอประมาณ ส่วนไม่ดีจะไม่นอนจมอยู่ในจิตจนไม่มีที่เก็บ เพราะมีมากเหลือประมาณ มองไปมาทางใดเห็นแต่กองทุกข์ที่ใจเที่ยวมาเก็บสั่งสมไว้ นักปราชญ์ท่านฉลาดกว่าพวกเรามาก ในการปฏิบัติต่อตัวเอง ทำอะไร พูดอะไร คิดอะไรถูกต้องจุดที่มุ่งหมาย ท่านไม่แย้ง ไม่ฝืน ไม่ขัดขืน ความจริง ทั้งไม่เย่อหยิ่งจองหอง ไม่ลำพองตนว่าเก่ง ว่าดี เมื่อมีผู้เตือนสติ ท่านรีบยึดมาเป็นธรรมสอนตนผิดกับพวกเราอยู่มาก ราวฟ้ากับดิน จึงควรยึดถือเป็นหลักเกณฑ์ จะเป็นคนมีขอบเขตมี

เหตุมีผล ไม่ยอมทำตามความอยากที่เคยมีอำนาจบนหัวใจมานาน เมื่อพยายามฝ่าฝืนดัดแปลงใจให้เป็นไปตามทางของนักปราชญ์ต้องประสบผลก็คือความสุขในปัจจุบันทันตา แม้จะมิได้เป็นเจ้าของเงินล้าน แต่ก็พอมีทางได้รับความสุขจากสมบัติและความประพฤติดีของตนเท่าที่ควรคนฉลาดปกครองตนให้มีความสุขและปลอดภัย ไม่จำต้องเที่ยวแสวงหาทรัพย์ตั้งมากมายหรือเที่ยวกอบโกยเงินเป็นล้าน ๆ มาเป็นเครื่องบำรุงโดยถ่ายเดียวถึงจะมีความสุข แม้ผู้มีสมบัติพอประมาณในทางที่ชอบก็พอมีความสุขได้ และอาจมีความสุขมากกว่าผู้ได้มาในทางไม่ชอบเสียอีก เพราะนั่นมิใช่สมบัติของตนอย่างแท้จริงทั้ง ๆ ที่อยู่ในกรรมสิทธิ์ที่ตนรับรอง แต่กฎความจริงคือกรรมสาปแช่งไม่เห็นด้วยและอำนวยผลเป็นทุกข์ในลำดับต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด นัก-ปราชญ์ท่านจึงกลัวกันนักหนา แต่คนโง่อย่างพวกเรา ผู้ชอบสุกเอาเผากินและชอบเห็นแก่ตัวจึงชอบทำกันอุตลุด ชนิดไม่มีวันอิ่มพอ ทั้งที่ไม่ประสบผลคือความสุขดังใจหมาย แม้พยายามไปอย่างไม่ลดละเพียงไร

เป็นความจำเป็นที่จะต้องจากไปเพราะได้รับคำนิมนต์แล้วว่าจะไป จำต้องไปตามความสัตย์จริงจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่นไม่ได้ คำพูดของพระไม่เหมือนคำพูดของโลกทั่ว ๆ ไป พระเป็นผู้มีศีลต้องมีสัตย์ ถ้าขาดคำสัตย์ศีลก็กลายเป็นสูญไปทันที ไม่มีอะไรเหลืออยู่ในพระองค์นั้น ฉะนั้น พระต้องรักษาสัตย์–ศีล

ใจความของธรรมที่แสดงไว้ในนั้นมีว่า วันนี้ตรงกับวันพระพุทธเจ้าประสูติ ตรัสรู้และดับขันธปรินิพพาน เราเรียกว่าวันวิสาขบูชา พระพุทธเจ้าเกิดกับสัตวโลกเกิดต่างกันมาก

ตรงที่ท่านเกิดแล้วไม่หลงโลกที่เกิดที่อยู่และที่ตาย มิหนำยังกลับรู้แจ้งที่เกิด ที่อยู่และที่ตายของพระองค์ด้วยพระปัญญาญาณโดยตลอดทั่วถึงที่เรียกว่าตรัสรู้นั่นเอง เมื่อถึงกาลอันควรจากไป ก็ทรงลาขันธ์ ที่เคยอาศัย เป็นเครื่องมือ บำเพ็ญความดี มาจน ถึงขั้นสมบูรณ์ เต็มที่แล้วจากไปแบบสุคโต สมเป็นศาสดาของโลกทั้งสาม ไม่มีที่น่าตำหนิแม้นิดเดียว ก่อนเสด็จจากไปโดยพระกายที่หมดหนทางเยียวยา ก็ได้ประทานพระธรรมไว้เป็นองค์ แทนศาสดาซึ่ง

เป็นที่น่ากราบไหว้บูชาคู่พึ่งเป็นพึ่งตายถวายชีวิตจริง ๆ เราทั้งหลายต่างก็เกิดมาด้วยวาสนา มีบุญพอเป็นมนุษย์ได้อย่างเต็มภูมิดังที่ทราบอยู่แก่ใจ แต่อย่าลืมตัวลืมวาสนาของตัว โดยลืมสร้างคุณความดีเสริมต่อภพ – ชาติของเราที่เคยเป็นมนุษย์จะเปลี่ยนแปลงและกลับกลายหายไป ชาติต่ำทรามที่ไม่ปรารถนาจะกลายมาเป็นตัวเราเข้าแล้วแก้ไม่ตก ความสูงศักดิ์ ความต่ำทราม ความสุขทุกขั้นจนถึงบรมสุข และความทุกข์ทุกขั้นจนเข้าขั้นมหันตทุกข์เหล่านี้ โดยผู้อื่นมีไม่ได้ เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นสมบัติกลาง แต่กลับมาเป็นสมบัติเฉพาะของผู้ผลิตผู้ทำก็ได้ ฉะนั้นท่านจึงสอนไม่ให้ดูถูกเหยียดหยามกัน เมื่อเห็นเขาตกทุกข์หรือกำลังจนจนน่าทุเรศ เราอาจมีเวลาเป็นเช่นนั้น หรือยิ่งกว่านั้นก็ได้ เมื่อถึงวาระเข้าจริง ๆ ไม่มีใครมีอำนาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะกรรมดี–ชั่วเรามีทางสร้างได้เช่นเดียวกับผู้อื่น จึงมีทางเป็นไปได้เช่นเดียวกับผู้อื่น และผู้อื่นก็มีทางเป็นได้เช่นที่เราเป็นและเคยเป็น

ศาสนาเป็นหลักวิชาตรวจตราดูตัวเองและผู้อื่นได้อย่างแม่นยำ และเป็นวิชาเครื่องเลือกเฟ้นได้อย่างดีเยี่ยม ไม่มีวิชาใดในโลกเสมอเหมือน นับแต่บวชและปฏิบัติมาอย่างเต็มกำลังจนถึงทุกวันนี้ มิได้ลดละการตรวจตราเลือกเฟ้นสิ่งดี–ชั่วที่มีและเกิดอยู่กับตนทุกระยะ มีใจเป็นตัวการพาสร้างกรรมประเภทต่าง ๆ จนเห็นได้ชัดว่า กรรมมีอยู่กับผู้ทำมีใจเป็นต้นเหตุของกรรมทั้งมวล ไม่มีทางสงสัย ผู้สงสัยกรรมหรือไม่เชื่อกรรมว่ามีผล คือคนลืมตนจนกลายเป็นผู้มืดบอดอย่างช่วยอะไรไม่ได้ คนประเภทนั้นแม้เขาจะเกิดและได้รับการเลี้ยงดูจากพ่อ–แม่มาเป็นอย่างดีเหมือนโลกทั้งหลายก็ตาม เขาก็มองไม่เห็นคุณของพ่อ–แม่ว่าได้ให้กำเนิดและเลี้ยงดูตนมาอย่างไรบ้าง แต่เขาจะมองเห็นเฉพาะร่างกายเขาที่เป็นคนซึ่งกำลังรกโลกอยู่โดยเจ้าตัวไม่รู้เท่านั้น ไม่สนใจคิดว่าเขาเกิดและเติบโตมาจากท่านทั้งสองซึ่งเป็นแรงหนุนร่างกายชีวิตจิตใจให้เขาเจริญเติบโตมาจนถึงปัจจุบัน การดื่มและการรับประทานอาหารทุกประเภทล้วนเป็นการเสริมสร้างสุขภาพและความเจริญเติบโตแก่ร่างกายให้เป็นอยู่ตามกาลของมัน การทำเพื่อร่างกายถ้าไม่จัดว่าเป็นกรรม คือการกระทำ จะควรจัดว่าอะไร สิ่งที่ร่างกายได้รับมาเป็น

ประจำถ้าไม่เรียกว่าผล จะเรียกว่าอะไรถึงจะถูกตามความจริง ดี–ชั่ว–สุข–ทุกข์ที่สัตว์ทั่วโลกได้รับกันมาตลอดสายถ้าไม่มีแรงหนุนเป็นต้นเหตุอยู่แล้ว จะเป็นมาได้ด้วยอะไร ใจอยู่เฉย ๆ ตายไม่คะนองคิดในลักษณะต่าง ๆ อันเป็นทางมาแห่งความดีและชั่ว คนเราจะกินยาตายหรือฆ่าตัวได้ด้วยอะไร สาเหตุแสดงอยู่อย่างเต็มใจที่เรียกว่าตัวกรรมและทำคนจนถึงตาย ยังไม่ทราบว่าตนทำกรรมแล้ว ถ้าจะไม่เรียกว่ามืดบอด จะควรเรียกว่าอะไร กรรมอยู่กับตัวและตัวก็ทำกรรมอยู่ทุกขณะผลก็เกิดอยู่ทุกเวลา ยังสงสัยหรือไม่เชื่อกรรมว่ามีและให้ผลแล้วก็สุดหนทาง ถ้ากรรมวิ่งตามคนเหมือนสุนัขวิ่งตามเจ้าของเขาก็เรียกว่าสุนัขเท่านั้นเอง ไม่เรียกว่ากรรม นี่กรรมไม่ใช่สุนัข แต่คือการกระทำดี–ชั่วทางกายวาจาใจต่างหาก ผลจริงคือความสุข–ทุกข์ที่ได้รับกันอยู่ทั่วโลก กระทั่งสัตว์ผู้ไม่รู้จักกรรม รู้แต่กระทำคือหาอยู่หากินที่ทางศาสนาเรียกว่ากรรมของสัตว์ของบุคคล และผลกรรมของสัตว์ของบุคคล

◎ ◎ ◎

ได้ทราบว่าท่านรักษาศีลองค์เดียว มิได้รักษาถึง 227 องค์เหมือนพระทั้งหลายที่รักษากันใช่ไหม? ท่านตอบว่าใช่ อาตมารักษาเพียงอันเดียว

เขาถามว่าที่ท่านรักษาเพียงอันเดียวนั้นคืออะไร ท่านตอบว่าคือใจ

◎ ◎ ◎

เขาถามว่าส่วน 227 นั้นท่านไม่ได้รักษาหรือ ท่านตอบว่าอาตมารักษาใจไม่ให้คิด–พูด–ทำในทางผิดอันเป็นการล่วงเกินข้อห้ามที่พระองค์ทรงบัญญัติไว้ จะเป็น 227 หรือมากกว่านั้นก็ตาม บรรดาที่เป็นข้อทรงบัญญัติห้ามอาตมาก็เย็นใจว่า ตนมิได้ทำผิดต่อพุทธบัญญัติส่วนท่านผู้ใดจะว่าอาตมารักษาศีล 227 หรือไม่นั้น สุดแต่ผู้นั้นจะคิดจะพูดเอาตามความคิดของตน เฉพาะอาตมาได้รักษาใจอันเป็นประธานของกายวาจาอย่างเข้มงวดกวดขันตลอดมา นับแต่เริ่มอุปสมบท

ถามว่าการรักษาศีลต้องรักษาใจด้วยหรือ ? ท่านตอบว่าถ้าไม่รักษา ใจจะรักษาอะไร ถึงจะเป็นศีลเป็นธรรมที่ดีงามได้ นอกจากคนที่ตายแล้วเท่านั้นจะไม่ต้องรักษาใจ–แม้กายวาจาก็ไม่จำต้องรักษา แต่ความเป็นเช่นนั้นของคนตายนักปราชญ์ท่านไม่ได้เรียกว่าเขาไม่มีศีลเพราะไม่มีเจตนาเป็นเครื่องแสดงออก ถ้าเป็นศีลได้ก็ควรเรียกได้เพียงว่าศีลคนตายซึ่งไม่สำเร็จประโยชน์ ตามคำเรียกแต่อย่างใด ส่วนอาตมามิใช่คนตายจะรักษาศีลแบบคนตายนั้นไม่ได้ ต้องรักษาใจให้เป็นศีลเป็นธรรม สมกับใจเป็นผู้ทรงไว้ทั้งบุญทั้งบาปอย่างตายตัว

เขาถามว่าก็ได้ยินในตำราว่าไว้ว่ารักษากายวาจาให้เรียบร้อยเรียกว่าศีล จึงเข้าใจว่าการรักษาศีลไม่จำต้องรักษาใจก็ได้ จึงได้เรียนถามอย่างนั้น ท่านตอบว่าที่ว่ารักษากายวาจาให้เรียบร้อยเป็นศีลนั้นก็ถูกแต่ก่อนกายวาจาจะเรียบร้อยเป็นศีลได้นั้น ต้นเหตุเป็นมาจากอะไร ถ้าไม่เป็นมาจากใจผู้เป็นนายคอยบังคับกายวาจาให้เป็นไปในทางที่ถูก เมื่อเป็นมาจากใจ ใจจะควรปฏิบัติอย่างไรต่อตัวเองบ้าง จึงจะควรเป็นผู้ควบคุมกายวาจาให้เป็นศีลเป็นธรรมที่น่าอบอุ่นแก่ตนเอง และน่าเคารพเลื่อมใสแก่ผู้อื่นได้ ไม่เพียงแต่ศีลธรรมที่จำต้องอาศัยใจเป็นผู้คอยควบคุมรักษาเลย แม้กิจการอื่น ๆ ก็จำต้องอาศัยใจเป็นผู้ควบคุมดูแลอยู่โดยดี การงานนั้น ๆ จึงเป็นที่เรียบร้อยไม่ผิดพลาดและทรงคุณภาพโดยสมบูรณ์ตามชนิดของมัน การรักษาโรคเขายังค้นหาสมุฏฐานของมันจะควรรักษาอย่างไร จึงจะหายได้เท่าที่ควรไม่เป็นโรคเรื้อรังต่อไป การรักษาศีลธรรมไม่มีใจเป็นตัวประธานพาให้เป็นไป ผลก็คือความเป็นผู้มีศีลด่างพร้อย ศีลขาด ศีลทะลุ ความเป็นผู้มีธรรมที่น่าสลดสังเวชธรรมพาอยู่ธรรมพาไปอย่างไม่มีจุดหมาย ธรรมบอธรรมบ้า ธรรมแตก ซึ่งล้วนเป็นจุดที่ศาสนาจะพลอยได้รับเคราะห์กรรมไปด้วยอย่างแยกไม่ออก ไม่เป็นศีลธรรมอันน่าอบอุ่นแก่ผู้รักษาและไม่น่าเลื่อมใสแก่ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องบ้างเลย

เขาถามท่านว่า คำว่าศีลได้แก่สภาพเช่นไร และอะไรเป็นศีลอย่างแท้จริง ? ท่านตอบว่าความคิดในแง่ต่าง ๆ อันเป็นไปด้วยความมีสติ รู้สิ่งที่ควรคิดหรือไม่ควร ระวังการ

ระบายออกทางทวารทั้งสาม คอยบังคับกายวาจาใจให้เป็นไปในขอบเขตของศีลที่เป็นสภาพปกติ ศีลที่เกิดจากการรักษาในลักษณะดังกล่าวมาเชื่อว่ามีสภาพปกติ ไม่คะนองทางกายวาจาให้เป็นกิริยาที่น่าเกลียด นอกจากความปกติดีงามทางกายวาจาใจของผู้มีศีลว่าเป็นศีลเป็นธรรมแล้ว ก็อยากจะเรียกให้ถูกได้ว่าอะไรเป็นศีล เป็นธรรมที่แท้จริง เพราะศีลกับผู้รักษาศีล แยกกันได้ยาก ไม่เหมือนตัวบ้านเรือนกับเจ้าของบ้านเรือน ซึ่งเป็นคนละอย่างที่พอจะแยกกันออกได้ไม่ยากนัก ว่านั่นคือตัวบ้านเรือน และนั่นคือเจ้าของบ้าน ส่วนศีลกับคนจะแยกจากกันอย่างนั้นเป็นการลำบาก เฉพาะอาตมาแล้วแยกไม่ได้ แม้แต่ผลคือความเย็นใจที่เกิดจากการรักษาศีลก็แยกกันไม่ออก ถ้าแยกออกได้ศีลก็อาจกลายเป็นสินค้ามีเกลื่อนกลาดไปนานแล้วและอาจจะมีโจรมาแอบขโมยศีลธรรมไปขายจนหมดเกลี้ยงจากตัวไปหลายรายแล้ว เมื่อเป็นเช่นนี้ศีลธรรมก็จะกลายเป็นสาเหตุก่อความเดือดร้อนแก่เจ้าของเช่นเดียวกับสมบัติอื่น ๆ ทำให้พุทธศาสนิกชนเกิดความเอือมระอาที่จะแสวงหาศีลธรรมกัน เพราะได้มาแล้วก็ไม่ปลอดภัย ดังนั้นความไม่รู้ว่า "อะไรเป็นศีลอย่างแท้จริง" จึงเป็นอุบายวิธีหลีกภัยอันเกิดแก่ศีลและผู้มีศีลได้ทางหนึ่งอย่างแยบยลและเย็นใจ อาตมาจึงไม่คิดอยากแยกศีลออกจากตัวแม้แยกได้ เพราะระวังภัยยาก แยกไม่ได้อย่างนี้รู้สึกอยู่สบาย ไปไหนมาไหนและอยู่ที่ใด ไม่ต้องเป็นห่วงว่าศีลจะหาย ตัวจะตายจากศีล แล้วกลับมาเป็นผีเฝ้ากองศีลเช่นเดียวกับคนเป็นห่วงสมบัติ ตายแล้วกลับมาเป็นผีเฝ้าทรัพย์ ไม่มีวันไปผุดไปเกิดได้ฉะนั้น

ธรรมที่แสดงออกท่านว่าจะไปเที่ยวค้นดูในคัมภีร์ไม่มีวันเจอ เพราะธรรมในคัมภีร์กับธรรมที่เกิดจากใจอันเป็นธรรมในหลักธรรมชาติต่างกันอยู่มาก แม้ธรรมในคัมภีร์ที่จารึกมาจากพระโอษฐ์ของพระพุทธเจ้า ว่าเป็นธรรมบริสุทธิ์ เพราะผู้จารึกเป็นคนจริง คือผู้บริสุทธิ์เหมือนพระองค์ แต่พอตกมานาน ๆ ผู้จารึกต่อ ๆ มาอาจไม่เป็นผู้บริสุทธิ์อย่างแท้จริงเหมือนรุ่นแรก ธรรมจึงอาจมีทางลดคุณภาพลงตามส่วนของผู้จารึกพาให้เป็นไป ฉะนั้นธรรมในคัมภีร์กับธรรมที่เกิดจากใจอย่างสด ๆ ร้อน ๆ จึงน่าจะต่างกันแม้เป็นธรรมด้วยกัน

คือที่ว่าพระสาวกท่านทูลลาพระศาสดาออกไปบำเพ็ญอยู่ในที่ต่าง ๆ เวลาเกิดปัญหาขึ้นมา ก็กลับมาเฝ้าทูลถามเพื่อทรงช่วยชี้แจงปัญหานั้น ๆ จนเป็นที่เข้าใจ แล้วทูลลาออกบำเพ็ญตามอัธยาศัยนั้นเป็นปัญหาประเภทใด พระสาวกจึงไม่สามารถแก้ไขได้ด้วยตนเอง ต้องมาทูลถามให้พระองค์ทรงช่วยชี้แจงแก้ไข

◎ ◎ ◎

ท่านกราบเรียนว่า เมื่อมีผู้ช่วยให้เกิดผลรวดเร็วโดยไม่ต้องเสียเวลานาน นิสัยคนเราที่ชอบหวังพึ่งผู้อื่นก็ย่อมจะต้องดำเนินตามทางลัดด้วยความแน่ใจว่า ต้องดีกว่าตัวเองพยายามไปโดยลำพัง นอกจากทางไกลไปมาลำบากจริง ๆ ก็จำต้องตะเกียกตะกายไปด้วยกำลังสติปัญญาของตน แม้จะช้าบ้างก็ทนเอา พระพุทธเจ้าผู้ทรงรู้เห็นโดยตลอดทั่ว ก็ทรงแก้ปัญหาข้อข้องใจ ย่อมทำให้เกิดความกระจ่างแจ้งชัดและได้ผลรวดเร็วผิดกับที่แก้ไขโดยลำพังเป็นไหน ๆ ดังนั้นบรรดาสาวกที่มีปัญหาข้อข้องใจต้องมาทูลถามให้ทรงพระเมตตาแก้ไขเพื่อผ่านไปได้อย่างรวดเร็วสมปรารถนา แม้กระผมเองถ้าพระองค์ยังทรงพระชนม์อยู่และอยู่ในฐานะจะพอไปเฝ้าได้ก็ต้องไปและทูลถามปัญหาให้สมใจที่หิวกระหายมานาน ไม่ต้องมาฏไถคืบคลานให้ลำบากและเสียเวลาดังที่เป็นมา เพราะการวินิจฉัยโดยที่ลำพังตัวเองเป็นการลำบากมาก แต่ต้องทำเพราะไม่มีที่พึ่ง นอกจากตัวต้องเป็นที่พึ่งของตัวดังที่เรียนแล้ว ความมีครูอาจารย์สั่งสอนโดยถูกต้องแม่นยำคอยให้อุบาย ทำให้ผู้ปฏิบัติตามดำเนินไปโดยสะดวกและถึงเร็วผิดกับการดำเนินไปแบบเดาสุ่มโดยลำพังตนเองอยู่มาก ทั้งนี้เกล้า ฯ เห็นโทษตัวเกล้า ฯ เอง แต่ก็จำเป็นเพราะไม่มีอาจารย์คอยให้อุบายสั่งสอนในสมัยนั้น ทำไปแบบดั้นเอาและล้มลุกคลุกคลานผิดมากกว่าถูก แต่สำคัญที่ความหมายมั่นปั้นมือเป็นเจตนาที่เด็ดเดี่ยวอาจหาญมากไม่ยอมลดละล่าถอยจึงพอมีทางทำให้สิ่งที่เคยขรุขระมาโดยลำดับค่อย ๆ ได้เป็นลำดับมา พอได้ลืมตาดูโลกดูธรรมได้เต็มตาเต็มใจดังที่เรียนให้ทราบตลอดมา

เริ่มต้นปัญหาว่า เท่าที่ท่านอาจารย์มาโคราชคราวนี้ เป็นการมาเพื่ออนุเคราะห์ประชาชนตามคำนิมนต์เพียงอย่างเดียว หรือยังมีหวังเพื่อมรรคผลนิพพานอยู่ด้วยในการรับนิมนต์คราวนี้ ท่านตอบว่าอาตมาไม่หิว อาตมาไม่หลง จึงไม่หาอะไรให้ยุ่งไปอันเป็นการก่อทุกข์ใส่ตัว คนหิวอยู่เป็นปกติสุขไม่ได้จึงวิ่งหาโน่นหานี่ เจออะไรก็คว้าติดมือมาโดยไม่คำนึงว่าผิดหรือถูก ครั้นแล้วสิ่งที่คว้ามาก็มาเผาตัวเองให้ร้อนยิ่งกว่าไฟ อาตมาไม่หลงจึงไม่แสวงหาอะไร คนที่หลงลืมจึงต้องแสวงหา ถ้าไม่หลงก็ไม่ต้องหา จะหาไปให้ลำบากทำไมอะไร ๆ ก็มีอยู่กับตัวเองอย่างสมบูรณ์แล้ว และก็รู้จนหมดสิ้นแล้ว จะทำอะไรกันอีกถ้าไม่หลงชีวิตลมหายใจยังมีและผู้มุ่งประโยชน์กับเรายังมี ก็สงเคราะห์กันไปอย่างนั้นเอง หาคนดีมีธรรมในใจนี้หายากยิ่งกว่าหาเพชรนิลจินดาเป็นไหน ๆ ได้คนเป็นคนเพียงคนเดียวย่อมมีคุณค่ามากกว่า ได้เงินเป็นล้าน ๆ เพราะเงินล้าน ๆ ไม่สามารถ ทำความร่มเย็น ให้แก่โลก ได้อย่าง ถึงใจเหมือนได้คนดีมาทำประโยชน์ คนดีแม้เพียงคนเดียวยังสามารถทำความเย็นใจให้แก่โลกได้มากมายและยั่งยืน เช่นพระพุทธเจ้าและพระสาวกทั้งหลายเป็นตัวอย่าง

คนดีแต่ละคนมีคุณค่ามากกว่าเงินทองเป็นก่ายกองและเห็นคุณค่าแห่งความดีของตนที่จะทำต่อไปมากกว่าเงิน แม้จะจนก็ยอมจน ขอแต่ให้ได้ตัวดีและมีความสุข แต่คนโง่ชอบเงินมากกว่าคนดี ขอแต่ได้เงินแม้ตัวจะเป็นอย่างไรไม่สนใจคิด ถึงจะชั่วช้าลามกหรือแสนโสมมเพียงไรก็ตาม ขนาดนายยมบาลเกลียดกลัวไม่อยากนับเข้าบัญชีผู้ต้องหา กลัวจะไปทำลายสัตว์นรกด้วยกันให้เดือดร้อนฉิบหายก็ไม่ว่า ขอแต่ได้เงินก็เป็นที่พอใจ ส่วนจะผิดจะถูกประการใด ถ้าบาปมีค่อยคิดบัญชีกันเองโดยเขาไม่ยุ่งเกี่ยว คนดีกับคนชั่วและสมบัติเงินทองกับธรรมคือคุณงามความดีผิดกันอย่างนี้แล ใครมีหูมีตาก็รีบคิดเสียแต่บัดนี้ อย่าทันให้สายเกินไปจนหมดหนทางเลือกเฟ้น การให้ผลก็ต่างกัน สุดแต่กรรมของตนจะอำนวย จะทักท้วงหรือคัดค้านไม่ได้ กรรมอำนวยให้อย่างไรต้องยอมรับเอาอย่างนั้น ฉะนั้นสัตวโลกจึงต่างกัน ทั้งภพกำเนิด รูปร่าง ลักษณะ จริต นิสัย สุข–ทุกข์ อันเป็นสมบัติประจำตัวของแต่ละสาย

แบ่งหนักแบ่งเบากันไม่ได้ ใครมีอย่างไรก็หอบหิ้วไปเอง ดี–ชั่ว สุขทุกข์ก็ยอมรับ มิใช่กฎของใครไปทำให้ ทำตัวเอง

◎ ◎ ◎

ขณะอาตมาสลบสามหนรอดตายครั้งนั้น ไม่เห็นใครทราบและร่ำลือบ้าง จนเลยขั้นสลบและขั้นตายมาแล้ว จึงมาเล่าลือกันหาประโยชน์อะไร อยากได้ของดีที่มีอยู่กับตัวเราทุกคนก็พากันปฏิบัติเอา ทำเอา เมื่อเวลาตายแล้วจึงพากันวุ่นวาย หานิมนต์พระมาให้บุญกุศลามาติกานั้นไม่ใช่เกาถูกที่คัน จะว่าไม่บอก ต้องรีบเกาให้ถูกที่คันเสียแต่บัดนี้ โรคคันจะได้หายคือเร่งทำความดีเสียแต่บัดนี้จะได้หายห่วงหายหวงกับอะไร ๆ ที่เป็นสมบัติของโลก มิใช่สมบัติอันแท้จริงของเรา แต่พากันจับจองเอาแต่ชื่อของมันเปล่า ๆ ตัวจริงไม่มีใครเหลียวแลสมบัติในโลกเราแสวงหามาเป็นไฟเผาตัวก็ทำให้ฉิบหายได้จริง ๆ ข้อนี้ขึ้นอยู่กับความฉลาดและความโง่เขลาของผู้แสวงหาแต่ละลาย ท่านผู้พ้นทุกข์ไปด้วยความอุตส่าห์สร้างความดีใส่ตนจนกลายเป็นสรณะของพวกเรา จะเข้าใจว่าท่านไม่เคยมีสมบัติเงินทองเครื่องหวงแหนอย่างนั้นหรือ เข้าใจว่าเป็นคนร่ำรวยสวยงามเฉพาะสมัยของพวกเราเท่านั้นหรือ จึงพากันรักพากันหวงพากันห่วงจนไม่รู้จักตาย บ้านเมืองเราสมัยนี้ไม่มีป่าช้าสำหรับฝังหรือเผาคนตายอย่างนั้นหรือ จึงสำคัญว่าตนจะไม่ตายและพากันประมาทจนลืมเนื้อลืมตัว กลัวแต่จะไม่ได้กินได้นอนกลัวแต่จะไม่ได้เพลิดได้เพลิน ประหนึ่งโลกจะดับสูญจากไปในเดี๋ยวนี้ จึงพากันรีบตักตวงเอาแต่ความไม่เป็นท่าใส่ตนแทบหาบไม่ไหว อันสิ่งเหล่านี้แม้แต่สัตว์เขาก็มิได้เหมือนมนุษย์เราอย่าสำคัญตนว่า เก่งกาจสามารถฉลาดรู้ยิ่งกว่าเขาเลย ถึงกับสร้างความมืดมิดปิดตาทับถมตัวเองจนไม่มีวันสร่างซาเมื่อถึงเวลาจนตรอก อาจยิ่งกว่าสัตว์ใครจะไปทราบได้ ถ้าไม่ได้เตรียมทราบไว้เสียแต่บัดนี้ซึ่งอยู่ในฐานะที่ควร อาตมาต้องขออภัยด้วยถ้าพูดหยาบคายไป แต่คำพูดที่สั่งสอนให้คนละชั่วทำดีก็ยังจัดเป็นคำหยาบคายอยู่แล้ว โลกเราก็จะถึงคราวหมดสิ้นศาสนาเพราะไม่มีผู้ยอมรับความจริง การทำบาปหยาบคายมีประจำตนแทบทุกคน ทั้งให้ผล

เป็นทุกข์ตนยังไม่อาจรู้ ได้และตำหนิมันบ้างพอมีทางคิดแก้ไข แต่ตำหนิคำสั่งสอนว่า หยาบคาย ก็นับว่าเป็นโลกที่หมดหวัง

◎ ◎ ◎

ที่อุดรฯ ก็ปรากฏว่า มีผู้มาเรียนถามปัญหาธรรมกับท่านบ่อยๆ เช่นที่อื่นๆ เหมือนกัน ปัญหาที่เขาถามท่านมีคล้ายคลึงกับปัญหาที่ผ่านมาแล้วก็มี ที่แปลกต่างกันออกไปตามความคิดเห็นของผู้ถามก็มี ที่คล้ายคลึงกันได้แก่ปัญหาบุพเพสันนิวาสของสัตว์ที่สร้างความดีมาเป็นลำดับ ไม่ละนิสัยวาสนาบุพเพสันนิวาสของสามีภริยาที่เคยครองรักอยู่ร่วมกันมาหนึ่ง ทั้งสองข้อนี้ท่านว่ามีผู้สงสัยถามมากกว่าข้ออื่นๆ

◎ ◎ ◎

ในข้อแรกท่านมิได้ระบุปัญหาที่เขาถามลงอย่างชัดเจนว่า เขาถามอย่างนั้นๆ เป็นแต่ท่านปรารภแล้วก็อธิบายไปเองทีเดียวว่า สิ่งเหล่านี้ต้องมีการริเริ่มก่อตั้งเจตนาขึ้นมาให้เป็นทางเดินแห่งภพ–ชาติของผู้เกี่ยวข้องกับตน และตนจะเกี่ยวข้องกับผู้นั้น

◎ ◎ ◎

คำว่าบุพเพสันนิวาสนี้เราจะรู้ ได้อย่างไรว่า หญิง–ชายรักกันอย่างนี้เป็นบุพเพสันนิวาส รักกันอย่างนั้นไม่ใช่บุพเพสันนิวาส และอยู่ร่วมกับคนนั้นเป็นบุพเพสันนิวาส ท่านตอบว่าสำหรับพวกเรายากจะมีทางทราบได้ว่า รักอย่างนั้นและรักคนนั้นเป็นบุพเพสันนิวาส รักอย่างนั้น และรักคนนั้นมิใช่บุพเพสันนิวาส ก็รักและอยู่ร่วมกันไปแบบคนตาบอด เกิดความหิวจัดคว้าอาหารมารับประทานนั่นและอะไรถูกมือ ก็รับไปพอประทังชีวิตไปวันหนึ่งๆ บุพเพสันนิวาสก็เช่นเดียวกัน ทั้งที่มีอยู่กับสัตว์บุคคลทั่วไป แต่จะคว้าถูกจุดของบุพเพสันนิวาสกันนั้นเป็นสิ่งที่หาเจอได้ยากมาก เนื่องจากกิเลสตัวรักๆ นี้มันมิได้ไว้หน้าใคร และมิได้รอคอยให้บุพเพสันนิวาสมาวินิจฉัยหรือตัดสินมันก่อน ขอแต่ว่าเป็นหญิงหรือเป็นชายที่ต้องกับเพศและนิสัยของมันแล้ว เป็นต้องรักและคว้าดะไปเลย กิเลสตัวรักนี่แลพาให้คนเป็นนักต่อสู้แบบไม่รู้จักตาย ไม่รู้จักสูงจักต่ำ ไม่รู้จักใกล้จักไกล ไม่รู้จักเลือกสรรปันแบ่ง ว่ามากไปหรือน้อยไป

ควรหรือไม่ควรเพียงใด มีแต่จะสู้ตายเอาท่าเดียว ไม่ยอมแพ้แม้จะพลาดท่าหรือตายไปก็ยังไม่ยอมทิ้งลวดลายที่เคยเป็นนักต่อสู้เอาเลย นี่แลเรื่องของกิเลสตัวรัก มันแสดงตัวเด่นอยู่ในหัวใจของสัตวโลกอย่างเปิดเผย ไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจของใครเอาง่าย ๆ ผู้ต้องการมีหลักฐานและมีความประมาณเป็นเครื่องทรงตัวไว้บ้าง จึงไม่ควรปล่อยให้มันวิ่งแซงหน้าไปตามนิสัยโดยถ่ายเดียว ควรมีการหักห้ามกันบ้างพอมีทางตั้งตัว แม้จะไม่ทราบบุพเพสันนิวาสของตัว ก็ยังพอมีทางยับยั้งใจได้บ้าง ไม่ถูกมันจับถูจับไถเข้าถ้ำเข้ารูลงเหวตกบ่อไปท่าเดียวความรู้บุพเพสันนิวาสของตนนี้ ถ้าไม่ใช่นักปฏิบัติจิตภาวนา ซึ่งมีนิสัยในทางรู้เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็ยากที่จะทราบได้ แต่อย่างไรก็ตาม เราควรมีสติหักห้ามมันอยู่เสมอ อย่าปล่อยให้มันพาไหลหลงสู่ที่โสมม แบบน้ำล้นฝั่งไม่มีอะไรกั้นก็แล้วกัน ยังพอจะมีหวังครองตัวไปได้ไม่จอดจมล่มลึกลงในกลางทะเลแห่งความรักอันไม่มีประมาณโดยถ่ายเดียว

ระหว่างสามีภริยาที่อยู่ร่วมกันด้วยความผาสุกเย็นใจตลอดมา ไม่ประสงค์จะให้พลัดพรากจากกันในภพต่อไป เกิดในชาติใดภพใดขอให้ได้เป็นสามีภริยากันตลอดไป จะปฏิบัติอย่างไรจึงจะสมหวัง ถ้าต่างคนต่างตั้งความปรารถนาให้ได้พบกันทุกภพทุกชาติจะเป็นไปได้ไหม ท่านตอบว่า ความปรารถนานั้นเป็นเพียงเส้นทางเดินของจิตใจผู้มุ่งหมายเท่านั้น ถ้าไม่ดำเนินตามความปรารถนาก็ไม่เกิดประโยชน์ตามความมุ่งหมาย เช่น คนต้องการเป็นคนร่ำรวย แต่เกียจคร้านในการแสวงหาทรัพย์ ความร่ำรวยก็เป็นไปไม่ได้ ต้องอาศัยความขวนขวายตามเจตจำนงที่ตั้งไว้ด้วยจึงจะสมหวัง นี่ก็เหมือนกัน ต้องมีจิตใจคือทรรศนะตรงกัน ต่างคนต่างอยู่ในขอบเขตของกันและกันไม่ชอบแสวงหาเศษหาเลยอันเป็นการทำลายจิตใจ และความสุขความไว้ใจกันต่างคนเป็นผู้รักศีล รักธรรม มีความประพฤติไว้วางใจกันได้ ความรู้ความเห็นลงรอยกัน ต่างพยายามรักษาความปรารถนาด้วยการทำดี ย่อมมีทางสมหวังไม่เหนือความพยายามของผู้ปรารถนาไปได้เลย แต่ถ้าความประพฤติทุกด้านแบบตรงกันข้าม แม้ต่างจะปรารถนาสักกี่ร้อยกี่พันครั้งก็ไม่มีทางสำเร็จ เพราะเป็นการทำลายความปรารถนาของตน

ท่านตอบว่า สวรรค์ พรหมโลก และนิพพานมิได้มีไว้เฉพาะคนขี้สงสัยแบบโยม แต่มีไว้สำหรับผู้มองเห็นคุณค่าของตัว และคุณค่าของสวรรค์ พรหมโลก และนิพพานว่าเป็นของดีมีคุณค่าต่างกันขึ้นไปตามลำดับชั้น และความดีของผู้ที่ควรจะได้ถึงตามลำดับ คนแบบโยม สวรรค์ พรหมโลก และนิพพานคงมิได้ฝันถึงเลย แม้โยมจะไปก็ยังไปไม่ได้ ถ้าแม่ยังเด็กอยู่ หรือแม้แม่เด็กตายไป โยมก็อดคิดถึงไม่ได้ แล้วจะมีโอกาสคิดถึงสวรรค์นิพพานพอจะหาเวลาคิดเพื่อจะไปได้อย่างไรแม้พรหมโลกและนิพพานก็มิได้ดีกว่าแม่เด็ก สำหรับความรู้สึกของโยม เพราะพรหมโลกและนิพพานบำรุงบำเรอโยมไม่เป็นเหมือนแม่เด็ก โยมจึงสงสัยและไม่อยากไป กลัวจะขาดผู้บำเรอ

อันความสุขที่เกิดจากสิ่งต่าง ๆ นั้น แม้ในโลกมนุษย์เราก็ยังต่างกันตามชนิดของสิ่งนั้น ๆ ที่มีรสต่างกัน แม้ประสาทเครื่องรับสิ่งเหล่านั้นที่มีอยู่ในร่างกายอันเดียวกันก็ยังนิยมรับสัมผัสต่าง ๆ กันเช่น ตาชอบสัมผัสทางรูป หูชอบสัมผัสทางเสียง กายชอบสัมผัสทางเย็นร้อนอ่อนแข็ง ใจชอบสัมผัสทางอารมณ์ต่าง ๆ ตามหน้าที่และความนิยมของตน จะให้รสนิยมเหมือนกันย่อมไม่ได้ การรับประทานเป็นความสุขอย่างหนึ่ง ฉะนั้นโลกจึงไม่ขาดจากการสัมพันธ์ติดต่อกับสิ่งที่ตนเห็นว่าเป็นความสุขตลอดมา และจำต้องแสวงกันทั่วโลกจะขาดมิได้ ความสุขในมนุษย์และสัตว์ที่ได้รับตามภูมิของตนเป็นความสุขประเภทหนึ่งความสุขในพระนิพพานของท่านผู้สิ้นกิเลสเครื่องกังวลใจโดยประการทั้งปวงเป็นความสุขประเภทหนึ่ง ต่างจากความสุขที่โลกมีกิเลสทั้งหลายได้รับกัน จะให้เป็นความสุขเหมือนแม่เด็กเสียทุกอย่างแล้ว โยมก็ไม่จำเป็นต้องดูรูปฟังเสียงรับประทานอาหารพักผ่อนหลับนอน และแสวงหาคุณงามความดีมีการให้ทานรักษาศีลภาวนาเป็นต้นให้ลำบาก เพียงอยู่กับแม่เด็กเท่านั้นความสุขจากสิ่งต่าง ๆ ก็ไหลมารวมในที่นั้นหมด ซึ่งเป็นการตัดปัญหายุ่งยากลงได้เยอะแยะ แต่คุณจะให้เป็นดังที่ว่านี้ได้ไหม ?

การสอนพระในวงปฏิบัติ ท่านสอนเน้นลงในความเป็นผู้มีศีลสังวร โดยถือศีลเป็นสำคัญในองค์พระ พระจะสมบูรณ์ตามเพศของตนได้ต้องเป็นผู้หนักแน่นในศีล เคารพในสิกขา

บทน้อยใหญ่ ไม่ล่วงเกินโดยเห็นว่า เป็นสิกขาบทเล็กน้อยไม่สำคัญ อันเป็นลักษณะของความไม่ละอายบาปและอาจล่วงเกินได้ในสิกขาบททั่วไป เป็นผู้รักษาวินัยเคร่งครัด ไม่ยอมให้ศีลของตนด่างพร้อยขาดทะลุได้ อันเป็นเครื่องเสริมให้เป็นผู้มีความอบอุ่นกล้าหาญในสังคม ไม่กลัวครูอาจารย์หรือเพื่อนพรหมจรรย์จะรังเกียจหรือตำหนิ พระในใจจะสมบูรณ์เป็นขั้น ๆ นับแต่พระโสดา ฯลฯ ถึงพระอรหันต์ได้ต้องเป็นผู้หนักในความเพียรเพื่อสมาธิและปัญญาทุกชั้นจะมีทางเกิดขึ้นและเจริญก้าวหน้า สามารถชำระล้างสิ่งสกปรกรุงรังภายในใจออกได้โดยสิ้นเชิง อนึ่งคำว่าพระควรเป็นผู้เยี่ยมด้วยความสะอาดแห่งความประพฤติทางกายวาจา และเยี่ยมด้วยจิตซึ่งทรงไว้ด้วยคุณธรรม คือสมาธิปัญญา วิมุตติ และวิมุตติญาณทัศนะตามลำดับไม่ควรเป็นพระที่อับเฉาเศร้าใจ ไม่สง่าผ่าเผย หลบ ๆ ซ่อน ๆ เพราะปมด้อยคอยกระซิบอยู่ภายในมีอะไรลึกลับทำให้ร้อนสุมอยู่ในใจ นั้นมิใช่พระลูกศิษย์พระตถาคตผู้งดงามด้วยความประพฤติภายในภายนอกไม่มีที่ต้องติ แต่ควรเป็นพระที่องอาจกล้าหาญต่อการละชั่วทำดี ดำเนินตามวิถีรอยพระบาทที่ศาสดาพาดำเนิน เป็นผู้ซื่อตรงต่อตนเองและพระธรรมวินัยตลอดเพื่อนฝูง อยู่ที่ใดไปที่ใดมีสุคโตเป็นที่รองรับ มีโอชารสแห่งธรรมเป็นที่ซึมทราบ มีความสว่างไสวอยู่ด้วยสติปัญญาเป็นเครื่องส่องทางไม่อยู่อย่างจนตรอกหลอกตัวเองให้จนมุม นั่นคือพระลูกศิษย์พระตถาคตแท้ควรสำเหนียกศึกษาอย่างถึงใจ ยึดไว้เป็นหลักอนาคตอันแจ่มใสไร้กังวลจะเป็นสมบัติที่พึงพอใจของผู้นั้นแน่นอน นี่เป็นปกตินิสัยที่ท่านอบรมพระปฏิบัติ

อย่าทำความรู้ความเห็นและความประพฤติทุกด้านเหมือนเราไม่มีป่าช้าอยู่กับตัว อยู่กับบ้านเมืองเรา อยู่กับญาติมิตรของเรา บทถึงคราวเป็นอย่างโลกที่มีป่าช้าทั่ว ๆ ไปขึ้นมา จะแก้ตัวไม่ทันแล้วจะจมลงในที่ตนและโลกไม่ประสงค์อยากลงกัน จะคิดจะพูดจะทำอะไร ควรระลึกถึงป่าช้าคือความตายบ้าง เพราะกรรมกับป่าช้าอยู่ด้วยกัน ควรระลึกถึงป่าช้าในขณะเดียวกันได้ระลึกถึงกรรมด้วย พอทำให้รู้สึกตัวขึ้นบ้าง อย่าอวดตัวว่าเก่งทั้ง ๆ ที่ไม่เหนืออำนาจของกรรม แม้อวดไปก็เป็นการทำลายตัวให้ล่มจมไปเปล่า ๆ ไม่ควรอวดเก่งกว่าศาสดาผู้รู้ดีรู้ชอบ

ทุก ๆ อย่าง ไม่ลูบ ๆ คลำ ๆ เหมือนคนมีกิเลสที่อวดตัวว่าเก่ง สุดท้ายก็จนมุมของกรรม คือความเก่งของตัว (ผลร้ายที่เกิดจากการทำด้วยความอวดเก่งของตัวเอง)

◎ ◎ ◎

สิ่งที่ทำได้ยากในโลกมนุษย์เรา คือการสร้างพระธรรมดาให้เป็นพระที่น่ากราบไหว้บูชาและเสกสรรค์หรือส่งเสริมให้เลื่อนจากฐานะเดิมของจิตขึ้นสู่พระโลกุตระ คือพระโสดา พระสกิทาคา พระอนาคา และพระอรหันต์นั้นเป็นสิ่งยากแสนยากขึ้นเป็นขั้น ๆ ดีไม่ดียังไม่แตกกิ่งแตกแขนงก็ถูกตัวแมลงมากัดมาไชมาโค่นรากแก้วรากฝอย ให้โค่นล้มจมดินอย่างไม่เป็นท่าเสียมากกว่าจะเจริญเป็นต้นเป็นลำขึ้นมาพอทำประโยชน์ได้ โดยมากเราเคยเห็นกันมาอย่างนั้นแทบทั้งนั้น ไม่ค่อยมีรากฝังลึกพอจะทนลมทนฝนทนตัวแมลงกัดไชได้ เราปลูกต้นไม้ชนิดต่างๆไว้ทำประโยชน์ไม่กี่ปีก็ได้รับผล แต่ปลูกพระนี้กี่ปีกี่ปีก็คอยแต่จะโค่นล้มอยู่นั่นเอง แม้ไม่มีอะไรมาตอม แต่ตัวเองก็คอยส่ายแส่หาตัวแมลงมาตอมเพื่อทำลาย และตัวก็คอยทำลายตัวเองอยู่แล้วจึงเป็นความเจริญได้ยากในการเพาะปลูก ถ้าไม่เชื่อว่าเป็นความจริงก็เชิญเข้ามาลองบวชบำรุงตนด้วยสิขาบทกฎบัญญัติที่ประทานไว้ดู น่ากลัวว่าข้าวเย็นก็จะหิวก่อนเวลาทั้งที่ตะวันยังไม่ตกเที่ยวก็อยากเที่ยวตลอดเวลาทั้งที่ศีรษะก็เหมือนโลกเขาตาหูเป็นต้น ต่างก็อยากดูอยากฟังอยากดมกลิ่นลิ้มรส สัมผัสสิ่งอ่อนนุ่นภูมิใจ ไม่มีเวลาอิ่มพอตลอดเวลา โดยไม่เลือกว่าเช้าสายบ่ายเย็นอะไรเลย จนลืมว่าตัวเป็นอะไรขณะนี้ ส่วนจะสนใจบำรุงต้นโพธิ์คือใจให้มีเหตุมีผลรู้จักอดทนต่อคำสั่งสอนน้อมเข้ามาฝึกอบรมตนให้มีความสงบเย็นใจนั้น น่ากลัวจะไม่สนใจนำพาเสียแล้ว ต้นโพธิ์คือใจที่ขาดการบำรุงก็มีแต่จะเหี่ยวแห้งยุบยอบลงโดยลำดับ สิ่งคอยทำลายก็นับวันเวลามีโอกาสหักรานไปทุกระยะ ต้นโพธิ์ต้นไหนบ้างจะทนตั้งโด่อยู่ได้ เพราะโพธิ์ของพระเป็นโพธิ์ที่มีหัวใจ จะต้องโอนไปเอนมาตามสิ่งร้าวราน ทนไม่ไหวก็โค่นล้มลงจมดินจมน้ำอย่างไม่เป็นท่าเท่านั้นเอง ฉะนั้นการปลูกโพธิ์จึงเป็นของปลูกยากอย่างนี้ ใครไม่เคยปลูกก็ไม่รู้ฤทธิ์ของมันซึ่งไม่ค่อยชอบปุ๋ยธรรมดาเหมือนต้นไม้ทั้งหลาย แต่แหวกไปชอบปุ๋ยประเภทสังหารทำลายเสียมาก ฉะนั้นโพธิ์ต้นนี้จึงมักอับเฉาและตายได้ง่ายกว่าต้นไม้ชนิดอื่น ๆ คือ ตายจากศีลธรรมความดีงามนั่นเอง

คำว่าสติย่อมถือเป็นธรรมสำคัญของความเพียรทุก ๆ ประโยค และคำว่าปัญญาก็ย่อมถือเป็นสำคัญในเวลาที่ควรใช้ตามกาลของตน เพราะปัญญาเป็นธรรมจำเป็นไปตามภูมิของธรรม ส่วนสติเป็นธรรมจำเป็นตลอดไปในอิริยาบทต่าง ๆ กาลใดที่ขาดสติ การนั้นเรียกว่าขาดความเพียร แม้กำลังเดินจงกรมหรือนั่งสมาธิอยู่ก็สักแต่ว่าเท่านั้น แต่มิได้เรียกว่าเป็นความเพียรชอบ ดังนั้นท่านจึงสอนเน้นลงในความมีสติมากกว่าธรรมอื่น ๆ เพราะสติเป็นรากฐานสำคัญของความเพียรทุกประเภทและทุกประโยคที่ทำ จนกลายเป็นมหาสติขึ้นมาและผลิตปัญญาให้เป็นไปตาม ๆ กัน ภูมิต้นเพื่อความสงบต้องใช้สติให้มาก ภูมิต่อไปสติกับปัญญาควรเป็นธรรมควบคู่กันไปตลอดสาย

ท่านอธิบายนิมิตให้ฟังว่า เรามาหาครูอาจารย์ใหม่ ๆ ประกอบกับมีความระวังตั้งใจมาก เวลาหลับไปทำให้คิดให้ฝันไปอย่างนั้นเอง ที่ท่านไปดุว่าเราเหมือนหมูนั้น เป็นอุบายของพระธรรมท่านเตือนไม่ให้เรานำลัทธินิสัยของหมูมาใช้ในวงการของพระและพระศาสนา โดยมากคนเราไม่ค่อยคำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของตัวว่ามีคุณค่าเพียงไร เวลาอยากทำอะไรก็ทำตามใจชอบ ไม่คำนึงถึงความผิด–ถูก–ชั่ว–ดี จึงเป็นมนุษย์เต็มภูมิได้ยาก ที่โบราณท่านว่ามนุษย์ขาดตาเต็งตาชั่งไม่เต็มบาทนั้นคือ ไม่เต็มตามภูมิของมนุษย์นั่นเอง เพราะเหตุแห่งความไม่รู้สึกตัวว่าเป็นมนุษย์ที่มีคุณสมบัติสูงกว่าสัตว์ จึงทำให้มนุษย์เราต่ำลงทางความประพฤติจนกลายเป็นคนเสียหายที่ไม่มีอะไรวัดระดับได้ เหลือแต่ร่างความเป็นมนุษย์ เจ้าตัวยังไม่รู้ว่าตนได้เสียไปแล้ว เพราะเหตุนั้น ๆ ผู้ที่ควรจะมีสติพิจารณาตามได้บ้าง พระธรรมท่านก็มาสั่งสอน ดังที่ท่านปรากฏนั้นเป็นอุบายที่ชอบธรรมดีแล้ว จงนำไปเป็นคติเตือนใจตัวเอง เวลาเกิดความเกียจคร้านขึ้นมาจะได้นำอุบายนั้นมาใช้เตือนสติกำจัดมันออกไป นิมิตเช่นนี้เป็นของดีหายาก ไม่ค่อยปรากฏแก่ใครง่าย ๆ ผมชอบนิมิตท่านองค์นี้มาก เพราะจะพลอยได้สติเตือนตนมิให้ประมาทอยู่เนือง ๆ ความเพียรจะได้เร่งรีบ จิตใจจะได้สงบอย่างรวดเร็ว ถ้าท่านมหานำอุบายที่ท่านมาเทศน์ให้ฟังไปปฏิบัติอยู่เสมอใจท่านจะได้สงบเร็ว ดีไม่ดีอาจถึงธรรมก่อนพวกที่

ปฏิบัติมาก่อนเหล่านี้ด้วยซ้ำ นิมิตที่เตือนท่านมหานั้นดีมาก มิใช่นิมิตที่สาปแช่งแบ่งเวรในทางไม่ดี เรามาอยู่กับครูอาจารย์อย่ากลัวท่านเกินไป ใจจะเดือดร้อนนั่งนอนไม่เป็นสุข ผิดถูกประการใดท่านจะสั่งสอนเราไปตามจารีตแห่งธรรม การกลัวท่านอย่างไม่มีเหตุผลนั้นไม่เกิดประโยชน์อะไรเลย จงกลัวบาปกลัวกรรมที่จะนำทุกข์มาเผาลนตน ให้มากกว่ากลัวอาจารย์ ผมเองก็มิได้เตรียมรับหมู่คณะไว้เพื่อดุด่าเฆี่ยนตีโดยไม่มีเหตุผลที่ควร การฝึกทรมานตัวก็ทำไปตามคลองธรรมที่ท่านแสดงไว้

๏ ๏ ๏

การอบรมสั่งสอนหมู่คณะก็จำต้องดำเนินไปตามหลักธรรมคือเหตุผล ถ้าปลีกแวะจากทางนั้นย่อมเป็นความผิด ไม่เกิดประโยชน์ทั้งสองฝ่าย ฉะนั้นนิมนต์อยู่เย็นใจและประกอบความเพียรให้เป็นชิ้นเป็นอัน อย่าลดละท้อถอยความเพียร ธรรมเป็นสมบัติกลางและเป็นสมบัติของทุกคนที่ใคร่ต่อธรรม พระพุทธเจ้ามิได้ผูกขาดไว้แก่ผู้หนึ่งผู้ใดโดยเฉพาะ ต่างมีสิทธิครอบครองเป็นเจ้าของได้ด้วยการปฏิบัติดีของตนด้วยกัน อย่าลืมนิมิตอันดีงามซึ่งเป็นมงคลอย่างนี้ไปเสีย ระลึกถึงอยู่เสมอ ลัทธินิสัยหมู่จะได้ห่างไกลจากพระเรา มรรคผลนิพพานจะนับวันใกล้เข้ามาทุกเวลานาที แดนแห่งความพ้นทุกข์จะปรากฏเฉพาะหน้าในวันเวลาหนึ่งแน่นอนหนีไม่พ้น ผมยินดีและอนุโมทนาด้วยนิมิตท่านมหาอย่างจริงใจ แม้ผมสั่งสอนตัวเองก็สั่งสอนแบบเผ็ดร้อนทำนองนี้เหมือนกัน และชอบได้อุบายต่าง ๆ จากอุบายเช่นนี้เสมอมา จึงจำต้องใช้วิธีแบบนี้บังคับตัวตลอดมา แม้บางครั้งยังต้องสั่งสอนหมู่คณะโดยวิธีนี้เหมือนกัน

๏ ๏ ๏

ถ้าเวลาจิตกำลังเสื่อม ไปหาท่าน ท่านถามว่า จิตเป็นอย่างไรเวลานี้ เราก็เรียนถามท่านตามตรงว่า วันนี้จิตเสื่อมไปเสียแล้ว ไม่มีร่องรอยแห่งความสุขเหลืออยู่เลย ท่านก็แสดงเป็นเชิงเสียใจไปด้วย ว่าน่าเสียดายมันเสื่อมไปที่ไหนกันหนา เอาเถอะ ท่านอย่าเสียใจ จงพยายามทำความเพียรเข้ามาก ๆ เดี๋ยวมันจะกลับเข้ามาอีกแน่ ๆ มันไปเที่ยวเฉย ๆ พอเราเร่งความเพียรเข้ามันกลับมาเอง หนีจากเราไปไม่พ้น เพราะจิตก็เป็นเหมือนสุนัขนั่นแล เจ้า

ของไปไหนมันต้องติดตามเจ้าของไปจนได้นี่ถ้าเราเร่งความเพียรเข้าให้มากจิตจะต้องกลับมาเอง ไม่ต้องติดตามมันให้เสียเวลา มันหนีไปไหนไม่พ้นเราแน่ ๆ จงพยายามทำความเพียรเข้าให้มากเชียว มันจะกลับมาในเร็ว ๆ นี่แล ไม่ต้องเสียใจให้มันได้ใจ เดี๋ยวมันว่าเราคิดถึงมันมาก มันจะไม่กลับมา จงปล่อยความคิดถึงมันเสีย แล้วให้คิดถึงพุทโธติด ๆ กันอย่าลดละ พอบริกรรมพุทโธถี่ยิบติด ๆ กันเข้ามันวิ่งกลับมาเอง คราวนี้แม้มันกลับมาก็อย่าปล่อยพุทโธ มันไม่มีอาหารกินเดี๋ยวมันจะวิ่งกลับมาหาเรา จงนึกถึงพุทโธเพื่อเป็นอาหารของมันไว้มาก ๆ เมื่อมันกินอิ่มแล้วต้องพักผ่อน เราก็สบายขณะที่มันพักสงบตัวไม่วิ่งวุ่นขุ่นเคืองเที่ยวหาไฟมาเผาเรา ทำจนไล่มันไม่ยอมหนีไปจากเรา นั่นแลพอดีกับใจตัวหิวโหยอาหารไม่มีวันอิ่มพอ ถ้าอาหารพอกับมันแล้ว แม้ไล่หนีไปมันก็ไม่ยอมไป ทำอย่างนั้นแลจิตเราจะไม่ยอมเสื่อมลงไปอีก คือไม่เสื่อมเมื่ออาหารคือพุทโธพอกับมัน จงทำตามแบบที่สอนนี้ ท่านจะไม่ได้เสียใจเพราะจิตเสื่อมแล้วเสื่อมเล่าอีกต่อไป

◎ ◎ ◎

อนึ่ง การคบคนพาลก็ทำให้มีส่วนได้เสียมากน้อยตามส่วนแห่งความสัมพันธ์กัน ที่ท่านสอนไว้ทั้งสองภาคนี้มีความจริงเท่ากัน คือทำให้คนเป็นคนดีได้เพราะการคบกับคนดี และทำให้คนเสียได้เพราะการคบกับคนไม่ดี เราพอทราบได้ระหว่างลูกศิษย์กับอาจารย์ที่คบกันนาน ๆ อย่างน้อยลูกศิษย์นั้น ๆ ย่อมพอมีหลักยึดได้จากอาจารย์ และคนที่หลวมตัวเข้าไปอยู่กับคนพาล อย่างน้อยย่อมมีการแสดงออกในลักษณะแห่งคนพาลจนได้ มากกว่านี้ก็ดังที่เห็น ๆ กันอย่างไม่มีทางสงสัย นี่กล่าวถึงพาลภายนอก แต่ควรทราบว่าพาลภายในก็ยังมีและฝังจมอยู่อย่างลึกลับในนิสัยของมนุษย์เราแทบทุกราย แม้สุภาพชนทั่ว ๆ ไปตลอดพระเณรชีผู้ทรงเครื่องแบบของพระศาสนาอันเป็นเครื่องประกาศตนว่า เป็นลูกศิษย์พระตถาคตอย่างเปิดเผย คำว่าพาลในที่นี้หมายถึงความขาดเขลาย่อหย่อนต่อกลมารยาของใจที่ฝ่ายต่ำ ซึ่งคอยแสดงออกในทางชั่วและต่ำทรามโดยเจ้าตัวไม่รู้ตัว หรือแม้รู้แต่ก็เข้าใจว่าเป็นเพียงอยู่ภายในไม่ได้แสดงออกภายนอกให้เป็นสิ่งที่น่าเกลียด ความจริงขึ้นชื่อว่าของไม่ดีแล้วจะมีอยู่ ณ ที่แห่งใดก็ย่อมเป็นของน่า

เกลียดอยู่ในตัวของมันเอง ไม่ถึงกับต้องแสดงออกมาจึงจะเป็นของน่าเกลียด เพราะมันเป็นของน่าเกลียดน่ากลัวอยู่แล้ว พระพุทธเจ้าผู้เป็นจอมปราชญ์ฉลาดแหลมคม จึงทรงสอนให้ละและถอดถอนโดยลำดับจนหมดสิ้นไป ไม่มีคำว่า "สิ่งไม่ดี" เหลืออยู่เลยนั่นแล ดังพระองค์และพระสาวกอรหันต์เป็นตัวอย่าง จัดว่าเป็นผู้หมดมลทินทั้งภายนอกภายใน อยู่ที่ใดเย็นกายสบายใจไม่มีสิ่งเสียดแทงรบกวน

๏ ๏ ๏

การฝึกตัวให้คนมีคุณค่า ทำใจให้มีราคีย่อมเป็นสิ่งที่ฝืนอยู่บ้าง ความยากลำบากนั้นไม่สำคัญเท่าผลที่จะทำให้เป็นคนดี มีความสุขมีชื่อมีแป และมีธรรม เป็นเครื่องมือกำกับรักษา ไม่ว่าโลกหรือธรรมเคยถือกันมาอย่างนั้น นอกจากสิ่งของที่ใช้การอะไรไม่ได้หมดความหมายไร้ค่า และคนตายแล้วเท่านั้นจึงไม่มีการรักษากัน คนเรายังมีคุณค่าควรจะได้รับจากการปรับปรุงรักษาอยู่จึงควรสงวนรักษาตัวอย่างยิ่ง ผลแห่งการรักษาจะยังผู้นั้นให้เป็นคนดีมีความสุขความเจริญทั้งปัจจุบันและอนาคตไม่มีสิ้นสุดดังนั้น ที่พระธุดงค์ท่านปฏิบัติบำเพ็ญโดยไม่เห็นแก่ความยากลำบากเป็นอุปสรรค จึงเป็นการเบิกทางเพื่อความก้าวหน้าแห่งธรรมภายในใจ อันเป็นที่น่ากราบไหว้บูชาอย่างยิ่ง

๏ ๏ ๏

ตราบใดที่ยังมีผู้สนใจและปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมอยู่ พระศาสนาก็ยังดำรงคงอยู่กับโลกตลอดไปและแสดงผลให้โลกที่ใครต่อธรรมเห็นอยู่ตามลำดับที่ปฏิบัติได้ ตรงกับหลักพระพุทธศาสนาที่พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ทำจริง รู้จริง และสอนโลกด้วยธรรมจริง ผู้เชื่อถือศาสนาก็เป็นผู้ทำจริงเพื่อความรู้จริงเห็นจริง ไม่เหลาะแหละย่อหย่อนอ่อนความสามารถอันเป็นการกดถ่วงและลดคุณค่าของพระศาสนาลงให้พาหิรชนเขาดูถูกเหยียดหยาม ดังที่ทราบกันอยู่เพราะศาสนาที่แท้จริงเป็นคุณธรรมที่ควรนำออกแสดงได้อย่างเปิดเผยทั่วไตรโลกธาตุ โดยไม่มีความสะท้านหวั่นไหวว่า "ไม่จริง" เพราะเป็นธรรมที่จริงตามหลักธรรมชาติด้วย ศาสดาที่สอนก็เป็นผู้บริสุทธิ์และทรงสอนตามความจริงแห่งธรรมด้วย นอกจากจะไม่สนใจหรือไม่สามารถค้น

ให้ถึงความจริงตามที่ศาสนาสอนไว้เท่านั้น จึงอาจเป็นไปตามความรู้ความเห็นที่ไม่ประมาณของแต่ละหัวใจที่มีธรรมชาติหนึ่งปิดบังอย่างลึกลับและฝังลึกอยู่ในใจ ทั้งปกปิดดวงใจไว้ตลอดกาล ซึ่งศาสนาแทงทะลุปรุโปร่งไปหมดแล้ว

◎ ◎ ◎

การพยายามปลูกธรรมให้เจริญรุ่งเรืองขึ้นโดยลำดับภายในใจไม่ให้เสื่อมทรามลงจึงแสนปลูกยากอย่างยิ่ง แทบพูดได้ว่าไม่มีอะไรลำบากยากเย็นเสมอเหมือนเลย

◎ ◎ ◎

สิ่งที่เกิดง่ายแต่ทำลายยากก็คือตัวราคะตัณหาตัวทำความพินาศบาดหัวใจ นี่แลเป็นสิ่งที่เก่งกล้าสามารถกว่าอะไรในโลก ไม่ว่าท่านว่าเราต่างก็ชอบมันเสียด้วย มันจึงได้ใจและก่อความพินาศให้โลกอย่างไม่มีประมาณและไม่เกรงขามใครเลย ที่มีกลัวอยู่บ้างก็ผู้มีธรรมในใจและที่กลัวจริง ๆ ก็คือพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ท่านเท่านั้น มันไม่กล้าเข้าไปแอบได้เพราะท่านทำลายโรงลิเกละครและโรงอะไร ๆ ของมันพังพินาศไปหมดแล้ว มันจึงกลับมาเล่นงานกับพวกเราผู้ยังอยู่ใต้อำนาจของมัน

◎ ◎ ◎

ท่านสั่งสอนแบบปลุกจิตปลุกใจ และฟื้นฟูความฉลาดให้ทันกับกลมารยาของกิเลสที่เคยเป็นนายบนหัวใจคนมานาน เพื่อการถอดถอนทำลายกิเลสออกให้หมด จะได้หมดโทษหมดภัยอยู่สบายไปอย่างผู้สิ้นทุกข์ไม่ต้องมีการวกเวียนเปลี่ยนภพเปลี่ยนชาติ แต่ความทุกข์ที่ฝังอยู่ในใจไม่ยอมเปลี่ยน แม้จะเปลี่ยนภพกำเนิดไปสักเท่าไร ก็เท่ากับเปลี่ยนเครื่องมือสังหารตนอยู่นั่นเอง จึงไม่ควรยินดีในการเกิดเป็นนั่นเป็นนี่อันเป็นลักษณะนักโทษย้ายที่อยู่หลับนอนในเรือนจำ ซึ่งไม่มีอะไรดีขึ้นเลย การเกิด–ตายนักปราชญ์ท่านถือเป็นภัย โดยจริงใจเหมือนย้ายที่ที่ถูกไฟไหม้ แม้จะย้ายที่อยู่ไปไหนก็ไม่พ้นจากการระวังภัยอยู่นั่นเอง

◎ ◎ ◎

พระพุทธเจ้าตรัสไว้ว่า โกนุ หาโส กิมานนฺโท เป็นต้น ซึ่งแปลเอาความว่า ก็โลกอันความมืดด้วยราคะ โทสะ โมหะ เหมือนไฟกองใหญ่ไหม้ลุกโพลงอยู่ทั้งวันทั้งคืนเช่นนี้

ยังพากันหัวเราะเฮฮาหน้ายิ้มอยู่ได้ ทำไมไม่พากันแสวงหาที่พึ่งเสียแต่บัดนี้เล่า? อย่าพากันอยู่แบบนี้ เดี๋ยวจะพากันไปแบบนี้ ตายแบบนี้ แล้วก็เสวยผลทนทุกข์แบบนี้กันอีกไม่มีสิ้นสุดได้ ดังนี้

ที่เป็นปัญหาอยู่มากเวลานี้ก็คือ พวกเราไม่ทราบว่า ใครจะเตรียมไปชั้นไหนกันแน่ บ้างจะไปชั้นเดียรัจฉาน เปรต ผี นรก อเวจี หรือชั้นมนุษย์ เทวบุตร เทวธิดา อินทร์ พรหม หรือนิพพานชั้นใดกันแน่ ฉะนั้นเพื่อความแน่ใจจงดูเข็มทิศคือใจของตนให้ดี ว่าเบนหน้าไปทางใดมากเป็นทางดีหรือชั่ว ควรพิจารณาด้วยดีแต่บัดนี้ ตายแล้วไม่มีทางแก้ไขได้อีก ใคร ๆ ก็ทราบกันทั่วโลกว่าความตายคือแดนสุดวิสัย ทำอะไรต่อไปอีกไม่ได้ดังนี้

มายาของใจที่หลอกลวงคนได้ร้อยแปดพันนัยยากที่จะตามทันได้ง่าย ๆ ถ้าไม่ใช่นักทดสอบและวิพากษ์วิจารณ์จริง ๆ จะทรมานใจตัวแสนปลิ้นปล้อนให้หายพยศได้ยาก นี่ยังไม่ถึงไหนก็ยอมเชื่อกิเลสกระซิบใจยิ่งกว่าเชื่ออาจารย์เสียแล้ว จะไปรอดหรือท่าน? ความตายนั้นพวกเรายังไม่เคยตายกัน แต่โลกกลัวกันมาก ส่วนความเกิดอันเป็นเหยื่อล่อปลาทำให้ความปรากฏตัวขึ้นมา ไม่ค่อยมีใครกลัวกันใคร ๆ ก็อยากเกิดกันทั้งโลก ไม่ทราบอยากเกิดอะไรกันหนักหนา เท่าที่เกิดมาเพียงร่างเดียวก็แสนทุกข์แสนกังวลพออยู่แล้ว ถ้ามนุษย์เราแยกแขนงเกิดได้เหมือนแขนงไม้ไผ่แล้ว ก็ยิ่งอยากเกิดกันมาก ตายกันจนไม่มีที่อยู่แน่ ๆ เราเป็นนักปฏิบัติทำไมจึงกลัวตายนัก ยิ่งกว่าฆราวาสที่ไม่เคยได้รับการอบรมมาเลย แต่ทำไมจึงปล่อยใจให้กิเลสยำยีหลอกหลอนจนกลายเป็นสิ้นคิดไปได้ ทั้งที่ความคิดและสติปัญญามีอยู่ ทำไมจึงไม่นำออกมาเพื่อขับไล่กิเลสกองตั้มตุ๋นที่ซ่องสุมอยู่ในหัวใจให้แตกกระจายออกไปบ้าง จึงได้เห็นความโง่เขลาของตัว ที่เคยเมามัวเผ้ากิเลสมานานไม่เคยเห็นฤทธิ์ของมัน สนามชัยของนักรบก็คือความกล้าตายในสงครามนั่นเอง ถ้าไม่กล้าตายก็ไม่ต้องเข้าสู่แนวรบ ความกล้าตายนั่นแลเป็นทางมาแห่งชัยชนะข้าศึกศัตรู ถ้าท่านมุ่งต่อแดนพ้นทุกข์ด้วยความเห็นทุกข์จริง ๆ ท่านก็

ต้องเห็นความกลัวตายนั้นว่า เป็นกิเลสพอกพูนทุกข์บนหัวใจ แล้วตามแก้ไขกันที่สนามซ้อนเป็นที่เหมาะสม ดังที่ผมชี้บอกท่านก็จะเห็นโทษแห่งความกลัว ว่าเป็นตัวเขย่าก่อกวนให้ใจกระเพื่อมขุ่นมัว และเป็นทุกข์ในวันใดหรือเวลาหนึ่งแน่นอน ดีกว่าท่านจะนั่งกอดนอนกอดความกลัวตายนั้นไว้เผาลนหัวอกให้เกิดความทุกข์ร้อนนอนครางอยู่ในใจ ไม่มีวันปลดปล่อยได้ดังที่เป็นอยู่เวลานี้ ท่านจะเชื่อธรรม เชื่อครูอาจารย์ ว่าเป็นความเลิศประเสริฐศักดิ์สิทธิ์ หรือท่านจะเชื่อความกลัวที่กิเลสปล่อยมายั่วหัวอกให้มีความสะทกสะท้านหวั่นไหวจนไร้สติปัญญาเครื่องปลดเปลื้องแก้ไขตน มองไปทางไหนมีแต่เสือจะมากัดมาฉีกไปกินเป็นอาหารอยู่ทำนองนั้น ก็มีดังที่พูดให้ท่านฟังนี้แล นอกนั้นผมยังมองไม่เห็น ขอจงคิดให้ดีตัดสินใจให้ถูก

สมัยโน้นท่านทำจริงจึงพบแต่ของจริง พระจริง ธรรมจริงไม่ปลอมแปลง ตกมาสมัยพวกเรากลายเป็นมีแต่ชื่อเสียงเรืองนามสูงส่งจรดพระอาทิตย์ พระจันทร์ แต่ความทำต่ำยิ่งกว่าขุมนรกอเวจีแล้วจะหาความดี ความจริง ความบริสุทธิ์มาจากไหน เพราะสิ่งที่มันกลายเป็นเงาพอกพูนกิเลสและบาปกรรมไปเสียมาก มิได้เป็นงานถอดถอนกิเลสให้สิ้นไปจากใจแล้วจะเป็นวิสุทธิ์ไปจากใจ แล้วจะเป็นวิสุทธิอุโบสถขึ้นมาได้อย่างไรกัน บวชมาเอาแต่ชื่อเสียงเพียงว่า ตนเป็นพระเป็นเณรแล้วก็ลืมตัว มัวแต่ยกว่าตนเป็นผู้มีศีลมีธรรม แต่ศีลธรรมอันแท้จริงของพระของเณรตามพระโอวาทของพระองค์แท้ ๆ นั้นคืออะไรก็ยังไม่เข้าใจกันเลย ถ้าเข้าใจในโอวาทปาฏิโมกข์ท่านสอนว่าอย่างไร นั่นแลคือองค์ศีลองค์ธรรมแท้ ท่านแสดงย่อเอาตามใจความว่า การไม่ทำบาปทั้งปวงหนึ่ง การยังกุศลคือความฉลาดให้ถึงพร้อมหนึ่ง การชำระจิตของตนให้ผ่องแผ้วหนึ่ง นี่แลเป็นคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย

การไม่ทำบาป ถ้าทางกายไม่ทำแต่ทางวาจาก็ทำอยู่ ถ้าทางวาจาไม่ทำแต่ทางใจก็ทำและสั่งสมบาปวันยังค่ำจนถึงเวลาหลับ พอตื่นจากนอนก็เริ่มสร้างสมบาปต่อไปจนถึงขณะหลับอีก เป็นอยู่ทำนองนี้ โดยมิได้สนใจคิดว่าตัวทำบาปหรือสั่งสมบาปเลย แม้เช่นนั้นยังหวัง

ใจอยู่ว่าตนมีศีลมีธรรม และคอยเอาแต่ความบริสุทธิ์จากความมีศีลมีธรรมที่ยังเหลือแต่ชื่อนั้น ฉะนั้น จึงไม่เจอความบริสุทธิ์กลับเจอแต่ความเศร้าหมองวุ่นวายภายในใจอยู่ตลอดเวลา ทั้งนี้ก็เพราะตนแสวงหาสิ่งนั้น ก็ต้องเจอสิ่งนั้น ถ้าไม่เจอสิ่งนั้น จะให้เจออะไรเล่า คนเราแสวงหาสิ่งใดก็ต้องเจอสิ่งนั้นเป็นธรรมดา เพราะเป็นของมีอยู่ในโลกสมมติอย่างสมบูรณ์ ที่ท่านแสดงอย่างนี้โดยหลักธรรมชาติของศีลธรรมทางด้านปฏิบัติ เพื่อนักปฏิบัติได้ทราบอย่างถึงใจ

◎ ◎ ◎

เพียงผมป่วยยังไม่ถึงตายเลย ผู้คนพระเณรก็พากันหลั่งไหลมาไม่หยุดหย่อน และนับวันมากขึ้นโดยลำดับ ซึ่งพอเป็นพยานอย่างประจักษ์แล้ว ยิ่งผมตายลงไปผู้คนพระเณรจะพากันมามากเพียงไร ขอได้พากันคิดเอาเอง เพียงผมคนเดียวไม่คิดคำนึงถึงความทุกข์เดือดร้อนของผู้อื่นเลยนั้น ผมตายได้ทุกกาลสถานที่ ไม่อาลัยเสียดายร่างกายอันนี้เลย เพราะผมได้พิจารณาทราบเรื่องของมันตลอดทั่วถึงแล้วว่า เป็นเพียงส่วนผสมแห่งธาตุรวมกันอยู่ชั่วระยะกาล แล้วก็แตกทำลายลงไปสู่ธาตุเดิมของมันเท่านั้น จะมาอาลัยเสียดายหาประโยชน์อะไรเท่าที่พูดนี้ก็เพื่อความอนุเคราะห์สัตว์ อย่าให้เขาต้องมาพร้อมกันตายเป็นป่าช้าผีดิบ วางขายเกลื่อนอยู่ตามริมถนนหนทาง อันเป็นที่น่าสมเพศเวทนาเอาหนักหนาเลย ซึ่งยังไม่สุดวิสัยที่จะควรพิจารณาแก้ไขได้ในเวลานี้ ฉะนั้น จึงขอให้รีบจัดการให้ผมได้ออกไปทันกับเวลาที่ยังควรอยู่ในระยะนี้ เพื่ออนุเคราะห์สัตว์ที่รอดตายตามผมอยู่เป็นจำนวนมาก ให้เขาได้มีความปลอดภัยในชีวิตของเขาโดยทั่วกัน

◎ ◎ ◎

ยมฺปิจฺฉํ น ลภติ ตมฺปิทุกฺขํ ปรารถนาไม่สมหวังย่อมเป็นทุกข์

◎ ◎ ◎

อกาลิโก ที่ว่าใจเป็นใหญ่กว่าสิ่งทั้งหลายในโลก นั้นคือใจเป็นผู้ปกครองสมบัติทั้งมวลแต่สิ่งทั้งหลายดังกล่าวดีหรือชั่วต้องขึ้นอยู่กับใจผู้เป็นใหญ่และรับผิดชอบ ถ้าใจพาชั่ว โลกแม้จะใหญ่โตเพียงไรก็มีทางบรรลัยได้อย่างไม่มีปัญหา ดังนั้นจึงควรได้รับการอบรม หรือศึกษา

พอจะปกครองตัวปกครองให้เป็นไปตามความสะดวกปลอดภัยเท่าที่ควร ตัวก็เป็นบุคคลน่าอยู่ไม่เดือดร้อนรำคาญ โลกก็เป็นโลกน่าอยู่ ไม่เป็นโลกที่ยุ่งเหยิงวุ่นวายจนเกินไป

◎ ◎ ◎

การสูญเสียท่านผู้เป็นหัวหน้าที่ดี ไม่ว่าครอบครัว สังคม บริษัทห้างร้าน วงราชการงานแผ่นดินแผนกต่าง ๆ และคณะสงฆ์ตลอดวงพระปฏิบัติทุก ๆ แขนง ย่อมเป็นความสูญเสียอันใหญ่หลวงไปตาม ๆ กัน ผู้น้อยซึ่งหวังความเจริญก้าวหน้าทั้งปัจจุบันและอนาคต จึงไม่ควรนิ่งนอนใจในการเตรียมตัวเตรียมใจไว้ต้อนรับสถานการณ์ต่าง ๆ ที่จะต้องประสบอยู่ โดยดีในวันหรือเวลาหนึ่งแน่นอน

◎ ◎ ◎

ด้วยเหตุนี้การวางรากฐานจิต ใจให้มั่นคงต่อเหตุผลอรรถธรรมความถูกต้องดีงามเป็นขั้น ๆ จึงเป็นงานชิ้นใหญ่และหนักมากกว่างานชิ้นใด ๆ ในโลก ที่พวกเราเคยทำและเคยบ่นกันว่ายาก ๆ เพราะงานนั้นเป็นเพียงสิ่งคล้อยตามจิตใจของผู้พาดำเนินเท่านั้น หลักใหญ่ของงานทุกแขนงและทุกชิ้นอย่างแท้จริง ขึ้นอยู่กับใจทั้งสิ้น นอกจากนั้นก็เกี่ยวกับงานผิด–ถูก–ชั่ว–ดีอีกว่าใครเป็นผู้บงการและพาดำเนิน ถ้าไม่ใช่ใจ ถ้าใจเป็นผู้ชี้ขาดและพาดำเนิน ใจได้รับการศึกษาอบรมพอทราบเรื่องของตัวเกี่ยวกับความผิด–ถูก–ชั่ว–ดีอย่างไรบ้างเพียงไร จึงจะประคองตัวและงานนั้น ๆ ไปด้วยความราบรื่นชื่นใจ ตลอดความปลอดภัยอันเกิดจากผลงานที่ตนทำทุกอย่าง

◎ ◎ ◎

เมื่อนำมาเทียบระหว่างผู้มีการพัฒนาทางใจกับไม่ได้พัฒนาทางใจเลย การงานและผลของงานต่างกันราวกับฟ้ากับดิน ฉะนั้น พระพุทธเจ้าจึงไม่ทรงชมเชยสมาธิสมาบัติเพื่อความเหาะเหินเดินอากาศดำดินดำน้ำเหาะข้ามทะเลต่าง ๆ ว่าเป็นผู้ฉลาดเลื่องลือ แต่ทรงชมเชยผู้พยายามฝึกอบรมตนโดยวิธีต่าง ๆ เพื่อความดีงาม จะเป็นทางสมาธิสมาบัติหรือทางใดก็ตามด้วยความรอบคอบต่อการระบายออกทางความประพฤติการกระทำ มิให้เกิดโทษแก่ตนและผู้อื่น

ว่าเป็นผู้ฉลาด เพราะความน่าอยู่ของโลกทั่วไปย่อมขึ้นอยู่กับความสุขใจเป็นหลักใหญ่ แม้ร่างกายและความเป็นอยู่ในด้านต่าง ๆ จะมีอดบ้างอิ่มบ้างตามคติธรรมดาของโลกอนิจจังแต่ก็ยังน่าอยู่ เพราะผู้พาอยู่พาไป คือใจ ไม่มีความสุขเท่าที่ควร ไม่แผดเผาเร่าร้อนจนทำให้คิดอยากย้ายภพย้ายชาติย้ายบ้านเรือนและสถานที่อยู่ต่าง ๆ

◎ ◎ ◎

ปัญหาเรื่องอัฐิท่านพระอาจารย์มั่น พระอาจารย์เสาร์ กลายเป็นพระธาตุ ปรากฏว่าจะกระจายไปในที่ต่าง ๆ จนทำให้เกิดความสงสัยกันก็มีในระยะอัฐิท่านกลายเป็นพระธาตุใหม่ ๆ บางท่านก็มาถามว่าอัฐิของพระอรหันต์ก็ดี ของสามัญชนก็ดี ต่างก็เป็นธาตุดินชนิดเดียวกัน ส่วนอัฐิของสามัญชนทำไมจึงกลายเป็นพระธาตุไม่ได้ ทั้งสองนี้มีความแปลกแตกต่างกันอย่างไรบ้าง ก็ได้อธิบายให้ฟังเท่าที่สามารถแต่เพียงโดยย่อว่า เรื่องอัฐินั้น ปัญหาส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับใจเป็นสำคัญ คำว่าจิตแม้เป็นจิตเช่นเดียวกัน แต่มีอำนาจและคุณสมบัติต่างกันอยู่มาก คือจิตของพระอรหันต์ท่านเป็นอริยจิต เป็นจิตที่บริสุทธิ์ ส่วนจิตของสามัญชนเป็นเพียงสามัญจิต เป็นจิตที่มีกิเลสโสมมต่าง ๆ เมื่อจิตผู้เป็นเจ้าของเข้าครองอยู่ในร่างใดและจิตเป็นจิตประเภทใดร่างนี้อาจกลายไปตามสภาพของจิตผู้เป็นใหญ่พาให้เป็นไป เช่นจิตพระอรหันต์เป็นจิตที่บริสุทธิ์ อาจมีอำนาจซักฟอกธาตุขันธ์ให้เป็นธาตุที่บริสุทธิ์ตามส่วนของตนอัฐิท่านจึงกลายเป็นพระธาตุได้ แต่อัฐิของสามัญชนทั่ว ๆ ไป แม้จะเป็นธาตุดินเช่นเดียวกันแต่จิตผู้เป็นเจ้าของเต็มไปด้วยกิเลสและไม่มีอำนาจซักฟอกธาตุขันธ์ให้เป็นของบริสุทธิ์ได้ อัฐิจึงกลายเป็นธาตุขันธ์ที่บริสุทธิ์ไปไม่ได้ จำต้องเป็นสามัญธาตุว่า อริยจิตอริยธาตุ และสามัญจิตสามัญธาตุก็คงไม่ผิด เพราะคุณสมบัติของจิตของธาตุระหว่างพระอรหันต์กับสามัญชนต่างกัน อัฐิจำต้องต่างกันอยู่โดยดี

◎ ◎ ◎

ฉะนั้น การทำสมาธิภาวนา จึงเป็นวิธีปฏิบัติต่อใจได้ดีและถูกทาง ยิ่งเวลาหัวเลี้ยวหัวต่อด้วยแล้ว สติปัญญาก็ยิ่งมีความสำคัญในการตามรู้และรักษาจิตตลอดการต้านทานทุกข-

เวทนาไม่ให้มาทับจิต ในเวลาจวนตัวซึ่งเป็นเวลาเอาแพ้เอาชนะกันจริง ๆ ถ้าพลาดท่าขณะนั้นก็เท่าพลาดไปอย่างน้อยภพหนึ่งชาติหนึ่ง เช่นไปเกิดเป็นสัตว์ชนิดใดก็เสียเวลานานเท่าที่ชีวิตของสัตว์ในภพภูมินั้น ๆ ขณะที่เสียเวลาก็ยังต้องเสวยกรรมในกำเนิดนั้นไปด้วย ถ้าจิตดีมีสติพอประคองตัวได้ อย่างน้อยก็มาเกิดเป็นมนุษย์อีก เวลามาเกิดเป็นมนุษย์ ก็ไม่ลืมศีลธรรมที่ตนบำเพ็ญรักษามาแต่บุพเพชาติ ทำให้เพิ่มอำนาจวาสนาบุญญาภิสมภารขึ้นโดยลำดับ จนจิตมีกำลังแก่กล้าสามารถรักษาตัวได้ การตายก็เป็นเพียงการเปลี่ยนร่างจากต่ำขึ้นไปสูง จากสั้นไปหายาว จากหยาบไปหาละเอียด จากวัฏฏจักรไปเป็นวิวัฏฏจักร ดังพระพุทธเจ้าและสาวกท่านเปลี่ยนภพเปลี่ยนภูมิ เปลี่ยนเครื่องเสวยมาเป็นลำดับ สุดท้ายก็หมดสิ่งที่จะเปลี่ยนแปลงให้เป็นอะไรต่อไปอีก เพราะจิตที่ได้รับการอบรมไปทุกภพทุกชาติ จนฉลาดเหนือสิ่งใด ๆ กลายเป็นนิพพานสมบัติขึ้นมาอย่างสมพระทัยและสมใจ ซึ่งล้วนเป็นการฝึกอบรมจิตให้ดีไปโดยลำดับทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้นักปราชญ์ทั้งหลายจึงไม่ท้อถอยในการสร้างกุศล อันเป็นสวัสดีมงคลแก่ตนทุกเพศทุกวัย จนสุดวิสัยที่จะทำได้ไม่เลือกกาล

ความผิดความถูกมีอยู่กับตัวทำไมจึงไม่สนใจดูบ้าง เลือกไปหาดูเรื่องผิดเรื่องถูกของคนอื่นเพื่อประโยชน์อะไร ความคิดชนิดนั้นหรือที่พาให้เราเป็นคนเก่งคนดี แม้จะรู้ว่าคนอื่นเก่งคนอื่นดี แต่ถ้าเจ้าของยังไม่เก่งไม่ดี มันก็อยู่แค่นั้นเองไปไม่รอด ถ้าอยากรู้เรื่องของคนอื่นว่าดีหรือไม่ดีเพียงไรก็ต้องดูเรื่องของตัวให้รอบคอบทุกด้านก่อน เรื่องของคนอื่นก็รู้ไปเองไม่จำต้องทดลอง คนลองไม่ใช่คนเก่งคนดี ถ้าเก่ง ถ้าดีจริงแล้วไม่ต้องลองก็รู้

บรรดาการพัฒนาหมู่ชนและการเข้าถึงประชาชน ควรพูดได้ว่าท่านเป็นอาจารย์เอกในการพัฒนาจิตใจคน ให้เข้าถึงอรรถถึงธรรมถึงเหตุถึงผล ให้รู้ดีรู้ชั่วอันเป็นหลักสากลของการปกครองโลก เพราะการพัฒนาจิตใจเป็นการพัฒนาที่ถูกกับจุดศูนย์กลางของโลกของธรรมอย่างแท้จริง โลกจะเสื่อมพินาศธรรมจะฉิบหายมาก่อน การเคลื่อนไหวคือการทำจึงเป็นประ-

โยคสังหารโลกทำลายธรรมตามกันมา ถ้าใจได้รับการอบรมด้วยดี การเคลื่อนไหวทางกาย วาจาก็เป็นประโยคส่งเสริมให้โลกเจริญ ธรรมก็รุ่งเรืองเป็นเงาตามตัว ก็คนที่ได้รับการอบรมธรรมเข้าถึงจิตใจแล้ว จะทำความฉิบหายได้ลงคอละหรือ ไม่เคยเห็นมีในคติธรรมดาที่เป็นมาแล้ว นอกจากความรู้ประเภทนกขุนทองท่องได้คล่องปาก จำได้คล่องใจ แต่ธรรมนิสัยไม่เข้าถึงใจเท่านั้น

อย่าพากันประมาทนอนใจว่ากิเลสเชื้อแห่งภพความเกิด–ตายไม่มีทางสิ้นสุด เป็นของเล็กน้อยไม่เป็นภัยแก่ตน แล้วไม่กระตือรือร้นเพื่อแก้ไขถอดถอนเสียแต่การที่ยังควรอยู่ เมื่อถึงการที่สุดวิสัยแล้วจะทำอะไรกับกิเลสเหล่านี้ไม่ได้นะ จะว่าไม่บอกไม่เตือน คนและสัตว์ทุกข์ทรมานมาประจำโลก อย่าเข้าใจว่าเป็นมาจากอะไร แต่เป็นมาจากกิเลสตัณหาที่เห็นว่าไม่สำคัญและไม่เป็นภัยนั่นแล ผมค้นดูทางมาของการเกิด–ตาย และการมาของกองทุกข์มากน้อยจนเต็มความสามารถของสติปัญญาที่มีอยู่แล้ว ไม่มีอะไรเป็นตัวเหตุชักจูงจิตใจให้มาหาที่เกิด–ตายและรับความทุกข์ทรมานมากน้อยเลย มีแต่กิเลสตัวที่สัตวโลกเห็นว่าไม่สำคัญและมองข้ามไปมาอยู่นี้ ทั้งสิ้นเป็นตัวการสำคัญ ทุกท่านที่มีกิเลสประเภทดังกล่าวบนหัวใจด้วยกันมีความรู้สึกอย่างไรบ้าง หรือยังเห็นว่าไม่สำคัญเช่นเดียวกับโลกทั้งหลายอยู่ด้วยหรือ ถ้าเห็นอย่างนั้นการมาอยู่และการอบรมกับผมจะเป็นเวลานานเพียงไร ก็เท่ากับท่านทั้งหลายมาทำตัวเป็นทัพพีขวางหม้ออยู่นานเพียงนี้ ถ้าต้องการเป็นเหมือนลิ้นผู้รอรับรส ก็ควรฟังธรรมที่ผมแสดงอย่างถึงใจ อย่าพากันเป็นทัพพีขวางธรรมอยู่นานนักเลย จะตายทิ้งเปล่า ๆ ยิ่งกว่าสัตว์ตายที่เนื้อหนังยังเป็นประโยชน์อยู่บ้าง ส่วนคนประมาทยังเป็นอยู่หรือตายไปก็ไม่มีประโยชน์อะไรเลย

การเป็นพระถ้าใจยังไม่มีความสงบเยือกเย็นทางสมาธิธรรมแล้ว อย่าเข้าใจว่าตนจะได้รับความสุขเย็นใจในที่ไหน ๆ เลย แต่จะไปเจอเอาแต่ความรุ่มร้อนที่แอบแฝงไปกับหัวใจที่ไม่มีความสงบนั้นนั่นแล จงพากันรีบชำระแก้ไขให้พอเห็นช่องทางเดินของจิตเสียแต่บัดนี้เป็น

ต้นไป ใครเพียร ใครอาจหาญ ใครอดทน ในการต่อสู้กับกิเลสตัวฝืนธรรมอยู่ตลอดเวลา ผู้นั้นจะเจอร่มเงาแห่งความสงบเย็นในโลกนี้ ในบัดนี้ และในใจดวงนี้ ไม่เนิ่นนานเหมือนการท่องเที่ยวที่เจือไปด้วยสุขด้วยทุกข์อยู่ทุกภพทุกชาติไม่มีวันจบสิ้นลงได้นี้ ธรรมทุกบททุกบาทที่ศาสนาสอนไว้ ล้วนเป็นธรรมรื้อขนสัตว์ผู้เชื่อพึ่งพระองค์ให้พ้นทุกข์ไปโดยลำดับ จนถึงขั้นธรรมที่ไม่กลับมาหลงโลกที่เคยเกิด–ตายนี้อีกต่อไป ท่านผู้ไม่หวังมาเกิดอีก ต้องประมวลโลกทั้งสามภพลงในไตรลักษณ์ที่หมุนไปด้วย อนิจฺจํ ทุกฺขํ อนตฺตา ตามขั้นหยาบละเอียดของภพชาตินั้น ๆ ด้วยปัญญาจนปราศจากความสงสัย อุปาทานที่ว่ายึด ๆ ชนิดแกะไม่ออกนั้นจะถอนตัวออกมาอย่างรวดเร็วจนมองไม่ทันนั่นแล ขอแต่ปัญญาเครื่องตัดสิ่งกดถ่วงให้คมกล้าเถอะไม่มีอะไร จะเป็นเครื่องมือ แก้กิเลสทุกประเภท อย่างทันสมัยเหมือน สติ ปัญญา เลย ใน สาม ภพนี้ พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทุกพระองค์แก้กิเลสทุกประเภทด้วยสติปัญญาทั้งนั้น มิได้แก้ด้วยอะไรอื่นนอกจากนี้เลย จึงไม่ทรงยกย่องอะไรว่าเป็นเอกยิ่งกว่าสติปัญญานี้ไป ธรรมนอกนั้นก็มิได้ประมาทว่าไม่ดี หากแต่เป็นเครื่องช่วยส่งเสริมกำลังเช่นเดียวกับเสบียงอาหารในการรบสงครามฉะนั้น

ส่วนผู้รบกับเครื่องมือในการรบนั้นสำคัญ ผู้รบในที่นี่หมายถึงความมุ่งมั่นปั้นมืออย่างเอาจริงเอาจังไม่ถอยทัพกลับมาเกิด–ตายให้กิเลสหัวเราะเยาะอีก เครื่องมือชิ้นเอก คือสติปัญญาทุกขั้นต้องติดแนบกับตัวอย่าให้ห่างจากใจ จิตติดอยู่ตรงไหนจงพิจารณาเข้าไปไม่ต้องกลัวตาย เพราะความเพียรกล้าเพื่อรื้อภพ–ชาติออกจากใจ เมื่อถึงคราวตายก็ขอให้ตายอย่างมีชัย อย่าตายแบบผู้พ่ายแพ้จะช้ำใจไปนาน จงเพียรต่อสู้จนวัฏฏสงสารได้ร้างเมืองเพราะไม่มีใครมาเกิด ลองดูซิเมืองวัฏฏสงสารจะร้างไปไม่มีสัตวโลกผู้ยังมีความหลงมาเกิดอีกจริง ๆ หรือ ทำไมเพียงทำความเพียรเพียงเล็กน้อยกลัวแต่วัฏฏะจะร้าง กลัวจะไม่ได้กลับมาเกิด–ตายอีก และทำไมจึงคอยแต่จะเที่ยวจับจองภพ–ชาติอยู่ทุกขณะจิตที่คิดทั้งที่ยังไม่ตาย ความย่อ

หย่อนต่อความเพียรนี่แหละคือความขยันต่อการเกิด–ตาย และเป็นลักษณะจับจองภพ–ชาติไม่ให้บกพร่องจากใจ ใจจึงมิได้บกพร่องจากทุกข์ตลอดมา

◎ ◎ ◎

ธรรมทางด้านปฏิบัติไม่เหมือนทางด้านปริยัติ ผิดกันอยู่มาก ผู้ไม่เคยรู้เคยเห็นสมาธิ ปัญญา มรรค ผล นิพพานมาก่อน แต่จะสามารถสั่งสอนคนอื่นให้ถูกต้องเพื่อมรรค ผล นิพพานนั้นไม่ได้

◎ ◎ ◎

ดูก่อนพระภิกษุทั้งหลาย บัดนี้เราเตือนท่านทั้งหลาย สังขารธรรมทั้งหลายไม่เที่ยง มีความเกิดหรือเจริญขึ้นแล้วเสื่อมไปดับไป จงอยู่ด้วยความไม่ประมาทเถิด จากนั้นท่านก็อธิบายต่อใจความว่า คำว่าสังขารในพระปัจฉิมโอวาทนั้นเป็นยอดธรรม พระองค์ทรงประมวลมาในคำว่าสังขารทั้งสิ้น แต่พระประสงค์ทรงมุ่งสังขารภายในมากกว่าสังขารอื่นใดในขณะนั้น เพื่อเห็นความสำคัญของสังขารอันเป็นตัวสมุทัย เครื่องก่อกวนจิตให้หลงตามไม่สงบลงเป็นตัวของตัวได้ เมื่อพิจารณาสังขาร คือความคิดปรุงของใจทั้งหยาบ ละเอียด รู้ตลอดทั่วถึงแล้ว สังขารเหล่านั้นก็ดับ เมื่อสังขารดับใจก็หมดการก่อกวน แม้มีการคิดปรุงอยู่บ้างก็เป็นไปตามปกติของขันธ์ ที่เรียกว่าขันธ์ล้วน ๆ ไม่แฝงขึ้นมาด้วยกิเลสตัณหาอวิชชา ถ้าเทียบกับการนอน ก็เป็นการนอนหลับอย่างสนิทไม่มีการละเมอเพ้อฝันมาก่อกวนในเวลาหลับ ถ้าหมายถึงจิตก็คือ "วูปสมจิต" เป็นจิตสงบที่ไม่มีกิเลสนอนเนื่องอยู่ภายใน จิตของพระพุทธเจ้าและสาวกทั้งปวงเป็นจิตประเภทนี้ทั้งสิ้น ท่านจึงไม่หลงใหลใฝ่ฝันหาอะไรกันอีก นับแต่ขณะจิตประเภทนี้ปรากฏขึ้น คำว่า สอุปาทิเสสนิพพานก็มีมาพร้อมกัน ความสิ้นกิเลสก็สิ้นไปในขณะเดียวกัน ความเป็นพระอรหันต์ก็เป็นขึ้นพร้อมในขณะเดียวกัน จึงเป็นธรรมอัศจรรย์ ไม่มีอะไรเทียบได้ในโลกทั้งสาม.

◎ ◎ ◎

อารัมภบทของผู้เขียน

ด้วยกุศลจิตของ พ.ต.อ. สม โพธิ์นฤมิต และพี่น้องที่มีต่อบุพการีคือ นายสาย โพธิ์นฤมิต ผู้ล่วงลับไปแล้วเมื่อ 25 ม.ค. 2515 เนื่องจากความชราภาพและโรคแทรกหลายอย่าง มีความประสงค์ที่จะจัดพิมพ์เรื่องรวมเกี่ยวกับโรคที่คุณพ่อได้รับในบั้นปลายของชีวิตก่อนที่จะอำลาลูกหลานและญาติมิตรไปโดยไม่มีวันกลับ โรคนั้นก็คือทรอมโบ แองจิไอติส โอบลิทเตอแรนส เพื่อเป็นวิทยาทานแก่ระดับสามัญชนทั่ว ๆ ไปจะพึงได้สำหรับประกอบสติปัญญาความรู้และความเข้าใจตามสมควร ลงพิมพ์แจกเนื่องในโอกาสฌาปนกิจวันนี้ ผมจึงได้รับการขอร้องให้เป็นภาระด้วย

ก่อนอื่นผมต้องขอออกตัวเสียก่อนว่า มิได้ศึกษาและมีความรู้เฉพาะโรคนี้อย่างลึกซึ้งแต่ประการใด ดังนั้นการเขียนจึงเขียนไปตามแนวที่ได้ศึกษาจากโรงเรียนแพทย์ และรวบรวมจากเอกสารบางเล่มเท่านั้น อาจจะทำให้ผู้อ่านไม่ได้รับประโยชน์อย่างจุใจ แต่ถึงกระนั้นก็ตามด้วยเจตนาที่จะสนองตอบความตั้งใจอันดีของเจ้าภาพที่ให้เกียรติในคราวนี้ ผมจึงเต็มใจรับเขียนและยอมรับข้อบกพร่องที่จะเกิดขึ้นทุกประการ หากส่วนใดที่จะเกิดประโยชน์บ้างแล้ว ผมขออุทิศส่วนนั้นเป็นกุศลผลบุญส่งเสริมให้ นายสาย โพธิ์นฤมิต ผู้ล่วงลับได้ประสบสุขในสัมปรายภพจงทุกประการเทอญ

พ.อ. ประพนธ์ ศรีสวัสดิ์

ศัลยแพทย์ ร.พ. พระมงกุฎเกล้า

ทรอมโบ แองจิไอติส โอบลิทเตอรแรนส

คำจำกัดความ

เป็นโรคของเส้นเลือดแดงและเส้นเลือดดำ ของขาและแขน ที่มีการอักเสบของผนังทุกชั้นของเส้นเลือดกระจายเป็นปล้อง ๆ แล้วหนาขึ้น และเกิดลิ่มเลือดอุดตันภายใน

ประวัติของโรคนี้

ผู้ที่รายงานลักษณะของโรคนี้เป็นคนแรกชื่อ ฟอน วินิวอเตอร (VON WINIWATER) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2422 (ค.ศ. 1879) อธิบายว่าเป็นลักษณะการอักเสบที่ผนังชั้นในของเส้นเลือดแดงและเส้นเลือดดำของขา และต่อมาก็มีผู้พบตาม ๆ กันอีกหลายคน จนกระทั่งปี พ.ศ. 2451 (ค.ศ. 1908) นายแพทย์ชาวออสเตรีย ชื่อ ลีโอ บูเกอร (LEO BUERGER) เกิดในกรุงเวียนนา (วันที่ 13 กันยายน 2422) สำเร็จจากโรงเรียนแพทย์ที่นิวยอร์ค ซิตี้ ปี พ.ศ. 2449 ได้รายงานผลการศึกษาของโรคนี้โดยเฉพาะ ซึ่งเป็นประโยชน์แก่วงการแพทย์อย่างมาก จนมีผู้เรียกโรคนี้ตามชื่อของเขาว่า โรคบูเกอร์ (BUERGER'S DISEASE) แต่ตัวเขาเองพอใจที่จะใช้ชื่อเดิม เพราะตรงกับลักษณะอาการของโรคดีอยู่แล้ว

เมื่อพบว่าโรคนี้มีอาการเปลี่ยนแปลงเกี่ยวข้องกับเส้นเลือดแน่นอนแล้ว ก็ได้พยายามหาต้นตอหรือสาเหตุและเหตุโน้มน้าวที่จะทำให้เกิดโรคนี้ได้ ด้วยการรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกี่ยวข้องมาเป็นข้อพิจารณาสนับสนุน เพื่อให้ได้พบสาเหตุที่แท้จริง ดังต่อไปนี้

การกระจายของโรค

โรคนี้ถึงแม้จะไม่ค่อยพบมากเหมือนโรคอื่น แต่ก็พอจะพบได้ในส่วนต่าง ๆ ของโลกและพบมานานแล้วอัตราการพบตามรายงานของ เมโย คลีนิค ปี 2473–2488 มีประมาณ 1–1,000 อายุส่วนมากพบในผู้ใหญ่ระหว่าง25–40ปี อายุที่พบว่าต่ำถึง17ปี และสูงกว่า 40 ปีก็มีรายงาน

เพศ สมัยก่อนเชื่อว่าเป็นโรคที่พบเฉพาะในผู้ชายเกือบทั้งหมด เพราะในผู้หญิงไม่พบเกิน 1 % แต่ในปัจจุบันนี้ตามรายงานระหว่างปี พ.ศ. 2483–2502 พบในผู้หญิงถึง 10 % จึงทำให้เชื่อว่าโรคนี้ไม่จำกัดในเพศใดเพศหนึ่งอย่างที่เข้าใจกันแน่นอน

เชื้อชาติ ไม่ได้เป็นโรคติดต่อทางกามพันธ์ เหมือนบางโรค เช่นซิฟิลิส

สภาพทางภูมิศาสตร์และดินฟ้าอากาศ

พบโรคนี้กระจายอยู่ทั่ว ๆ ไป และพบเป็นหย่อม ๆ ในแถบภูมิประเทศอากาศร้อนเช่นเดียวกับในแถบภูมิประเทศอากาศหนาวเย็น แต่อาการของผู้ป่วยที่เป็นโรคนี้ จะเลวลงในระหว่างฤดูหนาวของแต่ละพื้นที่ จึงทำให้เป็นข้อสันนิษฐานว่า อากาศหนาวเย็นจะเป็นผลซ้ำเติมให้อาการของโรครุนแรงขึ้นเนื่องจากการหดตัวของเส้นเลือด ดังนั้นการลดอาการของโรคโดยเปลี่ยนสถานที่ให้อบอุ่นขึ้น จึงน่าจะมีผลอยู่บ้าง

ยาสูบ เมื่อพบโรคนี้ในระยะแรก ๆ นั้น แพทย์หลายคนก็มีแนวโน้มเชื่อว่า การสูบบุหรี่จัดเป็นสาเหตุสำคัญอย่างหนึ่งของโรคนี้อยู่แล้ว ต่อมาในระยะหลัง ๆ นี้ก็ยังเชื่อกันอยู่เช่นนั้น เพราะพบว่าพวกที่สูบบุหรี่จัด ขนาดวันละ 20 มวนขึ้นไป และสูบติดต่อเป็นเวลานาน ๆ จะเป็นโรคนี้ได้มาก จึงได้พยายามศึกษาดูการดำเนินของโรคโดยวิธีต่าง ๆ กัน เช่นผู้ป่วยที่เป็นโรคนี้ในระยะเริ่มต้น และให้งดสูบบุหรี่ อาการของโรคก็จะลดลงและเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น แต่ถ้าหันกลับไปสูบบุหรี่อีก ในระยะ 2–3 เดือนต่อมา อาการของโรคก็จะกำเริบและรุนแรงขึ้นอีกนอกจากนี้ยังศึกษาเปรียบเทียบในคนสามประเภท ที่มีอายุระหว่าง 25–55 ปี คือประเภทที่ไม่สูบบุหรี่เลย และสูบบุหรี่จัด ผลปรากฏว่าพวกไม่สูบบุหรี่เลยเป็นโรคนี้ไม่ถึง 1 % ส่วนผู้สูบบุหรี่จัดเป็นโรคนี้ถึง 66 % ซึ่งมากกว่าพวกสูบบุหรี่เล็กน้อยซึ่งมี 33 % ถึงสองเท่า

ที่เป็นเช่นนี้อธิบายว่า เป็นเพราะในบุหรี่มีสารนิโคติน ซึ่งออกฤทธิ์ทำให้เส้นเลือดฝอยหดตัวในขณะที่สูบบุหรี่หรือหลังสูบบุหรี่เล็กน้อย อุณหภูมิของผิวหนังที่บริเวณปลาย ๆ มือและเท้าจะเย็นลงกว่าปกติ เลือดไหลผ่านบริเวณเส้นเลือดฝอยช้าลง หรืออาจจะหยุดไปชั่ว

ขณะก็ได้ นับว่าเป็นการทดลองที่แสดงถึงผลของสารนิโคตินที่มีต่อเส้นเลือดในคนที่มีความไวต่อสารนี้ผิดปกติ จะมีผลต่อเส้นเลือดฝอยของทุกคนเหมือนกันทั้งหมด

สาเหตุอื่นที่นำมาประกอบการพิจารณาว่าเป็นสาเหตุของโลกนี้ ได้แก่การอักเสบจากการติดเชื้อของเส้นเลือดโดยตรงจาก แบคทีเรีย ไวรัส ซิฟิลิส ยากระตุ้นเส้นเลือดหดตัว พวกเออรกอตบาดแผลที่ชอกช้ำและรุนแรงผลจากการถูกกระแสไฟฟ้าดูด พิษจากแกสคาร์บอนโมนอคไซด์ การผิดปกติของเลือด ฯลฯ

อาการแสดง

สาเหตุที่จะทำให้เกิดอาการ แบ่งได้เป็นสองขั้นคือ

– ขั้นต้น เกิดจากการขาดเลือดแดงไปเลี้ยงอวัยวะส่วนปลายไม่เพียงพอ

– ขั้นปลาย เกิดจากการลุกลามและอุดตันในเส้นเลือดดำ

สาเหตุที่จะทำให้เกิดอาการได้นับขั้นต้นเกิดจากการขาดเลือดแดงไปเลี้ยง และขั้นต่อไปเป็นอาการปวดเมื่อมีอาการบวมลุกลามไปถึงเส้นเลือดดำ

ความเจ็บปวด

ปวดเป็นอาการแสดงที่ชัดเจน มากน้อยแล้วแต่ความอดทน อารมณ์ และความไวต่อการเปลี่ยนแปลงของเส้นเลือด ลักษณะต่าง ๆ ของอาการปวดมี

ปวดเนื่องจากขาดเลือดไปเลี้ยงเป็นครั้งคราว เป็นอาการที่พบบ่อย ๆ และเกือบทุกรายที่เป็นโรคนี้ ผู้ป่วยจะมีอาการปวดที่บริเวณฝ่าเท้า มากกว่าที่บริเวณน่อง อาจจะปวดได้ทั้งสองข้าง ไม่ค่อยพบว่าจะปวดที่บริเวณต้นขาหรือตะโพก ในรายที่เป็นกับแขนก็มักจะมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือที่ฝ่ามือ และแขนท่อนปลาย อาจจะเป็นทั้งสองข้าง ลักษณะประจำของอาการปวดแบบนี้ คือ ปวด เมื่อย ตะคิวนาน ๆ และรุนแรง จะปรากฏว่าเมื่อเวลาออกกำลังและทำงานหนัก ๆ แต่อาการเหล่านี้จะหายไปได้เมื่อได้พักอยู่นิ่ง ๆ

ปวดตลอดเวลา ถึงแม้จะพักอยู่เฉย ๆ โดยไม่ทำงานก็ปวด อาการปวดนี้มักจะพบเฉพาะที่บริเวณของนิ้ว และบริเวณใกล้เคียงปวด ๆ ชา ๆ ปวดเป็นชั่วโมง ๆ และมักจะปวดเวลากลางคืน อากาศเย็นจัด ที่เป็นเช่นนี้ก็เพราะว่าส่วนปลายนั้นขาดเลือดไปเลี้ยง และเส้นประสาทที่รับความรู้สึกก็เสียหน้าที่ไปด้วย จึงทั้งปวดและทั้งชา ลักษณะนี้บอกได้ว่าจะต้องตามด้วยการเกิดแผลและเนื้อตายเป็นบางส่วน จะทดสอบดูได้ถ้ายิ่งยกเท้าสูงจะปวดมาก และเมื่อลดเท้าลงอาการปวดก็จะลดลงด้วย ดังนั้นอาการปวดเมื่ออยู่นิ่ง ๆ ในขณะพักผ่อนที่บริเวณนิ้ว จึงเป็นสัญญาณบอกเหตุอย่างหนึ่งของโรคนี้

อาการปวดเนื่องจากการขาดเลือดไปเลี้ยงเส้นประสาท อาการปวดนี้จะปรากฏในระยะหลัง ๆ ของโรคที่รุนแรงมากขึ้น อาการปวดจะแผ่ขึ้นมาข้างบนของขาท่อนล่าง กระจายเป็นหย่อม ๆ ตามการกระจายของเส้นประสาท อาจปวดเป็นระยะ ๆ และระยะที่ปวดนั้นผิวหนังจะซีดหรือเขียวคล้ำเห็นเป็นหย่อม ๆ มีเหงื่อออกในบริเวณนั้นด้วยก็ได้ เมื่อถึงระยะนี้ของโรคแล้ว การเยียวยาเพื่อระงับความปวด และนอนไม่หลับก็ไม่ค่อยได้ผล

อาการปวดจากแผลและเนื้อตาย อาการปวดแบบนี้จะอยู่เฉพาะที่บริเวณแผลและรอบ ๆ แผลเนื้อตายคล้ายกับอาการปวดเมื่อก่อนจะเกิดแผลนั่นเอง ปวดมากเวลากลางคืนเช่นเดียวกัน ลักษณะการปวดเหมือนถูกของหนักบดทับ บางครั้งก็ปวดร้าวขึ้นมารุนแรง

อาการปวดเนื่องจากกระดูกกร่อนบาง และหดเหี่ยว อาการปวดแบบนี้เกิดกับกระดูกเท้าที่ไม่ได้มีการเคลื่อนไหว และขาดเลือดอยู่นาน ๆ เมื่อเดิน ยืน หรือกดลงไปจะรู้สึกปวดมาก

อาการปวดเนื่องจากการอักเสบของเส้นเลือดดำ อาการปวดเกิดจากการอักเสบของเส้นเลือดดำที่อยู่ผิว ๆ ทำให้ปวดได้แต่ไม่รุนแรงนัก ถ้าหากทำงานหรือไปกระทบของแข็งเข้าจึงจะปวดมาก ความเจ็บปวดจากการอักเสบของเส้นเลือดดำนี้ มักจะเป็นอยู่ชั่วระยะเดียวเท่านั้นประมาณ 1–2 อาทิตย์ก็จะหายไปทีละน้อย ๆ

ความสัมพันธ์กับความเย็น ความเย็นทำให้เส้นเลือดหดตัวได้ ความรู้สึกอันแรกที่ผู้ป่วยสังเกตได้น่าจะเป็นสิ่งบอกเหตุอย่างหนึ่งของโลกนี้ ผู้ป่วยจะบอกได้ว่า เมื่อโดนความเย็นแล้ว นิ้วบางนิ้ว หรือทั้งมือ และเท้า จะเปลี่ยนแปลงผิดสังเกต เช่นผิวหนังเปลี่ยนสี เป็นซีดหรือคล้ำ

มีอาการชาหรือความรู้สึกสัมผัสน้อยลง แต่ทั้งนี้มิได้หมายความว่าความเย็นจะเป็นอาการแสดงนำเฉพาะของโรคนี้เท่านั้น เพราะยังมีโรคอื่น ๆ ของเส้นเลือดที่เกี่ยวข้องอยู่อีกมาก

ความรู้สึกผิดปกติอื่น ๆ อาการชาที่เกิดขึ้นในโรคนี้ มักพบได้เสมอดังกล่าวมาแล้ว อาจจะเกิดขึ้นเวลาทำงาน หรือเวลาพักผ่อนตอนกลางคืน เป็นกับนิ้ว ของมือและเท้า บางครั้งจะรู้สึกซู่ซ่าและปวดร้าวคล้ายเข็มแทง หรือปวดแสบปวดร้อน ผิวหนังเย็น ถ้าอาการขาดเลือดมากขึ้น อาการทางความรู้สึกอาจจะชามากขึ้น จนไม่รู้สึกเลยก็ได้ทั้งมือและเท้า

ความอ่อนกำลังของกล้ามเนื้อ อาการนี้ไม่ค่อยพบบ่อยนัก แต่อาจจะเกิดได้เนื่องจากขาดการออกกำลังหรือใช้งานอย่างปกติ เพราะต้องนอนพักผ่อนเพื่อลดอาการปวดที่เป็นอยู่ต่อเนื่องกันนาน ๆ เคลื่อนไหวไม่สะดวกก็เป็นเหตุได้

อาการที่ตรวจพบ

(1) ชีพจรเต้นเบากว่าปกติ เป็นอาการที่มักจะพบได้ในโรคนี้ เช่นที่ตรงข้อเท้าตรงบริเวณขอบหลังของตาตุ่มด้านใน และที่บริเวณด้านหน้าของข้อเท้า โดยพบร่วมกับอาการแสดงของเนื้อซีดหรือตายบางส่วนที่ปลายเท้าส่วนเล็บ เส้นเลือดที่สูงกว่านี้ เช่นบริเวณขาพับต้นขามักไม่ปรากฏ สำหรับชีพจรเต้นเบาที่บริเวณข้อมือก็อาจพบได้เช่นเดียวกัน ในรายที่สงสัยว่าชีพจรจะเบาจริงหรือไม่นั้น บางคนทดสอบโดยใช้ยากินให้เส้นเลือดขยายและคลำดูชีพจรใหม่

(2) ผิวหนังเปลี่ยนสี ในรายที่เป็นน้อยสีของผิวหนังยังปกติ นอกจากในรายที่เป็นมากแล้ว ผิวหนังจะแดงคล้ำ หรือซีดเซียว เห็นได้ชัดเจนมากถ้าเป็นกับนิ้วเท้า ลักษณะที่รุนแรงจะเห็นว่า แดงเป็นหย่อม ๆ หรือเขียวคล้ำเป็นบริเวณ และคงอยู่ตลอดไปอย่างนั้น

ลองยกปลายเท้าหรือมือที่เป็นโรคนี้สัก 2–3 นาที จะพบว่าผิวหนังจะค่อย ๆ ซีดลง พอลดปลายเท้าหรือมือลงราว 5–60 วินาที หรืออาจจะนานกว่านี้ ผิวหนังจะกลับคืนเป็นสีเดิม เนื่องจากเส้นเลือดไหลผ่านไม่สะดวกนั่นเอง แต่คนปกติแล้วผิวหนังจะคืนสีเดิมเกือบทันที

(3) อุณหภูมิของผิวหนัง ก็เป็นเครื่องแสดงได้อย่างหนึ่งเหมือนกัน ทดสอบได้โดยใช้มือสัมผัสจะพบอุณหภูมิที่แตกต่างกันระหว่างข้างที่เป็น กับข้างที่ดี คือข้างที่เป็นจะรู้สึกเย็นกว่าข้างที่ดี

(4) **การเกิดแผลและเนื้อตายบางส่วน** อาการนี้อาจแสดงในระยะแรกของโรคก็ได้และค่อยเป็นค่อยไป แต่มีข้อสังเกตว่า มักจะเกิดภายหลังที่ได้รับอันตรายจากเหตุอื่นนำมาก่อน เช่นการชอกช้ำ ถูกสารเคมีกัด ถูกความเย็นหรือร้อนจัด บริเวณที่พบบ่อย ๆ ก็มักจะเป็นที่นิ้ว รอบ ๆ ขอบเล็บ บางรายที่ใส่รองเท้าคับ ๆ หรือบีบนิ้ว ตัดเล็บ ใส่ยาแรง ๆ ที่นิ้วก็เป็นเหตุส่งเสริมให้เกิดแผลและเนื้อตายได้ ส่วนมากมักจะพบที่นิ้วข้างใดข้างหนึ่งก่อน โดยเริ่มเป็นจุดดำเล็ก ๆ ขนาดหัวไม้ขีดไฟ แล้วจึงลามกว้างออกไปทั้งนิ้ว มีบ้างบางรายเนื้อตายเกิดขึ้นเป็นบริเวณกว้างทันทีทั้งเท้า แต่ที่มือไม่ค่อยปรากฏ ผิวหนังที่เปลี่ยนเป็นสีดำแล้ว จะแห้งและแข็ง นอกจากแผลที่มักจะเกิดกับส่วนปลายนิ้วแล้ว ยังอาจจะเกิดที่บริเวณง่ามนิ้วมือก็ได้ และถ้ามีการติดเชื้อด้วย การอักเสบอาจจะลุกลามลงไปถึงขนาดเอ็นโผล่ และเล็บหลุดไปเลย อาการบวมที่รอบแผลก็มีได้ แต่จะค่อนข้างเย็นมากกว่าอุ่นส่วนการเกิดฝีหนอง ผิวหนังอักเสบรอบ ๆ แผลนั้นพบน้อยมาก ซึ่งผิดกับการอักเสบทั่ว ๆ ไป

(5) **อาการบวม** โดยเฉพาะอาการบวมที่เท้านั้นจะเกิดในรายที่เป็นรุนแรง และเป็นนานมาก เนื่องจากการไหลเวียนเลือดส่วนนั้นเสียไป และก็มีสาเหตุอื่น ๆ ที่ประกอบด้วย เช่น ผนังเส้นเลือดฝอยยืดหย่อน การขาดอาหารของเนื้อบริเวณนั้น เส้นเลือดดำอักเสบหรืออุดตัน เส้นน้ำเหลืองอักเสบ และการห้อยเท้าไว้นาน ๆ ลักษณะบวมแดง และเย็น ของแผลเนื้อตายบางส่วนของนิ้วเท้า จึงน่าจะถือเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของโรคนี้ก็ได้

(6) **การเปลี่ยนแปลงอย่างอื่นที่เกี่ยวข้อง** ลักษณะอื่น ๆ ที่แสดงให้นึกถึงโรคที่เกี่ยวกับการอุดตันของเส้นเลือด เช่นแผลเป็นเล็ก ๆ ปลายนิ้วบุ๋ม การเจริญเติบโตของเล็บผิดปกติเช่นขรุขระ เหี่ยวย่น งอกช้า กุด บาง เป็นต้น ความสมบูรณ์ของกล้ามเนื้อน้อยกว่าปกติ ผิวหนังไม่สดใส กระดูกกร่อนบางและอักเสบ เนื่องจากขาดเลือดและการเคลื่อนไหวเป็นเวลานาน ๆ โดยเฉพาะกระดูกบริเวณที่เกี่ยวข้อง

(7) **การอักเสบของเส้นเลือดดำชั้นผิว** เส้นเลือดดำขนาดกลางและขนาดเล็กมักจะพบว่ามีการอักเสบประมาณ 40 % ส่วนเส้นเลือดดำขนาดเล็กมักจะพบมากกว่า อาการแสดงที่ปรากฏมีลักษณะบวมแดง เป็นขอบชัดเจน กดเจ็บ เป็นทางยาว ๆ เป็นห้วง ๆ ประมาณห้วงละ 3 ซม. มักจะพบที่บริเวณหลังเท้าและรอบ ๆ ข้อเท้า บางทีก็พบว่าเป็นการอักเสบตามทาง

ของเส้นเลือดดำระยะยาว ๆ เช่นที่บริเวณท่อนล่าง แต่ขาท่อนบนหรือบริเวณแขนท่อนบนไม่ค่อยพบ ระยะการอักเสบนี้กินเวลาประมาณ 1–3 อาทิตย์ ก็จะหายไป แต่การอุดตันในผนังเส้นเลือดยังคงอยู่

พยาธิสภาพของเส้นเลือดอักเสบและอุดตัน

โรคนี้มีลักษณะโดยเฉพาะของตัวเอง จึงมีความแตกต่างจากโรคของเส้นเลือดชนิดอื่น ๆ เช่นเส้นเลือดแดงแข็งและสลายตัว (ARTERIOSCLEROSIS OBLITERANS) ก้อนเล็กอุดตันในเส้นเลือดแดง (SIMPLE ARTERIAL THORMBOSLS) ตุ่มอักเสบรอบ ๆ เส้นเลือดแดง (PERIARTERITIS NODOSA) เส้นเลือดดำอักเสบ และอุดตัน (THROMBOPHLEBITIS) โดยลักษณะพิเศษของโรคนี้พอที่จะให้ข้อสรุปได้คือ

1. โรคนี้เกิดขึ้นโดยตรงกับเส้นเลือดของแขนขา ที่ขานั้นพบมากกว่า เป็นรุนแรงกว่าแขนและไม่ค่อยปรากฏว่าพบในอวัยวะอื่น

2. โรคนี้เกิดขึ้นกับเส้นเลือดแดงขนาดกลางและขนาดเล็ก ที่พบได้มากเช่นที่ ขาท่อนล่าง แขนท่อนล่าง ฝ่าเท้า ฝ่ามือ และรอบบริเวณนิ้ว เส้นเลือดขนาดใหญ่เช่นที่ขาท่อนบน แขนท่อนบนจะพบน้อยและมักจะเป็นการลุกลามที่เป็นมานาน ๆ แล้ว ส่วนเส้นเลือดดำไม่ค่อยพบ

3. โรคนี้มีการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของการอักเสบของผนังเส้นเลือด ไม่มีเชื้อหนองปะปน แต่จะมีการเกาะกลุ่มของก้อนเลือดที่บริเวณอักเสบ และขนาดใหญ่ขึ้นจนอุดตันท่อเส้นเลือดทั้งหมด เลือดไหลผ่านไม่ได้

4. โรคนี้มีอาการอักเสบของเส้นเลือดแดงดังกล่าวเป็นห้วง ๆ สลับกัน เห็นได้ชัดเจน

5. โรคนี้ทำให้มีการอุดตันภายในเส้นเลือดอย่างถาวร และเส้นเลือดส่วนนั้นก็จะเสียหน้าที่ไปโดยสิ้นเชิง

6. โรคนี้เมื่อเกิดการอุดตันอย่างถาวรแล้ว อาจจะเกิดเส้นเลือดทดแทนแขนงเล็ก ๆ ติดต่อข้ามปล้องที่ถูกอุดตัน ขึ้นใหม่ได้

7. โรคนี้มีผลเสียที่ตามมาจากการขาดเลือดไปเลี้ยง และการคั่งของเลือดในรายที่มีความชอกช้ำจากอันตรายภายนอก การติดเชื้อซ้ำเติม จะทำให้มีการสูญเสียของเนื้อบริเวณนั้น

8. โรคนี้จะทวีความรุนแรงมากขึ้นตามความรวดเร็วของการอุดตัน ในเส้นเลือดแดง แต่ตรงข้ามจะลดความรุนแรงลงได้ ถ้ามีการงอกของเส้นเลือดทดแทนเกิดขึ้นได้ทัน เพราะจะมีเลือดไปเลี้ยงส่วนปลายได้เพียงพอ

9. โรคนี้ไม่ได้เกิดจากไขมันในเส้นเลือด และการเกาะตัวของหินปูนไปทำให้มีการอุดตันของเส้นเลือดดังกล่าวเลย

การดำเนินของโรคและการพยากรณ์โรคเกี่ยวกับการสูญเสียส่วนของมือและเท้า

ทราบกันแล้วว่าโรคนี้เกิดจากการอักเสบของผนังเส้นเลือดแดง และมีการอุดตันในเส้นเลือดเป็นปล้อง ๆ การงอกของเส้นเลือดผ่านเข้าไปในช่วงที่มีการอุดตันนั้น เกิดขึ้นได้น้อยมาก แต่อย่างไรก็ตามยังมีเส้นเลือดที่งอกออกจากผนังเส้นเลือดแดง ข้ามช่วงที่มีการอุดตันได้อีกทางหนึ่งเหมือนกัน นับเป็นการช่วยเหลือที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติ เพื่อให้มีเลือดไปเลี้ยงส่วนปลายได้บ้าง ฉะนั้น ความรุนแรงของโรคจึงขึ้นอยู่กับจำนวนปล้องอักเสบของเส้นเลือดแดงและความยาวของปล้องที่อักเสบนั้นด้วย

แพทย์ส่วนใหญ่เห็นพ้องกันว่า การดำเนินของโรคจะมีส่วนสัมพันธ์อย่างมากกับการสูบบุหรี่ หรือยังคงสูบต่อไป บางรายที่การดำเนินของโรคหยุดไปแล้ว แต่ผู้ป่วยกลับไปสูบบุหรี่อีก อาการของโรคก็กำเริบขึ้นได้ และเป็นผลให้เกิดแผลของนิ้วมือ นิ้วเท้าตามมาทีละน้อย หรือถ้ามีอันตราย เช่น บาดแผล รอยช้ำของผิวหนัง เล็บและบริเวณใกล้เคียง ก็ยิ่งจะทำให้เกิดแผลตายง่ายขึ้น การเกิดแผลตายของนิ้วมือ นิ้วเท้า อาจจะค่อย ๆ เกิดหรือเกิดได้รวดเร็วนั้นบอกได้ยาก แต่ก็มีข้อสังเกตดังได้กล่าวมาแล้ว คือเรื่องสูบบุหรี่ และอันตรายที่เกิดกับปลายนิ้ว

มีน้อยรายที่การดำเนินของโรคมิได้ตั้งต้นเป็นที่เส้นเลือดแดงก่อน แต่ตั้งต้นเป็นกับเส้นเลือดดำที่อยู่ใต้ผิวหนังตื้น ๆ และพวกนี้จะปรากฏอาการกับเส้นเลือดแดงได้ในระยะหลังอาจเป็นเดือนหรือเป็นปี และไม่สู้จะรุนแรงนัก แต่ถึงอย่างนั้นก็ตามผลเสียที่จะทำให้เกิดกำลังเสื่อมโทรมก็มีได้ เนื่องจากอาการเจ็บปวดและความทรมานจากอาการอักเสบนั่นเอง

ฉะนั้น การพยากรณ์ที่เกี่ยวกับการสูญเสียนิ้ว หรือขา นั้น ขึ้นอยู่กับระยะของโรคที่เริ่มรับการรักษาครั้งแรก การสูบบุหรี่ การรับอันตรายที่ส่วนปลายนิ้ว การรักษาที่ลดอาการกำเริบเป็นครั้งคราวได้ผลอย่างไร มีที่น่าสังเกตอยู่อย่างหนึ่ง คือสำหรับนิ้วมือที่ต้องสูญเสีย

เน่าตายไปเพราะโรคนี้ก็จริง แต่ไม่ค่อยปรากฏว่ามีการลุกลามเน่าตายขึ้นไปถึงกับต้องตัดมือหรือแขนท่อนล่างเลย

สำหรับโรคที่เกิดการอุดตันในเส้นเลือดแดงของอวัยวะอื่น ๆ เช่น สมอง หัวใจ ตา ปอด ลำไส้ ตับ ตับอ่อนไต ก็อาจจะเกิดขึ้นได้ แต่เชื่อว่าเป็นการอักเสบของเส้นเลือดแดงจากสาเหตุอื่นมากกว่า ถึงแม้ว่าจะพบในผู้ป่วยโรคนี้ด้วยก็ตาม

การรักษา แบ่งออกได้เป็น 5 หลักใหญ่ ๆ

1. หยุดยั้งการดำเนินของโรค
2. เพิ่มการขยายตัวของเส้นเลือด
3. เพิ่มการไหลเวียนของเลือด
4. ลดอาการปวด
5. การป้องกันและรักษาแผลตาย

ผู้ป่วยที่มีอาการปวดตลอดเวลา ปวดจากเส้นประสาทขาดเลือด ปวดจากแผลตาย ควรจะได้เข้ารักษาในโรงพยาบาล ที่สามารถควบคุมอุณหภูมิได้ ระวังการรับน้ำหนัก ระวังอันตรายที่จะเกิดกับนิ้วที่ขาดเลือดรวมทั้งการพยาบาลที่ดี ร่วมกับการรักษาทางยาอย่างใกล้ชิด ในปัจจุบันการศัลยกรรมของเส้นเลือดก้าวหน้าขึ้นมาก การตัดส่วนที่เสียทิ้ง และใช้หลอดเลือดเทียมต่อแทนส่วนที่เสียไป อาจจะช่วยบรรเทา หรือแก้ปัญหาโรคนี้ลงได้บ้าง แต่ควรจะทำในรายที่เพิ่งเริ่มปรากฏอาการ คาดว่าคงจะได้ผลดีตามสมควร

การหยุดยั้งการดำเนินของโรค อาจจะกระทำได้เช่น

- งดสูบบุหรี่
- ให้ยาป้องกันการเกิดลิ่มเลือด
- การให้ยาพวกสเตียรอยด์

เพิ่มการขยายตัวของเส้นเลือด

- ตัดประสาทที่ควบคุมการหดตัวของเส้นเลือด
- ฉีดพวกสารโปรตีน และวัคซีนไทฟอยด์ เข้าเส้นเลือด
- ใช้ยาขยายเส้นเลือดโดยตรง
- ป้องกันการหดตัวของเส้นเลือด

เพิ่มการไหลเวียนของเส้นเลือด

– ลดส่วนปลายเท้า หรือปลายมือ ที่ขาดเลือด ให้อยู่ในระดับต่ำกว่าหัวใจประมาณ 8–12 นิ้ว นอกจากในรายที่บวมแล้ว ไม่ควรทำเช่นว่านี้ ควรให้อยู่ในระดับเดียวกับหัวใจ

– เพื่ออุณหภูมิให้กับส่วนที่ขาดเลือด

– การยกเท้าขึ้นลง สูงต่ำกว่าระดับหัวใจโดยไม่ให้ผู้ป่วยออกแรงเอง

– ยกท่อนหัวของเตียงให้สูงประมาณ 12–16 นิ้ว ในท่านอนเอกเขนก

ลดอาการปวด

– อาการปวดเป็นพัก ๆ เมื่อผู้ป่วยเดินหรือรับน้ำหนักบนเท้าอยู่นาน ๆ เป็นสิ่งแสดงและช่วยป้องกันไม่ให้ปลายเท้าขาดเลือดนานเกินควร รายเช่นนี้ควรให้ผู้ป่วย ได้เดินออกกำลัง และหยุดเมื่อมีอาการปวด เพื่อเป็นการเพิ่มการไหลเวียนของเลือดทางหนึ่งด้วย อาจจะช่วยให้อาการป่วยดีขึ้นก็ได้ โดยไม่ต้องรับการรักษาอย่างอื่น

– อาการปวดที่เกิดจากเส้นประสาทขาดเลือดไปเลี้ยง นับว่ารุนแรงมาก ยากที่จะควบคุมได้ การให้ยาพวกบำรุงเซลล์ประสาท เช่นวิตามิน บี 1, บีรวม, บี 12 ขนาดสูงอาจจะช่วยได้บ้าง แต่ก็ไม่ให้ผลแน่นอนนัก เพราะสาเหตุอยู่ที่การขาดเลือด การรักษาก็ใช้วิธีต่าง ๆ ที่กล่าวมาแล้ว ร่วมกับการใช้ยาระงับปวดเป็นครั้งคราว

– อาการปวดเมื่ออยู่กับที่ และมีแผลเน่าตายเกิดขึ้น การห้อยเท้าอยู่นานเกินควรเพื่อให้เลือดไปเลี้ยงปลายเท้า จะทำให้บวม และขัดขวางการไหลกลับของเลือดควรต้องระวังไว้ด้วย การใช้ยาระงับปวดรวมกับยานอนหลับอ่อน ๆ จะช่วยให้ผู้ป่วยได้พักผ่อนและคลายความปวดได้ดีกว่าใช้อย่างใดอย่างหนึ่ง มีแพทย์หลายคนได้พยายามใช้วิธีทางศัลยกรรม คือทำลาย หรือตัดเส้นประสาทที่รับความรู้สึกปวดนั้นเสีย แต่เมื่อถึงขั้นนี้แล้วย่อมทำนายได้ว่าการอุดตันของเส้นเลือดนั้นกระจายมากขึ้น โอกาสที่จะกลับคืน หรือบรรเทาความเจ็บปวดนั้นมีน้อยมาก จึงมักจะต้องตัดส่วนที่อุดตันนั้นทิ้งไป เพื่อมิให้ผู้ป่วยต้องทรมานกับอาการปวดที่ไม่สิ้นสุด

การป้องกันและการรักษาแผลตาย

— การป้องกันไม่ให้เกิดแผลตาย ควรจะได้เพ่งเล็งแต่แรกเมื่อตรวจพบอาการสาเหตุต่าง ๆ ดังได้กล่าวมาบ้างแล้ว เช่น อันตรายจากการชอกช้ำ สารเคมี ความร้อน ความเย็น บาดแผลเล็กน้อย เชื้อรา แผลพอง และการติดเชื้ออักเสบ เหล่านี้เป็นต้น ควรจะได้ระวังป้องกันอย่างจริงจัง ซึ่งบางครั้งก็ขัดกับอาชีพที่ทำอยู่

— การให้ยาทำลายเชื้อ ยาพวกปฏิชีวนะ ควรจะให้ได้ทันที เมื่อเริ่มมีอาการอักเสบที่ปลายนิ้ว หรือรอบ ๆ นิ้ว โดยเฉพาะพวกผู้ป่วยที่มีโรคเบาหวานแทรกอยู่ด้วย ไม่ควรนิ่งนอนใจ ถ้าสามารถให้ยาปฏิชีวนะที่ตรงกับเชื้อโรคได้ก็จะเป็นผลดียิ่งขึ้น

— การรักษาแผลเฉพาะที่มีหลักอยู่ว่า ควรปฏิบัติต่อแผลอย่างทะนุถนอม ไม่ใช้น้ำยาแต่งแผลที่มีฤทธิ์เข้มข้น ให้มีทางถ่ายเทของหนองน้ำเหลืองได้สะดวก น้ำสะอาดและอุ่นเหมาะที่จะใช้กับแผลพวกนี้ ถ้าไม่มีน้ำยาล้างแผลอย่างอ่อน ๆ เช่นน้ำยาบอริค น้ำยาด่างทับทิม เป็นต้น ยาที่ใช้ใส่แผล ไม่ควรใช้พวกขี้ผึ้งหรือครีม เพราะจะปิดปากแผล ทำให้การถ่ายเทเนื้อตายไม่สะดวก

ข้อพิจารณาในการตัดขา

การตัดขา เป็นเรื่องที่ทำความยุ่งยากใจให้แก่ผู้ป่วย และแพทย์ผู้รักษาทั้งสองฝ่าย เพราะการสูญเสียขา มักจะทำให้เกิดความผิดปกติทางจิตใจแก่ผู้ป่วยหรือญาติผู้ป่วยอย่างมาก และการตัดนั้นมักจะต้องตัดสูงเลยครึ่งหน้าแข้งขึ้นไป คือสูงกว่าระดับที่เส้นเลือดเป็นโรค ทำให้ผู้ป่วยสงสัยและเสียดาย เพราะแผลตายนั้นมีอยู่เพียงปลายนิ้วหรือหลังเท้าเท่านั้น เหตุใดแพทย์จะต้องตัดสูงถึงหน้าแข้ง ต้องใช้เวลาทำความเข้าใจกันตามสมควรถึงลักษณะความเป็นของโรค และความเหมาะสมที่จะใช้เท้าเทียมต่อไป

แต่อย่างไรก็ตาม การตัดขานั้นก็มีข้อพิจารณาให้คือ

1. การเกิดแผลเน่านั้นลุกลามขึ้นมาก ไม่มีท่าจะหยุดยั้งไว้

2. ความเจ็บปวดที่ทรมานผู้ป่วย และไม่สามารถจะระงับได้ด้วยการใช้ยา หรือการศัลยกรรมแล้ว

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด อุดมศึกษา (แผนกการพิมพ์) ๒๐๑ ถนนบำรุงเมือง กรุงเทพมหานคร
โทร. ๒๒๒๗๖๒-๒๑๒๙๔๔ นายอุดม จงกมานนท์ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา ๒๕๑๖